

**Роберт Луис Стивенсон
Мэри Шелли
Джон Уильям Полидори
Франкенштайн. Готичні
повісті (збірник)**

*Текст предоставлен правообладателем
http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=601505
Франкенштайн. Готичні повісті (збірник): Країна Мрій; К.:
2010
ISBN 978-617-538-022-2*

Аннотація

Чи можна створити бестселер на заклад? Саме так Мері Шеллі написала роман про науковця Віктора Франкенштайна, який із мертвої тканини зліпив людину і вдихнув у неї життя, а Дж. В. Полідорі – повість «Вурдалак», першу історію про вампірів у англійській літературі... А чи може бестселер прийти уві сні? Ще б пак: якимось Р. Л. Стивенсону наснився жахливий сон про роздвоєння особистості, і він за шість днів перетворив його на повість «Химерна історія доктора Джекіла і містера Гайда»... Три твори, що містяться у пропонованій збірці, чи не найбільше вплинули на майбутній розвиток готичної літератури.

Содержание

Роберт Луїс Стівенсон	5
Історія дверей	5
В пошуках містера Гайда	15
Доктор Джекіл був спокійний	28
Вбивство Кер'ю	32
Епізод із листом	39
Епізод із доктором Леньйоном	47
Епізод біля вікна	54
Остання ніч	57
Лист доктора Леньйона	76
Гесті Леньйон. Вичерпне пояснення Генрі Джекіла щодо всієї справи	88
Мері Шеллі	117
Лист перший	117
Лист другий	123
Лист третій	129
Лист четвертий	131
Розділ 1	143
Розділ 2	151
Розділ 3	161
Розділ 4	173
Розділ 5	184
Розділ 6	194

Розділ 7	206
Розділ 8	221
Розділ 9	235
Розділ 10	244
Розділ 11	254
Розділ 12	265
Розділ 13	273
Розділ 14	282
Розділ 15	290
Розділ 16	303
Розділ 17	316
Розділ 18	325
Розділ 19	337
Розділ 20	349
Розділ 21	363
Розділ 22	378
Розділ 23	392
Розділ 24	403
Продовження щоденника Волтона	415
Джон Вільям Полідорі	437
2	471

Роберт Луїс Стівенсон, Мері Шеллі, Джон Вільям Полідорі Франкенштайн. Готичні повісті

**Роберт Луїс Стівенсон
Химерна історія доктора
Джекїла і містера Гайда**

Історія дверей

Містер Атерсон, правник, був людиною з суворим обличчям, яке ніколи не осяювала усмішка. Воно було холодне, малоемоційне, не виказувало ані думок, ані почуттів, вузьке, видовжене, без особливо виразних рис, однак чимось привабливе. На дружніх вечерях, коли містеру Атерсону смакувало вино, щось надзвичайно людяне починало виблискувати в його

очах, щось невловиме, котре ніколи не втілювалося в розмові; однак це «щось» промовляло не лише німими знаками пообіднього виразу обличчя, а набагато частіше і гучніше – щоденними вчинками правника. До себе він був суворий: пив джин на самоті, аби подолати любов до добрих вин, і хоч любив театр, не перетинав дверей жодного впродовж двадцятьох років. До інших він ставився з великою толерантністю, тільки іноді дивуючись; і майже з заздрістю ставився до людських помилок, завжди прагнучи радше допомогти, аніж ганити.

– Я шаную каїнову єресь, – любив казати він дещо пафосно, – я визнаю право за братами своїми іти до диявола власним шляхом.

Таким чином, його доля була стати останнім благочестивим порадником і останньою надією в житті людей, що котилися вниз. І коли б вони до нього не прийшли, його ставлення до них залишалось незмінним.

Понад усякий сумнів таке ставлення було нескладним для містера Атерсона, він не прагнув демонструвати свої успіхи, навіть його дружба, здавалось, була заснована на простому благочесті та добрій вдачі. Ознакою скромної особи є те, що вона приймає вже готове коло друзів із рук випадку, так було і з правником. Його друзями були або родичі, або ті, кого він дуже давно знав, ця дружба проростала, наче плющ із

ґрунту часу, не маючи жодного стосунку до рис людини. Щось таке, безперечно, пов'язувало його з містером Ричардом Енфілдом, дальнім родичем, людиною досить відомою в місті. Для багатьох було загадкою, що ці двоє знаходять один в одному і що в них спільного. Ті, хто випадково зустрічав їх під час недільних прогулянок містом, розповідали, що йшли вони мовчки з насупленими обличчями, і з помітною радістю вітали появу ще одного друга. Незважаючи на все це, обидва отримували величезне задоволення від прогулянок, вважаючи їх головною прикрасою тижня, і відкладали не лише інші розваги, а й важливі справи, щоб їхньому відпочинку ніщо не заважало.

Під час однієї з таких прогулянок дорога завела їх на бічну вуличку в діловій частині Лондона. Вуличка була маленькою і, як то кажуть, тихою, незважаючи на те, що в будень тут кипіла жвава торгівля. Мешканці зробили її дуже гарною, але прагнули зробити ще кращою, виставляючи напоказ крихти своєї гордості. Вітрини магазинів дивились на вулицю, запрошуючи перехожих, наче усміхнені продавці. Навіть у неділю, приховавши свої найяскравіші барви та залишаючись порівняно порожньою, вуличка висяювала, наче багаття в лісі, поміж своїх неохайних сусідів. Вона миттю привертала увагу перехожих своїми свіжопофарбованими віконницями, блискучими ручками на дзве-

рях та загальною атмосферою чистоти й веселості.

Через двоє дверей від рогу, по ліву руку на схід, лінія будинків розривалася входом у двір, і саме в цьому місці стояв похмурий будинок, що виходив причілкою на вулицю. Це була двоповерхова будівля, яка не мала жодних вікон, лише двері на нижньому поверсі. Над ними була глуха стіна, що несла на собі сліди тривалої недбалості та занепаду. На дверях не було ані дзвоника, ані дверного молотка, і не було схоже, щоб ними користувалися. Волоцюги знаходили собі притулок під ними, діти гралися в «крамницю», школярі точили ножі об східці. Не було схоже, щоб хтось намагався відігнати цих випадкових відвідувачів або полагодити зіпсоване майно.

Містер Енфілд та правник ішли другим боком вулички; коли вони минали вхід у двір, Енфілд підняв свій ціпок і зауважив:

– Чи помічали ви колись ті двері? – і, коли його компаньйон стверджувально кивнув, додав: – Вони нагадують мені одну дивну історію.

– Справді? – спитав містер Атерсон із ледве помітною зміною в голосі. – І яку ж?

– Вона трапилась на цьому-таки місці, – почав містер Енфілд. – Темної зимової ночі, приблизно о третій годині, я повертався додому з одної місцини на краю світу. Мій шлях пролягав через ту частину міста,

де о цій порі було видно лише ліхтарі. Я минав одну по одній сплячі вулиці, освітлені наче караван і порожні наче церква, поки не дійшов до того стану, коли людина починає вслуховуватися в тишу і палко бажати зустріти полісмена. В цей момент я побачив дві фігури: одна належала чоловіку, невисокому на зріст, який швидко шкандибав на схід, а друга – маленькій дівчинці, років вісьмох, може, десятих, яка щосили бігла через вулицю. На розі вони зіштовхнулись. І тут трапилась найжахливіша річ – чоловік спокійно наступив на дитину і пішов далі, залишивши її на землі; дитина кричала. Почути і побачити – це різні речі. Той чоловік був жахливий. Він не був схожий на людину, він був схожий на клятого Джаґернаута¹. Кілька разів я гукнув його, потім наздогнав та привів до місця, де вже зібралися люди навколо нещасної дівчинки. Негідник був абсолютно спокійний, не чинив мені жодного опору, лише одного разу глянув, і погляд той був такий бридкий, що піт покотився з мене градом. Люди, що оточили дівчинку, були її родичами, і невдовзі з'явився лікар, від якого, власне, і бігла тоді дівчинка. Дитина була майже неушкоджена, більше налякана, заспокоїв усіх лікар. Ви, мабуть, гадаєте, що це вся

---

¹ Джаґернаут – одне з імен Кришни, восьмого втілення бога Вішну, а також одна з його статуй, вона за легендою містить кістки Кришни та має душу. Носить негативний релігійний характер. – *Тут і далі прим. пер.*

історія. Та була ще одна дивна обставина. З першої хвилини я відчув огиду до того пана. Сім'я дівчинки та кож, що й не дивно. Та поведінка лікаря здивувала мене. Він був звичайнісіньким аптекарем, невизначеного віку, з сильним єдинбурзьким акцентом, мало емоційний, наче та волинка. Та, як і всі ми, щоразу, коли він дивився на мого бранця, він робився то білим, то червоним від бажання вбити негідника. Я чудово знав, що в нього на думці, і він так само бачив, про що думаю я, однак ми знайшли кращий вихід. Ми сказали тому містеру, що можемо й обов'язково зробимо так, що його ім'я матиме ганебну славу по всьому Лондону. Якщо він має друзів чи вплив, ми гарантуємо, що він утратить їх. Весь той час, поки ми роз'яснювали ситуацію, доводилося тримати жінок подалі від нього, бо вони були розлючені, мов гарпії. Я ніколи не бачив стільки облич, повних ненависті, а поміж них стояв чоловік із виразом спокійної зловісної глузливості на обличчі, наче позиченому в самого сатани.

– Якщо ви хочете нажитися на цьому випадку, – сказав він, – тоді не можу нічим допомогти. Однак кожен джентльмен хоче уникнути розголосу. Назвіть вашу ціну.

Ми назвали йому суму в сотню фунтів для сім'ї дівчинки. Вочевидь, він хотів протестувати, та всі ми були налаштовані вельми рішуче, і він здався. Тепер нам

потрібно було отримати гроші, і як ви думаєте, куди нас привів той чоловік? Саме до цих дверей. Дістав ключа, увійшов усередину і незабаром повернувся, тримаючи в руках 10 фунтів золотом і чек до банку Кутса, підписаний людиною, ім'я якої я не можу назвати, але можу сказати, що воно досить відоме в наших колах. Цифри були непевними, але підпис був настільки чітким, що міг бути лише справжнім. Я взяв на себе сміливість зауважити, що все це видається підозрілим, зазвичай люди серед ночі не заходять у будинок через задні двері і миттю не вертаються з чеком майже на 100 фунтів, підписаним іншою людиною. Та чоловік був спокійним і лише глузливо посміхався.

– Заспокойтеся, – сказав він, – я залишуся з вами, поки не відкриються банки, і власноруч зніму гроші.

Тож всі ми: лікар, батько дівчинки, наш друг та ваш покірний слуга, – провели залишок ночі в моїй вітальні. Вранці, після сніданку, ми вирушили до банку. Я віддав чек і попередив, що маю всі підстави вважати його піддробкою. А ось і ні! Він виявився справжнім.

– Не може бути! – сказав містер Атерсон.

– Я розумію ваші почуття, – відповів містер Енфілд. – Так, це кепська історія. Бо той мій парубок – особа, з якою ніхто не став би мати справу, клята якась людина; а той, що підписав чек, – чоловік вельми пристойний, знаний, і, що найгірше, один із ваших при-

ятелів, із тих, хто, як кажуть, чинить добро. Мабуть, це шантаж. Чесна людина має платити, щоб уникнути розголосу пригод її молодості. «Будинок шантажу», так після того випадку я називаю будинок із дверима. І все ж таки залишається ще багато незрозумілого, – додав він і занурився у думки.

Від думок його відірвав містер Атерсон, що несподівано запитав:

– А ви не знаєте, саме тут живе той, хто підписав чек?

– Було б цілком можливо, – відповів містер Енфілд, – але я випадково бачив його адресу. Він мешкає на якійсь площі.

– І ви ніколи не розпитували про цей будинок із дверима? – сказав містер Атерсон.

– Ні, сер, я шаную чужі таємниці, – була відповідь, – я маю суворе правило щодо запитань. Це занадто нагадує Судний день. Ви ставите запитання, і вони – ніби лавина. Ви тихенько сидите собі на пагорбі, десь поряд котиться камінчик, зачіплює інший, і ще один, і ще... І навіть стріляний горобець (останнє, про що ви можете думати) вдаряється об власний паркан, і його сім'я повинна змінювати прізвище. Ні, сер, моє правило: що більше справа схожа на неприємності, то менше запитань.

– Дуже гарне правило, – мовив правник.

– Але для себе я оглянув це місце, – вів далі містер Енфілд. – Воно мало схоже на жилий будинок. Він не має інших дверей, ніхто туди не заходить і звідти не виходить, лише зрідка той чоловік із моєї нічної пригоди. Там є три вікна, які виходять на подвір'я, вони завжди запнуті занавісками, але чисті. А ще з труби постійно іде дим. Отже, хтось має там мешкати. Та все ж таки я не впевнений. Будівлі розташовані так близько одна до одної, що важко сказати, де закінчується одна і починається інша.

Друзі пройшлися ще трохи мовчки, а тоді:

– Енфілде, – сказав містер Атерсон, – у вас дуже гарне правило.

– Так, я теж так вважаю, – відповів Енфілд.

– Та все ж таки, – продовжив правник, – є одна річ, яку я хочу у вас запитати: як ім'я тої людини, що наступила на дитину?

– Що ж, – сказав містер Енфілд, – я не бачу в цьому шкоди. Ім'я того чоловіка було Гайд.

– Гм, – відповів Атерсон. – А який він був на вигляд?

– Його нелегко описати. В його зовнішності є щось неправильне, щось неприємне, щось відразливе і навіть огидне. Я ніколи не зустрічав людини, яка б мені так не подобалась, навіть не знаю чому. Є в Гайдові щось бридке, але не зрозуміло, що саме. Він має дуже незвичайний вигляд, і це все, що я можу сказати. Я не

можу описати вам того парубка. І це не через пам'ять, бо він ніби зараз стоїть у мене перед очима.

Ще деякий час містер Атерсон ішов мовчки, вірогідно, обмірковуючи почуте.

– А ви впевнені, що він скористався ключем? – на решті запитав він.

– Мій дорогий сер... – почав Енфілд, дивуючись сам собі.

– Так, я знаю, – сказав Атерсон, – це може здатися дивним. Але я не питаю у вас імені людини, що підписала чек, тому що вже знаю його. Знаєте, Ричарде, ваша історія дуже доречна. І якщо ви часом припустилися неточностей, вам ліпше виправити їх.

– Вам слід було попередити мене, – озвався компаньйон похмуро. – Та я був педантично точним, якщо хочете знати. Той парубок мав ключа і має його й досі. Я бачив його тут щонайбільше тиждень тому.

Містер Атерсон глибоко зітхнув, але не сказав ні слова, а Енфілд додав:

– Буде мені наукою: не казати ані слова. Мені соромно за мій довгий язик. Давайте укладемо угоду ніколи не повертатися до цієї історії.

– Усім серцем погоджуюсь, – відповів правник. – Потиснімо руки, Ричарде.

В пошуках містера Гайда

Того вечора містер Атерсон повернувся до свого хостяцького будинку в похмурому гуморі та сів вечеряти без особливого задоволення. Зазвичай у неділю по вечері він сідав біля вогню з богословською книгою і читав, доки годинник на сусідній церкві не проб'є північ, а тоді лягав спати тверезий і задоволений. Однак цього вечора, щойно закінчив трапезу, містер Атерсон узяв свічку та пішов нагору, в свій кабінет. Там він відімкнув сейф, дістав конверт із написом на звороті «Заповіт доктора Джекіла» і, насупивши брови, сів вивчати його зміст. Заповіт був написаний самим Джекілом, і хоч містеру Атерсону було доручено опікуватися ним, Джекіл відмовився від допомоги правника при складанні документа. В ньому зазначалося, що не лише у разі смерті Генрі Джекіла, доктора медицини, доктора права, доктора цивільного права, члена Королівського товариства тощо, все його майно передається в руки його «друга та добродійника Едварда Гайда», але й у разі його «зникнення чи неясної відсутності протягом трьох календарних місяців» вищезгаданий Едвард Гайд набуває право власності на майно Генрі Джекіла без будь-якого зволікання та без додаткових витрат чи зобов'язань, окрім виплати платні челяді.

Цей документ давно був для Атерсона наче більмо на оці. Він ображав його і як правника, і як прихильника нормального, звичайного життя без зайвих примх та нескромності. Досі те, що він нічого не знав про містера Гайда, викликало у нього обурення, а тепер він випадково дізнався правду. Це ім'я дратувало його, коли було просто іменем, а коли воно почало обростати подробицями, через рухливий тендітний серпанок раптово вималювався чіткий образ лиходія.

– Я вважав це божевіллям, – сказав він, ховаючи неприємний документ назад до сейфа, – але зараз я починаю побоюватися ганьби.

Він задув свічку, надів пальто і вирушив у напрямку Кавендиш-сквер, до цитаделі медицини, де мешкав і приймав пацієнтів його друг, видатний доктор Леньйон.

«Якщо хтось знає, то це безперечно Леньйон», – думав правник.

Серйозний дворецький був знайомий із містером Атерсоном, тож привітав його і, не гаючи часу, просто від дверей провів у їдальню, де на самоті сидів Леньйон із бокалом вина. Це був міцний, здоровий, жвавий червонолиций джентльмен із передчасно побілілим волоссям та бурхливими і рішучими манерами. Побачивши правника, він підскочив зі свого крісла й пригорнув його обома руками. Його привітність мог-

ла б здатися стороннім трохи награною, але насправді його почуття були цілком щирими. Ці двоє були давніми друзями, вони приятелювали і в школі, і в коледжі, були людьми поважними і, що трапляється вже досить рідко, цілком насолоджувались товариством один одного.

По короткій світській бесіді правник перейшов до питання, яке не йшло йому з думки.

– Леньйоне, мені здається, – сказав він, – що ви і я – найстаріші друзі доктора Джекіла.

– Якби ж друзі були молодшими, – посміхнувся доктор Леньйон. – Але так і є. І що ж із того? Останнім часом я рідко його бачу.

– Справді? – здивувався Атерсон. – Я гадав, що у вас із ним чимало спільних інтересів.

– Було колись. Але вже років із десять, як із Генрі Джекілом почало щось коїтися. Він схибнувся, з'їхав із глузду, і хоча я в пам'ять про нашу давню дружбу цікавлюся іноді, що з ним, але бачу його дуже рідко. Така ненаукова маячня, – закінчив доктор, почервонівши від гніву, – посварила б навіть Дамона з Піфіасом!²

«Вони всього-на-всього не зійшлись у поглядах щодо якоїсь наукової теорії», – подумав правник і як людина, що не відчуває пристрасті до науки (за винятком

---

² Дамон і Піфіас, нерозлучні друзі в Сиракузах, що ладні були навіть пожертвувати життям один заради одного.

складання актів на передачу майна), докинув:

– Немає нічого гіршого за це.

Він дав своєму другові кілька секунд, щоб повернути самовладання, і потім поставив запитання, з яким прийшов.

– Чи зустрічалися ви коли-небудь із протеже Джекіла, чоловіком на ім'я Гайд? – спитав він.

– Гайд? – повторив Леньйон. – Ні, ніколи не чував про нього. Скільки себе пам'ятаю.

Ось і вся інформація, з якою правник вкладався в своє величезне темне ліжко, в якому перевертався з боку на бік, поки вранішні промені не перетворилися на денне світло. Це була нелегка ніч для його мозку, який у темноті посилено працював, переповнений питаннями.

Дзвони на церкві, що розташувалася поблизу будинку містера Атерсона, пробили шосту годину, а він усе ще обмірковував проблему. Спочатку вона захоплювала його лише на інтелектуальному рівні, але зараз була також залучена чи навіть поневолена його уява. Він лежав і міркував у щільній темряві ночі та заштореної кімнати. Історія містера Енфілда в його голові перетворилася на яскраві картини. Загрозливі ліхтарі нічного міста, далі фігура чоловіка, що йде похапцем, далі дитина, що біжить від лікаря, потім вони зіштовхуються і той Джаґернаут у людській подобі пе-

реступає через дівчинку, незважаючи на її крики. Ще він бачив кімнату в заможному будинку, де спить його друг, усміхаючись своїм сном, потім двері тієї кімнати відчиняються, пелена ліжка відсувається – і ось! Там стоїть постать того, хто має владу навіть у цю мертву годину потривожити та змусити платити. Ці дві картини переслідували правника всю ніч, і навіть поринаючи у дрімоту, він бачив, як той негідник крадькома пливе крізь сплячі будинки, або швидко, дуже швидко, аж до запаморочення, шкандибає крізь лабіринти освітленого ліхтарями міста та на кожному розі штовхає дітей і залишає їх плакати. Та досі постать не мала обличчя, щоб правник міг впізнати її, обличчя або зовсім не було, або воно мерехтіло і розпливалося перед очима містера Атерсона. Таким чином у мозку правника виникло і швидко росло шалене бажання побачити справжнього містера Гайда. Якби він міг хоча б одним оком побачити його, тоді б таємниця розвіялася, і, можливо, все стало на свої місця, як трапляється з усіма таємницями, коли вони добре досліджені. Може він зрозумів би і дивну прихильність або залежність його друга (називайте це, як вам заманеться) і дивний зміст заповіту. Зрештою, варто було побачити обличчя людини, що не мала ані крихти співчуття, обличчя людини, що викликала хвилю обурення і ненависті у невразливого Енфілда.

З того часу містер Атерсон почав стежити за дверима в бічній вуличці з крамничками. Вранці, коли вони ще зачинені; вдень, коли кипить жвава торгівля; ввечері, коли на небі лише затуманений місяць; тож у години, коли безлюдно і коли кипить натовп, можна було знайти правника на обраному посту.

«Якщо він містер Загадка, – думав він, – тоді я містер Розгадка».

Кінець кінцем його терпіння було винагороджене. Це була гарна морозна ніч, вулиці висяювали, ніби бальна зала, а незворушні ліхтарі вимальовували картини зі світла й тіней. О десятій годині, коли крамниці вже були зачинені, вуличка була порожньою та, незважаючи на гуркіт Лондона, тихою. Тихі звуки розносились далеко, хатній гомін було чути по обидва боки вулиці, а звуки кроків заздальгідь сповіщали про появу перехожого. Минуло заледве кілька хвилин, як містер Атерсон з'явився на своєму посту, коли він почув відлуння дивної легкої ходи неподалік. Під час своїх нічних патрулів він призвичаївся до приємного ефекту, який справляє виразне відлуння кроків людини, що виринає поміж гомону та гуркоту міста, навіть коли людина ще далеко. До сьогодні ніщо так гостро не привертало уваги правника; це було сильне забобонне передчуття успіху, і він відійшов від входу у двір.

Кроки швидко наближались і ставали дедалі гучні-

шими, й ось хтось вийшов із-за рогу. Правнику було дуже добре видно, з якою людиною йому доведеться мати справу. То був маленький на зріст чоловік, просто вдягнений, і навіть здалеку він викликав у спостерігача почуття, цілком протилежне прихильності. Він попрямував до дверей, перетнувши вулицю, щоб зекономити час, а коли наблизився, дістав ключа, ніби прийшов до себе додому.

Містер Атерсон підійшов і торкнув його за плече.

– Містер Гайд, якщо не помиляюся?

Містер Гайд відступив назад, ковтаючи повітря. Та його переляк був лише тимчасовим. Не дивлячись в обличчя правника, він досить холодно відповів:

– Так. Це моє ім'я. Чого ви хочете?

– Я бачу, ви йдете в дім, – відповів правник. – Я – старий друг доктора Джекіла, містер Атерсон з Гаунт-стріт, мабуть, ви про мене чули. Ми так зручно зустрілися, може, ви запросите мене?

– Доктора Джекіла немає вдома, – промовив містер Гайд, встромляючи ключ. І раптом, так і не поглянувши на співрозмовника, запитав:

– Скажіть, звідки ви мене знаєте?

– А ви, зі свого боку, зробіте мені маленьку послугу? – запитав містер Атерсон.

– Із задоволенням, – сказав той. – Яку саме?

– Чи дозволите ви мені побачити ваше обличчя? –

попросив правник.

Містер Гайд завагався, а потім несподівано з викликом повернувся до правника. Кілька секунд вони дуже пильно дивились одне на одного.

– Тепер я зможу вас упізнати знову, – сказав містер Атерсон, – це може стати у пригоді.

– Так, – відповів містер Гайд, – дуже добре, що ми зустрілися, між іншим, моя адреса також стане вам у пригоді, – і він назвав адресу на вулиці Сохо.

«Боже мій! – подумав містер Атерсон. – А якщо він знає про заповіт?»

Але стримав свої почуття і пробуркотів подяку за адресу.

– А тепер, – сказав Гайд, – скажіть, як ви мене впізнали?

– За описом, – відповів правник.

– Хто вам мене описав?

– Ми маємо спільних друзів, – була відповідь.

– Спільних друзів, – повторив містер Гайд трохи захриплим голосом. – І хто ж вони?

– Джекіл, наприклад, – промовив правник.

– Він ніколи не казав вам про мене, – закричав містер Гайд, вибухнувши гнівом. – Не думав я, що ви здатні брехати.

– Досить, – сказав містер Атерсон, – це нечемна розмова.

Його співрозмовник дико зареготав і вже наступної миті з вражаючою швидкістю відчинив двері і зник у будинку.

Потому як містер Гайд залишив його, правник стояв кілька хвилин, наче втілення розгубленості. Потім він повільно пішов угору вулицею, зупиняючись на кожному кроці та підносячи руку до брів, як людина у глибокій задумі. Проблема, яку він прокручував у голові, належала до класу тих, що вирішуються вкрай рідко. Містер Гайд був блідий і куций, справляв враження якоїсь потворності, хоч не мав жодних видимих вад; у нього була неприємна посмішка; з правником він поводився, поєднуючи переляк і зухвалість, говорив глухим, тихим, надтріснутим голосом – усі ці ознаки свідчили проти нього, але навіть узяті разом, вони не могли пояснити досі не відомої Атерсонові, відрази, огиди й страху, що їх викликав у нього цей чоловік.

– Тут має бути щось інше, – думав спантеличений джентльмен. – Тут криється щось більше. Якби я міг зрозуміти, що саме! Прости мене, Господи, він здається майже нелюдом! Щось у ньому від троглодита, якщо можна так висловитись. Може це старі витівки доктора Фела? А може просто брудна душа пробивається крізь оболонку і так спотворює зовнішність. Єдине, про що я можу думати, то це про мого бідолашного старого Генрі Джекїла. Якби сатана мав підпис, то він

би стояв на обличчі у його нового друга.

Просто за рогом бічної вулички розкинулася площа, на ній стояли, гарні давні споруди, що зараз здебільшого позбулися своєї величі та перетворилися на квартири й апартаменти для людей різного ґатунку і статків: картографів, архітекторів, нелегальних юристів та агентів сумнівних компаній. Але один будинок, другий від рогу, досі був зайнятий повністю. Біля дверей, від яких навіть у темряві віяло заможністю і добробутом, містер Атерсон зупинився і постукав. Йому відчинив гарно вбраний літній служник.

– Доктор Джекіл удома, Пуле? – спитав правник.

– Зараз подивлюся, містере Атерсон, – відповів Пул, проводжаючи відвідувача у велику залу з низькою стелею, прикрашену гобеленами і вмебльовану дорогими дубовими меблями, де, наче в замиському будинку, палав вогонь у відкритому коминку.

– Почекаєте тут, при вогні, сер? Чи принести вам світло до їдальні?

– Тут, дякую, – відповів правник і, підійшовши ближче до вогню, зіперся на коминкову решітку.

Зала, в якій він залишився на самоті, була предметом гордості його друга доктора, та й власне сам Атерсон вважав її найприємнішим місцем у всьому Лондоні. Та сьогодні його кров кипіла, обличчя Гайда стояло перед очима, і ще він почував нудьгу та відразу

до життя (що траплялося вкрай рідко). Душі правника вбачалася загроза в мерехтінні язиків полум'я на відполірованих меблях і здриганні тіней на стелі. Було соромно, але він відчув полегшення, коли з'явився Пул і оголосив, що доктор вийшов.

– Я бачив, як містер Гайд заходив через двері лабораторії. – Та к буває, Пуле, коли доктора Джекіла немає вдома?

– Трапляється, містере Атерсон, сер, – відповів служник. – Містер Гайд має власного ключа.

– Здається, ваш хазяїн дуже покладається на того молодика та довіряє йому, – вів далі правник.

– Це так, сер, – сказав Пул, – нам усім наказано слухатися його.

– Здається, я ніколи не зустрічав тут містера Гайда, – додав Атерсон.

– Ні, що ви, сер. Він ніколи тут не обідає, – сказав дворецький. – Взагалі ми його дуже рідко бачимо в цій частині будинку. Зазвичай він входить і виходить через лабораторію.

– Що ж, зрозуміло, на добраніч, Пуле.

– Добраніч, містере Атерсон.

Правник вирушив додому з важким серцем. «Бідолашний Генрі Джекіл, – думав він. – Моє серце підказує, що він у халепі! Замолоду він мав буйну вдачу, хоч було це так давно, що ніхто вже і не пам'ятає, та

для законів Божих немає строку давності. Напевно, це привид давнього гріха, прихована провина, та покарання приходиться *pede claudo*³, коли минають роки, все викреслюється з пам'яті, а любов до себе вибачає провину». І правник, наляканий такими своїми думками, занурився у власне минуле, зазираючи в кожний закуток пам'яті, щоб часом і в нього не з'явилась якась «несподіванка-з-коробочки». І хоч його минуле було чистим і бездоганним, і небагатьом таланить похвалитися таким життєвим шляхом, усе-таки він ладен був розсипатися на порошок від численних хибних учинків, що їх колись припустився, а потім дякувати, що уник багатьох інших, до яких був близький. Та зрештою правник повернувся до попередніх роздумів про Джекіла, і в ньому запалилася іскра надії.

«Якщо вивчити цього містера Гайда, – думав він, – то в ньому можна віднайти стільки таємниць, чорних таємниць, що найгірші Джекілові вчинки порівняно з ними видаватимуться сонячним світлом. Так далі тривати не може. Мене проймає холод, коли я уявляю, як ця істота крадеться до ліжка бідного Генрі. Що то має бути за пробудження! Це все небезпечно! Якщо цей Гайд знає про існування заповіту, він може зажадати успадкувати все якнайшвидше. Так, я маю взятися за

---

³ *Pede claudo* – «кульгавим кроком», тобто неквапливо. Горацій, «Оди».

цю справу, щоб допомогти Генрі, – вирішив правник, – якщо він дозволить мені. Тільки б він дозволив».

І знову перед його внутрішнім зором чітко постали дивні умови, записані в заповіті.

Доктор Джекіл був спокійний

Два тижні потому видалася чудова нагода: доктор Джекіл давав один із тих прекрасних обідів для п'яťох-шістьох близьких друзів, людей розумних і поважних, поціновувачів доброго вина. І містер Атерсон замислив залишитися після того, як усі інші роз'їдуться. В цьому не було нічого незвичного, таке траплялося безліч разів. Там, де Атерсона любили, його любили щиро. Господарям подобалось затримувати спокійного правника, провівши веселих і велетних гостей за поріг; приємно було посидіти годинку в його ненав'язливій компанії, зібратися з думками в неоціненній чоловічій мовчанці після виснажливих веселощів. Доктор Джекіл не був винятком із цього правила; нині він сидів навпроти правника біля вогню, – крупний, ставний, ретельно поголений чоловік років п'ят десятих, в обличчі якого, можливо, й було якесь лукавство, але поза тим воно світилося розумом і добротою, – з погляду можна було зрозуміти, що він відчуває відверту й теплу прихильність до містера Атерсона.

– Я чекав нагоди, щоб поговорити з вами, Джекіле, – почав правник. – Ви пам'ятаєте про той ваш заповіт?

Уважний спостерігач помітив би, що ця тема непри-

ємна докторові, однак він продовжив її жартівливим тоном:

– Мій сердешний Атерсоне, – сказав він, – вам страшенно не пощастило з таким клієнтом, як я. В житті своєму ніколи не бачив людини нещаснішої, ніж ви після прочитання мого тестаменту; за винятком хіба що того нікчемного педанта Леньйона, коли він ознайомився з моїми, як він каже, науковими єресями. Я знаю, що він добрий хлопець – не насуплюйте брови! – чудовий хлопець, я завжди радий почути щось про нього; але ж він – невиправний педант, нетямущий, галасливий педант. Ніколи і ні в кому я так не розчаровувався, як у цьому Леньйоні.

– Ви знаєте, що я ніколи не схвалював того заповіту, – перервав його Атерсон, безжально нехтуючи новою темою для розмови.

– Мого заповіту? Певно, що знаю, – сказав доктор різкувато, – ви мені про це вже казали.

– І скажу ще раз, – вів далі правник. – Я дещо довідався про вашого юного Гайда.

Відкрите, привабливе обличчя доктора Джекїла пополотніло до самісіньких вуст, навколо очей з'явилися темні плями.

– Я не хотів би далі про це говорити, – промовив він. – Мені здавалось, цю тему ми вже обговорили і полишили.

– Те, що я почув, було вельми мерзенне, – сказав Атерсон.

– Я не можу нічого змінити. Ви не розумієте мого становища, – відказав доктор трохи непослідовно. – Я потрапив у неприємну ситуацію, Атерсоне. Моє становище делікатне, вельми делікатне. Це така справа, яку не виправиш розмовами.

– Джекіле, – мовив Атерсон, – ви мене добре знаєте, і знаєте, що я людина, на яку можна покластися. Довіртеся мені, і я впевнений, що допоможу вам знайти вихід із цієї ситуації.

– Мій добрий Атерсоне, – промовив доктор, – це дуже люб'язно з вашого боку, це страшенно люб'язно, і я не можу знайти слів для подяки. Я цілком вам довіряю, довіряю більше, ніж будь-кому з живих, більше, ніж самому собі, і все розповів би, якби міг. Та насправді все не так, як ви собі уявляєте, все зовсім не так кепсько. Щоб дати вашому доброму серцю спокій, я скажу вам одну річ: коли я вирішу, то зможу тієї ж хвилини позбутися містера Гайда. Тисну вашу руку, і ще раз дуже й дуже дякую. І ще хочу додати одне слово, Атерсоне, я впевнений, що ви зрозумієте мене правильно: це – приватна справа, й благаю вас облишити її.

Атерсон трохи поміркував, дивлячись на вогонь.

– Я не маю жодних сумнівів у тому, що ви знаєте, що дієте, – сказав він, підводячись на ноги.

– От і добре, та коли ми вже торкнулися цієї справи (і сподіваюся, востаннє), – вів далі доктор, – я хочу, щоб ви зрозуміли одне. Я справді дуже цікавлюся бідолохою Гайдом. Я знаю, що ви з ним бачилися, він розповів мені про це, і, боюся, він був із вами нечемний. Але кажу вам щиро: я дуже, дуже опікуюся цим юнаком і хочу, щоб ви, Атерсоне, пообіцяли мені його підтримати й допомогти йому вступити в права спадщини, якщо зі мною щось станеться. Певен, що ви зробили б так, якби про все знали; якщо ви пообіцяєте мені, великий тягар впаде мені з серця.

– Але я не обіцятиму, що він мені колись сподобається, – відповів на те правник.

– А про це я і не прошу, – наполягав Джекіл, поклавши свою руку на руку друга. – Я прошу лише про правосуддя. Допоможіть йому заради мене, коли мене вже тут не буде.

Атерсон не стримав важкого зітхання.

– Що ж, – промовив він, – я обіцяю.

Вбивство Кер'ю

Приблизно за рік, у жовтні 18... року, Лондон здригнувся від злочину надзвичайної жорстокості, який привернув особливу увагу ще й через високе суспільне становище жертви. Подобиці були скупі та приголомшливі. Служниця, що проживала сама в будинку неподалік від річки, близько одинадцятої години піднялася нагору, збираючись спати. І хоч над ранок над містом клубочився туман, вечір був ясний, і провулок, на який виходило вікно її кімнати, заливало світло повного місяця. Схоже, що дівчина була особою романтичною – вона сіла біля вікна та поринула в мрії. Ніколи до того (говорила вона крізь сльози, згадуючи побачене) світ не здавався їй таким мирним, а люди в ньому такими добрими...

Сидячи біля вікна, вона помітила ставного сивого джентльмена, що прямував провулком, а назустріч йому просувався куций чоловічок, на якого вона спершу не звернула уваги. Вони зустрілися (це трапилося просто перед її очима), старший пан, чемно уклонившись, дуже ввічливо привітався з другим. Не було схоже, щоб він питав про щось важливе, з його жестикуляції можна було зрозуміти, що він запитує дорогу. Місяць освічував його обличчя, і дівчина замилувала-

ся ним: здавалося, що воно дихає невинністю, порядністю, доброчесністю та якоюсь величчю. Потім її погляд спрямувався на другого чоловіка – і вона впізнала в ньому такого собі містера Гайда, який одного разу навідував її хазяїна і до якого вона почувала відразу. У руці в того був важкий ціпок, який він ніс задля розваги. Він нічого не відповідав і слухав співрозмовника з неприхованим роздратуванням. Раптом його охопила сильна лють: він затупотів ногами, замахав своїм ціпком і став поводитися, як це описала служниця, наче причинний. Літній джентльмен відступив на крок із виразом подиву та образи на обличчі, тоді містер Гайд перебрав усякі межі: кинувся на нього й повалив на землю. Наступної миті він із мавпячою злістю став топтати жертву ногами, обрушив на неї зливу ударів, від яких затріщали кістки і тіло підскакувало на бруківці. Нажахана побаченим і почутим, дівчина знепритомніла.

Лише за дві години вона отямилася й викликала поліцію. Вбивця давно зник, але якраз посередині вулиці лежало неймовірно спотворене тіло жертви. Палиця, за допомогою якої було скоєне вбивство, хоча й зроблена з якоїсь рідкісної твердої деревини, переламалася навпіл, не витримавши безглуздої жорстокості: одна половина закотилася в сусідню канаву, другу, безперечно, вбивця забрав із собою. У жертви знай-

шли гаманець і золотий годинник, але жодних документів чи карток, лише конверт із печаткою, що його, певно, той ніс на пошту; на конверті стояло ім'я та адреса містера Атерсона.

Його принесли правникові наступного ранку, коли ще він не встиг встати з ліжка. Тільки-но він поглянув на листа і почув про те, що трапилось, зміг промовити лише:

– Нічого не можу сказати, доки не побачу тіла. Це може виявитися дуже серйозним. Будьте такі ласкаві зачекати, поки я вдягнуся.

Зі скорботним виразом обличчя він швидко поснідав і вирушив до поліційного відділка, куди перенесли тіло. Щойно правник ввійшов до камери, він кивнув.

– Так, – сказав він, – я впізнаю його. З прикрістю мушу повідомити, що це сер Денверс Кер'ю.

– Боже правий, сер! – вигукнув офіцер. – Як таке можливо?

Та вже наступної миті очі його запалали професійним азартом:

– Це наробить чимало галасу, – сповістив він. – Можливо, ви змогли б допомогти нам, – і він коротко розповів, що бачила служниця, й показав зламаний ціпок.

Містер Атерсон уже роздумував над іменем Гайда, а коли перед ним поклали палицю, в нього не зали-

шилось жодних сумнівів. Незважаючи на те, що вона поламана і зношена, він упізнав у ній ту, яку особисто подарував Генрі Джекілу багато років тому.

– Той містер Гайд на зріст маленький? – розпитував він.

– Дуже маленький і дуже лихий, як сказала про нього служниця, – відповів інспектор.

Містер Атерсон про щось поміркував, а потім, піднявши голову, промовив:

– Якщо ви поїдете зі мною в екіпажі, то, гадаю, зможе показати вам, де він мешкає.

Було близько дев'ятої години ранку, стояла пора перших осінніх туманів. Широчезна шоколадна завіса опускалася з небес на землю, але вітер увесь час атакував та роздирав цей щільний туман, тож поки екіпаж ледь повз вулицями, містер Атерсон помічав неймовірну кількість барв й відтінків, що їх має напівтемрява: ставало то темно, як уночі, то раптом небо жевріло багряними відблисками, як від дивної велетенської пожежі, а то крізь розрив у тумані прохоплювався невеличкий промінчик світла і блискотів крізь клубочіння пари. Гнітючий квартал Сохо з його брудними дорогами, неохайними перехожими, ліхтарями, яких чи то ніколи не гасили, чи то засвітили знову – змагатися зі скорботною навалою темряви, – у цих мінливих спалахах здавався містерові Атерсону районом із нічно-

го жахиття. Крім того, думки правника ставали ще похмурішими, коли він дивився на свого супутника, тоді його охоплював той страх перед законом і його охоронцями, що часом вражає навіть найчесніших.

Коли екіпаж прибув за названою адресою, туман трохи розвіявся, відкриваючи брудну вуличку, пивну, низькопробну французьку їдальню, дешеву крамничку, де все коштувало щонайбільше кілька пенні, багато неохайних дітлахів, що визирали з кожних дверей; жінки різних національностей проходили повз за ранковою чаркою, тримаючи в руках ключі. Наступної миті брунатний туман опустився знову, сховавши занедбані околиці. Саме тут жив улюбленець Генрі Джекіла, спадкоємець чверті мільйона стерлінгів.

Двері відчинила жінка з сивим волоссям. Її обличчя кольору слонової кістки було зле і лицемірне, однак манери були бездоганними. Так, повідомила вона, це помешкання містера Гайда, однак його немає вдома, увечері він повернувся дуже пізно, та менш ніж за годину знову пішов; у цьому не було нічого дивного, бо звички в нього зовсім погані, він часто буває відсутній: наприклад, вона не бачила його близько двох місяців до вчорашнього вечора.

– Дуже добре, ми хотіли б оглянути його кімнати, – промовив правник, і коли жінка стала наполягати на тому, що це неможливо, додав: – Мені слід було б ска-

зати вам, хто цей джентльмен. Це інспектор Ньюкамен зі Скотленд-Ярду.

Зловтіха спалахнула на обличчі жінки.

– А! То в нього неприємності! Що ж він накоїв? – спитала вона.

Містер Атерсон з інспектором обмінялися поглядами.

– Не схоже, що він тут улюблений пожилець, – зробив висновок полісмен. – А тепер, любя пані, дозвольте нам тут роздивитися все.

У всьому будинку окрім літньої жінки не було нікого; містер Гайд використовував лише кілька кімнат, однак вони були умебльовані з розкішшю й добрим смаком. Комірчина була заповнена винами, тарілки були срібними, столова білизна – вишуканою, на стінах висіли гарні картини – подарунки (припустив Атерсон) від Генрі Джекіла, що знався на мистецтві, килими було ретельно дібрано за барвами. Однак зараз кімнати мали явні сліди недавніх квапливих зборів: одяг із вивернутими кишенями був розкиданий на підлозі, шухляди були відчинені, а в коминку лежала купа сірого попелу від спалених паперів. Зі ще теплих жаринок інспектор видобув товстий корінець зеленої чекової книжки, що не піддався вогню, а під дверима знайшлася друга половина палиці. Це закріпило підозри, й офіцер був цілком задоволений. Візит до банку, де на рахунок вбив-

ці виявилось декілька тисяч фунтів, доповнив його радість.

– Ви можете покластися на мене, сер, – сказав він Атерсонові, – він у наших руках. Напевно, він зовсім утратив голову, в іншому разі він ніколи б не залишив ціпка вдома, а до всього ще й спалив чекову книжку. Без грошей він ніхто. Нам лишається тільки чекати його в банку та розвішати всюди його прикмети.

Однак зібрати їх виявилось непросто, бо в містера Гайда було мало знайомих, навіть хазяїн служниці (що була свідком убивства) бачив його лише двічі; слідів його родини знайти не вдалося, він ніколи не фотографувався, а ті кілька свідчень людей, що змогли описати його зовнішність, сильно розходились. Збігалися вони лише в одному: на тих, хто бачив утікача, він справляв враження якоїсь непоясненої потворності.

Епізод із листом

По обіді містер Атерсон попрямував до оселі доктора Джекїла. Біля дверей його зустрів Пул і провів через кухню та подвір'я, що колись було садком, до будинку, який мав назву «лабораторії» чи «анатомічної». Доктор придбав цей будинок у спадкоємців відомого хірурга, та оскільки він цікавився більше хімією, ніж анатомією, призначення будинку з садочком змінилося. Друг правника вперше приймав його в цій частині свого будинку, тому правник із цікавістю роздивлявся темну споруду без вікон, з огидою проходив повз анатомічний театр, колись наповнений завзятими студентами, а нині порожній і мовчазний. Столи були заставлені хімічними приладами, а підлога вкрита розкиданою соломою для пакування; дерев'яними ящиками; зі склепіння на все це падало тьмяне світло. У найдальшому його кутку сходи вели вгору, до дверей, оббитих червоним сукном; через них містер Атерсон нарешті потрапив до докторового кабінету. Це була простора кімната, заповнена скляними приладами, обладнана, крім іншого, великим напільним дзеркалом і робочим столом, що виходила на подвір'я трьома запиленими вікнами з ґратами на них. У коминку палав вогонь, на коминковій полиці стояла за-

свічена лампа. Туман, здавалось, оселився навіть у будинках. Біля коминка сидів доктор Джекіл, і мав він вигляд смертельно хворого. Не підвівшись назустріч гостеві, він лише простяг йому холодну руку і запросив правника почуватися як удома.

– А тепер, – промовив містер Атерсон, щойно Пул залишив їх самих, – скажіть мені: ви чули останні новини?

Доктор здригнувся.

– Про це кричали на площі. Я чув із вітальні.

– Лише одне питання, – вів далі правник. – Кер'ю був моїм клієнтом, але ви також мій клієнт, і я хочу знати, як мені діяти. Сподіваюся, ви не настільки божевільний, щоб переховувати цього хлопця?

– Атерсоне, Богом присягаюся, – простогнав доктор, – Богом присягаюся, я більше ніколи його не побачу. Клянуся вам честю, з ним на цьому світі покінчено. Все вже позаду. Він справді не потребуватиме вже моєї допомоги, ви не знаєте його так як я, він безпечний, цілком безпечний, запам'ятайте мої слова, ніхто ніколи про нього не почує.

Правник похмуро слухав, йому не подобалася гарячкова мова друга.

– Здається, ви занадто впевнені у ньому, – сказав він. – І заради вас самого... я сподіваюся, що ви маєте рацію. Бо якщо дійде до суду, ваше ім'я може вип-

ливти.

– Я абсолютно в ньому переконаний, – відповів Джекіл. – Я маю всі підстави, однак не можу розповісти про це нікому. Та є одна справа, з приводу якої я б хотів отримати вашу пораду. Я... Я отримав листа і не знаю, чи варто його показувати поліції. Я хочу віддати його вам, Атерсоне, і ви, я впевнений, мудро розсудите, що з ним робити. Я цілком вам довіряю.

– Мабуть, ви боїтеся, що лист призведе до його викриття? – спитав Джекіла правник.

– Ні, – відповів той, – мене більше не обходить, що станеться з Гайдом. Із ним покінчено. Я думав про власну репутацію, якій ця огидна справа може зашкодити.

Атерсон деякий час міркував. Він був уражений егоїзмом свого друга, та незважаючи на це відчув полегкість.

– Що ж, – нарешті сказав він, – дайте-но мені поглянути на цього листа.

Лист був написаний чудернацьким прямим почерком і підписаний «Едвард Гайд». У ньому стисло сповіщалося, що благодійник відправника, доктор Джекіл, якому він так нікчемно відплатив за тисячі щедрот, може не тривожитися за безпеку відправника, оскільки він уже знайшов надійну місцину, щоб переховуватись. Правнику лист видався цілком прийнятним, він

пролив світло на зв'язок, який той шукав, Атерсон навіть дорікнув собі за минулі підозри.

– А конверт у вас залишився? – запитав він доктора.

– Я спалив його, – відповів Джекіл, – перш ніж зрозумів, що й до чого. Але поштового штемпеля на ньому не було. Його хтось приніс.

– Можна я візьму листа з собою, вранці рішення ухвалюються легше?

– Покладаюся повністю на вас, – повторив доктор. – У собі впевненість я втратив.

– Я над цим поміркую, – пообіцяв правник. – Але в мене є ще одне запитання: то Гайд диктував вам умови в заповіті щодо вашого зникнення?

Правнику здалось, що доктора це питання захопило зненацька; він зціпив зуби та кивнув:

– Я так і знав. Він хотів убити вас. Ви легко відкараскалися.

– Я отримав набагато більше, – сумно проказав доктор. – Я отримав урок! О Боже! Атерсоне, яку я дістав науку! – і він на секунду затулив обличчя руками.

Виходячи надвір, Атерсон зупинився перемовитись кількома словами з Пулом.

– Між іншим, Пуле, сьогодні вашому панові доставили листа. Який був кур'єр на вигляд?

Однак Пул цього дня не отримував нічого, крім звичайної пошти та рекламних проспектів на додачу.

Ця новина знов повернула правникові сумніви. Звісно, листа могли принести й до дверей лабораторії, а можливо, могли написати й у самому кабінеті; і якщо це справді так, слід було оцінювати ситуацію по-іншому й використовувати листа з більшою обережністю. Коли він ішов тротуаром додому, його обганяли хлопчачки з газетами, хрипко вигукуючи: «Екстрений випуск! Приголомшливе вбивство члена парламенту!» Ось така поховальна промова про його друга й клієнта, але правник не міг допомогти слідству, не штовхнувши доброго імені свого іншого клієнта й приятеля у вир скандалу. Він мав ухвалити делікатне рішення, і хоч як він звик покладатися на себе, зараз йому хотілося почути чиюсь пораду.

Незабаром він сидів удома зі своїм старшим клерком містером Гестом, що сидів по другий бік коминка, а поміж ними, якраз на належній відстані від вогню, стояла пляшка особливого старого вина, що довгий час не бачило світла в підвалі Атерсонового будинку. Туман усе ще накривав своїми крилами потопаюче місто, ліхтарі мерехтіли, наче карбункули. Але незважаючи на важкі задушливі хмари життя струмувало артеріями міста з шумом потужного вітру. Однак у кімнаті було затишно завдяки вогню в коминку. Кислоти в пляшці давно вже розклалися, імператорське забарвлення з часом пом'якшало, як змінюються з ча-

сом кольори вітражив. І відблиск спекотних осінніх днів на схилах виноградників готовий був вивільнитися і розсіяти лондонський туман. Непомітно правник почав м'якшати. Не було людини, якій довіряв він більше, ніж містеру Гесту, від нього в Атерсона майже не було таємниць, а може, їх зовсім не було. Він був ознайомлений зі справами доктора Джекіла, знав Пула і не міг не чути про приятелювання містера Гайда з хазяїном і, мабуть, зробив для себе певні висновки. Тож хіба не природним було б показати Гесту листа, що проливав світло на таємницю? Крім того, Гест, великий знавець почерків, вважатиме це прохання абсолютно природним. До того ж клерк – людина прониклива і, читаючи такий дивний документ, неодмінно щось зауважить, і з того зауваження Атерсон вирішить, як далі вести розмову.

– Яка сумна історія трапилася з сером Денверсом, – сказав правник.

– Дійсно, сер. Вона наробила багато галасу, – відповів Гест. – Той убивця, понад усякий сумнів, божевільний.

– Я хотів би почути вашу думку щодо цього, – провадив Атерсон далі. – Я маю документ, написаний його рукою. Хай це лишиться між нами, бо я ще не знаю, що робитиму з цим документом далі. Неприємна справа, м'яко кажучи. Ось він перед вами – автограф убивці.

Гестові очі спалахнули, він сів і з запалом почав вивчати листа.

– Ні, сер, – підсумував він, – це писав не божевільний. Але почерк дуже дивний.

– Судячи з усього, і написала його дуже дивна особа, – додав правник.

Саме тоді ввійшов служник із запискою.

– Вона від доктора Джекіла, сер? – запитав клерк, ледве глянувши на папірець. – Почерк наче мені знайомий. Щось особисте, містере Атерсон?

– Лише запрошення на обід. Хочете поглянути?

– Одну хвилю. Дякую, сер, – клерк поклав обидва аркуші поруч і став прискіпливо їх порівнювати. – Дякую, сер, – нарешті сказав він, повертаючи обидва папірці, – дуже цікавий почерк.

Виникла пауза, впродовж якої містер Атерсон борювався з собою.

– Навіщо ви порівнювали їх, Гесте? – не витримав він.

– Річ у тому, сер, – клерк підшукував слова, – що між ними існує дивовижна схожість, обидва почерки майже ідентичні, єдина різниця – нахил літер.

– Дуже дивно, – вимовив Атерсон.

– Справді, як ви кажете, дуже дивно, – погодився Гест.

– Я б не згадував більше про цю записку, ви розу-

мієте, – сказав господар.

– Так, сер, – промовив клерк. – Я розумію.

Щойно містер Атерсон залишився сам, він замкнув записку в глибині свого сейфа назавжди.

«Невже, – подумалося йому, – Генрі Джекіл підробив лист убивці!» І кров похолола в його жилах.

Епізод із доктором Ленъйоном

Збігав час. Тисячі фунтів обіцяли у винагороду тому, хто знайде вбивцю; вбивство сера Денверса викликало обурення громадськості, та попри все поліція не могла знайти жодного сліду, містер Гайд зник так, начебто його ніколи й не існувало. Розкопали багато з його минулого, звісно, все те було ганебне. Розповідали про його жорстокість, бездушну і несамовиту, про безпутне життя, про його дивних компаньйонів, ненависть, що оточувала кожну його дію. Але про його теперішнє місцеперебування не було відомо нічого. Відколи він полишив своє помешкання в Сохо вранці після вбивства, він наче випарувався. Плинув час, і поступово містер Атерсон став звільнятися від пекучого почуття тривоги і приходити до ладу сам із собою. Смерть містера Денверса, як на нього, повністю спокутувалася зникненням містера Гаїда. Тепер, коли лихий вплив містера Гаїда був у минулому, для доктора Джекіла почалось нове життя. Він перестав бути відлюдником, поновив стосунки з друзями, знову став жаданим гостем і жартівником. Відомий своїм доброчинством, став також відомий своєю побожністю. Він був завжди при ділі, полюбив довгі прогулянки, робив добрі справи, обличчя його посвіжішало та стало від-

критішим, наче він здобув внутрішню злагоду сам із собою, й понад два місяці він тішився спокоєм.

Восьмого січня Атерсон обідав у доктора Джекіла в невеличкій компанії. Був там і Леньйон, і господар поглядав на одного та другого точнісінько так, як у ті давні часи, коли всі троє були нерозлучними друзями. Але дванадцятого січня, а далі й чотирнадцятого двері будинку виявилися замкненими для правника.

– Доктор не виходить, – пояснював Пул, – і нікого не приймає.

П'ятнадцятого Атерсон спробував іще раз – і знову отримав відмову. Правник звикнув протягом останніх двох місяців майже щодня бачитися з другом, тому повернення до самотності дуже гнітило його душу. На п'ятий вечір він запросив на обід Геста, а на шостий – сам вирушив до доктора Леньйона.

Тут нарешті йому не відмовили, та коли він увійшов, то був приголомшений зміною, яка сталася із зовнішністю доктора Леньйона. Смертний вирок був виразно написаний на його обличчі. Рум'яний здоровань поблід, схуд, полисів і постарішав; та навіть не ці ознаки фізичного занепаду найбільше вразили правника, а погляд, у якому відбивався глибоко прихований жах. Не схоже, що доктор боявся смерті, однак це було перше, що спало на думку Атерсонові.

«Так, – думав він, – Леньйон – лікар, він повинен

знати свій стан і скільки йому лишилося жити, але усвідомлювати це йому над силу».

Однак коли правник зауважив, що доктор має хворий вигляд, Леньйон спокійно оголосив, що він людина приречена.

– Я зазнав великого потрясіння, – промовив він, – і вже ніколи не одужаю від того. Це питання кількох тижнів. Що ж, життя було приємним, воно мені подобалось, так, сер, я любив його. Іноді я думаю, що якби ми знали все, то були б раді прощатися з ним.

– Джекіл теж захворів, – перевів розмову на інше Атерсон. – Ви з ним не бачилися?

Цієї миті Леньйонове обличчя змінилося, і він підняв тремтячу руку.

– Я не бажаю ніколи більше ані бачити доктора Джекіла, ані чути про нього! – прокричав він з тремтінням у голосі. – Я цілком порвав із цією особою і бажаю вас не нагадувати мені про того, кого я вважаю мертвим.

– Он воно як... – вимовив Атерсон і по чималій паузі запитав: – Можливо, я щось можу зробити? Ми – троє дуже давніх друзів, Леньйоне, ми вже не проживемо стільки, щоб знайти нових.

– Нічого вже не виправиш, – відрізав Леньйон. – Запитайте в нього.

– Він не приймає мене, – відповів правник.

– Це мене не дивує, – пролунала впевнена відповідь. – Колись, Атерсоне, після моєї смерті, ви, можливо, дізнаєтесь, мав я рацію чи ні. Але не зараз. Я не можу вам нічого сказати. До речі, якщо ви можете поспілкуватися зі мною й поговорити про щось інше, заради Бога, залишайтеся і поспілкуймося; та коли вам несила полишити цю кляту тему, заради всього святого, ідіть, бо я не можу цього витерпіти.

Щойно повернувшись додому, Атерсон сів і написав Джекілові листа, висловлюючи незадоволення, що його більше не приймають, і запитуючи про причину, з якої той так сильно посварився з Леньйоном. Наступного дня прийшла довга відповідь, дуже зворушлива, але сповнена таємничих натяків. Сварку з Леньйоном він назвав непоправною. «Я не звинувачую нашого давнього друга, – писав Джекіл, – але поділяю його думку про те, що нам не слід більше ніколи бачитися. Відтепер я вестиму надзвичайно усамітнене життя, і ви не повинні ані дивуватися, ані сумніватися у нашій дружбі, якщо мої двері виявляться зачиненими навіть перед вами. Ви маєте дозволити мені іти власним темним шляхом, бо я сам накликав на себе кару й небезпеку, про які не можу говорити. Коли вже я найбільший грішник, то водночас я й найбільший мученик. Не думаю, що десь іще на землі є місце для таких мук і страхів; і ви, Атерсоне, можете полегшити мої страж-

дання лише одним: шануючи моє мовчання».

Атерсон був уражений: лихий вплив Гайда відійшов у минуле, доктор повернувся до свого колишнього життя та колишніх друзів, іще тиждень тому доля обіцяла йому бадьюру та шановану старість, а нині дружбу, душевний спокій, увесь хід його життя було розчавлено. Така велика й несподівана зміна вказувала б на божевілля, але з огляду на слова й поведінку Леньйона правда ховалася десь значно глибше.

Тиждень потому Леньйон зліг і менш ніж за два тижні помер. Увечері після похорону, що сильно засмутив Атерсона, він замкнувся в кабінеті і при світлі меланхолійної свічки дістав та поклав перед собою конверта, підписаного покійним другом і запечатаного його печаткою. «ОСОБИСТО. Для Г. Дж. Атерсона ВИКЛЮЧНО. У разі його несподіваної смерті знищити не читаючи», – так категорично зазначалося на конверті. Правник жахнувся, прочитавши цей напис. «Сьогодні я поховав одного друга, – подумав він, – а що, коли цей лист відбере в мене й другого?» Та, засоромившись цього негідного страху, правник зламав печатку. В конверті був додаток, так само запечатаний і підписаний: «Не відкривати до смерті або ж зникнення доктора Генрі Джекїла». Атерсон не міг повірити своїм очам. Так, саме «зникнення»! Тут знову, наче в тому божевільному заповіті, що він давно повернув власникові, ідея

зникнення та ім'я Генрі Джекіла поєднувалися знов. Тільки в заповіті ця ідея з'явилася з підступної підказки людини на ім'я Гайд, за нею стояла жахлива, але зрозуміла мета. Та написана рукою Леньйона, що могла б вона означати? Допитливість заволоділа довіреною особою, хотілося знехтувати заборонами та заглибитися в розгадку таємниці. Але професійна честь і довіра його покійного друга примусили правника виконати свій обов'язок, і пакунок опинився якнайглибше в сейфі.

Одна річ – затамувати цікавість, інша – подолати її. Дуже сумнівно, що з того дня Атерсон бажав побачити свого ще живого друга з такою самою завзятістю. Він думав про нього доброзичливо, та його думки були тривожними і страхітливими. Звичайно, він навідувався до Джекілової оселі, але відчував полегшення, діставши чергову відмову: можливо, в душі він тепер надавав перевагу розмовам на сходах із Пулом, в оточенні гомону міста, йому вже не кортіло потрапити до цього будинку добровільного ув'язнення та сидіти і спілкуватися з його таємничим в'язнем. Пул не міг повідомити жодних втішних новин.

Доктор замикався в кабінеті над лабораторією набагато частіше, ніж завжди, іноді навіть ночував у ньому; весь час він був не в гуморі, став дуже мовчазним, нічого не читав, здавалося, його переслідують якісь

думки. Атерсон настільки звик до незмінного характеру цих повідомлень, що здійснював візити чимраз рідше.

Епізод біля вікна

Це трапилось у неділю, під час звичайної прогулянки містера Атерсона і містера Енфілда. Їхній шлях знову проліг через бічну вуличку, і коли вони зрівнялися з дверима, то обидва зупинились, щоб подивитися на них.

– Що ж, – сказав Енфілд, – та історія добігла кінця. Ми ніколи знову не побачимо містера Гайда.

– Сподіваюсь, що ні, – відповів Атерсон. – Чи казав я вам, що одного разу також зустрів цього чоловічка і поділяю вашу огиду до нього?

– Неможливо зустрітися з ним і не відчути огиди, – промовив Енфілд. – До речі, яким невігласом ви повинні були вважати мене, коли я не знав, що це задні двері будинку доктора Джекіла! Це частково і ваша провина, що я про це дізнався.

– То ви знаєте, чи не так? – сказав Атерсон. – Якщо вже так сталося, ми можемо зайти у двір і подивитися на вікна. Відверто кажучи, я непокоюся про бідного Джекіла, я відчуваю, що присутність друга навіть на дворі може піти йому на користь.

На подвір'ї було холодно і трохи вогко, воно вже наповнилось передчасними сутінками, хоч небо високо над головою було ще ясным від заходу сонця. Серед-

не з трьох вікон було прочинене. Біля нього сидів доктор Джекіл, наче невтішний в'язень, і з виразом безмежного смутку на обличчі дихав свіжим повітрям.

– Джекіле! – гукнув його правник. – Сподіваюся, вам ліпше?

– Я дуже хворий, Атерсоне, – відповів доктор м'яко, – дуже хворий. Але це не триватиме довго, дякувати Богу.

– Ви забагато сидите вдома, – сказав правник. – Вам слід розганяти кров, як робимо ми з містером Енфілдом. Містер Енфілд, мій кузен, а це – доктор Джекіл. Виходьте, беріть свого капелюха та прогуляйтеся з нами.

– Ви дуже люб'язні, – зітхнув доктор, – я б дуже цього хотів, та ні, ні, ні, це неможливо, я не наважуся. Але я справді дуже радий бачити вас, Атерсоне, це дійсно велике задоволення для мене. Я б запросив вас із містером Енфілдом нагору, але в мене не прибрано.

– Що ж, тоді, – промовив правник доброзичливо, – найкраще, що ми можемо зробити, – це залишитися тут і поспілкуватися з вами крізь вікно.

– Це саме те, чого я не наважувався вам запропонувати, – відповів доктор з усмішкою.

Щойно він договорив, як усмішка зникла з обличчя доктора і на її місці виник вираз такого жаху і відчаю, що в обох джентльменів кров похолола в жилах. Це

тривало лише кілька секунд, бо вікно негайно зачинилося, але тої миті було достатньо, щоб вони повернулися та вийшли з двору, не кажучи ані слова. Джентльмени перетнули бічну вуличку і йшли мовчки, аж поки не досягли сусіднього великого шляху, де, незважаючи на неділю, вирувало життя. Тут нарешті містер Атерсон повернувся і подивився на свого компаньйона. Обидва вони були бліді, а в очах виразно читався страх.

– Господи, прости нас! Господи, прости нас! – промовив містер Атерсон.

Та містер Енфілд лише серйозно кивнув, і далі вони йшли знову мовчки.

Остання ніч

Коли яось по вечері містер Атерсон сидів біля ко-
минка, його здивували повідомленням про візит Пула.

– Пуле? Що вас привело сюди? – вигукнув він, а по-
тім, глянувши на Пула, додав: – Що вас непокоїть? Із
доктором усе гаразд?

– Докторе Атерсон, – відповів служник, – коїться
щось незрозуміле.

– Сядьте, візьміть склянку вина, випийте, – сказав
правник. – А тепер не поспішайте та розкажіть мені
прямо, що трапилось.

– Ви знаєте, який доктор, сер, – почав Пул, – він хо-
вається в собі. Сьогодні він знову замкнувся в кабінеті.
Мені це не подобається, сер, щоб я помер, якщо це не
так. Містере Атерсон, мені страшно.

– Мій добрий чоловіче, – відповів на те правник, –
скажіть ясніше. Чого ви боїтеся?

– Я боюся вже близько тижня, – сказав той, уперто
ігноруючи питання, – я більше так не можу!

Вся зовнішність Пула свідчила про те, що він і
справді наляканий, його манери погіршали, він жодно-
го разу не подивився правникові в очі, потому як роз-
повів про свій страх. Навіть зараз він сидів, тримаючи
повну склянку на колінах і втупившись у підлогу.

– Я більше так не можу! – повторив він.

– Ну ж бо, Пуле, – сказав правник, – я бачу, ви маєте дуже серйозний привід говорити так. Я бачу, що трапилось щось дуже погане. Спробуйте пояснити мені, що саме.

– Я гадаю, скоєно злочин, – відповів Пул хрипло.

– Злочин? – вигукнув правник налякано, все це починало його дратувати. – Який такий злочин? Що ви маєте на увазі?

– Я не наважуся сказати це, але ви можете піти зі мною і побачити все на власні очі.

Замість відповіді містер Атерсон одразу підвівся, взяв капелюха і пальто. Він із подивом помітив, що на обличчі дворецького з'явився вираз величезного полегшення, не менше здивувало правника і те, що Пул так і не сьорбнув вина, відставив склянку і пішов услід за правником.

Це була справжня березнева ніч – бурхлива і холодна, блідий, прозорий, наче батист місяць, лежав на небі, немов перекинутий вітром. Вітер заважав говорити, і кров прилила до обличчя. Здавалось, він здув усіх пішоходів, і вулиця була незвично порожньою; містер Атерсон спіймав себе на думці, що ніколи не бачив цю частину Лондона такою безлюдною. Йому дуже хотілося, щоб усе було інакше, ніколи в своєму житті він не відчував такого гострого бажання торкну-

тися живої істоти чи хоч побачити когось. І хоч яких він докладав зусиль, лихі передчуття роїлися в його голові. Коли вони дісталися площі, вона була повна вітру і снігу, тоненькі молоді деревця в садку шмагали паркан. Пул, який усю дорогу тримався на крок чи два попереду, зараз зупинився посеред тротуару і незважаючи на погану погоду зняв капелюха, витер лоба червоним носовичком. І хоч як швидко він ішов, спітнів дворецький не від ходи, а від якоїсь страшної муки. Його обличчя було блідим, а голос глухим і над тріснутим.

– Ось ми і прийшли, сер, – сказав дворецький, – дай Боже, щоб усе було гаразд.

– Амінь, Пуле, – відповів правник.

Слідом за тим служник дуже делікатно постукав у двері. Вони відчинилися, але були замкнуті на ланцюжок, і голос зсередини запитав:

– Це ви, Пуле?

– Саме так! Відчиняйте.

Кімната, до якої вони ввійшли, була яскраво освітлена, в коминку палав вогонь, навколо нього збилися до купи всі слуги будинку – і чоловіки, і жінки, наче отара овечок. Побачивши містера Атерсона, покоївка істерично заскімлила, а куховарка, вигукнувши: «Слава Богу! Це містер Атерсон!» – кинулася до нього, наче хотіла обійняти.

– Що таке? Ви всі тут? – роздратовано проговорив правник. – Неприпустимо, неналежно! Ваш господар навряд буде задоволений.

– Вони всі налякані, – сказав Пул.

Запала абсолютна тиша, ніхто нічого не заперечував, лише покоївка вголос розридалася.

– Помовчте! – гукнув до неї Пул з люттю, яка виказувала, що в нього самого нерви на межі. Звичайно ж, коли раптом заплакала одна дівчина, почали плакати і всі інші, а потім повернулися до внутрішніх дверей із виразом жахливого очікування на обличчях.

– А тепер, – дворецький звернувся до хлопчика, що завідував ножами на кухні, – принеси мені свічку, і ми спробуємо все з'ясувати.

Попросивши містера Атерсона прямувати за ним, Пул рушив на задній двір.

– Зараз, сер, – попередив Пул, – ідіть якомога тихіше. Я хочу, щоб ви почули все, але щоб він не почув вас. І послухайте, якщо він раптово надумає запросити вас увійти, у жодному разі не йдіть!

Нерви містера Атерсона після цього несподіваного попередження напружилися так, що він майже втратив самовладання. Але правник знову зібрав усю свою відвагу і попростував за дворецьким до приміщення лабораторії крізь заставлений ящиками й колбами анатомічний театр, до сходів, що вели до кабінету. Тут

Пул жестом показав йому стати осторонь і слухати, а тим часом сам поставив свічку і, зробивши велике і помітне зусилля над собою, видерся сходами й не зовсім певною рукою постукав у двері кабінету, оббиті червоним сукном.

– Містер Атерсон просить прийняти його, сер, – промовивши це, він іще раз знаками показав правникові пильно прислухатися.

З-за дверей почулася невдоволена відповідь:

– Скажіть йому, я не можу нікого бачити.

– Дякую, сер, – відповів Пул із нотками якогось триумфу в голосі; він підняв свічник і повів Атерсона назад через подвір'я до великої кухні, де вогонь давно згас, а по підлозі бігали якісь жуки.

– Сер, – запитав служник, дивлячись Атерсонові в очі. – Скажіть, хіба то був голос мого пана?

– Здається, він дуже змінився, – відповів правник. Він був блідий, але погляду не відводив.

– Змінився? Ще б пак! – промовив дворецький. – Я прожив двадцять років у будинку цієї людини, невже ви гадаєте, що я не впізнав би голосу? Ні, сер, мого пана вбили, вбили вже вісім днів тому, коли ми чули його крик в ім'я Господа; хто там замість нього, і чого він там лишається – ось, святі небеса, питання, містєре Атерсон!

– Ви кажете дуже дивні речі, Пуле, просто якісь дикі

речі, люб'язний, – промовив Атерсон, покусуючи пальця. – Припустімо, сталося саме те, що ви запідозрили, припустімо, доктора Джекіла... що ж, нехай убито; але що спонукає вбивцю залишатися тут? Тут щось не сходиться, в цьому немає жодного сенсу!

– Гаразд, містере Атерсон, вас нелегко переконати, але я спробую ще раз, – сказав Пул. – Ви повинні знати, що весь останній тиждень він чи воно, чи хто там живе в його кабінеті, день і ніч вимагає якихось спеціальних ліків, і ніяк не може заспокоїтися. Іноді мій пан робив так – писав нам накази на клаптиках паперу і залишав на сходах. А цього тижня ми нічого не бачили, окрім клаптиків паперу й замкнених дверей; навіть усю їжу ми полишаємо на сходах, і коли ніхто не бачить, він забирає її! Отак, сер, щодня, або навіть двічі, або й тричі на день, ті самі накази й нарікання, мене посилали до всіх можливих аптек у місті. Кожного разу, коли я приношу замовлене, то отримую чергового папірця з наказом повернути його, бо речовина недостатньо очищена, й отримую нове направлення до іншого аптекаря. Йому ці ліки дуже потрібні, сер, але ось для чого?

– Ви маєте при собі якийсь із цих папірців? – спитав містер Атерсон.

Пул занурив руку в кишеню і трохи згодом дістав м'яту записку, яку правник, нахилившись до свічок,

почав ретельно вивчати. Її зміст був таким: «Доктор Джекіл переказує свої вітання джентльменам з фірми Моу. І запевняє їх, що останній отриманий ним зразок не досить очищений і не придатний для використання в цілях доктора. У 18... році доктор Джекіл придбав велику кількість цього препарату у фірми Моу. Зараз він просить якомога ретельніше передивитися, чи не залишилося речовини такої самої якості, і якнайшвидше вислати йому. Вартість не має жодного значення. Важливість цього прохання не може бути переоцінена». До цього моменту листа було витримано в серйозному тоні, але далі разом із чорнильною плямою виплеснулися емоції доктора. «Заради Бога, – дописав він, – знайдіть щось зі старих запасів».

– Дуже дивна записка, – сказав містер Атерсон, а потім різко запитав: – А чого вона досі у вас?

– Аптекар із фірми Моу дуже розлютився, коли я йому її приніс, і жбурнув записку в мене, – пояснив Пул.

– Це безсумнівно почерк доктора, чи не так? – вів далі правник.

– Так, почерк справді дуже схожий, – відповів служник похмуро, а потім зовсім іншим тоном додав, – але почерк нічого не доводить! Я його бачив!

– Бачили його? – повторив містер Атерсон. – Кого?

– В тому-то і справа! Це було ось як. Я несподівано увійшов до анатомічного театру з саду. Напевно,

він вислизнув з кабінету, щоб пошукати ліки або ще щось, двері залишилися відчиненими, і в дальньому кінці кімнати я побачив його, коли він щось вишукував поміж коробок. Він обернувся, угледів мене, скрикнув і чимдуж побіг нагору в кабінет. Я бачив його близько хвилини, але й від того волосся піднялося на моїй голові сторч, наче у їжака. Сер, якщо це був мій господар, чого б він надягав маску на обличчя? Якщо це був він, чого б він, упізнавши мене, закричав і втік, наче щур? Я служив йому досить довго, щоб... – чоловік замовк і затулив руками обличчя.

– Все це дуже химерно, – сказав містер Атерсон, – але мені здається, я починаю трохи розуміти, що тут коїться. Ваш господар, Пуле, просто підхопив одну з тих хвороб, що катують тіло і спотворюють зовнішність. Через це міг змінитися голос, через це він надягає маску й уникає зустрічей із друзями, цим можна пояснити і його нетерплячість щодо ліків, завдяки яким у його душі жевріє надія на зцілення – дай Боже, щоб то була не марна надія. Ось таке моє пояснення, воно дуже сумне і навіть жахливе, Пуле, але досить просте і природне. Все сходиться, і ми можемо полишити нашу надмірну тривогу.

– Сер, – промовив дворецький, і його обличчя вкрилося плямами, – та істота не була моїм господарем, і це чиста правда. Мій господар, – служник озирнувся і

зашепотів, – він високий на зріст, має гарну статуру, а цей був схожий більше на коротуна.

Атерсон спробував запротестувати.

– О сер, – майже заголосив Пул, – невже ви думаєте, я не впізнаю свого господаря після двадцятьох років? Невже ви гадаєте, я не знаю, на якому рівні його голова, коли він заходить у двері кабінету, де я бачив його кожного ранку мого життя? Ні, сер, та істота в масці не була доктором Джекілом, лише Господь Бог відає, що то було, але точно не доктор Джекіл. Відчуває моє серце, що його вбили.

– Пуле, – сказав правник, – якщо ви це кажете, то мій обов'язок учинити так. Більш ніж я хочу пощадити почуття вашого господаря, більш ніж я спантеличений запискою, яка начебто доводить, що ваш господар живий, – більш за все я бажаю дізнатися правду, тому я вважаю необхідним зламати двері.

– Містере Атерсон, оце по-чоловічому! – вигукнув дворецький.

– Але виникає наступне питання, – вів далі Атерсон. – Хто це зробить?

– Як хто? Ви і я, сер! – пролунала хоробра відповідь.

– Дуже гарно сказано, – відповів правник, – і хай там що з цього вийде, я беру на себе відповідальність, що ви не постраждаєте.

– Там, у лабораторії, є сокира, – сказав Пул, – а ви,

сер, можете взяти цю коцюбу для себе.

Правник узяв простий, але вагомий інструмент в руку і зважив його.

– Ви знаєте, Пуле, – промовив він, звівши очі, – ще трохи – і ми обидва, ви і я, наражатимемо себе на велику небезпеку.

– Певно, що так, сер, – відповів дворецький.

– Що ж, тоді ми з вами повинні бути відвертими, – вів далі правник, – ми обидва знаємо більше, ніж кажемо. Давайте розставимо всі крапки над «і». Ви впізнали ту істоту в масці?

– Як вам сказати, сер, вона швидко рухалась і була така зігнута, що я не можу сказати напевне, – відповів той. – Але ви питаєте, чи був то містер Гайд? Так, я думаю, то був він. Та істота була така сама на зріст і так само жваво рухалася, і, зрештою, хто ще міг би зайти в лабораторію? Ви ж не забули, що після вбивства містера Кер'ю ключ залишався досі в нього? Та це ще не все! Чи ви зустрічали колись того містера Гаїда?

– Так, – відповів правник, – одного разу я говорив із ним.

– Тоді ви, як і решта з нас, повинні знати, що є в цьому джентльмені щось дуже дивне, щось, що ніби впливає на людину, не знаю, як правильно сказати, що проймає холодом і відразую до самих кісток.

– Так, я і сам відчув те, що ви описуєте, – відповів

містер Атерсон.

– Отож, сер, – продовжував Пул, – коли та істота в масці з мавпячою спритністю вистрибнула з-поміж пробірок і заскочила в кабінет, в мене всередині все похололо. Так, я знаю, що це не доказ, містере Атерсон, я досить освічений, щоб розуміти це, але кожна людина має інтуїцію, і я можу присягнутися, що то був містер Гайд.

– Так, так, – сказав правник, – саме цього я і боявся. Я передчував, що з цього зв'язку не вийде нічого доброго, одне тільки лихо і нещастя. Так, я вірю вам, гадаю, що бідного Генрі вбили і що його вбивця (навіщо – тільки Бог святий знає) досі переховується в кімнаті своєї жертви. Ми з вами повинні помститися. Поκληчте Бредшоу.

Лакей з'явився на виклик, блідий і знервований.

– Бредшоу, візьміть себе в руки, – наказав правник. – Я знаю, що ця невизначеність відбивається на вас усіх, але зараз ми маємо намір покласти цьому край. Ми з Пулом збираємося зламати двері кабінету. Якщо там усе гаразд, я візьму всю відповідальність на себе. Тимчасом коли щось піде не так, якщо лиходій намагатиметься втекти через задні двері, то ви з хлопчиком маєте зайняти позицію біля чорного ходу, і прихопіть з собою кілька міцних дрючків. Ми дамо вам десять хвилин, щоб ви розташувалися на своєму посту.

Коли Бредшоу пішов, правник подивився на годинник.

– А тепер, Пуле, час і нам займати свій пост, – сказав він, беручи під руку коцюбу, і попрямував у двір. Хмара заступила місяць, і стало зовсім темно. Вітер, потрапивши до глибокого колодязя між будинками, з кожним їхнім кроком коливав полум'я свічки врізнобіч, доки чоловіки не сховалися в анатомічному театрі. Там вони мовчки сіли і чекали. Навколо тихо гомонів Лондон. Єдиним, що порушувало навколишній спокій, були звуки кроків за дверима кабінету.

– Та істота ходить так цілими днями, сер, – прошепотів Пул, – і більшу частину ночей. Тільки коли приносять новий зразок від аптекарів, кроки ненадовго стихають. Ах, це нечисте сумління, саме воно – найгірший ворог спокою! Сер, кожен його крок – це безвинно пролита кров! Зверніть увагу, сер, підійдіть трохи ближче і прислухайтесь, а тоді скажете мені – хіба це кроки доктора?

Кроки були легкими і чудернацькими, з якимсь прокручуванням, і хоч істота ходила повільно, її кроки виразно відрізнялися від важкої скрипучої ходи Генрі Джекіла. Атерсон зітхнув.

– Крім кроків, там іще щось відбувається? – запитав він.

Пул кивнув.

– Одного разу я чув, як та істота плаче.

– Плаче? Як це так? – перепитав правник, холодіючи від жаху.

– Плаче, наче жінка або загублена душа, – відповів дворецький. – Я коли почув, ледь сам не розплакався.

Десять хвилин добігли кінця. Пул видобув сокиру з-під пакувальної соломи. Свічку поставили на найближчому столі, щоб освітити шлях до дверей, тоді, за-тамувавши подих, вони наблизилися до кабінету, де досі хтось ходив туди-сюди, розтинаючи тишу ночі.

– Джекіле, – голосно гукнув Атерсон, – я вимагаю, щоб ви мене впустили.

Він на хвилюк замовк, але відповіді не було.

– Я хочу відверто вас попередити, що ми маємо певні підозри, саме тому я мушу вас побачити і побачу, – вів далі правник, – якщо не з вашого дозволу, тоді за допомогою сили.

– Атерсоне, – пролунав голос, – заради всього святого, майте милосердя.

– Це не голос Джекіла, це голос Гайда! – закричав Атерсон. – Ламайте двері, Пуле!

Пул замахнувся сокирою, вся будівля здригнулася під ударом, а двері, оббиті червоним сукном, захиталися на завісах. З кабінету пролунав гнітючий крик тваринного жаху. Сокира вдарила ще раз і ще, панелі та каркас затріщали. Ще чотири рази пролунали уда-

ри. Але деревина була міцною, і встановлені двері були справжнім майстром. Після п'ятого удару замок зламався, й уламки дверей посипались на килим.

Нападники, вражені власним запалом і тишею, що настала потому, трохи відступили і почали роздивлятися. Перед ними був кабінет, м'яко освітлений лампою, у коминку палали й потріскували дрова, тоненько висвистував чайник, одна чи дві шухляди були висунуті, папери лежали охайно на краю письмового столу. Ближче до вогню було розставлено посуд для чаювання; одне слово, це була мирна й затишна кімната, і якби не скляні шафи з хімічними приладами, вона б зовсім не відрізнялася від більшості кімнат вечірнього Лондона.

Якраз посередині кабінету лежало скорчене судомою тіло чоловіка, воно ще сіпалося. Атерсон з Пулом обережно наблизились до нього і перевернули на спину. То був Едвард Гайд. Він був одягнений у завелике на нього вбрання з докторового плеча. М'язи його обличчя ще тремтіли, створюючи ілюзію, що він досі живий, але життя вже полишило його; з розбитої пляшечки в руці й сильного запаху якогось коріння в повітрі Атерсон збагнув, що бачить перед собою тіло самогубця.

– Ми прийшли запізно, – суворо промовив правник, – щоб когось врятувати чи покарати. Гайд сам звів

із собою рахунки, а нам залишається тільки розшука-ти тіло вашого господаря.

Більшу частину будівлі займав колишній анатомічний театр, що розташовувався на першому поверсі, він освітлювався крізь стелю. Кабінет формував дру-гий поверх і виходив вікнами у двір. Коридор поєдну-вав анатомічний театр із дверима на бічній вуличці. До тих-таки дверей вели й другі сходи з кабінету. Окрім того, в будинку було ще кілька темних комірчин і про-сторий льох. Все це було ретельно обстежено. Прав-ник із дворецьким зазирнули в кожную комірчину, але всі вони були порожні й, судячи з товстого шару пилу, давно стояли замкненими. В льосі, навпаки, лежало багато різного мотлоху, що залишився переважним чи-ном від хірурга, попереднього власника будинку; але щойно відчинивши двері, вони зрозуміли марність по-дальших пошуків, бо все приміщення було заплетене неторканим павутинням, що роками обплітало двері. І ніде не знайшлося жодного сліду Генрі Джекіла, жи-вого чи мертвого.

Пул постукав по плитах у коридорі:

– Мабуть, його поховано десь тут, – промовив він, дослухаючись до звуку.

– Або ж він зміг урятуватися втечею, – промовив Атерсон, вивчаючи зсередини задні двері, що вели на вуличку. Двері були замкнені, але неподалік на підлозі

вони знайшли ключа, що вже взявся іржею.

– Не схоже, щоб ним користувалися, – зазначив правник.

– Не схоже... – озвався Пул. – Дивіться, сер, ви бачите? Ключ зламаний! Схоже, що на нього наступили.

– Так, – підхопив Атерсон. – І на зламі вже теж іржа... – двоє чоловіків перезирнулися з жахом в очах. – Це понад моє розуміння, Пуле. Ходімо назад до кабінету.

Вони мовчки піднялися сходами і, боязко зиркаючи на мертве тіло, розпочали ретельніше обстеження кабінету. На одному столі було видно сліди хімічних дослідів, різна кількість якоїсь білої солі була розкладена по багатьох скляних тарілочках, наче відміряна для дослідів, який бідоласі перешкодили здійснити.

– Це – саме ті ліки, які я постійно йому приносив, – пояснив Пул; щойно він вимовив ці слова, як чайник жажливо загудів, сповіщаючи про закипання.

Це примусило їх підійти ближче до коминка, де м'яке крісло стояло саме так, щоб той, хто сидітиме в ньому, міг зручно дотягтися до чашки з чаєм. На полиці стояло декілька книжок, одна з них, розгорнена, лежала поруч із чайним сервізом. Атерсон був здивований, побачивши примірник релігійного трактату, до якого Джекіл кілька разів висловлював велику повагу, зі сторінками, де на берегах його ж рукою були пона-

писувані страшні блюзнірства.

Далі, обстежуючи кабінет, вони підійшли до великого дзеркала і зазирнули в нього з мимовільним острахом. Але воно було повернуте так, що вони побачили лише рожеве світло полум'я на стелі та сотні однакових відблисків, що відбивалися на дверцятах скляної шафи, а також свої власні бліді й перелякані обличчя.

– Це дзеркало бачило дивні речі, сер... – прошепотів Пул.

– Напевно, не дивніші, ніж воно саме, – озвався правник так само тихо. – Навіщо Джекілові таке... – він зупинив себе на півслові, але потім, подолавши слабкість, продовжив, – що Джекіл збирався з ним робити?

Вони знову повернулися до письмового столу. На ньому, поміж охайно складених паперів, лежав великий конверт, на якому докторовою рукою виразно було написано ім'я містера Атерсона. Правник зламав печатку, і кілька документів випали на підлогу. Першим із них був документ, написаний так само дивно, як і той, що правник повернув Джекілові за шість місяців до того. Він мав правити за заповіт у разі смерті або ж за дарчу в разі зникнення Генрі Джекіла. Та замість імені Едварда Гайда правник із превеликим здивуванням прочитав ім'я Гебріела Джона Атерсона. Він поглянув на Пула, потім знову на документ і нарешті – на розпростерте на килимі тіло зловмисника.

– В мене голова йде обертом, – промовив Атерсон. – Гайд володарював тут кілька днів, він не мав причин любити мене; напевно, він був розлючений, побачивши, що його позбавили спадщини, однак не знищив заповіту!

Правник підняв наступний аркуш. Це була коротка записка, написана докторовою рукою, згори її стояла дата.

– Пуле! – вигукнув правник, – сьогодні він був живий, і був тут! Але ж його не могли десь заховати в такому маленькому кабінеті. Значить, він живий, йому вдалося втекти! Тільки тоді навіщо було тікати? І як він це зробив? І в цьому разі чи зможемо ми повідомити про самогубство? Ох, нам слід бути обережними. Я боюся, ми вже втягнули вашого пана в якесь страшне нещастя!

– Чому ж ви не читаєте записки, сер? – запитав Пул.

– Бо я боюся, – промовив правник похмуро. – Але дай Боже, щоб мої страхи не справдилися! – Сказавши це, він підніс записку до очей і прочитав:

«Мій любий Атерсоне, коли це потрапить до ваших рук, я вже зникну, за яких саме обставин, не беруся передбачати, але і моє передчуття, і обставини мого неприємного становища підказують мені, що це неминуче станеться, і станеться вже досить скоро. Тоді прошу вас прочитати насамперед той

лист, який залишив вам, попередивши про те мене, Леньйон. І якщо ви захочете дізнатися більше, зверніться до сповіді, яку залишає ваш негідний і нещасливий друг

Генрі Джекіл».

– А де третій документ із конверта? – запитав Атерсон.

– Ось він, сер, – відповів Пул, подаючи правникові чималого пакунка, запечатаного в кількох місцях.

Правник опустив його в кишеню.

– Я нічого не скажу про ці папери. Якщо ваш господар помер або ж утік, це принаймні врятує його репутацію. Зараз десята година, я мушу повернутися додому та спокійно перечитати ці документи. Але ще до півночі я повернуся, й тоді ми повідомимо поліцію.

Вони вийшли надвір, замкнувши по собі двері колишнього анатомічного театру. Залишивши хатню обслугу доктора в залі біля вогнища, Атерсон стомлено попрямував додому, щоб у тиші в своєму кабінеті прочитати два листи, які нарешті мають дати пояснення цій таємниці.

Лист доктора Леньйона

Дев'ятого січня, тобто чотири дні тому, з вечірньою поштою я отримав листа на замовлення з поштовою маркою, адреса на ньому була написана рукою мого колеги та давнього шкільного приятеля Генрі Джекїла. Звичайно ж, я був здивований цим, бо ніколи раніше ми не мали звички листуватися. Напередодні ввечері ми з Джекїлом бачилися, я був запрошений на вечерю до нього. Та я навіть не міг уявити, яка справа могла б потребувати офіційного листування. Та зміст листа здивував мене ще більше. Ось що там було написано:

«10 січня 18...»

Любий Леньйоне, ви – один із моїх найдавніших друзів, і хоч іноді ми з вами розходилися в думках щодо наукових питань, та я не пригадаю, принаймні зі свого боку, щоб моя прихильність до вас похитнулася. Якщо одного дня ви б сказали мені: «Джекїле, моє життя, моя честь, моє здоров'я залежать від вас», я б не вагаючись пожертвував свою ліву руку, аби тільки допомогти вам. Леньйоне, сьогодні моє життя, моя честь, моє здоров'я залежать від вашого милосердя. Якщо ви мені відмовите – я загину. З цієї передмови ви могли припустити, що я збираюся попросити вас про ганебний вчинок. Судіть самі.

Я благаю вас відкласти всі свої справи сьогодні ввечері, навіть якщо вас викличуть до ліжка хворого імператора. Винайміть кеб, якщо ваш екіпаж не чекатиме біля ґанку, і вирушайте до мого будинку, прихопивши цього листа для консультації. Пул, мій дворецький, отримав відповідні вказівки. Він чекатиме на вас разом зі слюсарем. З його допомогою зламайте двері мого кабінету. Зайдіть туди самі. Праворуч стоїть шафа, позначена літерою «Е», відчиніть її, а якщо вона буде замкнена, не вагаючись ламайте замок. З тої шафи заберіть четверту зверху шухляду, або (що те саме) третю знизу, разом з усім її вмістом. Я страшенно боюся дати вам неправильні вказівки через своє погане самопочуття. Та якщо я помилюся, ви впізнаєте потрібну шухляду. Там лежатимуть різні порошки, невеличка пляшечка і зошит. Благаю вас забрати її з собою на Кавендиш-сквер, не чіпаючи в ній нічого.

Це перше, про що я вас хотів попросити. Тепер друге. Якщо ви вирушите до мене одразу, як отримаєте листа, то повернетесь додому задовго до півночі. Та я залишаю вам такий запас часу не лише тому, що боюся перепон, які не можна ані передбачити, ані попередити, а ще й тому, що година, коли ваші слуги спатимуть, якнайкраще годиться для того, що я хочу зробити. Опівночі я прошу вас чекати

у власній приймальні на самоті, ви повинні власноруч впустити людину, що назветься моїм представником, і віддати їй шухляду з мого будинку з усім вмістом. На цьому ваша роль закінчиться, і ви отримаєте мою глибоку вдячність. За п'ять хвилин, якщо ви наполягатимете на поясненні, ви зрозумієте, що всі ці перестороги надзвичайно важливі

для мене, і нехтування хоч однією з них (хай як фантастично це звучить) може призвести до моєї смерті чи божевілля, які ляжуть на ваше сумління.

І хоч я впевнений в тому, що ви не знехтуєте цим моїм проханням, та все одно серце моє провалюється в п'яти, а руки тремтять, коли я думаю про таку можливість. Подумайте про мене, в цю хвилину я перебуваю в дивному місці, в п'їтьмі, поневолений чорним відчаєм, який важко перебільшити, але якщо ви ретельно виконаєте моє прохання, мої страждання розсіються, як ранковий туман. Допоможіть мені, мій дорогий Леньйоне, та врятуйте свого друга Г. Дж.

P. S. Я вже заклеїв листа, коли новий страх охопив мою душу. Може так статися, що поштова служба підведе мене і цей лист не потрапить до ваших рук до наступного ранку. В цьому випадку, любий Леньйоне, виконайте моє доручення, коли вам буде зручніше впродовж наступного дня. І знову чекайте мого

посланця опівночі. Хоча вже може бути запізно. Якщо наступної ночі до вас ніхто не завітає, то знайте, що Генрі Джекіла ви більше ніколи вже не побачите».

Прочитавши цього листа, я впевнився, що мій колега збожеволів, та оскільки невеликі сумніви щодо цього в мене все-таки лишалися, я відчував себе зобов'язаним виконати його прохання. Чим менше я розумів, що означає цей каламбур, тим менше я міг судити про важливість цієї справи; а відмовитись виконати такий відчайдушний заклик означало покласти на себе дуже велику відповідальність. То ж я підвівся з-за столу, сів у екіпаж і рушив прямісінько до Джекілової оселі. Служник уже чекав на мій приїзд. Він також отримав поштою листа на замовлення зі вказівками й відразу ж послав по слюсаря й по теслю. Ремісники прибули, коли ми з Пулом обговорювали ситуацію, і ми рушили до анатомічного театру старого доктора Денмена, з якого (як ви, безперечно, знаєте) найзручніше потрапити до особистого кабінету Джекіла. Двері були дуже міцні, і замок був зроблений бездоганно. Тесля відверто визнав, що з ними буде багато мороки і доведеться їх значно пошкодити. Слюсар також був майже у відчаї. Але він, однак, виявився майстром золоті руки, і за дві години роботи двері нарешті відчинили. Шафа, позначена літерою «Е», була незамкнена, тож я витяг потрібну шухляду, наклав туди пакувальної со-

ломи, загорнув її у простирадло і повернувся з нею на Кавендиш-сквер.

Вдома я вирішив вивчити вміст шухляди. Порошки були розтерті досить старанно, та все ж не так тонко, як це зробив би справжній аптекар, і з цього я зробив висновок, що вони були вироблені самим доктором Джекілом. Розгорнувши один із пакуночків, я побачив, як мені здалося, звичайну білу сіль у кристаликах. Маленька пляшечка, на яку я далі звернув увагу, була наполовину заповнена криваво-червоною рідиною з їдким запахом; як мені здалося, вона містила фосфор і якийсь летючий ефір. Щодо інших її інгредієнтів я не мав жодної гадки. Зошит виявився звичайним нотатником, у якому не було записано нічого, окрім низки дат. Вони охоплювали період у багато років. Я звернув увагу на те, що ці дати досить раптово уривалися близько року тому. Де-не-де, не більше шістьох разів на кількасот дат, біля цифр стояла коротка примітка, зазвичай щонайбільше одне слово, наприклад: «Подвійна», а одного разу, на самому початку списку, було написано: «Цілковитий провал!!!» – із трьома знаками оклику. Ці спостереження ще дужче загострили мою цікавість, але не роз'яснили нічого конкретного. Переді мною були слоїк із якоюсь рідиною, пакуночки з сіллю, та ще зошит із записом серії дослідів, що не мали (як і інші Джекілові дослідження)

жодного практичного застосування. Яким чином наявність цих речей у моїй оселі могла вплинути на честь, життя і здоров'я мого легковажного колеги?

Якщо той посланець може прийти до мене, тоді чому він не може навідатися до Джекілового будинку? І навіть враховуючи можливі перешкоди, чому цього джентльмена треба було прийняти таємно? Що довше я над цим думав, то більше переконувався, що маю справу із розумовою хворобою. Однак я відпустив прислугу спати, а сам зарядив старий револьвер, що міг стати в пригоді для самооборони.

Над Лондоном тихо пробило дванадцятю годину. Тієї-таки миті хтось обережно постукав у двері. Коли я вийшов на стук, то побачив маленького чоловічка, що тулився до колон на ґанку.

– Ви від доктора Джекіла? – запитав я.

Він відповів мені «Так» якимось дуже вимушено. Коли я запросив його увійти, він не звернув на мене жодної уваги, а тривожно озирнувся на темну площу. Неподалік ішов полісмен із ліхтарем; побачивши його, мій відвідувач здригнувся і лише тоді поквапився увійти.

Всі ці деталі вразили мене і, мушу зізнатися, дуже прикро вразили. Я попрямував за ним до приймальної, тримаючи руку на зброї. Тут нарешті я зміг його роздивитися. Ніколи до того моменту я не бачив цього чоловіка, це я можу сказати напевне. Як я вже згадував,

він був куций на зріст. Я був приголомшений жахливим виразом його обличчя та неприродним поєднанням великої м'язової сили з помітною слабкістю статури, і нарешті, найбільше мене вразила незрозуміла суб'єктивна тривога, що виникала в його присутності. Це було схоже на якесь залякнення і супроводжувалося помітним зниженням пульсу. Тоді я пов'язав це з ідіосинкратичним, тобто характерним для окремих людей, особистим неприйняттям, тільки я здивувався, чому симптоми такі гострі. Та пізніше я збагнув, що причина цього полягала набагато глибше, в самій природі тієї людини, і вирішив поводитися шляхетно, переступивши почуття незрозумілої ненависті.

Ця особа (що з першої хвилини перебування в моєму домі викликала в мене змішане почуття огиди й цікавості) була одягнена так, що могла викликати в іншій людини хіба що сміх: його одяг був дорогим і гарно пошитим, але напрочуд завеликим для такого зросту. Брюки довелося підгорнути, аби вони не мели землю, пояс пальта опинився на рівні стегон, а комір був набагато ширшим за плечі. Як не дивно, але це безглузде вбрання зовсім не викликало в мене сміху. В самій сутності істоти, що стояла переді мною, було щось зіпсуте й бридке, щось захопливе, дивовижне і відразливе водночас, тому невідповідність одягу лише підсилювала враження. І тим більше мені цікаво було дізнати-

ся про характер цього чоловіка, звідки він родом, про його життя, долю та становище у світі.

В мене забрало досить багато часу, щоб описати свої спостереження на папері, а тоді не минуло й кількох секунд. Мій відвідувач стояв біля коминка і страшенно хвилювався.

– Вона у вас? – закричав він. – У вас?

Його нетерпіння було таким сильним, що він навіть схопив мою руку і почав її трусити.

Я відсторонив його, відчуваючи, як по всьому тілу розповзається холод.

– Сер, – сказав я, – ви забули, що я ще не мав честі познайомитися з вами. Сідайте, будь ласка.

І я показав йому приклад, сівши на своє звичайне місце і намагаючись поводитися настільки невимушено, наскільки це дозволяли пізня година, мої думки та жах, що вселяв у мене мій відвідувач.

– Я прошу мене вибачити, докторе Леньйон, – відповів він досить увічливо, – ви маєте рацію. Моє нетерпіння поступається місцем моїй чемності. Я прийшов сюди на прохання вашого колеги доктора Генрі Джекїла, він просив мене залагодити одну справу. Наскільки я зрозумів...

Він зупинився і підніс руку до горла, і, незважаючи на всю його зібраність, я бачив, що він намагається приборкати істерику.

– Наскільки я зрозумів, шухляда...

Але тут я зглянувся на нього, можливо, маючи на меті швидше задовольнити й власну цікавість.

– Ось вона, сер, – промовив я, вказуючи на шухляду, що стояла на підлозі біля столу, досі загорнута у простирадло.

Він кинувся до неї, але одразу ж зупинився і схопився руками за серце. Я почув скреготіння його зубів і побачив судомні рухи його щелеп. Його обличчя мало такий страхітливий вигляд, що я почав непокоїтися і за його життя, і за його здоровий глузд.

– Заспокойтеся, – порадив йому я.

Він посміхнувся до мене якоюсь жахливою посмішкою, а далі з відчайдушною рішучістю зірвав простирадло. Побачивши, що лежить у шухляді, він так гучно схлипнув з величезним полегшенням, що я скам'янів. Але вже наступної миті запитав мене, цілковито контролюючи свої почуття:

– У вас немає часом мірчої склянки?

Я підвівся з певним зусиллям і передав йому те, що він просив.

Відвідувач подякував усмішкою й кивком голови, відміряв кілька крапель червоної рідини й додав один із порошоків. Коли кристали почали розчинятися, суміш, що спочатку була яскраво-червоною, стала світлішати, над рідиною лускались бульбашки, і з'явилася

хмарка пари. Раптом булькання припинилося, розчин став темно-пурпуровим і знову почав світлішати, повільно перетворюючись на світло-зелений. Мій гість, що уважно стежив за цими змінами, усміхнувся, поставив мензурку на стіл, а тоді обернувся і пильно подивився на мене.

– А тепер, – сказав він, – лишається з'ясувати, чи будете ви мудрим. Чи будете ви розважливим. Чи дозволите взяти цю склянку й піти з вашого дому без подальших пояснень. Чи над вами візьме гору невситима цікавість? Подумайте, перш ніж відповісти, бо я зроблю так, як ви скажете. Вирішите одне, тоді залишитеся таким, як і досі, ані багатшим, ані мудрішим, коли не вважати допомогу, надану людині, що перебувала в смертельному відчаї, багатством для душі. А вирішите інше, тоді вам відкриється нова галузь знання, нові шляхи до слави та влади лежатимуть перед вами, тут, у цій кімнаті, негайно ж; зір ваш буде вражений дивом, яке похитне вашу невіру в сатану.

– Сер, – відповів я, намагаючись говорити якомога спокійніше, що зовсім не відбивало мого тодішнього стану. – Ви говорите загадками, і напевно, вас не здивує те, що я слухаю вас без особливої довіри. Але я надто далеко зайшов із цією незрозумілою послугою, аби зупинятися на півдорозі.

– Що ж, – промовив мій відвідувач. – Ви пам'ятаєте

свою обітницю? Все, що далі відбуватиметься, вважайте лікарською таємницею. А тепер ви, що так довго притримувались вузьких і матеріальних поглядів, що відхиляли саму можливість трансцендентальної медицини, що насміхались над тими, хто розумніший за вас, – дивіться!

Чоловічок підніс мензурку до губ і випив одним ковтком. Він скрикнув, похитнувся, нашттовхнувся на стіл, схопився за нього, вирячив очі і хапав ротом повітря. І я побачив, як він починає змінюватись: здавалось, що він збільшується в розмірі, він весь раптово почорнів, риси обличчя танули і мінилися. Наступної миті я скочив на ноги і притиснувся до стіни, виставивши вперед руки, затуляючись від побаченого, мій мозок поринув у жах.

– О Боже! – зойкав я знову і знову. – О Боже!

Перед моїми очами, блідий і виснажений, напівживий, похитуючись і виставивши вперед руки, наче людина, що встала з могили, стояв Генрі Джекіл!

Те, що він розказав мені впродовж наступної години, я не можу примусити себе викласти на папері. Я бачив те, що бачив, чув те, що чув, і моя душа страждала від цього. Але тепер, коли те видовище поблякло в моїх очах, я питаю себе, чи було все насправді, і не можу знайти відповіді. Моє життя докорінно змінилося, сон полишив мене, смертельний жах не відпус-

кає мене ані вдень, ані вночі. Я відчуваю, що недовго ще мені рясту топтати і скоро я мушу померти, але все одно я помру не вірячи. Бо до тієї моральної зіпсутості, яку цей чоловік відкрив переді мною, нехай навіть зі сльозами каяття, я навіть подумки не можу звертатися без жаху. Єдине, що я можу сказати, Атерсоне, і цього (якщо ви змусите себе повірити у написане) буде більш ніж досить. Істотою, що прийшла в мій дім тієї ночі, за власним зізнанням Джекіла, був чоловік, відомий як містер Гайд, якого розшукували по всіх кутках країни за вбивство Кер'ю.

Гесті Ленґйон. Вичерпне пояснення Генрі Джекїла щодо всієї справи

Я народився в 18... році в заможній родині. Крім того, я був наділений різними талантами: від природи я був працьовитим, поважав мудріших і старших своїх товаришів, отже мав усі причини сподіватися на блискуче та поважне майбутнє. Найгіршою моєю вадою було веселе, нетерпляче прагнення до втіх, які багатьох могли б зробити щасливими, але не узгоджувалися з моїм деспотичним бажанням високо тримати голову і неодмінно здаватися на людях людиною серйозною. Тоді я став приховувати свої розваги.

Досягши віку підбиття підсумків, упевнившись у власному становищі в світі, я вже не дивувався глибокому роздвоєнню своєї особистості. Багато хто тільки пишався б такою різноманітністю інтересів, від яких не мав снаги відмовитися і які були зовсім не варті осуду, але я поставив перед собою високі цілі, і тому продовжував приховувати їх із майже хворобливим почуттям сорому. Це й зробило мене тим, ким я є нині. Безкомпромісність моїх найкращих якостей щодо невеличких недоліків моєї природи проклали набагато глибшу

розколину між добрим і злим у мені, аніж у більшості людей, також роздвоєних за своєю природою. Через це на мені значно сильніше позначився той суворий закон життя, що лежить в основі релігії і є одним із найголовніших джерел страждань.

Незважаючи на те, що жив я подвійним життям, я ніколи не був лицеміром. Обидва боки моєї особистості були цілком щирими, я був собою і тоді, коли відкидав своє самовладання і поринав у задоволення, і тоді, коли працював день у день в ім'я розвитку науки та зменшення людських страждань. Сталося так, що напрям моїх наукових досліджень, цілком скерованих на вивчення таємничого й трансцендентного, пролив яскраве світло на нескінченну війну між складниками мого єства. День по дню, вивчаючи цю проблему як із погляду розуму, так і з погляду моралі, я поступово наближався до розуміння тієї істини, яка привела мене до жахливої катастрофи.

Я зрозумів, що насправді людина містить у собі не одну істоту, а дві. Я кажу дві, тому що мої знання не дозволяють стверджувати більше. Але будуть інші дослідники, ті, що наслідуватимуть мій приклад, вони продовжать вивчення цього питання і просунуться далі за мене, і я ризикну передбачити, що зрештою людину розглядатимуть як своєрідну громаду, в якій співіснують різноманітні, несумісні й незалежні одне

від одного мешканці. А я, ґрунтуючись на моєму способі життя, міг робити досліди в одному і лише в одному напрямку. На своєму власному прикладі я зрозумів, що абсолютна первісна двоїстість особистості заснована на моральності. І з двох натур, що виникли на тлі моєї свідомості, я не міг ототожнити себе з жодною окремо, бо обидві вони були мною. І вже на дуже ранній стадії, ще до того, як мої наукові відкриття вказали на крихітну можливість такого дива, я звик щодня жити улюбленою мрією про виокремлення одного з цих двох складників. Коли б кожного з них, казав я собі, розселити по окремих особистостях, то життя вивільнилось би від того, що робить його нестерпним. Вади підуть своїм шляхом, звільнившись від сорому та каяття кращого свого двійника. А благочестя зможе спокійно і непохитно прямувати своєю дорогою, отримуючи задоволення від добрих справ, що воно робить, не остерігаючись більше ганебних обіймів зла. Прокляттям для людства було те, що ці дві несполучні квітки виявилися зв'язаними в одному букеті, що ці полярні близнюки виявились поєднаними у лоні свідомості, смертельно ворогуючи одне з одним. Але як же їх роз'єднати?

Ось до чого я дійшов у своїх роздумах, аж поки яскраві промінчики не засяяли над об'єктом мого дослідження на лабораторному столі. Глибше, аніж будь-

хто до мене, я проник в оманливу нематеріальність, у таємничу швидкоплинність, у секрет людського тіла, в якому ми замкнені, що на перший погляд здається таким міцним. Я виявив, що деякі речовини мають силу похитнути та змінити тілесну оболонку – наче той вітер, що грається з фіранками в павільйоні. З двох поважних причин я не заглиблюватимуся в деталі цієї наукової частини мого зізнання. По-перше, я усвідомлював, що є доля, і тягар нашого життя навіки покладається на плечі кожної людини, і будь-яка спроба його позбутися призведе тільки до того, що він повернеться і тиснутиме ще сильніше і ще жахливіше. По-друге, з моєї розповіді стане зрозуміло, що мої відкриття – на жаль! – не дійшли свого завершення. Тож досить буде просто повідомити, що я не лише усвідомив наявність в моєму тілі різноманітних аур і сяючих сил, які складають основу моєї душі, а й скомпонував препарат, що міг позбавити ці сили їхньої зверхності й вивільнити іншу мою сутність, змінити мою поставу і вираз обличчя, котрі є не менш природними для мене, хоч і несуть на собі тавро лише найгірших проявів моєї душі.

Я довго вагався, перш ніж випробувати цю теорію на практиці. Я добре розумів, що ризикую власним життям. Препарат, який має таку могутню силу над самою твердинею особистості, в разі найменшого пе-

редозування чи й просто вжитий у невідповідний час легко міг повністю знищити ту оболонку, яку я прагнув лише змінити. Та спокуса настільки незвичайного й видатного відкриття поборолася мої застереження. Минуло чимало часу, перш ніж я приготував свій напій. Нарешті я закупив у однієї фармацевтичної фірми, що займалась оптовою торгівлею, велику кількість особливої солі, що, як я дізнався з моїх дослідів, була останнім необхідним складником. І однієї нещасливої ночі змішав усі речовини, простежив, як вони киплять і димлять у склянці, а коли нарешті реакція завершилась, я, розчервонівшись від хвилювання, випив суміш до дна.

Я відчув напад гострого болю, кістки мої тріщали, страшенно нудило, а душу оповив такий жах, як у годину народження або смерті. Трохи згодом агонія почала вгамовуватися, і я став повертатись до тями, наче вилікувався після тяжкої хвороби. В моїх відчуттях було щось дивне, щось невимовно нове й тому неймовірно приємне, навіть солодке. Я почувався молодшим, легшим, розкутішим, я відчував бурхливу безтурботність, рій різноманітних чуттєвих образів кружляв у моїй голові, я звільнився від пут обов'язку, я відчував невідому досі, але аж ніяк не невинну свободу своєї душі. З перших подихів мого нового життя я відчув себе зіпсутим, вдесятеро зіпсутішим, ніж до того, я став

невільником зла, що крилося в мені. І така думка підкріпляла мене тоді і п'янила як вино. Я розпростер руки, радіючи свіжості своїх відчуттів, і, зробивши цей рух, раптом завважив, що став меншим на зріст.

Тоді в моєму кабінеті ще не було дзеркала, що стоїть поряд зі мною зараз, коли я пишу. Його я встановив згодом, саме для того, щоб спостерігати свої перетворення. На зміну ночі тим часом наближався ранок, ранок, який хоч і був темним і похмурим, але все одно сповіщав про наближення дня. Усі пожильці мого дому ще були занурені у години найміцнішого сну, і я наважився, сповнений відчуття триумфу і надії, на ризиковану пригоду – в моїй новій подобі вирушив до своєї спальні. Коли я перетинав подвір'я, сузір'я дивились на мене згори. Вперше за часи свого безсонного пильнування бачили вони таке створіння, думав я. Прокравшись коридорами, як чужинець у власній оселі, я ввійшов до своєї кімнати і вперше побачив зовнішній вигляд Едварда Гайда.

Зараз я розповідаю, що мало статися теоретично, але не знаю напевно й описую лише те, що здається мені найімовірнішим. Лиха частина мого єства, в яку я втілювався нині, була не така сильна і менш розвинена, аніж та добра, якої я позбувся. Зрештою все моє життя до цього моменту складалося на дев'ять десятих із праці, доброчесності й самоконтролю, зло ж у

багато разів менше використовувалось і, відповідно, менше виснажувалось. Саме тому, я вважаю, вийшло так, що Едвард Гайд виявився значно меншим, легшим і молодшим від Генрі Джекїла. Незважаючи на те, що зовнішність останнього випромінювала добродетельність, на обличчі в другого було глибоко і ясно написане зло. Крім того, те зло (яке я досі вважаю згубним боком людського єства) залишило свій відбиток і на тілі, зробивши його потворним і хворобливим. Однак, побачивши цього потворного ідола в дзеркалі, я не відчув жодної відрази, а навіть майнуло щось на кшталт радості. Адже це також був я. Відображення здалося мені цілком природним і людським. У моїх очах воно було більш природним уособленням духу, єдиним і виразним, аніж та недосконала розділена зовнішність, яку я звик називати моєю. І в цьому я був безсумнівно правий. Пізніше я бачив, що, коли я у подібні Едварда Гайда, ніхто не міг наблизитись до мене без видимого почуття боязкості і певної відрази. Мабуть, так відбувалося через те, що звичайні люди поєднують і добре, і зло. І лише Едвард Гайд, єдиний з усього людства, був злом у чистому вигляді.

Та я затримався біля дзеркала лише на хвилю: треба було зробити ще другий і вирішальний експеримент. Залишилося встановити, чи не втратив я попередньої індивідуальності безповоротно, чи разом із

денним світлом я муситиму тікати з будинку, який уже більше не є моїм. Поквапившись назад до кабінету, я ще раз приготував та випив суміш, знову відчув гострий біль у всьому тілі, а коли отямився, знову мав характер, статуру й обличчя Генрі Джекіла.

Тієї ночі я опинився на фатальному роздоріжжі. Якби я підійшов до свого відкриття зі шляхетними намірами, якби я зважився на свій експеримент, прагнути досягти високої й побожної мети, все могло бути б інакше, я міг би постати з агонії смерті й народження янголом, а не демоном. Сам по собі препарат не мав вибіркової дії, не був він ані божественним, ані диявольським, він лише відчинив двері моєї внутрішньої в'язниці, і, наче полонені в Філіппах⁴, те, що стояло біля самих дверей, вирвалося назовні. Саме тоді моя доброчесність дрімала, зло ж, пробуджене амбіціями, пильнувало своєї нагоди і швидко скористалось випадком – ось чому я втілювався в Едварда Гайда. Відтоді я мав дві особистості й дві зовнішності – одна з них була цілком лихою, а друга була все тим самим старим Генрі Джекілом, що поєднував у собі несумісне і виправити чи покращити якого я вже давно не намагався. Таким чином, зміни вийшли не на краще.

На той час я ще не подолав відрази до сухого жит-

---

⁴ Філіппи – місто в давній Македонії, де Антоній і Октавіан отримали перемогу над Брутом і Касієм та визволили полонених городян.

тя вченого. Оскільки мене ще вабили веселі розваги, а мої насолоди були, м'яко кажучи, недостойними, до того ж я був досить відомим і шанованим, та й уже зовсім не юного віку, то така супереч ливість мого існування день у день ставала дедалі неприємнішою. Моя нова сила могла допомогти мені втілити мої потаємні бажання, це вельми спокушало, і врешті-решт я перетворився на раба. Досить було лише випити склянку ліків, щоб скинути тіло шанованого професора і, наче темний плащ, надіти тіло Едварда Гайда. Я посміхнувся такому порівнянню. Тоді це здавалось мені навіть кумедним, але всі приготування, однак, здійснювалися вельми ретельно. Я найняв і вмеблював той будинок у Сохо, куди потім по Гайда з'явилась поліція. За покоївку підібрав людину, що не відзначалася ані балакучістю, ані цікавістю до мого життя. Водночас я оголосив своїм служникам, що містер Гайд (якого я їм описав) має повну свободу перебувати й хазяйнувати в моєму будинку на площі. Щоб уникнути можливих непорозумінь, я навіть кілька разів з'явився в своїй другій подобі, щоб служники звикли. Далі я й написав той заповіт, проти якого ви так заперечували. Я зробив це для того, щоб коли щось трапилось з особою Генрі Джекїла, я міг перевтілитися в Едварда Гайда без грошових втрат. Отже, захистивши себе, як мені здавалося, з усіх боків, я почав користуватися дивовижними

перевагами свого становища.

Колись люди винаймали вбивць, щоб ті коїли злочини за них, в той час як їхня власна особа та репутація залишались поза підозрами. Я був першим, хто скористався таким способом заради задоволень. Я був першим, хто міг з'явитись на люди в образі добродішного громадянина – і вже за мить міг здерти з себе цей позичений образ, і, наче школяр, міг зануритися з головою в море свободи. В моєму непроникному плащі моя безпека була цілковитою. Лишень подумайте – адже мене просто не існувало! Дайте мені тільки прослизнути в двері лабораторії, дайте дві-три секунди, щоб зробити й проковтнути суміш, складові якої завжди стояли наготові – і Едвард Гайд, хоч би що він там наробив, зникав, наче пара від подиху на дзеркалі. А натомість у власній мирній оселі поставав Генрі Джекіл, що до пізньої ночі засидівся над науковими дослідженнями і лише посміявся б із будь-яких підозр.

Задоволення, яким я квапливо почав віддаватися, використовуючи свій маскарад, як я вже казав, були негідними, але не заслуговували на різкіше визначення. Але в руках Едварда Гаїда вони швидко перетворилися на просто огидні. Повертаючись після таких розваг, я часто сам дивувався розбещеності мого другого «я». Особа, яку я вивільнив із себе і пустив межі люди шукати задоволень, була від природи підлою

і злостивою, кожна її думка та дія були зосереджені тільки на собі, вона отримувала якусь звірячу насолоду від будь-яких страждань, що заподіяла іншим. Вона була абсолютно безжалісна, наче кам'яний ідол. Часом Генрі Джекіл був вражений вчинками Едварда Гайда, але ж ситуація сильно відрізнялась від звичайних законів, і напади сумління підступно минали. Адже, зрештою, винним був Гайд і тільки Гайд. Джекіл від того не робився гіршим, він поставав знову з усіма своїми добрими якостями, на вигляд незачепленими, і навіть намагався там, де можна, виправити зло, вчинене Гайдом. Тимчасом як його сумління дрімало.

Зараз я не маю наміру заглиблюватися в подробиці тієї ганьби, на яку я дивився крізь пальці (навіть зараз мені важко зізнатися, що це я її чинив), хочу лише навести ознаки і кроки, які наближали мене до заслуженої покари. Коротко згадаю про один випадок, що міг спричинитись до тяжких наслідків, але не спричинився. Моя жорстокість стосовно дитини обурила випадкового перехожого, в якому я згодом упізнав вашого родича. До нього приєдналися батьки дівчинки та лікар. У якісь хвилини я навіть боявся за власне життя, отож аби заспокоїти їхнє аж надто справедливе обурення, Едвард Гайд змушений був привести їх до дверей лабораторії і розплатитися чеком, підписаним Генрі Джекілом. Та на майбутнє я легко усунув таку

небезпеку, відкривши рахунок в іншому банку на ім'я самого Едварда Гайда. Змінивши нахил літер у своєму власному почерку і нагородивши таким чином свого двійника підписом, я вважав, що тим самим перехитрував долю.

За кілька місяців до вбивства сера Денверса я вирушив на пошуки чергових пригод, повернувся додому пізно поночі, а коли прокинувся наступного ранку у власному ліжку, то почувався дуже дивно. Марно я роздивлявся навколо себе, марно позирав на вишукані меблі та на високу стелю моєї кімнати в будинку на площі, марно я розглядав візерунки на завісах ліжка і різьблення рам із червоного дерева. Щось наполегливо нагадувало мені, що я прокинувся не у власній кімнаті, де мав прокинутись, а у маленькій кімнатці в будинку, що розташований у Сохо, де я зазвичай лягав спати у подібі Едварда Гайда. Я посміхнувся собі і, як завжди, почав міркувати про причини такої ілюзії з психологічної точки зору, час від часу знову занурюючись у приємну ранкову дрімоту. Я досі думав про це, коли раптом мій погляд упав на власну руку. Рука Генрі Джекіла (як ви, мабуть, часто помічали) була великою, міцною, сильною, чистою і гарною. Однак та рука, що лежала на ковдрі і яку я міг чітко розгледіти в жовтому світлі лондонського ранку, була худа, кощава, обтягнута блідою шкірою і вкрита темним волоссям. То

була рука Едварда Гайда.

Я роздивлявся її, занурений у тупе здивування,десь близько півхвилини, а тоді раптово на мене накопився страшенний жах, приголомшливий, як наглі удари барабанів, і, скочивши з ліжка, я підбіг до дзеркала. Від того, що я побачив, кров моя закрижаніла. Так, я ліг спати Генрі Джекілом, а прокинувся Едвардом Гайдом. Як це все можна пояснити? – запитав я себе. І одразу ж разом із нападом жаху виникло й інше питання – як це можна виправити? Уже зовсім розвидніло, слуги попрокидалися, а всі мої ліки лишились у кабінеті, до якого був досить далекий шлях – треба було подолати двоє сходів, коридор, відкрите подвір'я та весь анатомічний театр. Все це відділяло мій кабінет від того місця, де я стояв зараз, скутий жахом. Звісно ж, я міг затулити чимось обличчя; але що з того, коли неможливо було приховати зміну статури? А потім із невимовним солодким полегшенням я згадав, що служники вже звикли до появи і перебування в будинку мого другого «я». Я швидко вдягся, намагаючись виглядати настільки природно, наскільки це можливо в одязі значно більшого розміру, й швидко перетнув весь будинок, натрапивши шляхом на Бредшоу, який, побачивши містера Гайда о такій годині й у такому дивному вбранні, витріщився на мене і зробив кілька кроків назад. А ще за десять хвилин доктор Джекіл, повернув-

шись до свого тіла, сидів за столом темніший за хмару і вдавав, начебто снідає.

Дійсно, їсти зовсім не хотілося. Цей незбагнений випадок, що повністю скасовував увесь мій попередній досвід, був наче напис на стіні у Вавилоні⁵, який віщував мені заслужене покарання. І я замислився, набагато глибше і серйозніше, ніж будь-коли до того, над можливими наслідками мого подвійного існування. Та частина мене, яку я мав силу виокремлювати, протягом останнього часу помітно загартувалася й зміцніла. Мені навіть здалося, що останнім часом тіло Едварда Гайда стало більшим на зріст, крім того, коли я ставав Гайдом, мені ввижалося, що кров біжить швидше в його жилах. І я став побоюватись, що коли продовжуватиму так і надалі, то баланс моєї особистості буде порушений безповоротно, я втрачу силу змінювати оболонку на власне бажання і навіки залишуся в подібі Едварда Гайда.

Дія препарату не завжди проявлялася однаково. Одного разу, ще на початку моїх дослідів, він узагалі не подіяв, тоді я мусив декілька разів подвоїти, а одного разу з величезним ризиком для життя навіть потроїти дозування. Ці маленькі неприємності були єди-

---

⁵ За біблійним переказом, під час учти в царя Валтасара у Вавилоні таємнича рука написала на стіні незрозумілі слова, що, як з'ясувалось, віщували цареві загибель.

ним, що кидало тінь на мої задоволення. Тепер завдяки світлу, що пролив ранковий випадок, я до всього того ще й почав усвідомлювати: коли спершу мені набагато важче було позбутись тіла Джекіла, то згодом усе повернулося навпаки – мені дедалі важче ставало трансформуватися назад. Всі ці обставини незаперечно вказували на одне: я поволі втрачав контроль над своїм справжнім і кращим «я» і повільно, але дедалі більше втілювався в друге, гірше «я».

Я відчував, що мушу зробити вибір між цими двома. Дві мої індивідуальності мали спільну пам'ять, але всі інші притаманні людині здібності були дуже нерівномірно розподілені між ними. Джекіл (який лишався поєднанням вад і добродетностей) з дедалі відчутнішим розумінням, з дедалі ненажерливішим задоволенням насолоджувався і брав участь у Гайдових розвагах і пригодах. Але Гайд був байдужим до Джекіла чи ставився до нього так, як гірський розбійник ставиться до печери, де мусить переховуватися від переслідувачів час від часу. Джекіл почував до Гайда щось більше, ніж батьківську цікавість, а Гайд до Джекіла – щось більше, ніж синівську байдужість. Якби я обрав Джекіла, то мусив би забути про всі задоволення, про які так давно мріяв і які лише недавно почав потроху отримувати. Якби ж я обрав Гайда, то мав би позбутися тисячі планів та зацікавлень, став би вигнанцем

і залишився б назавжди без друзів і людської поваги. Такий вибір міг здатися нерівним, але на чашу терезів слід було покласти ще одну обставину: коли Джекіл тяжко мучитиметься у полум'ї стриманого бажання, то Гайд просто не усвідомить того, що він втрачає. Хоч яким дивним видавалося моє становище, однак умови цієї суперечки були давніми і банальними, як сама людина: майже такими самими страхами та застереженнями мучиться ласий до насолоди, але боязкий грішник. Зі мною трапилось те, що трапляється з більшістю людей мого кола, я обрав свою найкращу половину, обрав шлях добра і сподівався, що в мене вистачить сили волі не зрадити своєму вибору.

Так, я віддав перевагу старшому й незадоволеному докторові, який був оточений друзями та плекав шляхетні сподівання, тож твердо розпрощався зі свободою, відносною молодістю, легкою ходою, різкими поривами душі, бурхливими пригодами, таємними задоволеннями, що ними я втішався, мас куючись у Гаюда. Але я зробив цей вибір, несвідомо використовуючи запобіжні заходи, розглядаючи можливість до них повернутись, оскільки будинок у Сохо я не продав, а одяг Едварда Гаюда і досі лежав наготові в моєму кабінеті. Протягом двох місяців я був вірний своєму рішенню. Протягом двох місяців, як ніколи доти, я жив бездоганним добродішним життям, й винагоро-

дою мені стало заспокоєне сумління. Але час знищив мої побоювання і застереження, спокійна совість стала чимось звичним для мене. Я знову став мучитися нестерпними бажаннями і спогадами про свободу, яку дарував мені Гайд, і зрештою у хвилину слабкості духу ще раз скомпонував і проковтнув свій трансформувальний препарат.

Не думаю, що пияк хоч один раз із п'ятисот замилюється над тим, що несе для нього власна тваринна фізична некерованість, коли він віддається своїй згубній пристрасті; так само і я не переймався тоді своїм станом – цілковитою моральною нечулістю та безглуздою готовістю чинити зло, що були основними рисами характеру Едварда Гайда. Саме за це мене було покарано. Мій демон надто довго сидів у клітці, й на волю він вирвався з ревом. Ще не допивши свого зілля, я розумів, що набуваю невтримної, несамовитої пристрасті до лихого. Саме тому, на мою думку, в моїй душі розігралася така буря роздратування, коли я слухав люб'язності моєї нещасної жертви. І зараз я заявляю, принаймні перед Богом, що жодна людина при здоровому глузді не може відповідати за злочин, вчинений внаслідок такої нікчемної провокації, бо ж я завдав першого удару, маючи на те не більше причин, ніж має хвора дитина, розбиваючи улюблену іграшку. Але я добровільно позбавив себе інстинктів, що допо-

магають навіть найгіршим із нас тримати якусь рівновагу між добром і злом, коли йдеться про спокуси, і для мене зазнати спокуси, навіть найменшої, означало вже занепасти.

Негайно в мені пробудився дух пекла, і він був розлючений, дуже розлючений. З якоюсь радістю я заходився бити тіло, що не чинило вже жодного опору, отримуючи насолоду від кожного удару, і лише коли мене почала долати втома, на вершині мого нападу божевілля я раптом відчув у серці крижаний жах. Туман розвіявся, я бачив себе довічно ув'язненим і кинувся тікати з місця злочину, вчуваючи одночасно триумф і тремтіння; моя пристрасть до зла була захочена і задоволена, обережність тихенько скімлила, а любов до життя тривожилася десь у дальньому кутку свідомості. Я прибіг до будинку в Сохо і, щоб перестрахуватися двічі, знищив усі свої папери. Звідти я вирушив додому по освітлених ліхтарями вулицях, таємно зловтішаючись спогадами про свій злочин і легковажно вигадуючи нові на майбутнє, та все одно я квапився і пильно дослухався до кроків – чи не пролунає хода месників.

Компонуєчи ліки, Гайд наспівував пісеньку, а потім випив їх, наче тост за свою жертву. Навіть гострий біль від перевтілення не викликав у нього сліз, і тільки Генрі Джекіл зі сльозами вдячності й каяття впав на колі-

на, простягаючи стиснуті руки до Господа. Серпанок потурання своїм бажанням був розірваний із голови до п'ят. Я побачив усе своє життя як воно є: від днів дитинства, коли я гуляв, тримаючись за батькову руку, крізь професійну самовіддану важку лікарську працю, я знову і знову з відчуттям якоїсь неправдоподібності вертався до клятих жахів цієї ночі. Я голосно кричав, сльозами і молитвами я намагався відігнати від себе юрму бридких образів і звуків, якими закидувала мене моя пам'ять, але й крізь благання та молитви мені в душу витріщалося потворне обличчя мого смертельного гріха. Коли ж гострота каяття почала вгамовуватись, її замінило відчуття радості й задоволення. Проблема вибору була остаточно вирішена. З цього моменту існування Гайда було неможливим; хотів я того чи ні, але відтепер я був обмежений лише кращою половиною свого єства. О, як я тішився, думаючи про це! З якою покірністю приймав я знову обмеження звичайного життя! Як щиро зрікався свого минулого, замикаючи двері, крізь які так часто вислизав і повертався, ламаючи й топчучи ключа!

Наступний день приніс новини про те, що вбивство вже викрито, що провина Гайда очевидна для всього світу, а жертвою стала людина високого суспільного становища. Отже, то був не просто злочин, то була трагічна помилка. Мені здавалось, що я навіть зрадив,

коли почув це, мені здавалося, що жах перед шибеницею буде найкращим захистом і надійно охоронить мене від можливих спокус. Джекіл зараз був для мене надійним сховищем. Якщо Гайд надумається хоч на мить визирнути на світ Божий, руки всіх людей простягнуться, щоб схопити його і покарати.

Я твердо вирішив надалі вести таке життя, щоб спокутувати минуле, і чесно можу сказати, що моє рішення породило трохи доброго. Ви самі знаєте, як сумлінно я працював в останні місяці цього року, аби полегшити муки страждених. Ви знаєте, як багато я зробив для інших, дні для мене пролітали спокійно, тихо, майже щасливо. Не можу сказати, що я втомився від цього добродесного й безгрішного життя. Навпаки, день у день воно подобалося мені дедалі більше. Та душевна роздвоєність досі була моїм прокляттям, і коли перша гострота каяття трохи стерлася, низький бік моєї натури, який отримував усі задоволення, котрих бажав, і який нещодавно був ув'язнений, став гарчати, вимагаючи волі. Ні, я не мріяв знову оживити Гайда, сама лише думка про таке неймовірно лякала мене. Тепер ішлося вже про мою власну персону, і я знову піддався спокусі обманути власну совість, і зрештою я капітулював, як звичайнісінький прихований грішник.

Усьому приходить кінець, врешті заповнюється навіть наймісткіша ємність, і оте тривале накопичення

злого в мені остаточно зруйнувало рівновагу моєї душі. Однак того дня це мене не стривожило. Падіння це видавалося мені природним, наче повернення в ті дні, коли я робив свої відкриття. То був гарний ясний січневий день, коли де-не-де сніг під ногами починає танути і трохи волого, але небо над головою безхмарне. Риджент-парк був повен зимового щебетання й солодкуватих весняних пахощів. Я присів на лаві, що стояла на сонечку, тваринне в мені ласо облизувало спогади, а духовне ж трохи задрімало, обіцяючи щире каяття, але збиралось розпочати каятися трохи згодом, не тепер. Кінець кінцем, думалося мені, я ж такий самий, як і люди, що оточують мене, а потім я вдоволено посміхнувся, порівнюючи власну благочесність із їхньою ледачою безтурботністю. І саме після цієї марнославної думки я відчув напад млості, мене страшенно занудило, і здавалось, тіло моє переламається навпіл. Потім це пройшло, я відчув себе кволим, а коли слабкість минулася, то почав усвідомлювати, що характер моїх думок змінився, з'явилася більша розкутість, презирство до небезпеки, свобода від будь-яких зобов'язань. Я подивився на себе: одяг звисав на моєму зменшеному тілі безформним мішком, а рука на коліні була кістлява й волохата. Я знову став Едвардом Гайдом. За хвилину до цього я був заможною людиною, інші мене любили і поважали, вдома на мене чекав обід,

і ось я зробився вигнанцем, якого всі переслідують, бездомним, викритим убивцею, якого чекає лише одне – шибениця.

Мій розум похитнувся, але не полишив мене. Більш ніж декілька разів до того я помічав, що коли я перебуваю в своїй другій подобі, всі мої здібності ніби загострюються, я стаю гнучкішим у своїх рішеннях, і там, де Джекіл, можливо, отримав би поразку, Гайд виявлявся на висоті. Мої ліки залишилися замкненими в кабінеті. Як же мені їх звідти дістати? І я, стиснувши скроні руками, взявся розв'язувати це питання. Я власноруч замкнув бічні двері. Якби ж я наважився зайти через будинок, мої власні слуги відправили б мене на шибеницю. Я збагнув, що мушу діяти чужими руками, й на думку мені спав Леньйон. Тільки ж як до нього дістатися? Як його переконати зробити те, що мені потрібно? Хай навіть мені пощастить і мене не схоплять на вулиці, але ж як я маю поводитися в його присутності? Як я, невідомий і неприємний гість, переконаю славетного лікаря викрасти дослідні матеріали в його колеги, доктора Джекіла? І тоді я згадав, що від мого першого «я» одна риса таки лишається в мене: я можу писати своїм власним почерком. І тільки-но спалахнула ця перша зірочка, весь шлях, за яким я прямуватиму, освітився від початку й до кінця.

Слідом за тим я впорядкував свій одяг, наскільки

це було можливо, зупинив проїжджий екіпаж і попрямував до готелю на Портленд-стріт, назву якого, на щастя, я пам'ятав. Побачивши мене (а я справді мав кумедний вигляд, хоч той одяг вкривав людину з трагічною долею), візник не зміг стримати сміху. Я подивився на нього з такою диявольською люттю, що, на його щастя, посмішка зникла з його обличчя, та ще більшою мірою на моє щастя, бо наступної миті я міг би скинути його з екіпажа. Коли я ввійшов до готелю, погляд у мене був такий зловісний, що всіх навколо пройняв дроз, служники не зважувалися навіть пере-зиратися в моїй присутності. Улесливо виконуючи мої накази, вони провели мене до окремої кімнати і принесли все необхідне для письма. Гайд, що перебував у небезпеці, для мене був новим створінням, він поводився несподівано: його трусила надзвичайна лють, він був ладен убивати, йому кортіло когось мучити. Однак ця істота була хитрою, великим зусиллям волі вона опанувала себе й написала два важливі листи: один – до Леньйона, другий – до Пула, і щоб отримати неспростовний доказ того, що листи відправлено, наказала відіслати їх як рекомендовані.

Решту дня Гайд просидів біля коминка в кімнаті готелю, гризучи собі нігті; тут він пообідав наодинці зі своїми страхами, і видно було, як офіціант здригається від одного лише його погляду. Коли на місто опусти-

лася ніч, Гайд забився в куток закритого кеба і їздив вулицями міста туди-сюди. Я пишу «він», бо не можу сказати «я». Це дитя пекла не мало нічого людського, в ньому жили тільки страх і ненависть. Коли йому здалося, що така нескінченна їзда без мети починає викликати підозру у візника, він відпустив кеб і рушив пішки, плутаючись у завеликому одязі, привертаючи увагу всіх вечірніх перехожих, в його душі розросталася буря. Він квапливо йшов, гнаний страхом, буркотів щось сам до себе, прокрадався крізь найбезлюдніші провулки і лічив хвилини, які ще лишалися до опівночі. Одного разу до нього заговорила жінка, здається, пропонуючи купити коробочку сірників. Він ударив її в обличчя, й вона впала.

Коли я знову зробився собою в Леньїоновій оселі, жах мого давнього друга, певно, подіяв на мене, хоч маю зізнатися, що це була лише крапля в морі огиди, з якою я згадував про кілька минулих годин. Зі мною відбулися зміни. Я більше не боявся шибениці, я боявся лише одного – що я знову можу перетворитись на Гаїда. Наче в тумані я вислухав Леньїонів вирок, наче в тумані повернувся додому й ліг спати. Після жахів дня, цілковито знеможений, я поринув у такий глибокий сон, що його не змогли перервати навіть кошмарні сновидіння. Вранці я прокинувся приголомшеним, виснаженим, але підкріпленим. Мене досі лякала дум-

ка про того звіра, що спав у мені, я його ненавидів і, звісно ж, усе ще не встиг відійти від жахів попереднього дня. Але тепер я знову був удома, у власному будинку, де всі мої ліки були під рукою, і тому в душі моїй разом із вдячністю за порятунок заяснила надія.

По сніданку я не кваплячись прогулювався подвір'ям, із насолодою вдихаючи прохолодне повітря, коли раптом знову відчув симптоми, які важко змалювати, що передували перевтіленню, і щойно встиг я схватись у кабінеті, як мене вже знову роздирали жахливі пристрасті Гайда. Цього разу лише подвійна доза препарату дала мені змогу стати собою, але, на жаль, за якихось шість годин, коли я сумно сидів біля коминка, я знову відчув напад гострого болю, і ліки довелося вживати ще раз. Невдовзі потому я вже міг зберігати подобу Джекїла тільки ціною величезних зусиль, раз по раз уживаючи все нові дози препарату. Будь-якої години дня чи ночі я міг відчути зловісні симптоми; ба більше, заснувши чи навіть просто закунявши на хвильку в кріслі, я неодмінно прокидався Гайдом. Під тягарем цього нескінченного і неминучого прокляття, приречений на безсоння, я пережив те, що, як мені здавалося, знести було понад людські сили. Я перетворився на істоту, яку з'їдає гарячка, разом із тілом згасав і розум, мене поглинула єдина думка: я боявся сам себе.

Коли я засинав чи коли чергова доза ліків не спрацьовувала, то, майже не відчуваючи самого перетворення (болісні симптоми день у день ставали дедалі менш помітними), я робився істотою з уявою, повною жахливих образів, з душею, що кипіла від безпричинної ненависті, і з тілом, що, здавалося, ось-ось розірветься від люті. Ввижалося, що сила Гайда росте від того, що Генрі Джекіл слабшає. Тепер вони ненавиділи один одного з однаковою силою. Для Джекіла ненависть існувала на рівні інстинкту. Нині він бачив повну зіпсованість істоти, яка розділяла з ним частку свідомості і з якою він був пов'язаний аж до смерті, але хоч така спільність завдавала йому гірких страждань, тепер він сприймав сповненого енергії Гайда як щось не тільки диявольське, але й неприродне. Приголомшувало те, що безформна твань заговорила, що порох набув здатності грішити, що мертва й безформна перебрало обов'язки живого. Жах пройняв наскрізь його плоть, у якій зроджувалося, бубоніло і рвалося назовні зло, що в хвилини слабкості або дрімоти переборювало її й виштовхувало в небуття, а саме ставало до життя.

Зненависть Гайда до Джекіла була трохи іншою. Страх перед шибеницею раз у раз спонукав його вчинити тимчасове самогубство, повернутись до підлеглого становища частини замість цілої особи. Але він

ставився з огидою до такої ситуації, як, зрештою, і до самого Джекіла, який зараз був у відчаї, тож висловлював своє невдоволення, як тільки міг. Звідси оті його мавпячі витівки, як зроблені моїм почерком блюзнірські написи на берегах моїх книжок, або ж спалення листів чи знищення портрету мого батька. І якби не страх перед смертю, він давно знищив би себе, щоб заодно позбутися й мене. Але його любов до життя була надзвичайна: навіть я, холонучи на саму думку про низькість Гайда і розуміючи, як він боїться, що я вб'ю його, наклавши руки на себе, відчував до нього жаль.

Немає ані потреби, ані часу, якого мені лишилося небагато, продовжувати цей опис далі. Ніхто досі не відчував таких мук, не зазнавав такої покари; однак із часом моя душа... ні, не те щоб відчула полегшення, але притупилася й при звичаїлася до відчаю, і моє покарання могло б протривати роки. Але на мене впало ще одне, останнє нещастя, яке остаточно позбавляє мене власної зовнішності і вдачі. Мій запас солі, якого я не поновлював від часу першого досліду, добіг кінця. Я послав по нову партію і скомпонував ліки: рідина закипіла, змінила колір один раз, але другої зміни кольору не відбулося. Я випив її, та необхідного ефекту не сталося. Пул вам розкаже, як я змусив його обшукати весь Лондон, та все марно. Нині я переконаний, що в першій партії мого порошку була якась домішка

і що саме ця невідома речовина й робила препарат дієвим.

З того моменту минуло близько тижня, і зараз я закінчую свою оповідь під дією препарату, скомпонованого з останніх запасів. Я востаннє, наче якесь диво, бачу в дзеркалі обличчя Генрі Джекїла (як прикро воно змінилося!). Я не можу далі зволікати із завершенням цього рукопису, бо ж досі він зацілів тільки завдяки поєднанню щасливого випадку і моєї великої обережності. Якщо перевтілення захопить мене за написанням цього листа, то Гайд пошматує його тієї ж міти. Але якщо певний час спливе по тому, як буде поставлено останню крапку, то Гайдовий егоїзм і його дивовижна зосередженість виключно на самому собі, можливо, й порятують рукопис від його мавпячої люті. Наш спільний фатум перемінив і розчавив і його теж. За півгодини, коли я, цього разу назавжди, перекинуся на ненависну мені особистість, знаю, що я або сидітиму в кріслі, тремтячи й схлипуючи, або ж мірятиму кроками кімнату (цей мій останній притулок на землі), дослухаючись до кожного звуку й чекаючи настання неминучої відплати. Чи помре Гайд на шибениці? Чи знайде в собі відвагу звільнитися самому в останню хвилину? Це тільки Бог відає, мені ж байдуже, бо моя смерть настане вже скоро, і все, що трапиться далі, мене вже не стосуватиметься. Зараз я покладу ручку,

заклею конверта з моїм зізнанням, і тоді завершиться
життя вашого нещасливого друга ГЕНРІ ДЖЕКІЛА.

Мері Шеллі Франкенштайн, або сучасний Прометей

Лист перший

Санкт-Петербург, 11 грудня 17...

Місіс Савіль, Англія

Ти зрадієш, коли почуєш, що початок тієї справи, до якої ти так вороже ставилася, не мав жодних поганих наслідків. Я дістався на місце ще вчора і спершу хочу завірити любу сестру про своє щасливе прибуття і про те, як зростає впевненість в успіху моєї справи.

Я вже заїхав далеко на північ від Лондона і, блукаючи вулицями Петербурга, відчуваю, як холодний північний вітер виграє на моїх щоках, підбадьорює та наповнює задоволенням. Чи знайоме тобі це відчуття? Цей вітер, що блукає краями, куди я так прагну, приносить мені передчуття льодових нив. Натхненні вітром надії, мої бажання стають дедалі яскравішими і жвавішими. І даремно я намагаюся переконати себе, що там, де полюс, є лише холод та печаль, – він постає в моїй уяві як місце краси та насолоди. Там, Марга-

рет, сонце ніколи не заходить, широкий диск, ледве випинаючись із-за обрію, розсіює нескінченне сяйво. Там (із твого дозволу, сестро, довірюся словам поважних мореплавців) немає ні снігу, ні морозу, тож, ідучи по тихому морському простору, ми дістанемося країни такої краси і дивини, що жодна із відомих земних країн не може зрівнятися. Її розкіш, її пишноту можна без перебільшення назвати природним феноменом, як ті небесні чудеса. Що ж можна очікувати від країни вічного світла? Саме там я можу відкрити незбагненні сили, що ваблять до себе магнітну стрілку і керують тисячами астрономічних явищ, лише одна така подорож дасть змогу пояснити незбагненні природні суперечності. Я зможу погамувати свою цікавість хоча б часточкою небаченого досі світу і зможу пройти по землі, де ще не ступала нога людини. Це вабить мене і допомагає подолати страх небезпеки та смерті, а також схиляє до початку нелегкої подорожі із задоволенням малого хлопчача, коли він ступає у човен разом зі своїми товаришами і відкриває для себе невідомі води рідної ріки. Проте передбачаю, що ці сподівання можуть виявитися хибними, але ти можеш уявити неоціненний внесок у поступ нашого покоління і всього людства, якщо я прокладу шлях через полюс у ті краї, досягти яких можливо лише за стільки місяців, або з'ясую секрет магніту саме завдяки такій подоро-

жі.

Всі ці роздуми розвіяли те занепокоєння, з яким я починав свого листа, і я відчуваю, як моє серце наповнюється ентузіазмом, що підносить мене до небес, і нічого так швидко не заспокоює розум, як твердо вибрана мета, – це момент, коли душа сплітається в одне ціле з розумом. Ця експедиція була моєю мрією з самого малечку. Я пристрасно читав книжки про численні подорожі через моря, що оточують полюс, із метою освоєння північної частини Тихого океану. Ти, певно, пригадуєш, що в бібліотеці нашого дядечка Тома була ціла колекція книжок про подорожі та відкриття. Моє навчання нікого не цікавило, але я щиро захопився читанням. Усі ті томи, якими я зачитувався вдень та вночі, ще посилити моє розчарування, коли я дізнався, що не зможу розпочати морське життя: батько на смертному ложі суворо заборонив дядькові відпускати мене в подорож.

Коли твори поетів посіли місце в моїй душі, коли вони підіймали мене до небес, мрія про море відходила на другий план. Я і сам став поетом і рік прожив у раю, створеному власною уявою; я мріяв, що моє ім'я буде викарбуване у святому храмі поряд із Гомером та Шекспіром. Ти все знаєш про мою поразку і те розчарування, яке я стерпів. Але саме тоді, ставши спадкоємцем нашого кузена, я знову згадав дитячі мрії.

Відтоді як я замислив свою подорож, уже минуло шість років. Чітко і виразно пам'ятаю ту мить, коли я вирішив присвятити себе цій величній меті. Я вимотував себе болем заради того, щоб загартувати тіло. Я декілька разів супроводжував у Північному морі рибалок, що полювали на китів; я добровільно піддавався випробуванню холодом, голодом, спрагою та недосипанням; на судні я протягом дня часто працював важче, ніж будь-хто із матросів, а вночі присвячував себе вивченню математики, медицини та інших природничих наук, із яких мореплавець може взяти безліч практичних знань. Двічі я наймався як помічник шкіпера на китоловних судах Гренландії і маю зазначити, що з цим завданням я чудово впорався. Тоді, коли капітан запропонував мені посаду другого помічника на борту судна і наполягав на моїй згоді, я відчув гордість за свою працю, яку так високо оцінив капітан. І зараз, Маргарет, чи не заслуговую я на те, щоб зробити де-що визначне? Моє життя могло минати легко і в розкоші, проте я бажаю проміняти комфорт на визнання, на славу. О, якби ж то пролунав згори натхненний голос! Моя мужність та рішучість не викликають жодних сумнівів, але надія моя хитка, і буває так, що мій дух не такий уже й незламний. Зараз я передчуваю довгу і нелегку подорож, у якій мені знадобиться вся твердість духу: я відчуваю поклик надихати не лише інших,

а подеколи й себе самого – саме тоді, коли мій дух ослабне.

Саме зараз найкраща пора для подорожей Росією. Тут сани такі швидкі, що пролітають над снігом; і мені здається, що такий спосіб пересування кращий, аніж ті поштові карети, що заповнили вулиці в рідній Англії. Холод не такий уже й страшний, звісно, якщо ти вдягнений у хутро; такий одяг я вже маю у своєму гардеробі, оскільки існує велика відмінність між прогулянками по палубі та сидінням протягом багатьох годин, коли кров у жилах стигне. Я не маю жодного наміру змарнувати своє життя, замерзнувши між Санкт-Петербургом та Архангельськом. Я вирушаю туди уже за три тижні; маю намір найняти корабель – це буде легко зробити, сплативши певну суму грошей власнику, а також підібравши команду із моряків серед тих, хто займається китоловною справою. Я не планую виходити в море аж до самого червня; от тільки коли я повернусь? О моя любя сестро, як мені відповісти на це питання? Якщо все буде добре, то багато, багато місяців, а можливо й років, промине до того часу, як ми з тобою зустрінемось. Якщо моя справа закінчиться поразкою, ти, можливо, побачиш мене скоро – або ніколи. Бувай, моя любя, чарівна Маргарет. Нехай благословить тебе Господь і буде милостивим до мене, щоб я зміг знову і знову дякувати за всю твою любов і доб-

роту.

Твій люблячий брат

Роберт Волтон

Лист другий

Архангельськ, 28 березня 17...

Місіс Савіль, Англія

Тут для мене, неначе закованого в кайдани холоду і морозу, час спливає дуже повільно. Я вже зробив другий крок назустріч своїй цілі – найняв судно і здійснюю відбір моряків; ті, яких я уже найняв, здаються мені надійними та, безсумнівно, відважними особистостями.

Проте є лише одне, чого я досі позбавлений, і відчуваю зараз як найбільше зло: в мене немає друга, Маргарет. Коли я наповнююся сподіванням успіху, тут немає нікого, з ким я міг би розділити свій ентузіазм; якщо мене охоплює хвиля розчарування, немає нікого поруч, хто міг би мене підтримати. Я виводжу на папері свої думки, це правда, але в цьому немає і крихти спілкування. Я прагну товариства людини, яка б співчувала мені, яка б розуміла мене з півслова. Ти можеш уважати, що я романтик, моя люба сестро, але я так гостро відчуваю потребу в другові! Немає поруч нікого, хто мав би добру і водночас безстрашну душу, а також допитливий розум, із ким ми були б такі схожі у смаках, хто б міг внести корективи в мої плани або похвалити їх. Як такий друг міг би виправити помилки твого бідолашного брата! Я гарячкую при

ухваленні рішень і занадто нервую, коли стикаюся зі складнощами. Але все-таки найприкріше, що навчався я самотужки: перші чотирнадцять років мого життя я пробігав, як дикун, не читаючи нічого, крім пригодницьких оповідань із бібліотеки нашого дядька Томаса. В тому віці я захопився відомими поетами нашої країни, але запізно збагнув переваги вивчення іноземних мов, поклавшись на знання однієї – рідної. Зараз мені двадцять вісім, і я, правду кажучи, освічений гірш, ніж більшість школярів у віці п'ятнадцятьох років. Правда, я багато міркував, і більшість моїх думок були і далекосяжнішими, і мрійливішими, ніж їхні, і гармонійнішими (як деякі митці звик лице називати); та я дуже потребую друга, який не засуджував би мій романтизм і в той самий час був би достатньо владним, аби скеровувати мене. Проте всі мої нарікання марні; звісно, ні посеред океану я не знайду жодного друга, ні навіть у Архангельську, серед торгівців та моряків. Хоча і вони – купці та моряки – так само наділені почуттями, приたまними людській натурі.

Старпом на моєму кораблі – на диво відважна та винахідлива особистість; він відчайдушно прагне прославитися, або краще сказати – бажає досягти успіху в сфері, яку обрав. Він англієць і, незважаючи на деякі національні та професійні упередження, не пом'якшені культурою, наділений справжніми людсь-

кими чеснотами. Вперше я зустрів його на борту китобійного судна; як потім з'ясувалося, він залишився без роботи, і я з легкістю переконав його приєднатися до моєї справи.

А шкіпер – людина виняткових особистих якостей і вирізняється своєю добросердістю та лагідністю. Все це, в поєднанні з чесністю та неабиякою мужністю, прихилило мене до нього. Молодість моя промайнула на самоті; мої найкращі роки були наповнені твоєю ніжністю та жіночим вихованням, тож відбилися на становленні мого характеру більше, ніж я міг уявити, і це призвело до того, що зараз я не можу терпіти грубість, яка зазвичай присутня на суднах. Я ніколи не вважав, що грубість необхідна, і, почувши, що він, моряк, зміг здобути повагу до себе своєю добротою, я остаточно вирішив, що мені випадає чудова нагода запросити таку людину на своє судно. Спершу я почув, як у романтичній манері про нього відзивалася одна леді, яка зобов'язана йому своїм щасливим життям. Коротенько розповім тобі цю історію. Декілька років тому він закохався в молоду і привабливу росіянку із неможливої родини і, накопичивши достатню суму грошей, постав перед її батьком із пропозицією взяти з дівчиною шлюб. Звісно, той погодився на об'єднання молодих у священному союзі. Парубок побачив свою наречену за день до церемонії, але вона кинулася йо-

му до ніг, заливаючись слізьми, благаючи пощадити її, і одночасно зізналася, що покохала іншого, який був настільки бідний, що її батько ніколи б не погодився на їхній шлюб. Мій великодушний друг так перейнявся розповіддю дівчини, що, дізнавшись ім'я її коханого, вирішив не заважати їхньому щастю. До цього часу він уже придбав на накопичені гроші ферму, яку обладнав на власний смак; але і її, і решту невитрачених грошей він вирішив віддати своєму недавньому супернику і сам звернувся до батька дівчини з проханням благословити шлюб, але вже не з ним. Проте поважний батько відмовив йому, оскільки вважав себе пов'язаним із ним обіцянкою, і парубок вирішив не повертатися в їхні краї, аж доки не довідається, що його колишня наречена вийшла заміж за свого коханого. «Який же він шляхетний!» – вигукнеш ти. Так, він такий; але зовсім не освічений: він без'язикий, як турок, і часом поводить себе безвідповідально, тож на цьому тлі його вчинок здається ще дивовижнішим, проте інтерес і симпатії, які б він міг викликати при зустрічі в людині, на ділі значно менші.

Не думай, що я маю сумніви щодо правильності свого рішення через легкодушні скарги на відсутність друга, якого, може, і не судилося мені взагалі. Воно викарбуване навіки, немовби фатум, що не може бути змінений за жодних обставин, а початок моєї подоро-

жі затримується лише через погодні умови, які не дозволяють вирушити в море. Цьогорічна зима видалася на рідкість суворою, але весна, що от-от увійде в свої володіння, обіцяє гарну погоду та видається ранньою, а це означає, що, можливо, я відпливу раніше, ніж задунав. Я вже не поспішатиму із прийняттям рішень – тобі добре відома моя натура, – бо коли від мене залежить безпека інших людей, я вмію чинити обачно.

У мене бракує слів, щоб передати тобі свій захват від того, що очікує мене в найближчому майбутньому. Неможливо описати тобі почуття, що переповнюють мене: і радість, і разом із тим певне хвилювання, що передує моєму відплиттю. Я планую відпливати в невідомі землі, в край туманів та снігу, проте, звичайно, я не стану вбивати альбатросів; тому не турбуйся за мене, я не повернуся хворим та розбитим, як давній мореплавець⁶. Ти всміхнешся на це порівняння, але хочу розкрити тобі маленький секрет: я відчуваю пристрасний потяг до небезпечних таємниць океану, який приписую впливу автора цього твору – одного з найкращих сучасних поетів. У глибині душі живе щось, досі не зрозуміле мені. Я працьовитий і практичний, терплячий та старанний робітник, але поруч із цим усі мої

---

⁶ «Поема про давнього мореплавця» належить перу відомого англійського поета Самуеля Тейлора Колриджа (1772—1834).— *Тут і далі прим. ред.*

задуми пронизані любов'ю до прекрасного і вірою в чудеса, які манять мене далеко від прокладених доріг, у ті невідомі простори, в незвідані краї, які я бажаю дослідити. Але, повертаючись до земних роздумів, я весь час гадаю, чи зустрінємось ми знову, потому як я подолаю безкраї моря і повернуся через південну протоку між Африкою та Америкою? Не смію навіть сподіватися на такий успіх, але і не хочу думати про щось інше. Пиши мені, як матимеш нагоду, і, можливо, я отримаю листи тоді, коли вони мені знадобляться, щоб підбадьорити. Я ніжно люблю тебе. Згадуй про мене з любов'ю, навіть якщо жодної звістки більше не буде про мене.

*Твій люблячий брат
Роберт Волтон*

Лист третій

7 липня 17...

Місіс Савіль, Англія

Люба сестро,

Я пишу поспіхом, тож ти отримаєш усього декілька слів, бо хочу сказати, що зі мною все гаразд і я просуваюся далі в своїй подорожі. Цей лист дістанеться Англії із торговим судном, яке вирушає з Архангельська; ті люди щасливіші за мене, бо я ще, напевно, протягом декількох років не побачу рідної землі. Та, незважаючи ні на що, я в гарному гуморі: мої моряки такі відважні та рішучі в досягненні поставленої перед ними мети, що не лякаються льодових брил, які пропливають за бортом судна, – цих передвісників небезпек, які чатують у краях, куди ми так відчайдушно прагнемо. Ми вже досягли верхніх широт; і хоча за календарем уже середина літа, але, звісно, воно тут не таке тепле, як в Англії, проте я відчуваю його, на що, правду кажучи, навіть і не сподівався тут.

За весь час нашої мандрівки нічого такого, що заслуговувало б на твою увагу, не сталося. Один або двоє шквальних вітрів, пробоїна в судні – ті незначні події, які навіть не закарбовуються в пам'яті досвідчених моряків, і я сподіваюся, що нічого серйознішого не

трапиться за решту мандрівки.

До побачення, люба Маргарет. Хочу запевнити тебе і себе також, що я не стрибатиму в обійми небезпеки. Я залишатимусь холоднокрівним, наполегливим та розсудливим.

Передчуваю, що успіх винагородить мене. А чому б ні? Я вже зайшов так далеко, проклавши шлях через моря, де лише зірки були свідками мого тріумфу! Чому б мені не пройти далі, далі до неприручених досі, але покірних просторів? Що може зупинити відважного і вольового чоловіка?

Моє серце переповнюють почуття. Але я мушу закінчувати. Нехай Господь благословить тебе, люба сестро!

P. B.

Лист четвертий

5 серпня 17...

Місіс Савіль, Англія

Нещодавно стався випадок, який видається мені настільки дивним, що я не можу змовчати про нього, хоча не виключено, що видасться нагода побачитися нам раніше, ніж ти прочитаєш цього листа.

Минулого понеділка (31 липня) ми практично повністю були оточені кригою, яка взяла нас у полон, залишаючи незначний просвіт для подальшого ходу. Ситуація, що склалася, була не просто небезпечною, а по-справжньому лякала, оскільки туман повністю огорнув усе навкруги. З цієї ж причини ми лягли у дрейф, сподіваючись на зміни в атмосфері та кращі погодні умови.

Близько другої години туман наче розсіявся, і ми побачили захопливу картину: засніжені простори нерівного льоду розкинулися навсібіч, і здавалось, їм не було ні кінця, ні краю. Деякі мої супутники скрикнули від подиву, та і я, правду кажучи, був охоплений страхом, аж зненацька ми забули про все – перед нашими очима постала дивна картина. На відстані приблизно півмилі ми побачили низькі запряжені собаками сани, що прямували на північ; в санях сиділо створіння, схоже

на людину, але неймовірно велику, і керувало собаками. Ми спостерігали за цим створінням у підзорну трубу, доки його слід не пропав у безкраїх льодових засніжених просторах. Побачене видовище безмірно здивувало нас. Ми були, як нам здавалося, на відстані багатьох миль від найближчої землі, але така неочікувана поява людини, скоріш за все, вказувала на те, що не так уже й далеко ми запливли. Заковані льодом, ми не мали змоги попрямувати за тим, кого ще хвилину тому роздивлялися з такою цікавістю. А приблизно за дві години ми почули шум моря; поночі вода проламала кригу й вивільнила з полону наш корабель. Але, побоюючись зіштовхнутися з величезними брилами льоду, які зазвичай з'являлися потому, як лід проламувався, ми пролежали у дрейфі аж до ранку. Весь цей час я вирішив присвятити відпочинку.

Вже вранці, тільки-но почало світати, я вийшов на палубу і побачив матросів, які жваво розмовляли з кимсь у морі. І справді, поблизу корабля, на величезній льодовій брилі, стояли сани, схожі на ті, які щойно вчора ми бачили і які, ймовірно, вночі дрейфували на льодовій брилі попереду нас. Лише один собака з усіх залишився живим; а ще був чоловік, якого моряки вмовляли зійти на борт судна. Він не був схожий на дикуна, мешканця безлюдного острова, за своєю зовнішністю він радше нагадував європейця. Тієї миті,

коли я з'явився на палубі, шкіпер промовив: «Ось наш капітан, і він у жодному разі не дозволить вам загинути у відкритому морі».

Після цих слів незнайомиць звернувся до мене англійською, проте з іноземним акцентом:

– Перш ніж я зйду на борт вашого корабля, чи можу я дізнатися, куди він прямує?

Можеш уявити, яким було моє здивування, коли я почув таке питання від особи, яка була за крок від загибелі й повинна була вважати мій корабель тією соломинкою, яка може врятувати її життя – найдорожче, що може бути на землі. Я відповів, що ми дослідники і прямуємо на Північний полюс.

Така відповідь, гадаю, задовольнила незнайомця, і він погодився піднятися на борт судна. Святий Боже! Якби ж ти тільки бачила, Маргарет, цю людину, яку ще й доводилося вмовляти врятуватись, тоді б твій подив не мав меж. Руки й ноги незнайомця були страшенно обморожені, і до того ж він був цілком виснажений. Ніколи ще в житті я не бачив людини в такому жахливому стані. Ми спробували провести його до каюти, але йому одразу ж забракло свіжого повітря, і він втратив свідомість. Тому ми винесли його на палубу та привели до тями, розтираючи коньяком; нам вдалося влити йому в рот зігріваючого напою, і він зробив декілька ковтків. Тільки-но проявилися перші

ознаки життя, ми загорнули його в найтеплішу ковдру, яку тільки змогли знайти на кораблі, та поклали поруч із гарячою трубою, що вела з камбуза. Потихеньку він оговтувався, з'їв маленьку порцію супу, і його тіло одразу ж наповнилося силою.

Минуло два дні, перш ніж він достатньо зміцнів і зміг заговорити до нас. Але я хвилювався, що всі випробування, яких він зазнав, могли позбавити його здорового глузду, і коли він потроху прийшов до тями, я звелів, щоб його перенесли до мене в каюту, аби я міг особисто доглядати за ним.

Ще ніколи я не зустрічав такої цікавої людини; зазвичай погляд незнайомця видавався мені диким і практично безтямним, але достатньо було комусь до нього лагідно звернутися або із чимось трошки допомогти, як одразу його обличчя осявала така мила, добра усмішка, якої я ні в кого не зустрічав. Здебільшого він був похмурим і пригніченим, а подеколи гучно скреготав зубами, наче від нестерпного болю та страждань, які перетривав.

Коли мій гість трохи відновив сили, я наразився на проблему: більшість матросів на борту вмирили від бажання розпитати його, але я не міг допустити цього, не міг дозволити, щоб йому надокучали своєю цікавістю саме тоді, коли його дух та тіло найбільше потребували спокою. Але одного разу старпом все ж та-

ки запитав, як могла людина подолати такий довгий льодовий шлях, та ще й із таким незвичним екіпажем.

Обличчя незнайомця одразу ж перемінилося та стало похмурим, і він лаконічно відповів:

– Я наздоганяв утікача.

– А той чоловік, він пересувається так само в санях, як і ви?

– Так.

– У такому разі, мені здається, що і його ми вже бачили. Саме напередодні, коли ми натрапили на вас і ви піднялися на корабель, ми помітили на льоду сани, запряжені собаками, а в них – людину.

Це так зацікавило незнайомця, що він сам почав розпитувати про напрямок, який обрав демон – так він його називав. Трохи згодом, залишившись зі мною наодинці, він сказав:

– Я, либонь, зацікавив вас не менше, ніж тих приємних людей, але ви настільки делікатний, що навіть не стали мене розпитувати.

– Звісно, – відповів я, – було б грубо та нетактовно надокучати вам зі своїми запитаннями.

– Але ви врятували мене з критичної ситуації, в якій я опинився, та з такою добротою піклувалися про мене і врешті-решт виходили.

Потому він запитав, чи не могли ті сани, які ми бачили здалеку, потонути, коли льодова брила розколо-

лася. Я відповів, що напевне це взнати неможливо, та тоді, коли вона тріснула – а це трапалося близько півночі, – мандрівник, імовірно, вже міг дістатися якогось безпечнішого місця.

Тим часом вимучене тіло незнайомця дедалі набиравалося сили. Він би цілісінькими днями стояв на палубі та весь час стежив за тим, чи не з'явилися на обрії знайомі нам сани. Проте я все ж таки вмовив його залишатися в каюті, оскільки він був ще досить слабким для того, щоб з колишньою легкістю витримувати мороз. Я запевнив його, що тільки-но матроси помітять щось незвичайне, ми одразу ж сповістимо йому.

Ось що я записав у щоденник як про цю пригоду, так і про самого незнайомця.

Самопочуття його дедалі поліпшується, проте він і надалі залишається мовчазним і виказує хвилювання лише тоді, коли в каюту входить будь-хто, крім мене. Проте він настільки лагідний, сором'язливий та чемний у спілкуванні, що навіть матроси співчують йому, незважаючи на те, що вони приділяють йому мало часу та небагато спілкуються з ним. Що ж до мене, то я полюбив його, майже як власного брата; його постійна глибока печаль передається й мені. В свої кращі часи він був шляхетною людиною, якщо навіть зараз, коли його дух зламаний, він так приваблює до себе.

В одному зі своїх листів, я пригадую, писав тобі, що

ніколи не знайду справжнього друга в льодових просторах океану, але все ж таки доля звела мене з людиною, з якою мені за щастя потоваришувати, якби ж тільки мого нового друга не зламало горе.

Я продовжу свої записи про незнайомця, якщо трапиться щось цікавеньке.

13 серпня 17...

Моє захоплення незнайомцем день у день зростає. Він надихає мене та пробуджує печаль у глибинах моєї душі. І взагалі, як я можу не бути великодушним до людини, яка так багато вистраждала? Він напрочуд мудрий, але поряд із цим чемний та сором'язливий; він досить освічений, а коли спілкуєшся з ним, то його манера бесідувати зачаровує своєю легкістю, незважаючи на те, що він старанно добирає слова. Зараз він практично повністю одужав і постійно сидить на палубі, можливо, очікуючи на появу тих саней, що колись випередили його. І хоча він глибоко нещасливий, проте він не настільки занурений у свою печаль, щоб не приділяти хоч крихту своєї уваги нашим справам.

Він, буває, обговорює їх зі мною, і я повністю довірився йому. Він уважно вислуховує всі мої доводи і розуміє кожную деталь, яка пояснює моє рішення. Його манери, його участь в ухваленні рішень швидко й беззаперечно привернули мене, і ми почали спілкування мовою наших душ, що, правду кажучи, було настіль-

ки приємним, аж наче огортало мене теплом, і я дозволив собі поділитися з ним, що віддав би все: свої статки, життя та надії – аби моя справа завершилася успішно. Людське життя і смерть – ось та мізерна ціна, яку б я заплатив за ті знання, які так прагну осягнути, за перемогу людини над її ворогами. Тільки-но я це сказав, похмура тінь хвилювання промайнула по обличчю мого співрозмовника. Спершу я помітив, що він намагався приховати своє сум'яття: він затулював очі руками, щоб ніхто не побачив їхнього виразу, та коли між його пальців заблищали сльози, а з грудей вихопився стогін, я вже не міг вести далі. Я притих – а він заговорив тремтливим голосом:

– Бідолашний! І ви також у полоні пристрасті? І ви скуштували того напою, що затуманює розум? Вислухайте мене, дозвольте розповісти свою історію, і ви пожбурите геть цей згубний келих!

Можеш собі уявити, як ці слова роз'ятрили мою цікавість; проте хвилювання, що заволоділо незнайомцем, виявилось занадто сильним для його ще слабкого тіла, і йому знадобилися довгі години відпочинку і легких розмов, аби відновити сили. Згодом, взявши себе в руки, він, здавалося, зненавидів себе за те, що не зміг стриматися; подолавши тяжкий відчай, він дозволив мені продовжити розповідь. Він поцікавився, як минали мої ранні роки. Моя розповідь швидко добіг-

ла кінця, проте навела нас обох на хвилю роздумів. Я розповів йому, як сильно бажаю мати друга, як прагну близького спілкування зі спорідненою душею, а також заявив, що жодна людина не може бути щасливою, якщо залишиться без такого дарунка долі.

– Я згоден із вами, – відповів незнайомец, – ми зостаємося немовби незавершеними створіннями, доки хтось мудріший, кращий, добріший за нас – наш друг – не допоможе нам у вдосконаленні своєї слабкої і гриховної натури. Одного разу я мав друга, найшляхетнішого з усіх знаних мною людей, і тому я трохи знаюся на цьому. У вас є надія, і цілий світ відкритий для вас, тому не варто зневірюватись. А от я – я все втратив і не можу почати життя з чистого аркуша.

Коли він промовив це, його обличчя потемніло від горя, і це зачепило мене до глибини душі. Він не сказав більше ні слова і, повернувшись, попрямував у свою каюту.

Навіть зі скаліченим духом він як ніхто вміє відчувати красу природи. Всипане зірками небо, безмежний океан і чудові краєвиди цих незрівнянних місць мають над ним таку владу, що полонять усі його думки. Така людина немовби веде подвійне життя: може глибоко переживати свої страждання і розчарування, а тоді, занурившись у глибини власної душі, наче торкається божественного джерела, що осяває, як німб, і захищає

від зла та нещастя.

Захват, із яким я описую цього неймовірного мандрівника, мабуть, дивує тебе? Але просто ти його ніколи не бачила. Мудрі книги та усамітнення піднесли твою душу та зробили тебе вимогливою, але разом із тим ти – саме та людина, яка змогла б оцінити неймовірні чесноти цього чудового чоловіка. Іноді я намагаюся збагнути, що саме надає йому тієї вищості. Здається, що це інтуїція, здатність швидко і безпомилково робити судження, незвичайний хист розуміти сутність речей; додай до цього ще й виняткову манеру красномовно вести діалог, а також голос, насичений чарівливими вібраціями.

19 серпня 17...

Вчора незнайомець раптом звернувся до мене:

– Капітане Волтон, ви, певне, здогадуєтесь, що на мою долю випало чимало лихоліть. Колись давно я вирішив, що разом зі мною помре і пам'ять про них, але через вас я змінив своє рішення. Ви, так само, як і я свого часу, прагнете істини та пізнання, і я палко бажаю, аби ці пошуки не закінчилися для вас такою ж трагедією, як і для мене. Не знаю, чи буде вам користь від моєї історії, але судячи з того, що ви йдете моїми слідами і що на вас чекають ті самі небезпеки, які довели мене до мого теперішнього становища, гадаю, вам варто зробити висновки з моєї розповіді, бо

вони стануть вам у пригоді незалежно від того, що чекає попереду – успіх чи поразка. Приготуйтеся почути історію, яка може здатися вам цілковитою вигадкою. Якщо б ми зустрілися за звичайних обставин, я б побоювся викликати у вас недовіру, а може, навіть і на смішку; але в цих загадкових і суворих краях можливим та реальним здається багато що з того, що може викликати сміх у непосвячених у таємниці природи; і я не маю сумнівів, що в розповіді моїй містяться такі факти, які беззаперечно свідчать про її правдивість.

Якби ти тільки знала, як я зрадив, почувши таку пропозицію; але я не міг допустити, щоб його історія роз'ятрила його давні рани. Мені не терпілось вислухати обіцяну історію частково з цікавості, а частково і з нестримного бажання допомогти йому, якби я лишень мав змогу це зробити. Все це – емоції і хвилювання – я вклав у свою відповідь.

– Я щиро вдячний вам за співчуття, – відіззався він, – але, на жаль, воно мені не допоможе – моя доля вже склалася. Я ще чекаю однієї події, після якої моя душа зможе нарешті отримати бажаний спокій. Я чудово розумію ваші почуття, – вів далі він, помітивши, що я збирався його перервати, – але ви, мій друже (якщо дозволите так вас називати), помиляєтеся: я знаю своє приречення. Прошу вас, вислухайте мою розповідь, і тоді ви погодитеся, що нічого змінити не можна.

Він вирішив розпочати свою історію тільки наступного дня, у хвилини мого відпочинку. Я подякував йому за довіру. Відтепер щовечора, якщо мої обов'язки не завадять нам, я занотовуватиму почуте, намагаючись якомога точніше записувати всі слова. Хоча на все забракне часу, але я робитиму хоча б коротенькі нотатки. Цей рукопис ти прочитаєш із великою цікавістю; але зі ще більшою цікавістю коли-небудь перечитаю його я – і згадаю, що бачив цього мандрівника на власні очі і слухав його розповідь. Ось зараз, коли я починаю записувати, мені чується його мелодійний голос, на мене лагідно і водночас печально дивляться його очі, я спостерігаю виразні жести його рук і бачу обличчя, немовби осяяне внутрішнім світлом. Незвичайною та страшною була історія його життя, і жахливою була гроза, що підхопила цей корабель та розтовкла його.

Розділ 1

Я народився в Женеві, а мої рідні належать до числа найвідоміших громадян республіки. Мої пращури впродовж багатьох років були радниками і членами магістрату, а мій батько також із гідністю займав різні громадські посади. Його поважали всі, хто коли-небудь мав із ним справу, за чесність та виняткову сумлінність. Молоді роки він цілком присвятив службі рідній країні, що завадило йому рано одружитися, тож тільки у зрілому віці він набув статусу чоловіка та батька.

Обставини шлюбу надзвичайно чітко окреслюють характер мого батька, тож я обов'язково повинен про це розповісти. Серед його найближчих друзів був купець, колись на диво успішний, проте після цілого ряду невдач та неприємностей він перетворився на бідака. Ця людина (його звали Бофор) була горділивою та амбітною; він не мав сили жити в бідності та забутті там, де раніше був відомий своїм багатством і високим становищем. Тому, чесно розрахувавшись із кредиторами, він переїхав разом зі своєю донькою в Люцерн, де продовжив своє життя в бідності та усамітненні. Мій батько виявляв до Бофора дружні почуття і вельми зажурився через його від'їзд за таких нече-

селих обставин. Найбільше його засмутило, що саме фальшива гордість Бофора підказала йому такий шлях, який наче перекреслював їхню дружбу. І батько того ж дня, коли дізнався про його несподіваний від'їзд, взявся розшукувати свого друга, сподіваючись переконати його почати життя спочатку і скористатися запропонованою йому допомогою та підтримкою. Бофор своєю чергою вживав усіх можливих заходів, аби приховати своє місцеперебування, і батькові знадобилося цілих десять місяців, щоб його врешті-решт відшукати. Сповнений радості, він поквапився до його домівки, яка була на занедбаній вуличці поблизу Ройса. Але коли він увійшов до хати, то побачив там лише горе та відчай. Після банкрутства Бофору вдалося зберегти лише незначну суму грошей, якої вистачило б, щоб прожити декілька місяців, а тим часом він сподівався отримати місце в якому-небудь торговому домі. Таким чином, перші місяці минули в повній бездіяльності; печаль тільки зростала через те, що було достатньо часу для роздумів, і врешті-решт за три місяці повністю заволоділа його думками, тож він уже взагалі не міг нічого робити.

Донька піклувалася про нього з колишньою ніжністю, але її серце наповнювалося відчаєм, коли вона бачила, як їхні і без того незначні статки танули на очах, а інших джерел доходів не передбачалося.

Проте Кароліна Бофор була неабиякою особистістю, і мужність не полишила її, незважаючи на всі лихоліття. Вона взялася до нескладної роботи: почала шити, плести із соломки, і їй вдавалося заробляти жалюгідні гроші, яких ледве вистачало для підтримки життя.

Та к минуло декілька місяців. Її батьку ставало дедалі гірше; чимало часу в неї відбирало піклування про нього, і заробляти гроші було важче; а на десятому місяці її батько помер просто в неї на руках, залишивши її сиротою та без копійки. Останній удар неймовірно вразив Кароліну, вона гірко плакала на колінах біля труни Бофора, і саме в цю хвилину в кімнату ввійшов мій батько. Він з'явився наче янгол до бідолашної дівчини, і вона повністю віддалася під його опіку, тож дуже швидко мій батько забрав її до Женеви та оселив у родичів, які піклувалися про неї. За два роки потому Кароліна стала йому за дружину.

Між моїми батьками була значна різниця у віці, але ця обставина, здавалось, тільки дужче їх об'єднувала у міцний союз. Батькові було притаманне почуття справедливості, і він не уявляв собі кохання без поваги. Можливо, раніше, в часи його молодості, він сильно страждав, коли довідався, що об'єкт його кохання був не гідний його, і тому схильний був понад усе цінувати духовні якості своєї обраниці. В його почуттях до моєї матері були вдячність і благоговіння, це абсолют-

но не було схоже на сліпу закоханість немолодого чоловіка; захоплення її чеснотами, бажання хоча б якось прислужитися їй та певною мірою винагородити її за всі страждання, що випали на її долю, переповнювали його, і від того його ставлення до моєї матері було ще благороднішим. Усе робилося таким чином, аби задовольнити її бажання. Він оберігав її, немов садівник береже рідкісну квітку від найлегшого подиху вітру, й оточував усім, що могло принести хоч би крихітку радості її ніжній душі. Перебута нею скрута значною мірою відбилася на її здоров'ї, і саме вона підірвала її душевний спокій. За два роки до шлюбу мій батько склав із себе практично всі свої громадські обов'язки; і майже одразу ж по одруженні мої батьки вирушили до Італії, де зміна оточення і нові враження від мандрівки незнайомими місцями позитивно вплинули на мою матір.

З Італії вони поїхали до Німеччини та Франції. Я, їхній первісток, народився в Неаполі і ще зовсім маленьким супроводжував батьків у всіх їхніх подорожах. Упродовж декількох років я був єдиною дитиною в родині. Багато свого часу батьки приділяли одне одному, але від цього їхня любов тільки міцніла, а це з небаченою силою відбивалося на мені. Ніжні пестощі матері, добрий погляд і усмішка батька – ось мої перші спогади. Я був і іграшкою для них, і ідолом

– Їхньою любою дитиною, невинним та безпомічним створінням, якого послали небеса, аби навчити їх добру. Вся моя доля була в їхніх руках: вони могли зробити мене щасливим або безмірно нещасним, залежно від того, як зможуть упоратися зі своїми батьківськими обов'язками щодо мене. Батьки глибоко усвідомлювали свою відповідальність перед ніжним створінням, якому подарували життя; і зважаючи на доброту, при таманну їм обом, можна собі уявити, що хоча в дитинстві я постійно отримував уроки терпіння, милосердя та стриманості, мною керували так м'яко, що все здавалося мені задоволенням. Упродовж тривалого часу я був їхнім головним об'єктом піклування. Моїй матері кортіло мати доньку, але я залишався їхньою єдиною дитиною. Коли мені виповнилося п'ять років, мої батьки під час поїздки за межі Італії провели тиждень на березі озера Комо. Їхня доброта часто приводила їх до хатин бідняків. Для моєї матері це було більш ніж просто обов'язком: це було необхідністю, пристрастю – в пам'ять про свої власні страждання та звільнення від них, і вона, наче янгол, почала допомагати іншим.

Під час однієї з прогулянок її увагу привернула одна особливо бідна домівка в долині, де багато було злиденних дітей і все навкруги промовляло про виняткову скруту. Одного разу, коли батько від'їхав до Мілана, мати вирішила відвідати ту хатину, прихопивши мене з

собою. Там мешкали селянин із дружиною, цілковито занурені у свої турботи та працю; вони ділили крихти між п'ятьма голодними дітьми. Одна дівчинка привернула увагу моєї матері. Вона видавалася створінням іншої породи. Решта дітей були кароокими міцними маленькими, а ця дівчинка – худенькою та русявенькою. Її волосся було наче зі щирого золота, і, незважаючи на бідну одежину, вона мала вигляд справжньої принцеси. В неї був чистий лоб, ясні сині очі, а губи і всі риси обличчя такі ніжні та солодкі, що будь-кому, хто бачив її, вона видавалася створінням особливим, що наче зійшло з небес. Селянка, помітивши, що моя мати з подивом та задоволенням роздивляється маленьку дівчинку, хутенько розповіла нам її історію. Це була не їхня дитина, а донька одного міланського шляхтича. Мати її – німкеня – померла при пологах. Дитину віддали селянам, аби ті піклувалася про неї, – тоді сім'я ще не була в таких злиднях. Вони й самі одружилися незадовго до того, а незабаром народилася їхня власна перша дитина. Батько ж дівчинки був одним з італійців, які ще пам'ятали давню славу рідної Італії – одним із *schiaviognoramenti*⁷, що прагнули домогтися звільнення своєї батьківщини. Він став жертвою власної слабкості. Ніхто не знав, чи його стратили, чи й досі він сидів ув одній із австрійських в'язниць. Все його

---

⁷ Рабів, що ненастанно ремствують (італ.).

майно було конфісковане, а донька залишилася бідною сиротою. Вона виросла у своєї годувальниці і розквітала в злиденній халупі, гарніша за садову троянду серед темнолистого терну. Повернувшись із Мілана, мій батько побачив у вітальні нашої вілли дитину, яка гралася зі мною, і була вона чарівніша, ніж херувим, – створіння, що немовби випромінювало сяйво, а в рухах її була така легкість, як у сарни, що скаче поміж пагорбів. Невдовзі йому пояснили, в чому справа. І, отримавши батькову згоду, мати переконала селян віддати їй дитину. Селяни любили її, прегарну сироту. Їм здавалося, що її присутність була наче небесним благословенням, але було б жорстоко й далі виховувати її в злиднях, коли сама доля послала їй багатих покровителів. Вони порадилися з місцевим священиком, і в результаті Елізабет Лавенца стала членом нашої родини, моєю сестрою і навіть більше – прекрасною і обожнюваною подругою моїх улюблених занять.

Елізабет полюбили всі. Я поділяв палку і майже благоговійну прив'язаність, яку вона викликала в усіх, і пишався та радів. У день, коли вона повинна була оселитися в нашому домі, моя мати жартома сказала мені:

– А в мене для мого Віктора є чудовий подарунок, і завтра він його отримає.

Коли наступного ранку вона представила мені Елі-

забет замість обіцяного подарунка, я з дитячою серйозністю розтлумачив її слова буквально і почав вважати Елізабет своєю – подарованою мені, аби я захищав її, любив та плекав. Усі похвали, якими нагороджувалася вона, я вважав похвалою самому собі. Ми подружньому називали одне одного кузеном і кузиною. Але жодні слова не могли б передати мого справжнього ставлення до неї – вона мені була ближчою за сестру і мала стати навіки моєю, тільки моєю.

Розділ 2

Нас виховували разом; різниця у віці була менше року. Не варто й згадувати, що сварки та розбрат не були притаманні нам. Гармонія владарювала у наших стосунках, і навіть відмінності в наших характерах тільки зближували нас. Елізабет була врівноваженішою і стриманішою за мене; проте я, при всій своїй неприборканості, володів неабияким завзяттям у навчанні і нездоланною жагою до знань. Її чарували високі слова поетів; у величі та розкоші пейзажів, що оточували наш швейцарський дім, – у чарівних обрисах гір, у змінах пір року, в бурях і затишку, в тиші зими та жвавості альпійського літа – вона знаходила невичерпне джерело захоплення та радості. Тоді як моя подруга зосереджено та вдоволено занурювалась у красу краєвидів, я полюбляв досліджувати причини речей. Світ мені здавався одвічною загадкою, яку я прагнув відгадати. Цікавість, настійливе прагнення пізнати потаємні закони природи, радість від процесу пізнання пробилися в мені з раннього дитинства.

З народженням другого сина (брат був молодшим за мене на сім років) мої батьки відмовилися від мандрівок і оселилися на батьківщині. Ми тримали будинок у Женеві та замиський маєток на місі Бельрив, на

східному березі озера, на відстані понад льє від міста. Зазвичай ми проживали в заміському маєтку; батькам було до вподоби наше досить усамітнене життя. Мені також було притаманно уникати багатолюдних зібрань, і пристрасно прив'язувався я зовсім до небагатьох. Із цієї ж причини я був байдужим до більшої частини своїх шкільних товаришів; але, незважаючи на це, міцна дружба зв'язала мене з одним із них. Анрі Клерваль був сином женевського торговця. Цей хлопчина був наділений видатними талантами і багатою уявою. Його вічно вабили пригоди, труднощі й навіть небезпеки. Він зачитувався лицарськими романами. Сам складав героїчні поеми й неодноразово брався до писання повістей, сповнених фантастичних лицарських пригод. Він спонукав нас розігрувати п'єси і перебиратися в старовинний одяг; до речі, найчастіше ми ставили сцени про персонажів Росенваля, лицарів Круглого столу короля Артура і шляхетних хрестоносців, які проливали кров за визволення Гроба Господнього з рук невірних.

Жодна дитина на світі не може похвалитися таким щасливим дитинством, як я. Мої батьки випромінювали доброту та поблажливість. Вони не нагадували нам тиранів, що примхливо керували б нашою долею, а, навпаки, видавалися нам янголами та творцями нескінчених радощів. Спілкуючись з іншими роди-

нами, я чудово бачив, якого рідкісного щастя зазнав удома, і вдячність тільки зміцнювала мою синівську любов.

Я мав вельми неприборканий характер і подеколи поринав у полон пристрасті, але такою вже була моя натура, і це завзяття могло реалізуватися не в дитячих забавах, а в пізнанні, проте вивчати все поспіль я не хотів. Мушу зізнатися, мене не приваблювали ані іноземні мови, ані урядові проблеми, ані державний устрій. Я прагнув вивідати таємниці землі та неба; байдуже, чи то була внутрішня або зовнішня сутність природи, чи загадковість людської душі, моя цікавість концентрувалася виключно на метафізичних або, у найвищому сенсі цього слова, на фізичних секретах світу.

Тим часом Анрі Клерваля цікавили, так би мовити, моральні питання. Бурхливе життя суспільства, гідні вчинки героїв, людські діяння – ось що його захоплювало; його мрією, а також і надією, було стати одною з тих відважних особистостей, чиї імена викарбувані в історії людського роду. А свята душа Елізабет осявала світлом наш спокійний дім, неначе священна лампада. Вся її любов була звернена до нас; її усмішка, ніжний голос і небесної чистоти погляд постійно радували нас та підбадьорювали. В ній був миротворний дух любові; мої усамітнені заняття могли б зробити з мене

мовчуна, а природній запал – грубіяна, але саме вона пом'якшувала мене, передаючи часточку своєї лагідності. А Клерваль – чи могло зло закоренитися в його благородній душі? Але він не був би чоловіколюбним і великодушним, коли доброта та ніжність переважають пристрасть до небезпечних пригод, якби Елізабет не навчила його справжньої любові і не зробила творення добра найвищою метою його буття.

Я з насолодою пригадую часи свого дитинства, коли лихоліття ще не відбилися на моїй душі і світле прагнення прислужитися людям не змінилося похмурими думками, зосередженими лишень на собі й нікому більше. До того ж, вимальовуючи картини свого дитинства, я розповідаю про події, що призвели до наступних страждань, і, бажаючи дослідити зародження пристрасті, що надалі підпорядкувала все моє життя, я бачу, як вона, неначе гірська річка, зродилася з нікчемних і майже невидимих струмочків; нарощуючи міць, вона виросла у нестримний потік, який забрав із собою всі мої надії та радості. Природничі науки стали моєю долею, і тому в своїй розповіді я хочу відзначити, які обставини відіграли важливу роль у моєму вивченні цих наук. Коли мені було заледве тринадцять років, ми всією сім'єю вирішили з'їздити на купання до озера Тонон; того дня була жахлива погода, через неї ми всенький день провели в будинку. Саме там, цілком

випадково, я розгорнув один із томів Корнелія Агриппи⁸. Спершу я гортав його байдуже; але теорія, яку намагався довести автор, і ті неймовірні факти, на які він посилався, швидко розпалили в мені вогонь цікавості. Мене немовби огорнуло сяйво, і я поквапився сповістити батькові про своє відкриття. Той, своєю чергою, недбало поглянув на першу сторінку книжки, яку я приніс йому, і промовив:

– А, Корнелій Агриппа! Любий Вікторе, не витрачай даремно дорогоцінних хвилин свого життя, бо все це жалюгідний непотріб.

Якщо б тоді мій батько замість цих слів хоча б пояснив, що погляди Агриппи свого часу були повністю розкритиковані і витіснені новою науковою системою, ґрунтовнішою, – оскільки колишня міць старих учень була ілюзорною, а нові базувалися на ґрунті серйозних доказів, – я би, без перебільшення, відкинув Агриппу і збагатив свою уяву, звернувшись до шкільних наук зі ще більшою цікавістю та натхненням. І, можливо, в моїй голові не зародилися б ті думки, які привели мене до такого гучного падіння. А швидкий позирк батька, з яким він поглянув на цю книжку, анітрохи не впевнив мене, що він знайомий з її змістом, тож я продовжив її вивчення зі ще більшим за-

---

⁸ Генрих Корнелій Агриппа (1486—1535) – німецький окультист, теолог, астролог і алхімік.

хвatom. Щойно ми повернулися додому, перше, про що я замислився, – як відшукати повне зібрання творів цього автора, а потім і Парацельса⁹, і Альберта Великого¹⁰. Я з задоволенням занурився в безглузді вигадки; їхні книги здавалися мені справжніми скарбами, мало кому приступними, окрім мене. Я завжди наголошую, що був нестримним у пошуках відповідей на таємниці природи. Незважаючи на тяжку працю і неймовірні відкриття сучасних вчених, вивчення книг залишало мене незадоволеним. Подейкують, що сер Ісак Ньютон зізнавався, ніби почувається дитиною, яка збирає мушлі на березі великого та сповненого таємниць океану істини. Його послідовники в галузі природничих наук, з якими був знайомий і я, навіть мені, хлопчиків, здавалися початківцями, що були захоплені тією ж таки справою.

Неписьменний селянин споглядав навколишнє середовище й на власному досвіді дізнавався про можливість його практичного використання. Але навіть

---

⁹ Парацельс – Філіп фон Гогенгайм (1493—1541), окультист, теолог, астролог і алхімік. Вигадане ім'я «Парацельс» мало означати «рівний Цельсу або вищий за нього». (Ідеться про Авла Корнелія Цельса (бл. 25 до н. е. – бл. 50 н. е.), римського медика, відомого своїм твором «Про медицину»).

¹⁰ Альберт Магнус, або Альберт Великий (1193—1280) – середньовічний схоласт, який доводив, що наука та релігія не суперечать одна одній. Згодом був зарахований католицькою церквою до святих.

найученіший із філософів знав не набагато більше. Він усього-на-всього відхилив завісу над таємничим образом Природи, а її вічні риси продовжували залишатися дивом і таємницею. Він міг аналізувати, так би мовити, анатомізувати, та давати назви речам, але йому практично нічого не було відомо про вторинні або третинні причини явищ, не кажучи вже про первинні. Я бачив перепони, що стояли на шляху людини в цитадель природи, перегороджуючи вільний прохід, і з нахабністю та нетерплячістю обурювався, що їх і досі не здолали.

А тут були стоси книжок, які начебто проникали глибше, і люди, що володіли ґрунтовнішими знаннями. Я повірив їм на слові, і вони зробилися моїми вчителями. Вам може видатися дивним, як таке могло трапитись у вісімнадцятому столітті; але справа в тому, що я, хоч і навчався в Женевській школі звичайним, рутинним предметам, свій вільний час віддавав студіям, які мене найбільше цікавили. Батько не мав схильності до природничих наук, і тому моя жага до знань щораз наштовхувалася на дитячу сліпоту, бо не було кому мене скерувати. Під орудою нових учителів я з неймовірним завзяттям взявся до пошуків філософського каменя та еліксиру життя, і це майже цілковито заволоділо моїми думками. Багатство не здавалося мені предметом першої необхідності, але ж яка сла-

ва очікувала мене, якби я винайшов спосіб позбавити людину хвороб, зробити її невразливою до смерті, звісно, якщо не зважати на смерть насильницьку! Та мріяв я не лише про це. Мої улюблені автори обіцяли навчити мене заклинання духів і нечистої сили, чого мені так сильно кортіло; якщо мої заклинання виявлялися нікчемними, я списував це на власну недосвідченість або помилку, проте в жодному разі не наважувався сумніватися в можливій помилці моїх великих учителів. На ці вчення я витратив купу часу, постійно плутаючи теорії, що суперечили одна одній, та безпомічно борсався серед різноманітних відомостей і при цьому керувався лише власною багатою уявою та дитячою логікою, коли неочікуваний випадок надавав нового напрямку моїм думкам. Коли мені виповнилося п'ятнадцять років, наша сім'я переїхала в заміський маєток біля Бельрів, і там ми були свідками на диво сильної та страшної зливи. Вона прийшла з-за гірського хребта Юра́, і грім був настільки дужим, що здавалося, наче гримить усе звідусіль. Я в захваті спостерігав за громовицею. І раптом з порога я побачив, як із могутнього дуба, що ріс приблизно за двадцять ярдів від будинку, вихопилося полум'я, а коли сліпуче сяйво зникло, зник і дуб, і лишень зостався на його місці обвуглений пеньок. Наступного ранку підійшовши до дерева, ми побачили, що гроза розбила його

незвичним чином. Він не просто розчахнувся від удару, але й розтріскався на вузьенькі смужки. Я ще ніколи не бачив такого тотального знищення.

До цього випадку я вже був знайомий з основними законами електрики. Того дня в нас гостював один із відомих природознавців, а випадок із дубом спонукав його розповісти нам власні здогадки про природу електрики та гальванізму, які були для мене новими і неймовірними. Його розповіді посунули на задній план володарів мого розуму – Корнелія Агриппу, Альберта Великого та Парацельса; але разом із цим повалення ідолів наче погамувало мою спрагу до занять. Я вирішив, що ніхто й ніколи не зможе з'ясувати все до останньої краплини. Все, чим упродовж такого тривалого часу я переймався, в певний момент стало для мене не вартим і крихти моєї уваги. Підкорившись одній із тих примх, які характерні для нерозважливої юності, я без роздумів закинув свої студії, оголосивши всі напрямки природничих наук безплідними, та перейнявся глибокою недовірою до цієї псевдонауки, якій не судилося зробити й кроку назустріч справжньому знанню. З таким настроєм я взявся до математики і решти точних наук, які базувалися на міцному підґрунті, а тому виявилися гідними моєї уваги.

Ось так дивно влаштована людська натура, і лише тоненькі ниточки в'яжуть нас до поразки або успіху.

Озираючись назад, я бачу, що та переміна, яка майже дивом сталася в моєму житті, була підказана моїм янголом-охоронцем – то була остання спроба добрих сил відгородити мене від небезпеки, що нависла наді мною. Перемога добра принесла спокій та умиротворення, які я врешті-решт віднайшов, відмовившись од колишніх занять, що останнім часом заміняли мені науку. Я повинен був уже давно відчути, що ті заняття для мене диявольськи згубні і що я стану щасливим, лишень відмовившись від них.

Дух добра зробив усе можливе, але даремно. Доля виявилася могутнішою, і її нездоланні закони вже несли мені страшну й остаточну загибель.

Розділ 3

Коли я досяг сімнадцятиох років, мої батьки вирішили віддати мене на науку до університету Інгольштадта. В той час я вчився у школі в Женеві, але батько вирішив, що для повноцінного завершення навчання мені слід познайомився з іншими звичаями, окрім тих, що панували в моїй країні. Вже навіть визначили день мого від'їзду, але перш ніж він настав, у моєму житті сталася перша біда, немовби попереджуючи про невідворотне наближення інших. Саме тоді Елізабет захворіла на скарлатину, хвороба протікала дуже важко, і її життя висіло на волосині. Під час хвороби всі намагалися відмовити мою матір особисто доглядати за нею. Спершу мати начебто дослухалася до нас, але потім, тільки-но довідалася, що здоров'ю її улюблениці загрожує смертельна небезпека, остаточно перестала зважати на попередження. Вона взялася доглядати за хворою; її піклування зробило свою справу, і врешті-решт Елізабет знову стала на ноги, але тяжка доля спіткала мою мати. Вже на третій день їй стало зле, з'явилися найтривожніші симптоми хвороби, і судячи з виразу облич лікарів, усе йшло до свого найгіршого завершення. Але й на смертному ложі мужність, яка була притаманна моїй матері, не полишала її. Од-

ного дня вона взяла за руки Елізабет та мене.

– Діти, – промовила вона, – я завжди мріяла про ваш шлюб. Тепер він має стати розрадою вашому батькові. Елізабет, душе моя, тобі доведеться замінити мене для моїх молодших діток. О! Як же я шкодую, що мене вже кличуть; я була щаслива й кохана – як мені покинути вас? Але це – негідні думки; я спробую змиритися зі смертю і буду втішатися на дію, що зустріну вас на тому світі.

Вона тихо відійшла, а її обличчя, навіть у хвилини смерті, зберігало притаманну лише їй лагідність. Не описуватиму почуттів людей, у кого безжалісна смерть забирає близьку людину, тієї порожнечі, яка залишається в душі, а відчай проступає на обличчі. Потрібно чимало часу, аби розум нарешті усвідомив, що та людина, яку ми щоденно бачили і чиє життя видавалося нам частинкою нашого власного, могла піти назавжди, що навіки згасло сяйво улюблених очей, навіки замовкнули звуки знайомого і милого голосу. Такі-бо відчуття перших днів після втрати, а плин часу тільки підтверджує її, і накочується справжнє горе. В кого з нас нещадна рука смерті не забирала близької людини? До чого описувати те горе, що всім нам знайоме і для кожного є нездоланим? Але приходить нарешті й такий час, коли горе стає вже не таким непереборним, його вже можна вгамувати; і хоча усмішка

видається нам блюзнірством, ми не намагаємося зігнати її з вуст. Моя мати померла, але ми залишились і в нас є обов'язки, які слід виконувати; необхідно жити далі і вважати себе щасливим аж доти, доки поруч із нами є хоча б одна близька людина, яку ще не відібрала смерть.

Мій від'їзд в Інгольштадт, який довелося відкласти через ці сумні події, знову постав на часі. Але я випросив у батька декілька тижнів відстрочки. Мені здавалося блюзнірством так скоро залишити по вінця неповнену жалем рідну домівку, де панувала майже могильна тиша, і з головою зануритися в життєві справи. Я вперше почував горе, але воно не налякало мене. Мені не хотілося полишати тих, хто в мене зостався, і я прагнув хоч якось полегшити страждання милої Елізабет.

Проте вона сама намагалась розрадити нас і повсякчас приховувала свій сум та жаль. Вона сміливо поглянула в обличчя дорослого життя і з мужністю взялася до виконання своїх обов'язків, присвятивши себе тим, кого звикла називати дядьком та братами. Вона ще ніколи не була такою чарівною, як тоді, коли знову згадала про свою сонцесяйну усмішку, яка так радувала нас. Намагаючись зробити все, для того щоб розвіялося наше горе, вона забула про власне.

Нарешті прийшов день мого від'їзду. Клерваль про-

вів із нами останній вечір. Він намагався вмовити свого батька дозволити йому поїхати разом зі мною і вступити до того ж університету, але всі його зусилля були марні. Його батько був упертим торговцем і в прагненнях сина бачив лише даремні та до того ще й недешеві примхи. Анрі глибоко страждав від неможливості отримати ліберальну освіту. Він був мовчазний, та коли починав бесіду, я бачив, як у його очах спалахували іскорки стримуваної, але від цього не менш твердої рішучості: він бажав звільнитися від важких ланцюгів торгівлі.

Ми засиділися допізна. І нам було нестерпно розлучитися одне з одним і промовити останнє прощай. Врешті-решт прощальне слово все ж таки було сказане, і ми розійшлися начебто на відпочинок, і кожний заповняв себе, що йому вдалося обдурити іншого; а коли наступного ранку я спустився до екіпажа, який мав відвезти мене геть, усі близькі зібрались знову: батько – щоб благословити мене, Клерваль – аби потиснути мені руку, моя Елізабет – аби повторити свої настанови писати якомога частіше і ще раз приділити лагідну жіночу увагу своєму другові й приятелю в дитячих іграх.

Я упав на сидіння екіпажа, що відвозив мене далеко від рідних, і занурився у похмурі роздуми. Я звик до компанії милих моєму серцю людей, які повсякчас

намагалися розважити одне одного, а тепер залишився на самоті. В університеті, куди я прямував, мені доведеться шукати нових друзів і одинцем захищатися. Життя моє до цієї миті минало усамітнено і виключно серед близьких людей; це навіювало мені вожжість до нових облич. Я любив своїх братів, любив Елізабет і Клерваля; це були «давні знайомі обличчя»¹¹, і мені здавалось, що я не зможу звикнути серед чужинців. Такими були мої роздуми на початку подорожі, але незабаром вони перемінилися. Я мав жагу до знань. Удома мені часто-густо здавалося, що не годиться юнакові марнувати свою молодість на одному місці; мені кортіло подивитися світ і посісти гідне місце в суспільстві. Тепер мої бажання здійснювалися, тож насправді було б дурістю сумувати.

Я мав чимало вільного часу для цих та безлічі інших роздумів, оскільки дорога в Інгольштадт була довгою та виснажливою. Й ось нарешті перед моїми очами постали високі білі шпилі міста. Я зійшов з екіпажа, і мене провели у моє самотнє помешкання, де я вирішив провести свій перший вечір тут на власний розсуд.

Наступного ранку мені необхідно було віддати рекомендаційні листи і навідатися до деяких чільних професорів університету. Випадковість або, радше, все-

---

¹¹ «Old familiar faces» – вірш англійського поета Чарльза Лема (1775—1834).

могутня зла доля, цей янгол руйнування, змусила мене спочатку неохоче полишити батьківський дім, а тепер привела до пана Кремпе, професора природничих наук. Він був грубуватою людиною, але великим майстром своєї справи. Він поставив декілька запитань, аби перевірити мої знання в різних природничих науках. Я недбало відповідав йому, а також із деяким викликом назвав імена алхіміків як головних авторів, із чиїх праць я черпав знання. Професор від цих слів витріщив на мене очі.

– Ви справді, – здивувався він, – витрачали час, вивчаючи ці вигадки?

Я кивнув на підтвердження його слів.

– Кожна хвилина, – з запалом сказав пан Кремпе, – кожна секунда, витрачена на ці книжки, цілком і безповоротна згаяна вами. Ви забили голову давно спростованими теоріями та забутими іменами. Боже милостивий! У якій же глушині ви мешкали, що ніхто вам навіть не сказав, що цим вигадкам, які ви так ревно вивчали, вже понад тисячу років і вони давно вкрилися цвіллю? Навіть не чекав, що в наш час просвітництва та науки зустрінуться учня Альберта Великого й Парацельса. Що ж, шановний, вам доведеться переучуватися наново.

Після цих слів він взявся записувати на окремому аркуші перелік книжок, які стосувалися природни-

чих наук, порекомендував обов'язково їх знайти і відпустив мене, сповістивши, що на початку наступного тижня він планує розпочати курс лекцій із загального природознавства, а його колега-професор пан Вальдман читатиме, в інші дні, лекції з хімії.

Повернувшись до себе, я не почувався розчарованим, оскільки сам давно вважав не вартими уваги засуджених професором авторів; але я взагалі не хотів займатися природничими науками незалежно від їхнього напрямку. Пан Кремпе був реалістичною людиною з різким голосом і неприємною зовнішністю; як викладач він не прихилив мене до науки. Я вже згадував, яких висновків дійшов у юності стосовно цих наук із, так би мовити, філософської точки зору. Ще дитиною я не міг вдовольнити свою цікавість тими результатами, які обіцяли тодішні професори природничих наук. У моїй голові панував безлад, що насправді пояснювався молодістю та відсутністю наукового керівництва; я йшов шляхом науки у зворотному напрямку і віддавав перевагу мріям давно забутих алхіміків над науковими відкриттями моїх сучасників. До того ж я відчував зневагу до сучасних природничих наук. Інша річ, коли вчені намагалися розкрити секрет безсмертя або хоча б абсолютної влади; то були величні, хоча й марні прагнення; але зараз усе малювалося в іншому світлі. Сьогоднішній учений, здавалось, зосередився

на завданні спростувати ті уявлення, ідеї та погляди, які найбільше приваблювали мене в науці. І все, що тепер від мене вимагалось, – це обміняти величні хи-мери на якусь нікчемну реальність.

Так я міркував упродовж перших двох-трьох днів після прибуття до Інгольштадта, які я головним чином присвятив знайомству з містом та своїми новими сусідами. Але вже наступного тижня я згадав про лекції, про які мені повідомив професор Кремпе. Хоча я й не горів бажанням завітати в університет, щоб подивитися, як цей самовпевнений чоловік розповідатиме щось із-за кафедри, але тої ж таки миті згадав, як він говорив про професора Вальдмана, з яким я ще не зустрівся, оскільки його не було в місті.

Частково з цікавості, а частково з нудьги я завітав в аудиторію, де незабаром з'явився пан Вальдман. Цей професор був цілковитою протилежністю своєму колезі. На вигляд йому було років із п'ятдесят, і його обличчя світилося добротою; він мав темне волосся, в якому майнула сивина. Він був невисокий на зріст, однак тримався прямо, а такого милозвучного голосу я ще не чув ніколи в житті. Свою лекцію він розпочав з історії хімії та відкриттів, що були зроблені в цій галузі; він із благоговінням називав імена найвідоміших учених. Далі він коротко висвітлив сучасний стан хімічної науки і пояснив її основні терміни. Продемонстрував-

ши декілька підготовчих дослідів, він на завершення виголосив панегірик на честь сучасної хімії словами, яких я ніколи не забуду.

– Давні вчителі цієї науки, – сказав він, – обіцяли неможливе, але не виконали своїх обіцянок. Теперішні обіцяють мало: вони знають, що перетворення металів неможливе, а еліксир життя – це химерні вигадки. Проте саме ці вчені, чиї руки, здавалося б, призначені тільки, щоб копирсатися в болоті, а очі – застигати над мікроскопом або тиглем, саме ці вчені здійснили справжні чудеса. Вони проникають у найпотаємніші куточки природи, щоб збагнути, як працюють її механізми. Вони підносяться в небеса: вони дізналися про кругообіг крові в нашому тілі, а також із чого складається повітря, яким ми дихаємо. Вони відкрили нову і майже безмежну владу: навчилися керувати небесним громом, можуть спровокувати землетрус і навіть кидають виклик невидимому світу, викликаючи його тіні.

Такими були слова професора, чи радше слова долі, промовлені мені на згубу. Що далі він говорив, то дужче я відчував, що нарешті знайшов собі гідного супротивника; однієї по одній він торкався секретних клавіш моєї душі, змусив лунати струну за струною, і дуже швидко в моїй голові залишилася тільки одна думка, одна ідея, одна мета. Якщо стільки вже було

зроблено, – вигукувала душа Віктора Франкенштайна, – я зроблю ще більше, набагато більше; я почну з торованого шляху, але незабаром вийду на новий, відкрию не відомі раніше сили і залучу людство до глибинних таємниць творіння.

Тієї ночі я не склепив повік. У моїй душі все кипіло і вирувало; я відчував, що згодом має постати лад, але не мав снаги самостійно його навести. Тільки на світанку я поступово поринув у сон. Коли ж прокинувся, нічні думки видалися мені маревом. Тепер залишилося тільки ухвалити остаточне рішення: повернутися до попередніх занять і присвятити себе науці, до якої, мені здавалося, я мав природжений хист. Того-таки дня я відвідав професора Вальдмана. В приватній бесіді він виявився ще чарівнішим, ніж тоді, коли я спостерігав за ним в аудиторії: певна піднесеність, яка була помітна в ньому під час лекції, вдома поступила-ся місцем привітливості та доброті. Я розповів йому про своє навчання майже те саме, що й нещодавно його колезі. Він уважно вислухав мою розповідь і посміхнувся на згадку про Корнелія Агриппу й Парацельса, проте без тієї зневаги, яка переважала в розмові з професором Кремпе. Він сказав:

– Невтомній ретельності цих людей сучасні вчені завдячують основами чималої кількості своїх знань. Вони залишили нам найлегше завдання – давати но-

ві назви і розкладати в суворій послідовності факти, вперше віднайдені з їхньою допомогою. Праця геніїв, навіть та, що мала хибне спрямування, ба більше, була помилковою, майже завжди врешті-решт служить на користь людства.

Я вислухав його промову, яку він виголосив без сліду афектації, і сказав, що його лекція змінила моє упереджене ставлення до сучасних хіміків; я говорив стримано, з усією скромністю та шанобливістю, які зазвичай притаманні молодшому в розмові з наставником, і (соромлячись виявити власну життєву недосвідченість) нічим не видав ентузіазму, з яким готувався взятися до справи. Я спитав його поради стосовно книг, з якими мені варто ознайомитися.

– Я щасливий, – сказав пан Вальдман, – що тепер маю учня й послідовника; і якщо ваша старанність рівноцінна вашому хисту, тоді я не маю жодних сумнівів щодо вашого успіху. Хімія – саме та природнича наука, в якій уже зроблені і ще будуть зроблені великі відкриття; ось чому я обрав її, але, незважаючи на це, не нехтую іншими науками. Кепський той хімік, який не цікавиться нічим іншим, окрім своєї галузі. Якщо ви маєте намір стати справжнім ученим, а не пересічним експериментатором, то в такому разі я раджу вам взятися до вивчення всіх природничих наук, не забуваючи при цьому про математику.

Потому він провів мене в свою лабораторію, де пояснив призначення різних приладів і сказав, які з них мені слід придбати, а решту пообіцяв надавати в користування, коли я настільки оволодію базовими знаннями, щоб не зіпсувати механізмів. Також він дав мені перелік книжок, про які я питав, і я нарешті пішов.

Так закінчився цей пам'ятний для мене день; він вирішив мою долю.

Розділ 4

З того дня природничі науки, і зокрема хімія, стали практично єдиним моїм заняттям. Я старанно читав видатні та ґрунтовні твори, що були написані сучасними вченими. Я слухав лекції, знайомився з університетськими професорами і навіть побачив у професорі Кремпе чимало здорового глузду та освіченості, які, хоч і поєднувалися з бридливим виразом обличчя та нестерпними манерами, проте від того не втрачали своєї цінності. А в панові Вальдмані я знайшов собі справжнього друга. Його турбота про мене ніколи не обмежувалася повчаннями, а свої настанови він промовляв зі щирою добродушністю, яка виключала саму можливість педантизму. Незчисленними способами він полегшував мені шлях до знань, а найважчі для розуміння речі майстерно пояснював – ясно та доступно. Спершу я не був надміру старанним і наполегливим; але поступово моя ретельність зміцніла, і досить скоро я почав працювати настільки ревно, що часто-густо зірки вже зникали у світанковому світлі, а я ще не виходив із лабораторії.

Завдяки своїй наполегливості я, безперечно, легко досягав швидких результатів. Студентів я вражав своїми досягненнями та впертістю, а викладачів – знання-

ми. Професор Кремпе часто запитував мене з лукавою посмішкою, як справи у Корнелія Агриппи, а пан Вальдман натомість висловлював радість із приводу моїх успіхів. Та к минуло два роки, і за весь цей час я ні разу не відвідав Женеви, а цілком присвятив своє серце та душу тим дивовижним відкриттям, які сподівався здійснити. Ніхто не збагне мого нездоланного потягу до науки, окрім того, хто сам відчував це хоча б раз у житті. В усіх інших галузях знань ви рухаєтеся уже кимось торованим шляхом, і там більше немає чого досліджувати; якщо ж візьметесь до природничих наук, вас чекатимуть і нові відкриття, і дива. Навіть та людина, яка має посередні здібності, у разі наполегливої праці зможе набути глибоких знань; і я, поставивши перед собою одну-єдину мету і цілком присвятивши себе їй, досягнув неймовірних результатів: до кінця другого року навчання я вже встиг вдосконалити хімічну апаратуру і тим самим здобув визнання та повагу в університеті. Коли я досяг цього рівня і оволодів природничими науками, то, взявши все можливе від професорів Інгольштадта, я вирішив повернутися до рідної домівки та друзів, от тільки випадок змінив мої плани, і я був змушений залишитися ще на певний час.

Одним із феноменів, що цікавили мене найбільше, була будова людського організму зокрема і будь-якого

живого створіння загалом. Я ставив собі питання: де ж витoki життя? Це було сміливе питання, навіть де-що містичне; та перед нами були готові відкрити свою сутність й інші дива, якби ми не були такими боягузливими або ж недбалими. Я міркував над цими темами і вирішив надалі зануритися в ту сферу природничих наук, яка була найтісніше пов'язана із фізіологією. Коли б не моє невгамовне бажання, то всі заняття, мабуть, видавалися б мені важкою, навіть нестерпною працею. Щоб з'ясувати, що ж таке життя, та збагнути його витoki, я був змушений спочатку познайомитися зі смертю. Із головою я занурився в анатомію, але не надто успішно; я також повинен був дослідити природні процеси розпаду та гниття людського тіла. Навчаючи мене вдома, мій батько зробив усе від нього залежне, аби в моєму серці не вкоренився пострах перед надприродним. Я навіть не пам'ятаю, щоб колись хвилювався, слухаючи переповнені містикою розповіді, або боявся привидів. Темінь, навпаки, мені подобалася, а церковне кладовище було для мене чимсь на взірець вмістилища людських тіл, які вже полишило життя, та які колись були прикладом краси й сили, а зараз стали всього-на-всього поживою для хробаків та інших живих організмів. Тепер я відчув поклик дослідити причини та розвиток усіх цих процесів і ладен був сидіти дні й ночі в домовинах і гробівцях.

Мою увагу привернуло те, що є найбільш неприємним для людських відчуттів. Я бачив, на що перетворювалося чудове людське тіло; я міг простежити, як поступово згасало те, що за життя милувало око. Я затримувався, щоб проаналізувати всі причинно-наслідкові зв'язки переходу від життя до смерті і, навпаки, від смерті до життя, аж доки несподіване саяво – блискуче та дивовижне – не освітило пануючої навкруги темні; я заціпенів, вражений: чому стільки людей, які вивчали всі ці явища до мене, не змогли зробити такого очевидного відкриття? Чому саме мені випала честь розкрити цей неймовірний секрет?

Не забувайте, що моя розповідь – не маячня причинного. Все, що я розповідаю – така ж правда, як і те, що сонце світить. Можливо, якимось диво і спричинилося до того, що я довідався цю таємницю. І лише після довгих днів і ночей наполегливої праці та докладених мною титанічних зусиль я нарешті відкрив таємницю продовження роду й життя; ба більше, я дізнався, як можна повернути до життя бездиханне тіло.

Зачарованість, яка спершу охопила мене, досить швидко змінилася задоволенням та відчуттям абсолютного щастя. Після того як я витратив так багато часу та важкої праці для досягнення цієї мети, то була найбільша винагорода для мене. Але моє відкриття було настільки значним і неймовірним, що всі ті кро-

ки, які я зробив назустріч своїй цілі, стерлися з пам'яті, а залишилася тільки радість кінцевого результату. Те, що було об'єктом моєї пристрасті та наукового дослідження, було одночасно і тим, до чого прагнули всі дослідники від початку сотворення світу. Не все, як це буває в казках, одразу відкрилося мені: та інформація, якою я оволодів, радше спрямовувала мене до бажаної мети, але самої цілі я ще не досягнув. Я був схожий на араба, якого за життя поховали разом із мерцями і який нарешті побачив дорогу до виходу, осяяну мерехтливим й ненадійним світлом однеденької свічечки.

Я бачу з вашого запалу і з очей, повних подиву й надії, мій друже, що ви очікуєте: я розкрию вам секрет, яким володію; але це неможливо; слухайте мене уважно, вислухайте до кінця мою розповідь, і тільки тоді ви збагнете, чому я не вважаю доцільним розголошувати його. Я не дозволю вам, такому ж пристрасному та наполегливому, яким я був колись, прямувати за цією примарою до самого кінця – аж до власної загибелі. Навчайтеся з моїх помилок. Нехай мій досвід допоможе вам зрозуміти, якими небезпечними можуть бути знання і наскільки щасливішим може бути той, хто вірить, що його рідне місто є цілим всесвітом, ніж той, хто прагне перевершити велич природи.

Коли я збагнув, яку неймовірну силу маю в своїх руках, я довгий час міркував, як найкраще її викори-

стати. Я вже знав, як оживити людське тіло, але повністю відтворити його, з усіма нервовими закінченнями, м'язами та венами, видавалося мені неймовірно важким та подекуди нереальним задумом. Спершу я міркував, чи оживити створіння, яке було б схожим на мене, чи взятися до легшого завдання; але моя уява була настільки вражена отриманими знаннями та досягнутим успіхом, що не залишалося місця сумнівам щодо того, чи зможу я оживити такий складний і неймовірний організм, як людина. Матеріали, які я мав перед собою, мені здавалися недосконалими для реалізації такого нелегкого завдання, але я був упевнений, що врешті-решт досягну успіху. Я підготував себе до можливих труднощів, усвідомив, що перепони супроводжуватимуть весь хід роботи, а результат може видатись не таким уже й досконалим, як мені б того хотілося; але пам'ятаючи про нові досягнення, які день у день з'являються в науці й техніці, я сподівався, що мої сьогоднішні надбання стануть міцним підґрунтям для майбутнього успіху. Ні велич задуму, ні складність поставленого переді мною завдання не відлякували мене своєю нездійсненністю. З цими почуттями я підступився до створення людини. Оскільки підбір маленьких деталей значно б уповільнив процес, я вирішив зладнати гігантське створіння, вісім футів заввишки й відповідної комплекції. Ухваливши це рішен-

ня, я провів декілька місяців, підбираючи відповідні матеріали, і нарешті почав.

Ніхто не зрозуміє тієї гами різнобарвних почуттів, які переповнювали мене в хвилини успіху. Життя та смерть здавалися рівноцінними, а мені ж першому випала нагода переступити їхні межі і пролити промінь світла на наш темний світ. Нова раса благословить мене як свого творця; безліч щасливих та ідеальних створінь завдячуватимуть мені своїм існуванням. Жоден батько не заслуговує на вдячність своєї дитини більше, ніж я. Міркуючи над цим, я вважав, що, навчившись вселяти життя в матерію, я з плином часу (зараз уже я не вважаю це можливим) навчуся вдихати друге життя в людське тіло, якого вже торкнувся тлін.

Ці думки підтримували мій дух, поки я намагався впоратися з тяжким і нездійсненим завданням. Мої щоки від тривалого навчання зблідли, а все моє тіло з часом ослабло. Траплялося, я зазнавав поразки, перебуваючи за крок від успіху; і все-таки моя надія не згасала – я чекав, що наступної миті, або наступного дня, я досягну-таки своєї мети. Цей секрет, що відкрився мені одному, був одночасно і надією, якій я повністю присвятив себе; і часто опівночі місяць споглядав за тим, як я невтомно, з затамованим подихом працював, сягаючи в таємні закопелки природи. Кому б я міг розповісти про ті жахливі хвилини, коли я ко-

пирсався в могильній плісняві та катував живі створіння заради оживлення мертвої матерії? Зараз усе моє єство тремтить на саму думку про це, а очі наповнюються сльозами, коли я згадую ті секунди; але нездоланна, майже нав'язлива ідея штовхала мене далі, мені здавалося, що я втратив і душу, і людські почуття, і все заради однієї-єдиної мети. Це було наче тимчасова одержимість, і тільки-но я повертався до звичного ритму життя, я знову починав відчувати з подвійною гостротою. Я збирав кістки в могилах, по-блюзнірському оголював потаємні секрети людського тіла. В усамітненій кімнаті, чи радше келії, на самому горіщі будинку, подалі від інших приміщень, галерей та сходів, я облаштував свою майстерню, де з бруду творив щось нове; мої очі вилазили на лоба від тяжкої роботи. Трупарня та бійня були тими місцями, де я діставав необхідні матеріали; і часто, часто мене охоплював жах від того, чим я займався, але нетерплячка підганяла мене, й нарешті на обрії замаячів результат.

Літні місяці промайнули за роботою, в яку я вкладав усю свою душу. Це була найкраща пора року; ще ніколи поля не виношували такого багатого врожаю злаків, а виноградники – кращих грон, але мої очі залишалися байдужими до чарів природи. І ті ж таки почуття, які змусили мене забути про навколишній світ, спонукали мене відмовитися від друзів, які перебували за тисячі

миль від мене і яких я не бачив уже так довго. Я знав, що моє мовчання бентежило їх, і час від часу пригадував слова свого батька: «Я знаю, що доки ти будеш задоволений собою та тим життям, яке ведеш, ми часто отримуватимемо листи від тебе. Вибач мені, якщо я розцінюватиму твоє мовчання як те, що ти нехтуєш й іншими своїми обов'язками».

Я чудово усвідомлював, що саме такими будуть почуття мого батька, але все-таки не міг відірватися від свого завдання навіть на хвилю, незважаючи на те, яким жахливим подеколи воно мені видавалося. Я відкладав усі свої справи, всі свої почуття та звички аж до того моменту, доки не закінчу свого творіння.

Мені здавалося тоді, що батько мій буде несправедливий до мене, якщо вважатиме моє тривале мовчання свідомим неправедного життя, яке я веду, але зараз я гадаю, що він мав підстави засуджувати мене. Людина, незважаючи ні на що і в будь-якій ситуації, повинна залишатися терплячою та розважливою і ніколи не дозволяти своїм почуттям та швидкоплинним бажанням оволодіти собою. Я не вважаю, що наполеглива праця вченого є винятком із цього правила. Якщо навчання, якому ти присвячуєш себе, віддаляє тебе від близьких людей або ж відтручує від простих, нічим не затьмарених задовольень, це означає, що в цьому навчанні є щось протизаконне, іншими слова-

ми, не гідне людської натури. Якби ж всі виконували це правило! Якби ж людина у жодному разі не нехтувала любов'ю до близьких заради чогось іншого, тоді б і Греція ніколи не потрапила у рабство, і Цезар би змилювався над своєю країною, а Америка б заселялася поступово, і давні імперії Мексики та Перу не опинилися в руїнах!

Але я відхилився від своєї історії на розлогі міркування в найцікавішому її місці, і весь ваш вигляд спонукає мене продовжувати. Мій батько ніколи не повчав мене в своїх листах і, зауваживши моє тривале мовчання, почав розпитувати мене про мої заняття детальніше, ніж раніше. Минули зима, весна і літо, поки я був захоплений своєю працею, але я не милувався ні квітами, ні свіжими листками, які раніше так мене захоплювали, – ось як сильно я занурився у свою роботу. Листя встигло зів'янути, перш ніж я її завершив, і тепер день у день я дедалі більше впевнювався у своєму успіху. Але радість перемішалася зі страхом, і що далі я просувався, то більше нагадував раба, приреченого гарувати в копальнях або в іншому, не менш зловісному місці, ніж творця, цілковито захопленого процесом творіння. Щоночі мене будила лихоманка, а нерви були настільки напружені, що не витримували навантаження; я здригався на будь-який звук, навіть на шелест листя, і намагався уникати людей, неначе

вчинив злочин. Іноді я почувався таким наляканим, що не міг зібратися на силі; мене підтримувало лише прагнення досягти своєї мети: моя праця нарешті завершувалася, і я сподівався, що майбутні прогулянки та розваги вбережуть мене від хвороби, яка підкрадалася до мене; все це я обіцяв собі, але лише тоді, коли моя робота буде закінчена.

Розділ 5

Був листопад; однієї похмурої ночі я наблизився до завершення своєї роботи. З хвилюванням, яке межувало з фізичними стражданнями, я зібрав усе необхідне, аби нарешті запалити вогонь життя у створінні, яке байдуже лежало біля моїх ніг. Було близько першої години ночі, і дощ ліниво стукав у вікно; свічка майже догоріла, й ось при її хисткому світлі я побачив, як тьмяне жовте око створіння розплющилося; тіло почало дихати і здригатися.

Як описати мої почуття, коли я побачив, яким бридким було створіння? Як описати того нещасного, якого я творив так довго, напружено й зосереджено? Тіло його було пропорційним, бо я відбирав найкращі частини. Найкращі! Милий Боже! З-під жовтої шкіри випиналися м'язи та жили; волосся було чорне і блискуче; зуби – білі, неначе перли; але тим більше жахав контраст із водянистими очима, що за кольором майже не відрізнялися від зіниць, із сухою шкірою і вузькою та чорною шпаркою рота.

Ніщо з того, що трапляється в житті, не буває настільки перемінливим, як людські почуття. Майже два довгі роки я важко працював з єдиною метою – повернути життя в тіло. Заради цього я позбавив себе

спокою та здоров'я. Я бажав цього із невгамовною пристрасстю; а зараз, коли я завершив свою працю, вся краса моєї мрії зникла і серце моє наповнилося невимовним жахом та відразою. Я не міг дивитися на своє творіння, я втік із кімнати і довго ходив туди-сюди у своїй кімнаті, передчуваючи, що цієї ночі не зможу склепити повік. Нарешті моє хвилювання переросло у втому, і я просто в одязі ліг на ліжко, сподіваючись ненадовго забутися. Але даремно; декілька разів я засинав, але жахіття мучили мене. Я бачив здорову і квітучу Елізабет, яка йде вулицями Інгольштадта. Я здивовано й захоплено пригорнув її, але тої миті, коли я поцілував її уста, вони одразу ж змертвіли; її риси змінилися, й ось я тримаю в руках труп своєї матері; її тіло сповите саваном, а у брижах тканини кишать могильні черв'яки. Від жаху я прокинувся; чоло було вкрите холодним потом, зуби стукотіли, і все тіло судомили корчі; і тут у жовтому світлі місяця, що пробивалося крізь віконниці, я побачив потвору – жалюгідного виродка, якого я власноруч створив. Він підняв запону над ліжком; його очі, якщо їх тільки можна назвати очима, дивилися просто на мене. Його щелепи рухалися, з вуст вихоплювалися дивні звуки, і при цьому він посміхався. Здається, він щось намагався сказати, але я не чув; він простягнув руку, немовби намагаючись торкнутися мене, але я вирвався і побіг сходами

донизу. Я сховався у дворі нашого дому і провів решту ночі там, схвильовано міряючи двір кроками, здигаючись на кожен звук, наче очікував наближення демонічної істоти, яку я так необачно наділив життям.

О, смертній людині годі уявити таке потворне обличчя! Жодна ожила мумія не видалася б такою химерною, як те жахливе чудовисько. Я побачив своє творіння незакінченим; воно і тоді було бридким, але зараз, коли його суглоби та м'язи почали рухатися, воно виявилось таким потворним, що й Данте не зміг би описати.

Це була найжахливіша ніч у моєму житті. Час до часу пульс мій барабанив так сильно, бився так швидко, що я відчував кожну свою артерію, а потім я зненацька почував таку втому, наче міг будь-якої секунди втратити свідомість. Жах заповонив моє єство тої миті, коли я усвідомив гіркоту розчарування; те, про що я так довго і відчайдушно мріяв, тепер для мене стало мукою; і якою швидкою була ця зміна, якою цілковитою зневіра!

Ранок, похмурий та вологий, нарешті почав розвиднюватися, й ось перед моїми запаленими від безсоння очима постала церква Інгольштадта з білим шпилем і годинником, який показував шосту годину. Ворота відчинив браму, яка цієї ночі стала для мене придулом; я вийшов на вулицю і швидко пішов, наче за

першим-ліпшим рогом лякався зіткнутися віч-на-віч із тим, зустрічі з ким понад усе бажав уникнути. Я не наважувався повернутися до свого помешкання, щось штовхало мене вперед, все далі й далі, хоча я до нитки промок під дощем, який періщив із похмурого й сумного неба.

Так я йшов якийсь час, намагаючись активним фізичним навантаженням полегшити свою душевну муку. Я проходив вулицями, не усвідомлюючи, де я і що тут роблю. Серце моє було сповнене страху, і я ступав нерівним кроком, побоюючись озирнутися.

Від жаху кулиться й спішить
Самотній пішохід.
Лиш озирнеться – і мерщій
Прискорює він хід:
За ним диявол уночі
Ступає слід у слід.¹²

Отак прямуючи, я нарешті дістався заїжджого двору, де зазвичай ночують диліжанси й карети. Тут я зупинився, але й гадки не маю чому, і став роздивлятися карету, яка з'явилася на протилежному боці вулиці. Коли вона наблизилась, я збагнув, що це – швейцарський диліжанс; він зупинився навпроти мене, і ко-

---

¹² С. Т. Колридж, «Поема про давнього мореплавця». *Тут і далі переклад віршів Наталі Тисовської.*

ли його дверцята відчинились, я уздрів Анрі Клервалля, який, запримітивши мене, тієї ж миті вистрибнув із карети.

– Любий Франкенштайне, – вигукнув він, – який же я радий тебе бачити! Як це чудово, що я зустрів тебе, тільки-но зійшовши з диліжанса!

Ніщо не могло порівнятися з радістю від зустрічі з Клервалем; його поява нагадала мені про батька й Елізабет, навіяла приємні спогади про рідну домівку. Я потис йому руку – і миттю забув про свій страх та про горе, яке мене спіткало; вперше за багато-багато місяців я відчув дитячу радість. Я сердечно привітав свого давнього друга, і ми разом попрямували до університету. Клерваль розповідав про наших спільних знайомих, і я радів, що йому все-таки дозволили приїхати в Інгольштадт.

– Можеш собі уявити, – розповідав він, – як важко було вмовити мого батька, що не всі необхідні людині знання зосереджені у благородному мистецтві бухгалтерії; гадаю, він так і не повірив мені до кінця, оскільки на всі мої прохання відповідав, цитуючи голландського вчителя з «Вейкфілдського вікарія»¹³: «Я заробляю десять тисяч флоринів на рік і без грецької мови; я спокійнісінько їм і без грецької мови». Проте його любов до мене все-таки переважила зневагу до наук, і він

---

¹³ Роман ірландського письменника Олівера Голдсмита.

дозволив мені пізнавальну мандрівку в країну знань.

– Бачити тебе – неймовірна приємність; але скажи мені, як там мій батько, брати й Елізабет?

– У них усе чудово, вони щасливі, однак їх лише хвилює, що ти так рідко даєш про себе знати. До речі, я сам хотів нагримати на тебе за це... Але мій любий Франкенштайне, – додав він, зненацька зупиняючись і вдивляючись у моє обличчя, – я тільки-но зараз помітив, який у тебе хворобливий вигляд; ти схуд, а змарнів так, ніби не спав декілька ночей поспіль.

– Ти вгадав; останнім часом я наполегливо займався однією справою і надзвичайно мало відпочивав, як бачиш; але сподіваюся, що тепер це позаду і я буду вільний.

Я весь тремтів; я не мав мужності навіть подумати про події минулої ночі, поминаючи вже розповідати про них. Я прискорив крок, і досить швидко ми опинилися поблизу університету. І саме тут я раптом усвідомив і здригнувся на думку, що те жахливе створіння, через яке я втік зі свого помешкання, мабуть, так і залишилося там, живе та рухливе. Я жахався знову побачити почвару, але ще більше я боявся, аби її не побачив мій друг Анрі. Тільки-но ми опинилися біля мого помешкання, я попросив його зачекати декілька хвилин внизу і швидко збіг сходами нагору. Рука моя лежала вже на ручці, перш ніж я отямився. Я зупинився;

все моє тіло тремтіло. Потім я рвучко штовхнув двері, як це зазвичай роблять діти, очікуючи побачити примару, – але там нікого не виявилось. Я зі страхом увійшов до помешкання, але воно було порожнім; страхітливого гостя не було й у спальні. Я ледве наважувався повірити такому щастю, та коли на власні очі переконався, що мій ворог дійсно зник, я, радісно сплеснувши руками, побіг по Клерваля.

Ми піднялися до мене в помешкання, слуга швидко приніс сніданок; я не міг стримувати радості. Проте насправді це мало було схоже на радість – радше на хвилю піднесення: все моє тіло переповнювалося ним, і пульс калатав, немовби навіжений. Я ні хвилини не міг всидіти на місці; я перескакував через стільці, плескав у долоні і при цьому ще й голосно реготав. Спершу Клерваль уважав, що все це викликане нашою зустріччю, яка сталася так неочікувано для нас обох, але, зазирнувши в мої очі, він побачив іскри божевілля, а мій гучний, нестримний, істеричний сміх налякав і збентежив його.

– Мій любий Вікторе, – вигукнув він. – Скажи, заради Бога, що сталося? І благаю, не смійся так. Та ти ж хворий! Що з тобою коїться?

– Навіть не питай мене! – закричав я, затуляючи долонями очі, бо в той момент мені примарилося, що страшне створіння з'явилося в кімнаті. – *Він* може роз-

повісти. О, спаси мене! Спаси! – мені здалося, що чудовисько схопило мене, і я, відбиваючись від нього, впав на підлогу в конвульсіях.

Бідолашний Клерваль! Що ж він відчував у ту мить! Зустріч, якої він чекав із таким нетерпінням, обернулася лихом. Але сам я тоді анічогісінько не усвідомлював. Я був без тями, і чимало минуло часу, перш ніж я оговтався.

Все, що трапилося зі мною, було схоже на нервову гарячку, яка на декілька місяців вклала мене в ліжку. Весь цей час Клерваль не відходив від мене. Як я згодом дізнався, він, переймаючись уже немолодим віком мого батька, якому довга дорога була не до снаги, і розуміючи, як сильно моя хвороба засмутить прекрасну Елізабет, не розповідав їм усіх подробиць мого тодішнього стану. Він гадав, що ніхто не зможе так дбайливо піклуватися про мене, як він сам, отож, упевнений у моєму швидкому одужанні, не мав сумнівів, що вчиняє щодо до них не зле, а, навпаки, добре.

Але насправді я був важко хворий, і, звісно, ніщо, крім упевненого та невпинного піклування мого друга, не могло повернути мене до життя. Образ монстра, якого я створив, назавжди залишився перед моїми очима, він був постійно присутній у моїх мареннях. Вочевидь, деякі мої слова збентежили Анрі; спершу він вважав, що все це викликане звичайним нервовим

розладом, але та наполегливість, із якою я повторював і повторював їх, змусила його повірити в те, що причиною мого хворобливого стану є дивний і, можливо, страшний випадок.

Надзвичайно повільно я одужував, і ще не раз спалахи хвороби лякали та засмучували мого друга. Пам'ятаю, що коли я вперше зміг із задоволенням озирнутися навкруги, то помітив крізь шибку, що на деревах уже набубнявіли молоді бруньки. Весна того року видалася дивовижною, і це якнайкраще сприяло моєму одужанню. Я відчував, що груди мої наповнюються любов і радість, що почуття поступово відроджуються; моя похмурість зникла, і скоро я був такий самий веселий, як і в ті давні часи, коли я ще не зазнав фатальної пристрасті.

– Мій любий Клервалю! – вигукнув я. – Ти нескінченно, неймовірно добрий до мене. Цілу зиму ти збирався навчатися, а замість цього просидів побіля мого ліжка. Чим я зможу віддячити тобі? Я докоряю собі за те, як негарно вчинив стосовно тебе, але ти пробачиш мені.

– Ти цілком віддячиш мені, якщо не хвилюватимешся і якнайшвидше зіпнешся на ноги; й оскільки ти сьогодні в гарному гуморі, то я б хотів побалакати з тобою в одній справі, гаразд?

Я здригнувся. Побалакати в одній справі! Про що йдеться? Невже він мав на увазі те, що я навіть не

наважувався згадувати?

– Заспокойся, – мовив Клерваль, помітивши швидку перемену, яка читалася на моєму обличчі, – я не маю наміру розпитувати про те, що так сильно тебе турбує; я лише хотів сказати, що твій батько та кузина зрадіють, якщо отримають листа, написаного твоєю рукою. Я не повідомляв їм, як сильно ти захворів, але вони занепокоєнні тривалим мовчанням.

– І це все, милий Анрі? Як же міг ти подумати, що перші ж мої думки не полетять до дорогих та близьких моєму серцю людей, яких я так люблю і які найбільше гідні цієї любові!

– Якщо ти почуваєшся саме так, мій друже, ти напевно зрадієш листу, який очікує тебе вже декілька днів; здається, він від твоєї кухні.

Розділ 6

Потому Клерваль передав мені листа. І справді, він був від моєї кузини Елізабет.

«Мій любий кузене!

Ти був хворий, тяжко хворий, і навіть листи, які я отримувала від Анрі, не могли мене запевнити, що з тобою все буде гаразд. Тобі заборонено писати, навіть тримати в руці перо, тож, мій любий Вікторе, одне-єдине слово, якого я так потребую, заспокоїть мене. Впродовж довгого часу я сподівалася, що наступна поштова карета принесе мені листа від тебе, і відмовляла дядька від мандрівки в Інгольштадт. Я прагну вберегти його від усіх цих незручностей подорожі, а подеколи й можливих небезпек, які підстерігають мандрівника в такій довгій дорозі, і так само докоряю собі, що сама я занадто слабка, аби самотійно вирушити до тебе. Я хвилююся, що тебе доглядає якась наймана стара гувернантка; вона не знає твоїх справжніх бажань і не намагається виконати їх із тією любов'ю та піклуванням, як зробила б твоя сердешна кузина. Але все вже позаду: Клерваль пише, що тобі вже ліпше. Я палко сподіваюся, що найближчим часом ти підтвердиш цю звістку власноруч написаним листом.

Одужуй та скоріш повертайся до нас. Тебе чекає

щаслива, весела домівка, а також родина й друзі, які ніжно люблять тебе. Твій батько повен сили та здоров'я, але попри це, йому необхідно побачити тебе і переконатися на власні очі, що ти чудово почуваєшся, – і тільки тоді жодні турботи не ляжуть похмурою тінню на його лагідне обличчя. А як ти зрадієш, побачивши нашого Ернеста! Йому вже виповнилося шістнадцять років, і він такий активний та енергійний! Він хоче стати справжнім швейцарцем і вступити в іноземні війська, але ми не в силах розлучитися із ним, принаймні до повернення його старшого брата. Дядько не схвалює його мрії про військову службу в іноземних країнах, оскільки Ернест ніколи не відзначався такою старанністю, як ти. Навчання видається йому ненавистним тягарем; більшість свого часу він проводить на свіжому повітрі, то в горах, то на озері. Я хвилююся, що це зробить із нього ледаря, якщо ми не погодимося і не дозволимо йому взятися до справи, яку він обрав.

Мало що у нас перемінилося відтоді, як ти від'їхав, тільки підросли милі діти. Синє озеро й засніжені гори взагалі не змінюються; мені здається, що наш мирний дім і безтурботні серця живуть за тими самими незмінними законами. Мій час минає в дрібних клопотах, але вони розважають мене; а винагородою за мою працю є задоволені та лагідні обличчя рідних, які оточують мене. З часу твого від'їзду в нашій маленькій сім'ї ста-

лася лише одна визначна подія. Ти, напевно, пригадаєш обставини, за яких у наш дім потрапила Жустина Мориц? Певніш за все, ні, тому я кількома словами нагадаю тобі її історію. Мати її, пані Мориц, залишилася вдовою з чотирма дітьми, з яких Жустина була третьою. Ця дівчинка була улюбленицею батька; але мати, не зрозуміло з якої причини, не злюбила її і по смерті пана Морица почала обходитися з нею брутально. Моя тітонька помітила це і, коли Жустині виповнилося дванадцять років, умовила матір дівчинки віддати її нам. Республіканський лад нашої країни дозволив розвинутися простішим та кращим порядкам, аніж у навколишніх великих монархіях. Тут менше помітна відмінність між станом різних соціальних груп; нижчі прошарки суспільства не зазнають такої бідності та приниження, і тому вони досить витончені й освічені. В Женеві до слуг ставляться по-іншому – не так, як у Франції або Англії. Жустина, коли її прийняли в нашу сім'ю, взяла на себе обов'язки прислуги, а це становище в нашій щасливій країні не означає втрати людської гідності й не видається чимсь принизливим.

Жустина завжди була твоєю улюбленицею; я пам'ятаю, як колись ти казав, що одного лише погляду на неї достатньо, аби розвіяти твій поганий настрій, – так само Аріосто¹⁴ описував красу Анжеліки: в неї ду-

---

¹⁴ Лудовіко Аріосто (1474—1533) – італійський поет епохи Відроджен-

же відкрите та сьайливе обличчя. Моя тітонька сильно до неї прив'язалася та забезпечила їй кращу освіту, ніж планувала спочатку. За це вона була винагороджена стократ; Жустина виявилася найбільш вдячним створінням на всьому білому світі: вона не вклала свою вдячність у слова – цього я ніколи не чула від неї, але в очах її сяяла побожна любов до своєї покровительки. Хоча від природи вона була веселою та грайливою дівчиною, вона в усьому слухалася тітоньку. Її образ видавався Жустині довершеним, і вона повсякчас намагалася наслідувати її розмову, її манери, тож зараз вона навіть нагадує мені тітоньку.

Коли моя люба тітонька померла, всі ми занадто сильно були занурені у власне горе, аби помічати бідолашну Жустину, яка в часи хвороби тітоньки ненастанно піклувалася про неї. Жустина й сама тяжко захворіла; але в майбутньому її очікували й інші випробування.

Одне по одному її брати та єдина сестра померли, а мати, яка завжди зневажливо до неї ставилася й постійно нехтувала нею, залишилася без дітей. Матір відчувала докори сумління, а з часом почала думати, що смерть улюблених дітей була карою небес за її несправедливість. Вона була римо-католичкою; а її

ня. Анжеліка – героїня його поеми «Несамовитий Роланд» («Orlando Furioso»).

духівник, вочевидь, тільки утвердив у ній ці думки. Ось чому за декілька місяців після твого від'їзду в Інгольштадт, розкаявшись, мати прикликала до себе Жустину. Бідолашна дівчина! Вона плакала, коли йшла із нашого дому; зі смертю тітоньки вона дуже сильно перемінилася; горе пом'якшило її, і замість колишньої жвавості в ній з'явилася мила лагідність. Перебування в материнській хаті також не могло повернути її веселість, бо покаянный настрій матері був вельми перемінливим. Траплялися дні, коли вона просила Жустину вибачити її за несправедливість, але дедалі частіше мати звинувачувала саме дівчину в смерті братів і сестри. Постійна роздратованість призвела до хвороби, а від цього настрої пані Мориц став іще гіршим, а вдача ще складнішою; проте незабаром вона заспокоїлась навіки. На початку минулої зими із приходом холодів вона померла. Жустина повернулася до нас, і я ніжно люблю її. Вона дуже розумна, добра, а ще приваблива; як я вже казала, багато що в її манері триматися та вести бесіду нагадує мені мою любу тітоньку.

Повинна розповісти тобі, любий кузене, і про нашого маленького Вільяма. Якби ти тільки міг його побачити! Для свого віку він напрочуд високий; у нього милі, вічно смішливі блакитні очі, темні вії і хвилясте волосся. Коли він усміхається, на його рум'яних щоках з'являються ямочки. У нього вже було декілька ма-

леньких «дружин», але найулюбленіша з них – Луїза Бірон, симпатична п'ятирічна дівчинка.

А тепер, милий Вікторе, тобі, напевно, дуже хочеться почути деякі плітки про наших женеvських сусідів. Гарненька міс Менсфілд уже приймає вітання з приводу близького вінчання з молодим англійцем, Джоном Мельбурном, есквайром. Її негарна сестра Манон вийшла цієї осені заміж за багатого банкіра, пана Дювілара. Твій шкільний товариш Луї Мануар після від'їзду Клерваля з Женеви зазнав декількох поразок на особистому фронті. Але зараз його справи налагодилися, і, подекують, він збирається одружитися з гарненькою та енергійною французенкою мадам Таверньє. Вона вдова і значно старша за Мануара; але у неї багато кавалерів, вона привертає загальну увагу.

Пишучи все це, мій любий кузене, я й сама трохи розвіялася, але тепер, коли закінчую листа, знову почувую неспокій. Напиши нам, Вікторе. Лише один рядок, одне слово – і цього буде достатньо, і це стане для нас радістю. Тисячу разів дякую Анрі за його доброту, за його піклування, за безліч листів; ми вдячні йому від усієї душі. Adieu, милий кузене; бережи себе і, благаю тебе, пиши!

Елізабет Лавенца

Женева, 18 березня 17...»

– Мила моя Елізабет! – вигукнув я, дочитуючи ли-

ста. – Я мушу зразу ж сісти і написати їм, розвіяти хвилювання, яке вони, либонь, почувають.

Я написав додому – і одразу ж потому відчув сильну втому; та оскільки я вже почав одужувати, то день у день почувався дедалі краще. За два тижні я вже міг виходити надвір.

Після цілковитого одужання найперше мені кортіло познайомити Клерваля з деякими університетськими професорами.

При цьому мені довелося наново зазнати чимало неприємних відчуттів, які роз'ятрили мою душевну рану. З тієї фатальної ночі, коли нарешті завершилася моя важка праця і почалися самі тільки нестерпні страждання, я виповнився неймовірної відрази до самого словосполучення «природничі науки». Навіть тоді, коли я геть-чисто оговтався від своєї хвороби, вигляд хімічних приладів знову викликав болючі симптоми нервового розладу. Помітивши це, Анрі заховав подалі від мене всі мої прилади. Він переселив мене до іншої кімнати, оскільки зауважив, що мені стала неприємна моя кімната – колишня лабораторія. Але всі старання Клерваля звелися нанівець, коли я зустрів одного зі своїх професорів. Пан Вальдман завдав мені справжнього душевного болю, коли почав лагідно й тепло вітати мене з чудовими успіхами, яких я досяг у науці. Він скоро помітив, що ця тема неприєм-

на для мене, але навіть не підозрював, що є справжньою причиною такої моєї переміни, і приписував мою реакцію лише скромності; він вирішив перемінити тему розмови – замість моїх успіхів він заговорив про саму науку, зі щирим бажанням, я це добре бачив, розговорити мене. Що мені було чинити? Намагаючись збити мені приємність, він тільки ще більше катував мене. Я почувався, наче він старанно демонструє одне по одному знаряддя катувань, аби потім мучити мене повільно та болісно аж до смерті. Я корчився від кожного його слова, не насмілюючись показати, як мені боляче. Клерваль, чиї очі та відчуття завжди швидко реагували на настрій інших людей, запропонував змінити тему розмови – буцімто через свою необізнаність у цій галузі, і ми перейшли до розмови на загальні теми. В глибині душі я був вдячний своєму другові, але вголос нічого не промовив. Я бачив його здивування, але він ні разу не зробив спроби вивідати мою таємницю; і хоч я любив і поважав його аж до благоговіння, все ж таки не наважувався розповісти про ті події, які так часто вимальовувалися в моїй уяві та про які я так боявся розповісти комусь іншому, щоб це не вразило мене ще більше.

Пан Кремпе не був таким тямущим, тож при моїй тодішній чутливості, яка під час хвороби загострилася до межі, його грубуваті похвали були для мене

ще нестерпнішими, ніж доброзичливість професора Вальдмана.

– Щоб його чорти вхопили, цього хлопця! – вигукнув він. – Ось, пане Клерваль, я запевняю вас, що він перевершив усіх нас. А чого ви так вирячилися на мене? Це беззаперечна правда. Хлопчина, який іще декілька років тому вірив у писанину Корнелія Агриппи, немов у святу молитву, зараз може похвалитися найсвітлішою головою в усьому університеті; і якщо його ніхто не зупинить, ми з вами вилетимо зі змагання. Так, так! – вів він далі, вдивляючись у моє обличчя, спотворене стражданням. – Пан Франкенштайн сором'язливий – виняткова риса для молодोї людини. Юнак повинен бути скромним; ви знаєте, пане Клерваль, коли був молодий, я й сам був таким, але це швидко минає.

Професор Кремпе почав вихваляти себе, і це, на щастя, відвернуло розмову подалі від теми, такої дратівливої для мене.

Клерваль ніколи не поділяв мого потягу до природничих наук; у нього, на відміну від мене, був зовсім інший нахил – до філології. В університет він приїхав, аби опанувати східні мови і таким чином підготуватися до тієї діяльності, про яку завжди мріяв. Прагнучи великих досягнень, він вивчав культуру Сходу, де відкрив простір для своєї заповзятливості. Його цікавили перська, арабська мови та санскрит, і він легко вмовив

мене також узятися до них. Бездіяльність завжди драгувала мене, а тепер, коли я намагався відволіктися від роздумів і зненавидів усі свої попередні заняття, я знайшов справжню розраду у спільних уроках із моїм другом; у творах східних авторів я відкрив багато і повчального, і приємного. На відміну від Анрі, я не переймався науковим вивченням східних діалектів, оскільки не ставив іншої мети, окрім як забезпечити собі тимчасову розвагу. Я читав східні твори, тільки щоб зрозуміти, про що йдеться, і був винагороджений за свою працю. Їхня сумовитість заспокоює, а радість підносить – набагато сильніше, з мого власного досвіду, ніж у письменників будь-якої іншої країни світу. Коли читаєш їхні твори, життя видається сповненим сонячного світла, квітучих троянд, посмішок і примх чарівної супротивниці, любовним шалом, що спалює ваше серце. Як це відрізняється від мужньої і героїчної поезії Греції та Риму!

За такими вправами промайнуло літо, а пізньої осені я вже подумував про повернення до Женеви; але кілька обставин затримали мене, а згодом прийшла зима, випав сніг, дороги замело, і мій від'їзд відклався до весни. Мені неприємне було те зволікання, оскільки мені нестримно кортіло побачити рідне місто та своїх близьких. Якщо я затримувався, то лише з тієї причини, що не хотів полишати Клерваля в чужо-

му місті, перш ніж він знайде тут друзів. Загалом зиму ми провели приємно; весна видалася пізньою, та коли вона все ж таки прийшла, її краса компенсувала запізнення.

Нарешті прийшов травень, і я день у день очікував листа, який мав визначити дату мого від'їзду; тут Анрі запропонував мені прогулянку околицями Інгольштадта, аби я міг іще раз відвідати місця, де так довго прожив. Я охоче погодився: Клерваль полюбляв багато ходити пішки і був моїм постійним супутником в таких прогулянках у рідних краях.

Так ми провели два тижні: моє здоров'я та гарний гумор до того часу вже цілковито відновилися, а особливо завдяки чистому повітрю, яким я дихав щодня, враженням від піших прогулянок і спілкуванню з другом. Наполегливе навчання віддалило мене від людей і зробило з мене самотника, а Клерваль знову збудив у моєму серці найкращі почуття; він наново навчив мене любити природу і радісні дитячі обличчя. Чудовий друже! Як щиро ти любив мене, як підносив мене до висот власної душі! Егоїстичні прагнення принизили мене, але твоє піклування і прихильність відіграли моє серце; я знову став тим щасливчиком, який усього декілька років тому, люблячий і любимий, не відав суму. Коли я почувався щасливим, нежива природа була для мене джерелом натхненних почуттів. Ясне небо і зе-

лені поля переповнювали мене захватом. Пора року була й справді дивовижною: весняні квіти вже цвіли на живоплотах, а літні тільки-но повинні були розгорнути свої бутони. Нарешті я відпочивав від думок, що цілий рік тиснули на мене непідсильним тягарем, попри всі мої старання відігнати їх.

Анрі радів моїй веселості та щиро поділяв мій добрий гумор: він намагався розважити мене і одночасно висловлював почуття, які переповнювали його самого. В ті дні його винахідливості не було меж, а в його розмовах іскрилась неймовірна фантазія; іноді, наслідуючи перських та арабських письменників, він вигадував оповідки, сповнені багатої уяви і пристрасті. Іншим разом він читав свої улюблені вірші або втягував мене у суперечку і напрочуд винахідливо підтримував її. Ми поверталися в університет у неділю надвечір; селяни танцювали, і всі, кого б ми не зустріли, були веселі та щасливі. Я й сам почувався відмінно і прямував додому, переповнений нестримної радості й піднесення.

Розділ 7

Повернувшись до себе в кімнату, я побачив листа від свого батька.

«Любий Вікторе!

Ти, напевно, з нетерпінням чекаєш листа, який повинен визначити день твого повернення додому; спершу я так і хотів зробити – написати тобі декілька слів, аби тільки повідомити дату, коли ми тебе очікуємо. Але ця малодушність була б жорстокою щодо тебе. Хіба не був би ти засмучений, сину, якби замість очікуваного радісного й щасливого прийому тебе зустріли, навпаки, горе та сльози? Але як же розповісти тобі, Вікторе, про те лихо, що спіткало наш дім? Довга відсутність не могла зробити тебе байдужим до наших радощів і бід, і мені доведеться завдати болю тобі, своєму довгоочікуваному синові. Я хотів би підготувати тебе до жахливої звістки, але це неможливо; ти вже, мабуть, пробігаєш очима сторінку в пошуках страшної новини.

Помер Вільям! – наш веселий і милий хлопчик, який зігрівав моє серце своєю усмішкою, який був таким ніжним і водночас веселим. Вікторе, його убили!

Не намагатимусь потамувати твій біль, а просто розповім, як це сталося.

Минулого четверга (сьомого травня) я, моя племінниця і обидва твої брати вирушили на прогулянку в Пленпале. Вечір був теплий і тихий, і ми затрималися довше, ніж зазвичай. Вже сутеніло, коли ми нарешті надумали повертатися, але виявилось, що Вільяма та Ернеста, які мали йти попереду, десь нема. Ми присіли на лавочку, щоб зачекати на них. Незабаром з'явився Ернест і запитав, чи не повертався брат; він розповів, що хлопці грали у хованки, і Вільям побіг ховатися, а потім Ернест ніяк не міг знайти брата, довго на нього чекав, але той так і не повернувся.

Подія неймовірно стривожила нас, ми продовжували пошуки до ночі, коли Елізабет припустила, що Вільям міг повернутися додому. Але там його не було. Ми шукали, прихопивши смолоскипи, оскільки я не міг би спокійно заснути, знаючи, що мій любий хлопчик загубився і тепер мерзне від нічної вогкості й роси; Елізабет також мучилася від хвилювання. Близько п'ятої години ранку я знайшов мого милого хлопчика; ще напередодні квітучий, жвавий і здоровий, тепер він розпростерся на траві, мертовно-блідий і нерухомий; на шиї ще збереглися сліди від пальців його вбивці.

Його принесли додому; горе, написане на моєму обличчі, зрадило мене перед Елізабет. Вона захотіла бачити тіло; спочатку я намагався завадити їй, але вона наполягла; коли вона увійшла до кімнати, де лежало

Вільямове тіло, то, поглянувши на шию хлопчика, вона сплеснула руками і викрикнула: «О Боже! Я вбила свого любого хлопчика!»

Вона знепритомніла, і її заледве вдалося привести до тями. Оговтавшись, вона знову заплакала. Вона розповіла мені, як того вечора Вільям дражнив її: хотів, щоб вона дозволила йому надягти на шию коштовний медальйон із портретом матері. Медальйон щез, і немає жодних сумнівів, що він, вочевидь, і привабив убивцю. Поки що не вдалося знайти жодних слідів душоуба, хоча ми докладаємо всіх зусиль; але це все одно не поверне мого любого Вільяма!

Приїзди, дорогий Вікторе: лише ти один зумієш розрадити Елізабет. Вона весь час плаче, несправедливо звинувачуючи себе в загибелі дитини; її слова крають моє серце. Всі ми нещасні, але хіба це ще більше не спонукає тебе повернутися і розрадити нас? Твоя матінка! Ах, Вікторе! Зараз я вдячний Господу Богу, що твоя мати не дожила до цієї миті й не побачила страшної смерті свого любого сина.

Приїзди, Вікторе; не з думками про помсту, але з любов'ю в душі, яка загоїть, а не роз'ятрить наші душевні рани. Увійди в дім печалі, мій друже, але з любов'ю до тих, хто любить тебе, а не з ненавистю до ворогів.

Твій убитий горем батько

Альфонс Франкенштайн

Женева, 12 травня 17...»

Клерваль, який уважно спостерігав за виразом мого обличчя, поки я читав листа, з подивом бачив, як відчай швидко змінив радість від отримання звістки від близьких. Я кинув лист на стіл і затулив обличчя руками.

– Любий Франкенштайне! – вигукнув Анрі, побачивши мої гіркі сльози. – Невже тобі судилося завжди бути нещасним? Дорогий друже, скажи, що трапилось?

Я жестом заохотив його взяти листа, а сам схвильовано почав міряти кроками кімнату. Прочитавши про наше горе, Клерваль також заплакав.

– Я не можу втішити тебе, мій друже, – сказав він. – Твоє горе невтішне. Але що ти надумав робити?

– негайно від'їжджати до Женеви. Ходімо зі мною, Анрі, замовимо коней.

По дорозі Клерваль все ж намагався підшукати слова, щоб хоч якось розрадити мене; безмежне співчуття переповнювало його душу.

– Бідолашний Вільям, – сказав він, – сердешна дитина! Він тепер покоїться зі своєю праведною матір'ю. Всі, хто знав його таким радісним і ясним у дитячій красі, оплакуватиме його передчасну загибель. Померти так жахливо, відчутти на собі руки убивці! Яким же горлорізом треба бути, аби погубити невинну душу!

Бідне дитя! Одним тільки можна втішитися: хоч його рідні плачуть і побиваються за ним, але сам він спочиває. Страждання вже позаду, і він заспокоївся навіки. Його ніжне тіло заховано у могилі; він не відчуває болю. Йому не потрібна жалість; збережімо її для тих нещасних, які його пережили.

Так говорив Клерваль, поки ми квапливо йшли по вулиці; слова його закарбувалися в моїй пам'яті, і я потім, залишившись на самоті, повсякчас пригадував їх. Але тепер, ледве подали коней, я поспішив сісти в кабриолет і попрощатися зі своїм другом.

Невеселою була мандрівка. Спершу я квапився, бажаючи якнайскоріше розрадити й утішити своїх прибитих горем близьких; але з наближенням до рідних місць мені зненацька захотілося їхати повільніше. Я заледве міг упоратися з тим виром почуттів, які юрмилися в моїй душі. Я проїжджав місця, знайомі з самого дитинства, але небачені мною впродовж майже шістьох років. Як усе, мабуть, змінилося за цей довгий час! Сталася одна неочікувана і страшна подія; але ж і багато інших дрібних обставин змінювалися й вели до інших змін – не настільки неочікуваних, але не менш важливих. Страх оволодів мною; я боявся їхати далі, туманно передчуваючи якісь невідомі біди, що змушували мене здригатися, хоча я не зумів би їх назвати. В такому жахливому стані я перебув два дні в Лозанні. Я

дивився на озеро: вода його була спокійною; все навкруги спочивало у тиші, а снігові вершини, ці «палаці природи», лишалися все такими ж. Їхня безтурботна й божественна краса поступово заспокоїла мене, і я продовжив свій шлях до Женеви.

Дорога тягнулася берегом озера, яке звужувалося, що ближче я під'їжджав до рідного містечка. Я вже розрізняв чорні схили Юри і яскраву вершину Монблану. Я розплакався, неначе мала дитина. «Милі гори! І ти, моє чудове озеро! Ось як ви зустрічаєте мандрівника! Вершини гір без жодної хмаринки, а небо й озеро так мирно синіють. Вони обіцяють спокій чи брутально глузують із моїх страждань?»

Я боюся, мій друже, що набридну вам довгим описом усіх цих подробиць; але то були ще порівняно щасливі дні, і мені приємно їх згадувати. О батьківщино, люба батьківщино! Хто, крім твоїх дітей, зрозуміє, з якою радістю я знову побачив твої струмки, твої гори, і понад усе – твоє чарівне озеро!

Проте коли я під'їжджав до рідної домівки, мене знову опанувало почуття горя та страху. Землю огортала ніч; коли темні верхівки гір ледве виднілися, на душі в мене стало ще похмуріше. Все, що оточувало мене, видавалося безмежною та темною ареною зла, і я глибоко в душі передчував, що мені судилося стати найнещаснішим зі смертних. На жаль! Передчуття не об-

дурили мене: я помилився лише в тому, що насправді мені судилося перетерпіти у сотню разів більше, ніж я очікував. Коли я під'їхав до околиць Женеви, вже зовсім посутеніло; міська брама була зачинена, тож я змушений був заночувати в Сешероні – містечку, що розташувалося на віддалі пів льє від міста. Небо було тихе; я не міг заснути і вирішив відвідати місце, де був убитий мій сердешний Вільям. Не маючи можливості пройти через місто, я дістався до Пленпале озером на човні. За час цього короткого переїзду я побачив, як блискавки рисували дивні орнаменти на верхівці Мон-блану. Гроза швидко наближалася, і, причаливши, я вдерся на невеликий схил, аби мати нагоду поспостерігати за нею. Гроза була вже тут; хмари затулили небо, і на землю впали перші великі краплі дощу, та майже одразу линула злива.

Я підвівся й пішов далі, хоча пітьма і грозові хмари з кожною секундою дедалі більше облягали землю, а гуркіт грому лунав просто в мене над головою. Було чутно відлуння з Салеву, Юри і Савойських Альп; яскраві спалахи блискавок засліплювали мене, підсвічували озеро і перетворювали його на неозору пелену вогню; потім усе на мить занурилось у пітьму, поки око не звикло до неї після сліпучого світла. Гроза, як це часто буває в Швейцарії, водночас підступила зусібіч. Дужче за все гуркотіло на північ від міста, над тією ча-

стиною озера, що пролягає поміж рогом Бельрів і селищем Копе. Ще одна хвиля грози освітила Юру слабкими спалахами блискавок, а гостроверха гора Моль на схід від озера то з'являлася, то зникала в п'їтьмі.

Спостерігаючи за грозою, такою жахливою й водночас прекрасною, я швидко прямував уперед. Велична битва, яка розігралася в небі, піднесла мій дух; я стис руки і вигукнув уголос: «Вільяме, любий янголе! Ось твій похорон, ось твоя панахида!» Цієї ж таки миті я розгледів у темноті силует, що вийшов із-за купи дерев поблизу; я завмер, пильно вдивляючись у нього, – жодної помилки. Блискавка осяяла фігуру, і я ясно її побачив; велетенський зріст і немислима для звичайної людини бридкість чітко промовляли, що переді мною стояло чудовисько, брудний диявол, якому я подарував життя. Що він тут робив? Невже це він (я здригнувся на саму думку про це) був убивцею мого брата? Заледве ця здогадка промайнула в моїй голові, як я упевнився – це правда; зуби мої стукотіли, а ноги підкосилися, і я вимушений був притулитися до дерева. А силует швидко пройшов повз мене і загубився в п'їтьмі.

Жодна жива людська істота не могла погубити невинної дитини. То *він* був убивцею! Я не мав більше сумнівів. Сама ця думка видавалася мені беззаперечним доказом. Я хотів був погнатися за чудовиськом,

але дарма – вже з наступним спалахом блискавки я побачив, як він дряпається на майже вертикальну скелясту гору Мон Салев, яка замикає Пленпале з півдня. Він швидко дістався верхівки і зник.

Я не міг поворухнутися. Грім ущух, але дощ лив і лив, і непроникна пітьма огорнула все навкруги. Я знову подумки переживав події минулих днів, які так старанно намагався забути: всі кроки до мого наукового відкриття, поява поруч із ліжком оживленого мною творіння рук моїх, його зникнення. З тієї ночі, коли я оживив чудовисько, минуло майже два роки; а може, це далеко не перший його злочин? Жах! Я випустив у світ зіпсутого монстра, який отримував насолоду від убивства та кривавої різанини; хіба не він убив мого брата?

Хто зміг би уявити ті муки, які я терпів минулої ночі? Я провів її просто неба, змерз і промок до кісток. Але тоді я навіть не звертав уваги на негоду; жах та відчай полонили моє серце. Створіння, яке я випустив поміж люди, мало міць у тілі й бажання чинити саме тільки зло, як той злочин, що воно вже скоїло, й уявлялося мені моїм власним злим духом, вурдалаком, який постав із могили, аби знищити все, що було мені миле.

Розвиднялося, і я нарешті попрямував до міста. Браму вже відчинили, я поквапився до батьківської хати. Першою моєю думкою було розповісти все, що

мені відомо про вбивцю, й одразу ж зібрати погоню. Проте мене зупинило усвідомлення, які саме подробиці мені б довелося розповісти рідним. Створене моїми руками чудовисько, в яке я сам вдихнув життя, зустрівалося мені опівночі поблизу неприступних гір. Згадав я і нервову гарячку, від якої потерпав на той час, коли створював монстра, і яка, можливо, стане причиною того, що мою розповідь, і без того неправдоподібну, вважатимуть гарячковим маренням. Якби хто-небудь інший розповів мені схожу історію, я б і сам назвав таку людину божевільною. До того ж чудовисько було здатне заплутати переслідування й утекти, навіть якби рідні й повірили мені настільки, аби затіяти лови. Та й узагалі – для чого ці лови? Хто зміг би спіймати створіння, яке здатне дертися вгору вертикальними схилами Мон Салева?.. Такі міркування переконали мене, що варто мовчати.

Було близько п'ятої години ранку, коли я увійшов у батьківський дім. Я звелів слугам нікого не будити й одразу пройшов до бібліотеки, аби там дочекатися часу, коли родина зазвичай прокидалася.

Шість років минуло, вони б пролетіли непомітно, як сон, якби не одна непоправна подія – і ось я знову стояв на тому ж самому місці, де востаннє обійняв батька, від'їжджаючи до Інгольштадта. Мій любий, шановний батько! Принаймні він іще у мене був. Я поглянув на

портрет матері, який стояв на коминку. Ця картина, написана на батьківське замовлення, змальовувала Кароліну Бофор, що на колінах плакала біля домовини її батька. Вдягнена вона була зовсім просто, щоки були бліді, але вона випромінювала таку красу та гідність, що навіть не виникало думки про жалощі. Поряд на коминку стояв мініатюрний портрет Вільяма; щойно я поглянув на нього, як у мене покотилися сльози. В цю мить уві йшов Ернест: він почув, що я приїхав, тож поквапився мені назустріч, щоб привітати.

– З приїздом, любий Вікторе, – сказав він. – Ох, якби ж ти приїхав три місяці тому, ти застав би всіх нас щасливими. А зараз тобі доведеться розділити з нами невтішне горе; я тільки сподіваюся, що твій приїзд підбадьорить батька – горе просто причавило його; і ти зможеш розрадити сердешну Елізабет, щоб вона даремно не докоряла собі. Бідолашний Вільям! Ми так любили його і так пишалися ним!

Сльози нестримно покотилися з очей мого брата, а в мене від смертельної туги стислося серце. Раніше я міг лише уявляти собі горе моїх рідних, а дійсність принесла нове, ще важче випробування. Я намагався заспокоїти Ернеста і почав детально розпитувати про батька і про ту, кого я називав кузиною.

– Йй, – сказав Ернест, – ще більше, ніж нам, потрібна розрада; вона вважає себе винною у загибелі брата, і

це її вбиває. Та оскільки вбивця вже відомий...

– Відомий? Милий Боже! Чи можливо це? Хто міг вистежити його? Бо це ж усе одно, що впіймати вітер або соломинкою загородити гірський потік. І, крім цього, я бачив його – ще вночі він був на свободі!

– Не збагну, про що йдеться, – з великим подивом відповів брат, – але наше відкриття нас просто вбило. Спочатку ніхто не хотів навіть вірити; Елізабет – вона й досі в це не вірить, незважаючи на всі докази. Та й хто б міг подумати, що Жустина Мориц, така приязна, така віддана нашій родині, здатна вчинити цей страхітливий злочин?

– Жустина Мориц? Нещасна, нещасна дівчина! То ось кого звинувачують? Але ж це наклеп, ясна річ, і ніхто, звісно, не вірить у це, правда, Ернесте?

– Спочатку не вірили; але потім виявилися певні обставини, які мимоволі змушують нас у це повірити; а її поведінка, на додачу до доказів, останнім часом була такою дивною, що для сумнівів, боюсь, не лишається підстав! Але сьогодні її судитимуть, ти сам усе послухаєш.

Він розповів мені, що того ранку, коли дізналися про вбивство бідолашного Вільяма, Жустина зненацька захворіла і декілька днів пролежала в ліжку. Коли вона нездужала, одна зі служниць взяла почистити її сукню, що в ній вона була в ніч убивства, і знайшла в

кишені мініатюрний портрет нашої матері – саме той, який, вочевидь, спровокував убивцю. Служниця показала це іншим слугам, і всі вони разом подалися до магістрату, так нічого й не сказавши своїй господині; саме на підставі цього доказу Жустину взяли під варту. Коли їй сповістили, в чому її звинувачують, бідолашна несамохіть підтвердила свою провину, бо відповіді її були вельми заплутані.

Все це було дуже дивно, проте не змінило моєї думки, і я щиро сказав:

– Ви всі помиляєтеся; я знаю, хто вбивця. Жустина, бідна, добра Жустина ні в чому не винна.

В цю мить до кімнати увійшов батько. Горе залишило глибокий слід на його обличчі, але він намагався збадьоритися перед зустріччю зі мною; сумно привітавшись, батько хотів був заговорити на іншу тему, аби не зачіпати нещастя, яке сталося, аж тут Ернест вигукнув:

– Боже мій, батьку! Віктор каже, що знає, хто убив сердешного Вільяма.

– Ми також, на жаль, – відповів він, – це знаємо! Але краще б я ніколи не відкрив правди, ніж виявити таке зіпсуття й невдячність у людині, яку цінував так високо.

– Любий батьку, але ви помиляєтеся! Жустина не винна.

– Якщо ж так, то не дай Боже, щоб її осудили. Суд відбудеться сьогодні, і я сподіваюся, щиро сподіваюся, що її виправ дають.

Ці слова втішили мене. Я був твердо переконаний, що ні Жустина, ні будь-хто інший з-поміж людей не може бути винен у такому жахливому злочині. Тому я не боявся, що побічні докази будуть достатньо переконливі, аби засудити її. Свої свідчення я не міг оголосити публічно: прості люди сприйняли би страшну розповідь за божевілля. Чи був у світі ще хтось, окрім мене самого, творця, хто зміг би, не побачивши на власні очі, повірити в це створіння, яке я випустив у світ як живий доказ власної самовпевненості та необачності?

Незабаром до нас приєдналася Елізабет. Той час, що минув від нашої останньої зустрічі, змінив її; він наділив її красою, що набагато перевищувала її колишню дитячу вродливість. В ній була колишня чистота і жвавність, але тепер вираз її обличчя свідчив про чутливість і розум. Вона зустріла мене напрочуд прихильно.

– Твій приїзд, любий кузене, – сказала вона, – сповнює мене надії. Можливо, тобі вдасться врятувати бідолашну невинну Жустину. Боже, Боже! Хто з нас може бути застрахований від такого звинувачення, якщо її засудять за цей злочин? Я переконана в її невинності так само, як у своїй власній. Наше горе вдвічі важ-

че для нас, бо ми не тільки втратили нашого милого хлопчика; ця бідолашна дівчина, яку я так щиро люблю, буде вирвана з-поміж нас, щоб зазнати ще гіршої долі. Якщо її засудять, мені ніколи вже не знати радості. Але її не засудять, я впевнена, її не засудять; і тоді я знову буду щаслива, навіть попри сумну смерть мого маленького Вільяма.

– Вона не винна, Елізабет, – сказав я, – і суд доведе це; не бійся нічого, але нехай твій дух підбадьориться вірою в те, що її виправдають.

– Ти такий шляхетний і добрий! Усі повірили в її винність, і це неймовірно пригнічує мене, бо я то точно знаю, що цього не може бути; проте коли бачу, як усі упереджено ставляться до Жустини, я відчуваю безнадію та відчай.

Вона заплакала.

– Моя люба племіннице, – сказав батько, – витри сльози. Якщо вона, як ти переконана, не причетна до вбивства, покладись на справедливість наших законів і на мене, бо я докладу всіх зусиль, аби її судили без найменшої тіні упередженості.

Розділ 8

Ми провели декілька сумних годин, поки не пробило одинадцяту ранку – на цю годину був призначений суд. Батько та інші члени родини мали бути присутні на ньому як свідки, і я пішов до суду разом із ними. Поки тривала ця насмішка над правосуддям, я терпів смертні муки. Я мав визнати, що через мою цікавість та незаконні експерименти двоє людей були засуджені на смерть: один – усміхнений хлопчина, невинний і веселий; друга ж – дівчина, на яку чекала ще гірша смерть, бо супроводжувалася ганьбою та вічним тавром злочину. Жустина була гідною дівчиною, і все пророкувало їй щасливе майбуття; але зараз її віддадуть на ганебну смерть – і причиною всьому я! Я б тисячу разів зізнався у скоєному злочині сам, щоб не звинувачували Жустину, але ж як я міг це зробити? Мене не було в місті, коли він стався, і мою б заяву сприйняли як марення божевільного, а це не врятувало б ту, яка зараз страждала через мене.

Жустина була спокійною. Вона була у траурі, а її обличчя, і так привабливе, під впливом горя випромінювало якусь особливу красу. Вона здавалася певною своєї невинності й не тремтіла, хоча тисячі пар очей вдивлялися в неї з ненавистю, а співчуття, яке могла

викликати її краса у присутніх у залі суду, зникало на саму думку про той жахливий злочин, в якому її звинувачували. Так, вона була спокійною, але цей спокій давався їй нелегко; оскільки її спантеличення спочатку зіграло проти неї – як неспростовний доказ провини, зараз вона намагалася зберігати мужність. Увійшовши до зали суду, вона швидко окинула його оком і одразу ж побачила, де ми сиділи. Сльози навернулися на її очі, але вона мерщій оговталася; вираз сумної приязні на її обличчі беззаперечно свідчив про її невинність.

Почався суд; після промови обвинувача, що виклав склад злочину, до слова запросили декількох свідків. Дивний збіг обставин не на її користь вразив би будь-кого, хто не мав беззастережних доказів її непричетності до скоєного злочину, тільки не мене. Впродовж всієї ночі, коли було скоєне вбивство, вона перебувала поза домівкою, а зранку якась торговка бачила її неподалік того місця, де знайшли тіло убитого хлопчика. Торговка запитала її, що вона там робить, але Жустина якось дивно на неї подивилась і тихо відповіла їй щось незрозуміле. Додому вона повернулася близько восьмої години вечора і на питання, де вона провела ніч, відповіла, що ходила шукати дитину, а потім із тривогою запитала, чи не знайшовся Вільям. Коли їй показали тіло, у неї стався істеричний напад, а потому вона декілька днів пролежала в ліжку... Потім

суду показали мініатюру, яку прислуга знайшла в кишені її сукні; а коли Елізабет тремтячим голосом підтвердила, що це саме та прикраса, яку вона власноруч наділа на шию дитини за годину до її зникнення, шепіт жаху та обурення прокотився залом.

Жустину викликали свідчити на свій захист. Поки тривало судове слідство, вона помітно перемінилася. Тепер на її обличчі були написані здивування, переляк і мука. Вона докладала неабияких зусиль, щоб стриматися й не заплакати, та коли їй надали слово, вона, зібравшись на силі, промовляла до суду чітко, хоча й переривистим голосом.

– Бог знає, – сказала вона, – що я ні в чому не винна. Але я добре усвідомлюю, що самих моїх слів замало; я хочу дати просте пояснення фактам, які свідчать не на мою користь, і сподіваюся, що моє попереднє життя дозволить суддям доброзичливо розглянути все, що зараз їм здається дивним і підозрілим.

Вона розповіла, що з дозволу Елізабет провела вечір напередодні вбивства у домі своєї тітоньки, в містечку Шен, на відстані льє від Женеви. Поверталася вона близько десятої години і дорогою зустріла людину, яка запитала, чи не бачила вона зниклої дитини. Це її дуже занепокоїло, і вона декілька годин шукала хлопчика, а потім, оскільки міську браму вже зачинили, вона була змушена провести залишок ночі в

клуні поблизу одного дому, бо не бажала завдати клопоту господарям, які її добре знали. Більшу частину ночі вона не спала і тільки під ранок на декілька хвилин, як їй здалося, задрімала; чиїсь кроки збудили її. Вже розвиднялося, і вона залишила свій нічний притулок і знову взялася до пошуків мого брата. Якщо вона й опинилася поруч із місцем, де потім знайшли тіло, то це трапилось цілком випадково. Коли торговка, яка проходила поруч, звернулася до неї з питаннями, то її розгублений вигляд не повинен був здивувати, оскільки причиною всьому була безсонна ніч і тривога за бідолашного Вільяма, чия доля ще досі була невідома. Про мініатюру вона нічого не могла сказати.

– Я знаю, – вела далі бідолашна жертва, – що фатальним і найтяжчим виявився для мене саме цей доказ, але пояснити нічого не можу; я вже сказала, що нічого не знаю, можу тільки здогадуватися, як мініатюра потрапила до моєї кишені. Але і тут я почуваюся в глухому куті. Наскільки мені відомо, ворогів я не маю; не може ж бути, щоб хто-небудь хотів погубити мене просто так, із примхи. Можливо, мені це підкинув убивця? Не уявляю, коли б він спромігся це зробити, та якщо й так, то навіщо злодієві було викрадати коштовну річ і одразу її позбуватися?

Я передаю свою справу в руки правосуддя, хоча й не смію сподіватися на милість. Якщо ваша ласка,

нехай допитають свідків, які могли б трохи розповісти про мій характер; якщо ж і після їхніх свідчень ви вважатимете мене здатною на такий злочин, тоді нехай мене засудять; але присягаюся спасінням своєї душі, що я ні в чому не винна.

Потому допитали кількох свідків, які знали Жустину впродовж довгих років, і всі вони свідчили на її користь, але страх і відраза до злочину спричинилися до того, що виступали вони несміливо та неохоче, можливо, тому, що в душі все-таки підозрювали її у скоєнні злочину. Елізабет, усвідомлюючи, що остання надія обвинуваченої – її беззаперечна репутація – щосекунди випаровувалася, незважаючи на власне страшне хвилювання, попросила у суду слова.

– Я, – сказала вона, – кузина тієї нещасної дитини, яку жорстоко замордували. Можу навіть називатися сестрою, оскільки виросла в домі батьків хлопчика і мешкала там із самого його народження й навіть задовго до цього. Хтось може заперечити, що за таких обставин мені не варто свідчити перед судом, але я, бачачи, що близька мені душа може загинути через боязливість своїх удаваних друзів, прошу дозволити мені висловитися та розповісти все, що мені відомо про підсудну. Я добре знаю її. Я мешкала з нею в одному домі, спершу п'ять років поспіль, а згодом іще близько двох років. І весь цей час вона видавала-

ся мені на диво лагідним і добрим створінням. Вона доглядала мою тітоньку, місіс Франкенштайн, коли та тяжко захворіла, гляділа її аж до самої смерті, піклувалася про неї, а потім піклувалася про власну матір, яка теж довго й важко хворіла; тому вона знову проживала в маєтку мого дядечка, і там її щиро любила вся родина. Вона була дуже прив'язана до загиблого хлопчика і ставилася до нього, мов справжня мати. Отож я без жодних вагань заявляю, що, незважаючи на всі неспростовні докази, які свідчать проти неї, я твердо переконана в її невинуватості. У неї не було жодних підстав учинити злочин; а що ж до тієї коштовності, яка є головним доказом у справі, то якби вона тільки висловила охоту її отримати, я би будь-якої миті радо подарувала її – так високо я ціную та поважаю Жустину.

Шепіт згоди викликала проста й переконлива промова Елізабет; однак це більше стосувалося її великодушного заступництва, ніж сердешної Жустини, яку всі зненавиділи ще більше за таку невдячність. Під час промови Елізабет Жустина заплакала, але нічого не відповіла. Сам я під час усього судового процесу почував невимовне хвилювання та страждання. Я вірив у невинність підсудної; я достеменно знав це. Невже диявол (а в цьому я ні миті не сумнівався), який убив мого брата, продовжує свою пекельну забаву і тепер при-

рікає нещасну на смерть і ганьбу? Я не в силі був витримувати муки свого становища; побачивши, що думка загалу була осудливою щодо нещасливої жертви, і помітивши, що до неї схиляються й судді, я у відчай вибіг із зали. Я страждав більше, ніж сама обвинувачена: її підтримувала впевненість у власній невинуватості, а моє серце натомість безжалісно мучили докори сумління, не відпускали зі своїх пазурів.

Цілу ніч я терзався й мучився. Наступного ранку я попрямував до суду; але в горлі застряв клубок, а в роті все пересохло. Я не наважувався поставити фатальне запитання, але мене всі знали, і представник суду здогадався про мету мого приходу. Так, голосування вже відбулося, всі кулі були чорними; Жустину одноставно засудили до смертної кари.

Не зумію описати того, що я відчув тієї хвилини. Почуття жаху було мені добре знайоме й раніше, і я навіть намагався його описати, та жодні слова не здатні передати мого тодішнього безвихідного розпачу. Чоловік, із яким я розмовляв, додав, що Жустина зізналася у своєму злочині.

– Це зайвий доказ, – сказав він, – хоча він і не був необхідним за таких обставин, адже справа кричуща, але я все-таки задоволений, бо ніхто із наших суддів не любить виносити вирок лише на основі непрямих доказів, якими б вагомими вони не були.

Ця заява була напрочуд несподіваною та дивною; що ж це все означає? Невже мої очі ввели мене в оману? Чи я й справді був божевільним, яким би всі мене вважали, якби я назвав уголос того, кого підозрюю? Я поквапився додому, де Елізабет з нетерпінням запитала про новини.

– Кузино, – мовив я, – усе вирішилося саме так, як ти й очікувала: судді завжди радше засудять десятох невинних у скоєнні злочину, аніж помилують одного винного. Але Жустина сама зізналася.

Це було жорстоким ударом для моєї бідолашної Елізабет, яка твердо вірила в невинуватість Жустини.

– О ні, – вигукнула вона, – як тепер вірити доброму в людях? Жустина, яку я любила й цінувала, немов сестру! Як могла вона вдягати маску невинності, щоб потім зрадити? Здавалося, вона не здатна на жорстокість чи брехню, а вона виявилася вбивцею!

Незабаром нам сповістили, що нещасна просить побачення з моєю кузиною. Батько не бажав відпускати її, проте надав право вибору їй.

– Так, – сказала Елізабет, – я піду, незважаючи на те, що вона винна; але, Вікторе, ти підеш зі мною – я не можу йти туди сама.

Думка про побачення була болісною для мене, але відмовитися я не міг. Увійшовши в похмуру в'язничну камеру, ми побачили Жустину, яка сиділа в дальньому

кутку на соломі; руки її були закуті в кайдани, а голова низько схилена. Побачивши нас, вона підвелася, а коли нас залишили з нею наодинці, то вона впала до ніг Елізабет, гірко ридуючи. Заплакала і моя кузина.

– О Жустино, – мовила вона, – нащо ж ти вкрала останню мою втіху? Я вірила у твою невинуватість, і хоча мені було неймовірно важко, все ж таки було легше, ніж зараз.

– Невже ви вважаєте мене такою злочинницею? Невже і ви заодно з моїми ворогами і тавруєте мене як убивцю? – Жустина задихнулася від ридань.

– Підведися, моя бідолашна, – промовила Елізабет, – навіщо ж тоді ти стоїш на колінах, якщо не винна? Я не ворог тобі, я вірила у твою невинуватість, незважаючи на всі докази, аж доки не почула, що ти сама у всьому зізналася. Отже, ти кажеш, це брехня; повір мені, люба Жустино, ніщо не могло би похитнути мою віру в тебе і на мить, окрім твого власного зізнання.

– Я справді зізналася, але то була неправда. Я зізналася, аби отримати відпущення гріхів, а тепер ця брехня мучить мене ще більше, ніж усі мої гріхи вкупі. Нехай простить мені Господь! Потому як мене звинуватили, священник не відходив від мене ні на крок; він так лякав мене та погрожував, що я й сама почала вважати себе чудовиськом, яким він мене називав. Він

погрожував відлучити мене від церкви і кинути мою душу в пекельне полум'я, якщо я й далі опиратимуся. Мила леді, я залишилася зовсім сама, всі вважали, що я вчинила злочин і занапастила власну душу. Що ж мені було робити? В лиху годину я вдалася до брехні, й від цього моє становище стало цілком жалюгідним.

Вона замовкла і заплакала, а потім додала:

– Я з жахом думала, моя люба леді, що й ви можете повірити цій брехні і вважатимете свою Жустину, яку ви любили і яку пригріла ваша тітонька, здатною на такий страшний злочин, на який міг наважитися тільки диявол. Милий Вільяме! Люба моя дитинко! Скоро я побачуся з тобою на небесах, і там разом ми будемо щасливі; цим я втішаю себе, хоча мене очікує ганьба та смерть.

– О Жустино! Пробач мені, що я на хвильку засумнівалася в тобі. Даремно ти зізналася. Але не турбуйся, моя дівчинко. Не бійся. Я всім розповім про твою невинуватість, я доведу це своїми сльозами й молитвами, я пом'якшу кам'яні серця твоїх ворогів. Ти не помреш! Ти, приятелька моїх дитячих ігор, моя подруга, моя сестра, маєш загинути на ешафоті? Ні! Ні! Я не переживу такого страшного лиха.

Жустина сумовито похитала головою.

– Я не боюся смерті, – сказала вона, – цей страх уже позаду. Господь зглянеться на мою слабкість і дасть

мені сили витерпіти все до кінця. Я піду з цього гіркого життя; і якщо ви пам'ятатимете про мене і знатимете, що мене засудили безвинно, я змирюся зі своєю долею. Учїться в мене, моя люба ледї, коритися Божїй волї.

На час їхньої бесїди я відїшов у протилежний куток камери, аби приховати ті муки, що терзали мою душу. Відчай! Що ви про нього знаєте? Навїть сама нещасна жертва, якї наступного ранку судилося перетнути межу життя та смертї, не відчувала того ж, що і я, – такого глибоко і гїркогo жаху. Я стиснув щелепи і закрипїв зубами, бо з глибини душі в мене вихопився стогїн. Жустина здригнулася, почувши його. Коли вона впїзнала мене, то наблизилась і мовила:

– Сер, це так мило з вашогo боку було відвідати мене! Адже ви, я вірю, не вважаєте мене винною?

Я не міг здобутися на слово.

– Ні, Жустино, – промовила Елізабет, – він бїльше вірив у тебе, аніж я; навіть коли почув, що ти зізналася, то не повірив цьому.

– Щиро вдячна за це! У смертельний час я щиро вдячна всїм, хто хороше про мене думає. Для таких знедолених, як я, не може бути нічого вартїснішого. Ваше співчуття ніби знімає половину мого тягаря. Ви та ваш кузен, мила ледї, визнали мою невинуватїсть – тепер я відчуваю, що можу померти в мирї.

Так сердешна мучениця намагалася втішити інших та саму себе. Вона знайшла бажаний спокій. Але ж я, справжній убивця, відчував, як ворушиться черв сумління в моїх грудях, і не було для мене ні надії, ні зради. Елізабет так само страждала та плакала, але її сльози – то також сльози невинної, схожі на хмарку на світлому образі місяця: хмарка затуляє його, але не здатна заплямувати. Мій відчай сягнув самої глибини душі; я горів у пекельному вогні, який ніщо не могло загасити. Декілька годин ми пробули з Жустиною, і Елізабет не мала сили попроситися із нею.

– Я б воліла, – вигукнула вона, – померти разом із тобою; я не зможу жити в цьому світі, по вінця наповненому стражданнями.

Жустина намагалася підбадьорити її, але й сама зусиллям волі стримувала гіркі сльози. Вона пригорнула Елізабет і сказала голосом, у якому відчувалося стримуване хвилювання:

– Прощайте, люба леді, мила Елізабет, мій дорогий та єдиний друже; нехай благословлять і збережуть вас милостиві небеса; нехай це буде останнім вашим горем, останнім вашим стражданням! Живіть, будьте щасливі та робіть щасливими одне одного.

Наступного дня Жустина померла. Палке красномовство не змогло зворушити твердого переконання суддів у винуватості бідолашної мучениці. Не слухали

вони і моїх пристрасних та обурених слів. І коли я почув їхні холодні відповіді, їхні байдужі міркування, моє зізнання, яке вже ладне було вихопитися, так і вмерло на вустах. Я тільки видався би причинним, але не домігся б відміни вироку, який винесли моїй нещасній жертві. Вона загинула на ешафоті як убивця!

Крім мук власного серця я бачив і глибоке та безмовне горе моєї Елізабет. І це також через мене! Я всьому виною. Горе батька, траур нещодавно щасливої сім'ї – справа моїх проклятих рук! Ви плачете, сердешні, але це ще не останні ваші сльози! Знову і знову будуть лунати тут поховальні ридання! Віктор Франкенштейн, ваш син, брат і колись любий друг, ладен віддати до останньої краплі всю кров заради вашого порятунку, він не мислить своєї радості, якщо вона не відбивається у ваших любих очах, він бажав би обдарувати вас усіма благами і служити вам усе життя, – проте це саме він примусив вас плакати – проливати нескінченні сльози, і не сміє навіть сподіватися, що невситимий фатум вдовольниться цим і біда зупиниться, перш ніж спокій могили вгамує страждання ваших душ!

Все це мій внутрішній голос пророкував мені, коли я мучився муками совісті, докорами сумління, жахом і відчаєм; я бачив, як мої близькі страждають на могилах Вільяма та Жустини – перших злощасних жертв

мого бісівського мистецтва.

Розділ 9

Нічого немає такого болісного для людського розуму, як мертвий спокій бездіяльності, який приходить на зміну загостреним відчуттям, що викликані були швидким плином подій; як та певність, що не залишає в душі місця ні для надії, ні для страху. Жустина померла, вона віднайшла вічний спокій, та моє життя тривало. Кров спокійно струменіла в моїх жилах, але серце було розчавлене тугою та каяттям, яких ніщо не могло полегшити. Сон утікав від мене; я блукав, неначе злий привид, який справді скоїв нечувані злочинства, і ще гірше, набагато гірше (в цьому я був цілковито переконаний) очікувало мене попереду. А попри все моя душа була повна любові та прагнення добра. Я вийшов на життєву стежку з високими задумами, я прагнув реалізувати їх і принести якомога більше користі ближнім. Тепер усе розвалювалося; я втратив спокій сумління, що дозволяло б мені з задоволенням згадувати події минулого і з надією дивитися вперед, натомість я мучився каяттям і усвідомленням власної провини, я опинився в пеклі страждань, які жодна мова не зможе описати.

Такий стан душі підірвав моє здоров'я, яке ще не цілком відновилося після першого удару, що я переніс.

Я унікав людей; усе, що хоч якось нагадувало про радість і задоволення, було для мене мукою; моїм єдиним притулком стало усамітнення – глибоке, похмуре, яке подеколи нагадувало смерть.

Мій батько із болем спостерігав за тими змінами, що відбувалися в моїй поведінці та звичках, і намагався доводами, які підказували йому його власне чисте сумління та праведне життя, розрадити мене й налаштувати на стійкість і мужність, а також розвіяти хмару похмурості, яка зависла наді мною.

– Невже ти гадаєш, Вікторе, – сказав він одного разу, – що мені легше, аніж тобі? Ще ніхто не любив своєї дитини більше, ніж я любив твого брата, – тут його очі заблищали та наповнилися сльозами, – але хіба ми не маємо обов'язків перед живими? Хіба ми не повинні стримуватися, аби не поглиблювати їхнього болю? Ба більше, це є також твоїм обов'язком перед самим собою, оскільки твоя надмірна печаль заважає тобі самовдосконалюватися й радіти життю, і навіть виконувати повсякденні обов'язки, а без цього людина не придатна до життя в суспільстві.

Ці поради, нехай і мудрі, були абсолютно даремні щодо мене; я перший поквапився би приховати власне горе і розрадити близьких, якби до моїх почуттів не примішувалися гіркі докори сумління та страх перед майбутнім. Наразі я міг відповідати батькові лише по-

глядом, повним відчаю, і намагався чимшвидше зникнути з його очей.

На той час ми вже переїхали в наш заміський будиночок у Бельрив. Така зміна була вчасною та дуже доречною для мене. У місті рівно о десятій брама зачинялась, і я не міг залишатися на озері після цієї години, тож я нудився в Женеві. Тепер я був вільний. Часто, коли вся сім'я лягала спати, я брав човен і збавляв довгі години на воді. Іноді я ставив вітрило і плив за вітром; іншим разом впливав на середину озера і пускав човен за хвилину, а сам віддавався гірким думкам. Безліч разів, коли все навкруги дихало спокоєм, і я був єдиним, хто порушував його, окрім кажанів та жабенят, які різко й уривчасто кумкали десь на березі, безліч разів я почував спокусу пірнути в тихе озеро і навіки-віків заховати в його водах своє горе. Але мене стримувала думка про мужню мученицю Елізабет, яку я так ніжно любив сам і для якої так багато означав. Я думав також і про батька, і про другого брата; не міг же я так підступно полишити їх, беззахисних, на поталу злісному дияволу, якого я власноруч пустив поміж люди?

В такі хвилини я гірко плакав і молив Бога повернути мені душевну рівновагу хоча б для того, щоб служити опорою та розрадою для моїх близьких. Але це було неможливо. Докори сумління вбивали в мені будь-яку

надію. Я вже заподіяв непоправне зло і жив у постійному страху, що створене мною чудовисько вчинить новий злочин. Я мав невиразні підозри, що це ще не кінець, що монстр завдасть нового жахливого удару, який затьмарить усі попередні. Поки залишалося живим хоча б одне створіння, яке я любив, мені було чого хвилюватися. Мою ненависть до чудовиська не можна описати словами. На саму думку про нього мої зуби зціплювалися, очі горіли, а все моє єство прагнуло забрати у нього життя, яке я подарував йому так бездумно та необережно. Коли я згадую про його злочинства, моєму прагненню помсти та ненависті немає меж. Я би видряпався на найвищу вершину Анд, якби тільки мав змогу скинути диявола звідти. Я нестримно хотів зустрітися з ним, щоб виплеснути на нього всю силу своєї ненависті і помститися за загибель Вільяма та Жустини.

В нашому домі оселилося горе. Сили мого батька були підірвані подіями, які він пережив. Елізабет огорнула печаль, вона вже не знаходила радості в домашніх справах; їй здавалося, що будь-яка розвага ображає пам'ять загиблих, що невинно померлих необхідно шанувати вічними сльозами та жалобою. Це вже не була колишня щаслива дівчинка, яка колись гуляла зі мною по берегу озера та віддавалася мріям про наше майбутнє. Перше велике горе з тих, які посилаються

нам, аби відлучити від земного, вже відвідало її, і похмура тінь загасила її чарівну усмішку.

– Коли я думаю, мій любий кузене, – говорила вона, – про страшну загибель Жустини Мориц, я вже не можу дивитися на світ колишніми очима. Все, що я читала й чула про вади та злочини раніше, здавалося мені всього-на-всього вигадкою й небилицями, у всякому разі чимось далеким і нереальним; а тепер біда прийшла в наш дім, і люди видаються мені чудовиськами, що прагнуть крові одне одного. Я, звісно, несправедлива до людей. Всі щиро вірили, що бідолашна дівчина була справді винна, та якщо б вона дійсно скоїла той страшний злочин, за який була страчена, то була б найпідлішою зі злочинниць. Заради декількох дорогоцінних камінчиків убити сина своїх покровителів і друзів, дитину, яку вона няньчила з дитинства і, здавалося, любила як власного сина! Я не бажаю нікому смерті, але вважаю, що таке чудовисько не заслуговує на життя серед людей. Але Жустина-то була невинувата! Я це чудово знаю, я це відчуваю; і ти також, і це ще більше зміцнює мою впевненість. На жаль, Вікторе, якщо брехня може бути такою схожою на правду, тоді хто може повірити у щастя? Я неначе ступаю по краю прірви, а натовп напірає і хоче скинути мене вниз. Вільям і Жустина загинули, а вбивця так і залишився безкарним; він на свободі і, можливо, ко-

ристується суспільною повагою. Але нехай би й мене прирекли до страти за цей-таки злочин, я би в жодному разі не зголосилася помінятися зі злочинцем місцями.

Я слухав її мову і неймовірно мучився. Адже справжнім вбивцею – якщо не прямо, то опосередковано – був я сам. Елізабет побачила муку, що спотворила моє обличчя, і ніжно взяла мене за руку та сказала:

– Заспокойся, любий друже. Події причавили мене, один Бог знає, як сильно причавили, але я не така нещасна, як ти. На твоєму обличчі я читаю відчай, а подеколи – болісну злість, яка мене лякає. Милий Вікторе, подалі відганяй ці злі думки. Пам'ятай про близьких, бо в тобі – вся їхня надія. Невже ми не зможемо розвіяти тугу? Поки ми любимо, поки ми вірні одне одному, тут, у країні краси та спокою, у твоєму рідному краю, нам приступні всі мирні насолоди життя, і що може порушити наш спокій?

Та хіба могли навіть такі слова із вуст тієї, що була для мене найдорогоціннішим дарунком долі, дозволити мені забути про ворога, сам спогад про якого стискав моє серце? І навіть коли вона говорила, я присунувся до неї ближче, неначе боячись, що саме в цю хвилину зловісний демон відніме її в мене.

Саме тому ні лагідність дружби, ні краса землі чи

неба не могли звільнити мою душу від мороку, і навіть слова любові виявилися безсилими. Мене огорнула хмара, крізь яку жодне добре устремління не могло пробитися. Я був схожий на пораненого оленя, який на нетвердих ногах заходить у зарості і там востаннє зітхає, розглядаючи стрілу, яка прошила його тіло.

Іноді мені вдавалося подолати похмурий відчай, що напосівся на мене, іншим разом пристрасті, що вирували в моїй душі, спонукали шукати полегшення мук у фізичному навантаженні та переміні місць. Під час одного такого спалаху я зненацька залишив дім і попрямував у поблизькі альпійські долини, аби насолодитися їхньою тривкою красою та змусити себе забути про людські лихоліття. Я вирішив дістатися долини Шамуні. Ще хлопчаком я неодноразово навідувався туди. Відтоді минуло шість років; сам я перетворився на руїну, натомість у цих сурових пейзажах нічого не перемінилося.

Перший відтинок шляху я подолав верхи на коні. Потім найняв мула, що був витривалішим і надійнішим на гірських стежках. Погода стояла пречудова; була середина серпня, і вже збігло два місяці від страти Жустини – від тих чорних днів, із яких почалися мої нестерпні страждання. Коли я заглибився в ущелину річки Арве, то відчув, що тягар, який повсякчас тиснув на мене, чимдалі легшає. Велетенські гори, що тіс-

нилися довкруз, шум ріки, яка стрімко бігла по камінню, гуркіт водоспадів – все промовляло про могутність Всевишнього, і я забув про страх, я не хотів схилитися ні перед ким, крім усесильного Творця, володаря стихій, які постали переді мною тут у всій своїй величі. Що вище я видирався на гору, то прекраснішою ставала долина. Руїни замків на схилах порослих соснами гір, бурхлива Арве, хатинки, які тут і там прозирали поміж дерев – то було видовище неймовірної краси. Але все заступала справжня краса могутніх Альп, блискучі білі піраміди та куполи яких височіли понад усе, немов марево іншого світу, немов домівка невідомої раси.

Я перетнув міст до Пелісьє, де переді мною відкрився неймовірний краєвид, – ріка промила для себе прохід – і почав дертися на гору, яка нависала над рікою. Незабаром я опинився в долині Шамуні. Ця долина була дивовижна й велична, проте не така чарівна та живописна, як долина Серво, через яку я тільки-но пройшов. Її тісно оточили високі засніжені гори, але вже тут не побачиш старовинного замку та родючих полів. Велетенські льодовики підступали до самої дороги; я чув глухий гуркіт снігових обвалів і бачив білі хмари куряви, які здіймалися на їхньому шляху. Монблан, величний Монблан височів посеред льодовиків, і його грандіозний купол здіймався над усією долиною.

Під час цієї поїздки мене не раз охоплювало гост-

ре, давно забуте почуття радості. Який-небудь поворот дороги, який-небудь новий предмет зненацька видавався мені знайомим, нагадував про минулі дні, про безтурботні радощі дитинства. Навіть вітер шепотів мені на вухо щось заспокійливе, і природа материнською ласкою вмовляла більше не плакати. Але зненацька чари природи розвіювалися, і я знову відчував кайдани своєї туги і віддавався розпачливим роздумам. Тоді я пришпорював мула у пориві втекти від світу, від свого страху і понад усе – від себе самого; або ж спішувався і у відчаї падав на траву, розчавлений жахом і розпачем.

Нарешті я дістався містечка Шамуні. Тілесна й душевна перевтома одразу ж далися взнаки. У готелі я деякий час просидів біля вікна, спостерігаючи за спалахами блискавок, що вибухали над Монбланом, і слухаючи гуркіт річки Арве, яка шумно прокладала собі дорогу вниз. Ці звуки, неначе колискова, присипляли мою тривогу; тільки-но я опустив голову на подушку, сон підкрався до мене; я відчув його прихід і благословив того, хто дарував мені нетривале забуття.

Розділ 10

Весь наступний день я блукав долиною. Я посто-
яв біля витоків Арвейрона, який бере свій початок від
льодовика і, повільно сповзаючи з вершин, перетинає
долину. Переді мною здіймалися круті схили гігантсь-
ких гір; над головою нависала крижана стіна льодови-
ка, а навкруги були розкидані уламки повалених со-
сон; і святкова тиша цих тронних зал величної приро-
ди порушувалася тільки гамором потоку, а іноді – па-
дінням каміння, гуркотом сніжної лавини, або ж лун-
ким тріском льодових завалів поміж гір. Вони підко-
рювалися невмолимим законам природи і час від ча-
су ламалися, неначе іграшки в її руках. Ці величні
неймовірні сцени дарували мені таку втіху, яку тіль-
ки спроможна була зараз відчувати моя душа. Вони
підіймали мене над гіркими почуттями, і якщо не мог-
ли розвіяти мого горя, то хоча б зменшували його або
пом'якшували. Частково вони відволікали мене від тих
думок, що мучили мене весь останній місяць. Тієї ночі
я справді відпочивав; мене проводжали до сну величні
образи, які я спостерігав упродовж цілого дня. Всі вони
зійшлися навколо мене: і незаплямовані снігові вер-
шини, і блискучі льодові піки, і соснові бори, і скеля-
стий та голий каньйон, і орел, що кружляв поміж хмар у

високості, – всі вони оточили мене і провіщали спокій.

Та куди все поділося наступного ранку, коли я збудився? Разом зі сном втекли від мене всі видіння, що захоплювали мене напередодні, і чорна туга огорнула душу. За вікном наче з відра періщив дощ, а вершини гір потонули в густому тумані – такому щільному, що я вже не міг бачити своїх могутніх друзів. Проте я ладен був дертися через завісу туману, щоб побачити їх в оточеній хмарами домівці. Що мені дощ та негода? Отож мені привели мого мула, і я вирішив піднятися на вершину Монтанвер. Я пригадував, яке сильне враження справила на мене перша зустріч із величезним льодовиком. Воно наповнило мене піднесенням і втіхою, воно окрило мою душу й дозволило виринути з пільми до світла та радості. Споглядання могуттві та величі природи завжди настроювало мене на святковий лад, змушуючи забувати про життєві турботи. Я вирішив піднятися туди без провідника, оскільки добре знав стежку, а присутність сторонньої людини тільки порушила б пустельну велич краєвиду.

Схили гори виявилися дуже стрімкими, але стежка звивалася, немов спіраль, і допомагала подолати круті підйоми гір. Навкруги простиралася безлюдна та дика місцевість. На кожному кроці зустрічалися сліди зимових лавин, повалені на землю дерева – іноді цілком потрощені, іноді поламані, пожбурені на виступи

скель чи одне на одного. Що вище я видирався нагору, то частіше стежку перетинали засніжені промоїни, якими раз у раз скочувалося каміння; особливо небезпечною була одна з них: достатньо найменшого звуку в повітрі, одного лишень голосно вимовленого слова – і смерть готова була проковтнути того, хто наважився на таку необережність.

Сосни не приваблювали ні стрункістю, ні пишнотою, і їхні похмурі силуети ще більше підкреслювали суворість ландшафту. Я поглянув униз, на долину; над потоком підіймався туман, його клуби щільно огортали навколишні гори, вершини яких ховалися в хмарах, а з темного неба лив дощ, довершуючи загальне похмуре враження, яке навіяло мені меланхолію. Чому, чому людина так пишається почуттями, що возвеличують її над іншими істотами? Адже вони лише збільшують кількість наших потреб. Якби наші відчуття обмежувалися голодом, спрагою та хіттю, то ми, напевне, були б майже вільними; а зараз ми підвладні кожному подиху вітру, кожному випадковому слову або спогаду, який це слово викликає в нас.

Спимо – та сон отруює спочинок.
Встаємо – і рутини нищить день.
Ми плачемо, сміємось без упину,
Ми тужимо, співаємо пісень —
Все як завжди: і радощі, і горе

Минуть невідворотно, неквапливо.
І завтра не таке, яке учора,
Незмінною буває лиш мінливість.¹⁵

Було близько полудня, коли я дістався вершини. Я трішки посидів навпроти скелі, що нависала над льодовим безкраїм морем. Туман огорнув і навколишні гори, і льодовиту скелю. Проте легкий вітерець швидко розсіяв хмари, і я зійшов на поверхню льодовика. Вона була нерівна, схожа на хвилі неспокійного моря і прорізана глибокими тріщинами. Льодове поле було приблизно льє завширшки, але для того щоб перетнути його, мені знадобилося майже дві години. Гора навпроти – гола прямовисна скеля. Перетнувши льодову рівнину, то опинився якраз навпроти Монтанвер, на відстані одного льє, а згори велично височів Монблан. Я зупинився в заглибленні скелі, милуючись чудовим, незрівнянним краєвидом. Широка льодова ріка звивалася між високими горами, світлі вершини яких нависали над льодовими затоками. Їхні блискучі снігові піки, випірнюючи з-поза хмар, горіли в сонячних променях. Моє серце, що так довго мучилося, зараз відчувало щось схоже на радість; я вигукнув: «О душі блукальців! Якщо ви справді блукаєте, а не спите в тісних ліжках, дозвольте й мені відчутти це легке щастя – або

---

¹⁵ Персі Біші Шеллі (1792—1822), «Мінливість».

ж заберіть мене із собою геть від радощів життя!»

Тільки-но я вимовив ці слова, як побачив неподалік начебто людську постать, що наближалася до мене з надлюдською швидкістю. Чоловік із легкістю перестрибував через тріщини на льоду, поміж яких я сам змушений був проходити надзвичайно обережно; на зріст він зблизька виявився значно вищим за звичайну людину. Я відчув слабкість; у мене в очах потемніло, і я ледь не знепритомнів, але холодний гірський вітер швидко привів мене до тями. Коли чоловік наблизився, я впізнав у ньому (неймовірно й ненависне видовище!) створене мною чудовисько. Я затремтів від люті та жаху, вирішив підпустити його ще ближче – та стати з ним на смертельний герць. Він підійшов; його обличчя виказувало гірку муку і водночас зловісну недоброзичливість; у поєднанні з його надприродною бридкістю це видовище було майже неможливим для людського ока. Та я заледве помітив це; ненависть і лють позбавили мене дару мовлення, а коли я опанував себе, то тільки для того, щоб вивергнути на нього потік гнівних і презирливих слів.

– Дияволе! – прокричав я. – Як ти смієш наближатися до мене? Як не боїшся помсти від моєї руки на твою жалюгідну голову? Геть, бридка потворо! Або ні, стій де стоїш, і я тут-таки розтопчу тебе на попіл! О, якби я міг забрати твоє ненависне життя, щоб воскресити

тих нещасних, яких ти по-диявольському замордував!

– Я чекав саме такої зустрічі, – відмовив демон. – Людям притаманно ненавидіти жалюгідних братів своїх; як же ти повинен ненавидіти мене, коли я – найжалюгідніший з усіх живих! Навіть ти, мій творець, не терпиш і відштовхуєш мене, своє творіння, але ти пов'язаний зі мною узами, які може розірвати хіба що смерть одного із нас. Ти надумав убити мене. Але як наважуєшся гратися з життям ти сам? Сповни свій обов'язок щодо до мене, і тоді я виконаю свій – перед тобою та всім людством. Коли ти пристанеш на мої умови, то я облишу і їх, і тебе у спокої, якщо ж відмовишся, я потамаю спрагу смерті кров'ю всіх твоїх близьких.

– Ненависне чудовисько! Ворог людства! Усі пекельні муки – замала помста за твої злочини. Проклятий дияволе! І ти ще докоряєш мені за те, що я тебе сотворив! Підійди до мене – і я загашу іскру життя, яку запалив так необачно.

Моєму гніву не було меж; я кинувся на нього, підбурюваний найгіршими почуттями, які тільки можуть змусити живе створіння бажати смерті іншого.

Він із легкістю уникнув мого удару та вигукнув:

– Заспокойся! Благаю, вислухай мене, перш ніж обрушиш гнів на мою бідолашну голову. Невже я мало страждав, що ти хочеш додати мені нових мук? Життя,

нехай переповнене стражданнями, все ж таки дороге для мене, і я захищатиму його. Згадай: ти сам наділив мене міццю, яка значно перевершує твою; окрім того, я вищий за тебе на зріст, мої суглоби гнучкіші. Але я не буду битися з тобою. Я – твоє творіння, тож ладен покірливо служити своєму володарю, якщо ти сповниш свій обов'язок щодо мене. О Франкенштайне, чому ти справедливий до всіх, крім мене? А я ж бо більше за інших маю право на твоє правосуддя і навіть ласку. Згадай, адже ти створив мене; я повинен був стати твоїм Адамом, а натомість став грішним янголом, якого ти безпричинно позбавив усіх радощів життя. Я повсюди бачу щастя, тільки мені чомусь до нього зась. Я намагався бути лагідним і добрим, але жалюгідне становище зробило з мене демона. Зроби мене щасливим, і я знову стану доброчесним.

– Геть! Я не хочу тебе навіть слухати! Спілкування наше неможливе; ми – вороги. Геть! Забирайся – або поміряться силами в сутичці, в якій один із нас повинен загинути.

– Як же мені розчулити тебе? Невже жодні благання не змусять тебе доброзичливо поглянути на власне творіння, яке молить зглянутися на нього? Повір, Франкенштайне, я спершу був добрим, моя душа палала любов'ю до людей; але ж я самотній, безмежно самотній! Навіть у тебе, мого творця, я викликаю

лише відразу; чого ж мені сподіватися від решти людей, які нічим мені не завинили? Вони женуть мене й ненавидять. Притулок мені дають хіба пустельні гори, похмурі льодовики. Я блукаю тут уже багато днів поспіль; льодові печери, нестрашні тільки для мене, правлять мені за домівку – це єдине місце, звідки люди не можуть мене вигнати. Я радію цьому похмурому небу, оскільки воно лагідніше до мене, ніж твої брати-люди. Якщо б переважна більшість людства дізналася про моє існування, вони б учинили точно так само, як і ти: озброїлися і знищили мене. То як мені не ненавидіти тих, хто ненавидить мене? Я не піду на спілку з ворогами. Я нещасливий, то нехай і вони страждають. А попри це саме в твоїй владі зробити мене щасливим і врятувати людей від лиха – того лиха, яке ти сам породив і від якого не тільки твої близькі, а й тисячі інших можуть загинути – пропасти у вирі моєї люті. Зглянься на мене й не проганяй мене. Вислухай мою історію, а тоді пожалій або відштовхни, якщо вважатимеш, що я заслуговую на це. Навіть за людськими законами, якими б жорстокими вони не були, злочинцю дають можливість висловитися на свій захист, перш ніж засудити його. Вислухай же й ти мене, Франкенштайне. Ти звинувачуєш мене у вбивстві, а сам без жодного докору сумління готовий убити створену тобою істоту. Слава правічній справедливості.

вості людей! Ні, я не прошу помилувати мене, а тільки вислухати. Потім, якщо зможеш і якщо захочеш, знищ творіння власних рук.

– Навіщо ти нагадуєш мені, – сказав я, – про події, на саму думку про які я здригаюся і проклятим винуватцем яких визнаю себе? Проклинаю той день, коли ти вперше побачив світло, бридке чудовисько! Проклинаю руки (і цим проклинаю себе), що створили тебе! Ти завдав мені стільки горя. По твоїх словах я вже й не можу вирішити, чи справедливо вчиняю щодо тебе, чи ні. Забирайся геть! Звільни мене від свого ненависного вигляду.

– Ось як я звільню тебе від нього, мій творець, – мовив він, затуляючи мені очі своїми жахливими руками, які я тої ж таки секунди обурено відштовхнув. – І все ж ти можеш вислухати і пожаліти мене. Прошу тебе про це в ім'я чеснот, які й мені були притаманні. Вислухай мою розповідь; вона буде довгою та незвичною, а тутешній холод небезпечний для твого тендітного організму, тож ходімо заховаємося в гірській хатині. Сонце ще високо в небі, і перш ніж воно зайде за снігові вершини, щоб світити іншим країнам, ти про все дізнаєшся, а тоді вже зможеш поміркувати. Від тебе залежатиме, чи зникнути мені назавжди зі світу людей, щоб більше нікому не завдати страждань, або ж зробитися прокляттям усього людства і найперше по-

губити свого творця.

По цих словах він рушив через льодову пустелю, а я попрямував за ним. Я був занадто схвильований, тож нічого не зміг йому відповісти. Але, простуючи за ним, я міркував про все, що він щойно сказав, і вирішив хоча б вислухати його розповідь. До цього мене частково спонукала цікавість, а співчуття вирішило питання. Я вважав його вбивцею свого брата і бажав дізнатися, істина це чи наклеп. Крім того, я вперше усвідомив обов'язок творця перед своїм творінням і збагнув, що повинен був подбати про його щастя, перш ніж звинувачувати його у злодіяннях. Це змусило мене пристати на його прохання.

Ми перетнули льодове поле і видерлися на протилежну скелясту гору. Було холодно, знову почався дощ; ми увійшли в хатину, демон – із радістю, я ж бо – з важким серцем і занепалим духом. Я влаштувався біля вогню, що його розклав мій ненависний супутник, і тоді він почав свою розповідь.

Розділ 11

«Мені важко пригадати перші хвилини свого життя; ті події видаються мені невиразними, неначе я був у тумані. Дивне багатство емоцій нахлинуло на мене одразу: я водночас міг усе побачити, відчувати на доторк, почути, понюхати, тож знадобилося чимало часу, перш ніж я навчився розрізняти свої відчуття. Пригадую, що яскраве світло змусило мене спершу заплющити очі. Але ж тоді мене огорнула пітьма, і я злякався; та я не встиг уповні відчувати переляк, бо одразу ж знову розплющив очі – і знову стало ясно. Я кудись пішов, кудись донизу, і раптом мої відчуття кардинально змінилися. Спершу мене оточували темні, непрозорі предмети, недоступні зору чи відчуттю; тепер я з'ясував, що в змозі пересуватися вільно, а будь-яку перепону здатен переступити або обійти. Мені було важко терпіти яскраве світло, тож я почав шукати тінистого місця. Так я опинився в лісі поблизу Інгольштадту; там я відпочивав поблизу струмка, поки не відчув голод і спрагу. Це вивело мене із заціпеніння, я поїв ягід, що висіли на кущах і розсипалися по землі. Я втамував спрагу водою зі струмка, а потому ліг на землю, і мене огорнув сон.

Коли я прокинувся, вже стемніло; я змерз та інстинк-

тивно злякався самотності. Ще в тебе вдома я відчув холод і вдягнув дещо з одягу, проте він не міг захистити мене від нічної роси. Я почувався жалюгідним, безпомічним і нещасним; я нічого не знав і не розумів, я лише відчував біль з усіх боків, тому сів і заплакав.

Скоро м'яке світло залило небо, і це мене обрадувало. Я звівся на рівні ноги й побачив, що з-за дерев піднімається якесь сяєво. (То був місяць.) З зачудуванням я не міг відвести очей. Світло сходило повільно, але вже осяяло переді мною стежинку, і я знову взявся шукати ягоди. Мені було холодно, але під деревом я знайшов чийсь плащ, закутався в нього і сів на землю. В моїй голові не було жодної чіткої думки, я був цілком спантеличений. Я міг відчувати світло, голод, спрагу та морок; мій слух збагатився незчисленими звуками, нюх сприймав багатство нових запахів; але все це змішалось до купи. Єдиним, що я розрізняв ясно, був диск місяця – і на нього я з задоволенням спрямував свій погляд.

Кілька разів на зміну ночі приходив день, а ясний диск, що впливав на небо уночі, помітно зменшився, перш ніж я навчився розрізняти власні відчуття. Я почав чітко бачити прозорий струмок, який утамував мою спрагу, а обабіч нього – дерева, які накривали мене своєю тінню. Я з приємністю виявив, що ніжні звуки, які я часто чув над вухом, походили з горлечок

маленьких крилатих тваринок, які час від часу затуляли від мене світло дня. Я вже чіткіше розрізняв навколишні предмети, я бачив межі навислого наді мною ясного склепіння. Іноді я безплідно намагався наслідувати солодкий спів птахів. Я хотів по-своєму висловити почуття, які хвилювали мене, але мої власні різкі та дивні звуки лякали мене і примушували замовкнути.

Одної ночі місяць геть-чисто зник, а потім знову виглянув – зовсім маленький; а я й далі жив у лісі. Тепер відчуття мої стали ще чіткішими, а розум щоденно збагачував мене новими поняттями. Очі звикли до світла й навчилися правильно сприймати предмети; я вже відрізняв комах від рослин, а ще за деякий час – одні рослини від інших. Я виявив, що горобець здатен тільки на різкі звуки, а дрізд – на ніжний і приємний спів.

Одного дня, коли мене замучив холод, я несподівано наштовхнувся на багаття, що залишили по собі якісь бурлаки, і був у захваті, коли мене огорнуло його тепло. Я радісно підніс руку до палаючого вогнища, але тої ж таки миті відсмикнув її з криком болю. Як дивно, подумав я, що одна і та сама причина породжує цілком протилежні наслідки! Я почав роздивлятися, з чого складається вогонь, і, на свою радість, виявив, що в ньому палають дрова. Я тут-таки назбирав гілок, але вони були вологими і не хотіли горіти. Це засму-

тило мене, і я довго сидів, спостерігаючи за полум'ям. Вогкі гілки, які я кинув поблизу вогню, підсохли й нарешті запалали. Я трошки поміркував; далі я почав пробувати різні гілки на дотик і зрештою збагнув, у чому справа, тож назбирав побільше дров, аби висушити їх і забезпечити себе теплом. Коли прийшла ніч, час був спати, але я дуже боявся, аби моє вогнище не погасло. Я обережно вкрив його сухими гілками і листям, а згори накидав ще й трохи вологих гілок; потім, розстеливши плащ, я влігся на землю та поринув у сон.

Коли я прокинувся, був уже ранок, і першою моєю турботою було вогнище. Я поворошив його, і легкий вітерець миттю роздув полум'я. Я запам'ятав це та змайстрував із гілок віяло, аби роздувати жарини, коли вони вже майже згасали. Коли знову прийшла ніч, я собі на втіху виявив, що багаття є джерелом не лише тепла, але й світла і що вогонь можна використовувати для приготування їжі; я скуштував зоставлені волоцюгами залишки смаженої їжі – вони були поживнішими за ягоди, які я збирав на кущах. Я спробував приготувати собі харч тим самим способом, тож поклав його на гаряче вугілля. Виявилось, що ягоди від цього лише псуються, а горіхи та корінці стають набагато смачнішими.

Але їжі ставало дедалі менше, і подеколи я цілий день витрачав на пошуки жмені жолудів, аби хоч тро-

хи вгамувати голод. Збагнувши це, я вирішив полишити місце, в якому мешкав уже впродовж деякого часу, і перебраться туди, де було б легше задовольняти мої скромні потреби. Але замисливши переселення, я хвилювався через вогнище, яке знайшов випадково, і не знав, як можна розпалити його. Впродовж декількох годин я міркував на проблему, але нічого не придумав і, загорнувшись у плащ, вирушив через ліс навздогін сонцю, що котилося на захід. Так я блукав три дні, поки не вийшов на відкриту місцину. Минулої ночі випало чимало снігу і поля вкрилися рівною білою пеленою; це видовище вселяло сум у серце, а ноги мерзли від холодної вологої речовини, яка вкривала землю.

Було близько сьомої години ранку, я мріяв про їжу та дах над головою; нарешті я помітив на пагорбі хатину, ймовірно, збудовану для вівчарів. Такої будівлі я ще ніколи не бачив і тому з цікавістю роздивлявся її. Виявилось, що двері не замкнені, і я увійшов досередини. Біля вогню сидів якийсь старий і варив собі сніданок. Він обернувся на шум і, побачивши мене, голосно заволав, вискочив із хатини та кинувся втікати навпростець через поле з такою прудкістю, на яку, здавалось, його старече тіло навіть не здатне. І його вигляд, не схожий на все, що я бачив до цього моменту, і його втеча здивували мене. Проте хатина вразила мене

ще більше: сюди не потрапляли ні сніг, ні дощ, долівка була сухою; загалом хатинка видалася мені тим розкішним палацом, яким здався Пандемоніум¹⁶ пекельним духам після їх довгих мук у вогняному озері. Я із жадібністю доїв залишки сніданку вівчаря – хліб, сир, молоко та вино; щоправда, вино не надто посмакувало мені. Затим я відчув утому, ліг на купу соломи та заснув.

Коли я прокинувся, був уже полудень; я зрадив теплому сонцю, що виблискувало на сніговому простирадлі землі, і вирішив продовжити свій шлях; поклавши залишки сніданку вівчаря до торби, знайденої в тій-таки хатині, я декілька годин простував через поля і в призахідних променях сонця дістався селища. Яким дивовижним воно мені здалося! Хатини, більші будинки та розкішні будівлі – все це зачарувало мене. Овочі на городах, молоко та сир, виставлені у вікнах деяких домівок, збудили мій апетит. Я увійшов до одного з найкращих будинків, але не встиг навіть переступити поріг, як діти заверещали, а одна жінка взагалі знепритомніла. Це сполохало все селище; одні кинулися навтьоки, а інші напали на мене, і нарешті я, жорстоко побитий камінням та іншими предметами, що послужили людям за зброю, змушений був утікати

---

¹⁶ Від грецьк. «місце всіх демонів» – слово, яке вигадав англійський поет Джон Мілтон для означення пекла.

в поле, де одразу заховався в маленькій халупці, абсолютно порожній і досить жалюгідній на вигляд після палаців, які я бачив у селищі. Щоправда, халупа ліпилася до старенького будиночка, але після недавнього гіркого досвіду я не наважився туди увійти. Мій притулок був дерев'яним і низьким, тож я заледве вміщався в ньому сидючи. Земляна долівка не була встелена дошками, але, на щастя, виявилася сухою; і хоча вітер задував у численні шпарки, після снігу та дощу халупа видалася мені затишним і приємним прихистком.

Сюди я заховався і ліг відпочивати, щасливий з того, що знайшов притулок, нехай і вбогий, який проте захищав мене від суворої зими, а в першу чергу – від людської жорстокості. Тільки-но надворі почало світати, я вибрався зі своєї схованки, аби докладніше роздивитися сусідній будинок і з'ясувати, чи безпечно тут залишатися і надалі. Моя халупа-прибудова ліпилася до задньої стіни будинку; з одного боку тулився свинячий закут, а з другого – невеликий ставок із чистою водою. У стіні халупи був отвір, через який я вчора заліз; але тепер, аби мене ніхто не побачив, я позакладав усі щілини камінням і деревиною – так, що їх легко було відсунути та увійти; світло проникало в халупу тільки через свинячий закут, але цього мені було достатньо.

Отак облаштувавши своє житло й замість килима настеливши на долівку соломи, я заліз усередину,

оскільки віддалік з'явилася людина, я ж бо занадто добре пам'ятав прийом, який улаштували мені люди напередодні, аби бажати ще одного такого. Але спершу я подбав про харчі на цілий день: украв скибку хліба і черпак, яким було зручніше, ніж жменюю, зачерпувати воду зі ставка поблизу мого притулку. Долівка халупи була трохи піднята і тому виявилася сухою, а близькість комина з печі, що опалювала сусідній будинок, трошки зігрівала мене.

Отак облаштувавшись, я вирішив жити в халупці доти, доки не виникнуть обставини, які змусять мене переіменити свою ухвалу. Тут був справдешній рай у порівнянні з моїм попереднім притулком у похмурому лісі, на вогкій землі під деревами, крізь які пробивався дощ. Я з приємністю поїв і вже збирався відсунути одну з дощок, як зненацька почув кроки і побачив через щілину, що дівчина з цеберком на голові проходить поблизу мого притулку. Вона була зовсім юною та лагідною на вигляд, не схожою на селянок чи найминок, яких я вже бачив. Проте вдягнена вона була бідно – груба синя спідниця і полотняна кофтина; світле волосся було заплетене в косу, але нічим не прикрашене; увесь вигляд її свідчив про терпіння з домішкою суму. Вона щезла з поля зору, а за чверть години з'явилася знову – з цебром, до половини налитим молоком. Поки вона йшла, важко підтримуючи свою

ношу, назустріч їй ступив парубок, ще сумовитіший на вигляд. Кинувши декілька слів меланхолійним голо- сом, він узяв у неї відро і сам поніс його додому. Вона попростувала за ним, і незабаром обоє вони зникли.

Пізніше я знову побачив того парубка: він з якимись знаряддями в руках прямував навпростець через поле поза будинком; дівчину я теж бачив раз у раз за роботою – то в домі, то у дворі.

Дослідивши свою домівку, я помітив, що саме сюди раніше частково виходило одне з вікон будинку, та зараз проріз виявився наглухо забитий дошками. Одна з дощок тріснула, і крізь вузьку, майже непомітну щілинку заледве можна було щось роздивитися в будинку. Крізь цю щілину я побачив маленьку кімнату, чисто прибрану, але практично без меблів. У кутку біля вогню сидів старий, схиливши голову на руки в позі глибокого суму. Дівчина прибирала кімнату; потім вона витягла зі скрині рукоділля і сіла поруч зі старим; а той, узявши до рук якийсь інструмент, почав награвати, видобуваючи звуки, солодші за спів дрозда або соловейка.

Це була чудова сцена, і її зміг оцінити навіть я – бридке створіння, яке доти нічого прекрасного не бачило. Срібляста сивина і шляхетний вигляд старого одразу викликали в мене пошану до нього, а лагідні манери дівчини – любов. Він награвав приємну і сумну

мелодію, від якої на очі чарівної слухачки навернулися сльози; він, однак, не помічав їх, поки вони не перетворилися на схлипи; тоді він щось сказав, і вродливе створіння відклало рукоділля та стало перед ним навколішки. Він підвів її, усміхаючись із такою добротою та любов'ю, що я відчув сильне і нове для мене хвилювання; в ньому змішувалися радість і біль, яких я ще ніколи не відчував, це було зовсім не схоже ні на холод, ні на голод, ні на тепло, ні на їжу; я змушений був відійти від вікна, не в змозі знести свої нові емоції.

Невдовзі потому повернувся парубок із в'язанкою дров на плечах. Дівчина зустріла його в дверях, допомогла звільнитися від ноші і частину дров одразу вкинула у вогонь; потім вона відійшла разом із парубком убік, і він дістав буханець хліба та шмат сиру. Побачивши їжу, дівчина, вочевидь, зраділа, бо пішла на город по якісь корінці та овочі, далі поклала їх у воду і поставила на вогонь. Потім знову взялася до свого рукоділля, а парубок вийшов на город – він копав та висмикував коріння близько години, поки дівчина не вийшла до нього, а тоді вони разом повернулися в хату.

Старий тим часом сидів, занурений у роздуми, але побачивши юнака та дівчину, він дещо збадьорився, і всі троє сіли за стіл. Обід тривав недовго. Скінчивши, дівчина знову взялася прибирати в кімнаті, а старий вийшов надвір і кілька хвилин стояв на сонечку, спира-

ючись на плечі юнака. Контраст між цими двома гідними людьми вразив мене, як щось неймовірно прекрасне. Один був старий, зі срібною сивиною та обличчям, що випромінювало доброзичливість і любов; другий – молодий, стрункий та гінкий, риси його обличчя були дуже правильні, проте очі випромінювали глибоку печаль і зневіру. Старий повернувся в хату, а парубок, прихопивши знаряддя, але вже не такі, що були зранку, вирушив у поле.

Швидко запала ніч, але я, на своє здивування, виявив, що мешканці будиночка знали спосіб продовжити день, запалюючи воскові свічки; я зрадив, що захід сонця не позбавить мене насолоди, яку я отримував, споглядаючи за своїми сусідами. Увечері дівчина та її приятель займалися чимось невідомим, а старий узявся за співучий інструмент, що захопив мене зранку. Коли він закінчив, розпочав свою пісню парубок – не на інструменті, а голосом, і це були монотонні звуки, не схожі ні на приємну гру старого, ні на спів пташок; згодом я зрозумів, що то він читав уголос, але тоді я ще й гадки не мав про книжки.

Сім'я, отак провівши вечірній час, загасила світло і, як я зрозумів, вклалася спати.

Розділ 12

Я лежав на соломі, але не міг заснути. Я думав про те, що сталося цього дня. Понад усе мене вразив лагідний вигляд людей, душею я тягнувся до них, але водночас боявся їх. Занадто добре мені запам'ятався прийом, що влаштували мені напередодні жорстокі городяни; я не знав іще, як учиню в майбутньому, але поки що вирішив тихенько спостерігати за новими сусідами зі своєї халупи, аби ліпше зрозуміти мотиви їхньої поведінки.

Наступного дня мешканці хатини повставали до схід сонця. Дівчина взялася прибирати і варити сніданок, а парубок одразу ж по сніданку кудись пішов.

Цей день минув у такій самій рутині, як і попередній. Парубок невтомно працював у полі, а дівчина – вдома. Старий, що він, як я згодом усвідомив, був сліпим, то награвав на своєму інструменті, то віддавався роздумам. Ніщо не могло дорівнятися до тієї любові й поваги, з якою молодші пожильці будинку ставилися до свого старшого співмешканця. Численні знаки уваги вони виказували йому з пошаною та ніжністю, а він винагороджував їх лагідними усмішками.

Та вони не були цілковито щасливими. Парубок і дівчина часто усамітнювалися та плакали. Я не міг

збагнути причини їхнього горя, але мене воно також засмучувало. Страждають навіть такі прекрасні створіння, тому не дивно, що я – жалюгідна та самотня істота – почуваюся нещасливим. Але через що караються ці лагідні люди? У них була чудова домівка (а саме такою вона здавалася в моїх очах) і найрізноманітніші предмети розкоші; у них був вогонь, аби зігріватися в холод, і смачна їжа, щоб потамувати голод; у них був гарний одяг, а головне – товариство одне одного, щоденні розмови, обмін лагідними і ніжними поглядами. То що ж означали їхні сльози? І чи справді то були сльози болю? Спочатку я не в змозі був відповісти на всі ці питання, але з часом постійні спостереження допомогли мені зрозуміти багато з того, що спершу видавалося загадковим.

Минуло чимало часу, поки я збагнув одну із причин, що змушувала цю гідну родину сумувати: то була бідність, і вони вповні відчували на собі її лихоліття. Їхній щоденний харч складався хіба з городини, коров'ячого молока (а взимку корова давала його зовсім мало, бо господарям не було чим її годувати). Я гадаю, вони нерідко потерпали від голоду, особливо молоді: траплялося, вони ставили перед старим їжу і нічого не залишали собі.

Така доброта зворушила моє серце. Вночі я зазвичай крав у них дешицю з припасів, але усвідомивши,

що це шкодить їм, перестав так робити і тепер задовольнявся ягодами, горіхами та корінцями, які збирав у сусідньому лісі.

Я навіть знайшов спосіб допомогти їм. Виявилось, що парубок переважну частину дня заготовляє дрова, щоб нагріти дров'яну хату, то я вночі брав його знаряддя, яким досить швидко навчився користуватися, і приносив їм запас на декілька днів наперед.

Пригадую, коли я зробив це вперше, дівчина, відчинивши на світанку двері, була вельми здивована: на порозі будинку лежала в'язанка дров. Вона вигукнула декілька слів; підійшов парубок – і також здивувався. Я з радістю зауважив, що того дня він не пішов до лісу, а натомість ремонтував будиночок і порався на городі.

Згодом я зробив ще одне відкриття – значно важливіше. Я усвідомив, що ці люди вміють передавати одне одному свої міркування та почуття за допомогою членороздільних звуків. Я помітив, що вимовлені ними слова можуть викликати радість або сум, усмішку або смуток на обличчях слухачів. То була справді божественна наука, і я пристрасно волів оволодіти нею. Але всі спроби виявилися марними. Людська вимова була швидкою, а слова не були зв'язані з жодними видимими предметами, тож у мене не було можливості розкрити цю таємницю. Однак, проживши в своїй халупці декілька місяців і доклавши чимало зу-

силь, я все-таки дізнався найчастіше вживані назви предметів; я вивчив такі слова як «вогонь», «молоко», «хліб», «дрова». Я дізнався й імена мешканців домівки. Парубок і дівчина мали їх декілька, а старий – лише одне: батько. Дівчину називали то сестра, то Агата, а парубка – Фелікс, брат або син. Не можу описати той захват, із яким я опановував значення всіх цих комбінацій звуків і вчився їх вимовляти. Я вирізняв і декілька інших слів, проте не міг зрозуміти, що вони означають: «хороший», «любий», «нещасливий».

Отак я провів зиму. Лагідні манери та краса мешканців будиночка прихилили моє серце; коли вони сумували, я теж відчував смуток, а коли раділи, я втішався разом із ними. Крім них, я практично не бачив людей, а коли чужі з'являлися в будинку, то їхні грубі голоси й манери тільки підкреслювали в моїх очах переваги моїх друзів. Я зауважив, що старий часто вмовляв своїх дітей, як він іноді називав їх, не поринати у смуток. Він говорив із ними бадьоро і з такою добротою, яка зворушувала навіть мене. Агата з повагою слухала його, іноді на її очі накочувалися сльози, які вона намагалася непомітно витерти; але все-таки після батьківських слів вона дещо веселішала. Проте з Феліксом було не так. Він здавався найсумовитішим з усіх, і навіть мені було помітно, що у житті він настраждався більше, ніж інші. Але якщо його обличчя бу-

ло смутнішим, то голос його звучав бадьоріше, ніж у сестри, особливо коли він звертався до старого.

Я міг би навести численні приклади, нехай зовсім дрібні, які свідчили про чесноти приємних мешканців будиночка. Попри бідність і злидні, Фелікс квапився порадувати сестру першою білою квіточкою, яка з'явилася з-під снігу. Кожного ранку, поки вона ще спала, він відгортав сніг зі стежки до корівника, приносив воду з криниці та дрова з дровітні, де, на його подив, запаси раз у раз поповнювалися чиєюсь невидимою рукою. Вдень він, вочевидь, працював наймитом у фермера по-сусідству, бо часто був відсутній до самого обіду, а дров додому не приносив. Іноді він порався на городі, але у морозну пору року такої роботи було мало, тож він читав уголос для старого й Агати.

Це читання спершу страшенно вразило мене, але поступово я став помічати, що читаючи, парубок часто-густо вимовляє ті ж таки комбінації звуків, що й тоді, коли просто розмовляє. Я зробив висновок, що на сторінках книжок він бачить зрозумілі йому знаки, які можна вимовити, і мені теж закортіло опанувати їх; але ж як – коли я не розумів навіть звуків, які вони означали? В науці про звуки, я, щоправда, досяг деякого успіху, хоча й не настільки, щоб міг без жодних зусиль розуміти людську мову, але й далі старався щосили; незважаючи на моє палке бажання показатися

родині, я усвідомлював, що мені не слід цього робити, доки я не оволодію їхньою мовою, і за це вони, можливо, заплющать очі на мою потворну зовнішність (щодо неї, зважаючи на контраст, який весь час був у мене перед очима, я не мав жодних ілюзій).

Я милувався досконалыми формами мешканців домівки – їхньою грацією і ніжним кольором обличчя; та як же я жахнувся, коли побачив власне відображення у прозорій воді! Спершу я відскочив, не вірячи, що дзеркальна поверхня відбиває саме мене; а коли зрозумів, наскільки я бридкий, моє серце наповнилося гірким сумом та образою. На жаль, тоді я ще не усвідомлював фатального враження моєї поганої зовнішності.

Сонце припікало дедалі дужче, день подовжувався, сніг зійшов і оголив дерева та чорну землю. У Фелікса додалося роботи, і загроза невідворотного голоду, яка краяла мені серце, нарешті зникла. Їжа була хоч і простою, проте здоровою, і тепер її було достатньо для подолання голоду. На городі з'явилися нові рослини, які родина вживала у їжу; і що далі розквітала весна, то очевиднішими ставали ознаки добробуту.

Старий, спираючись на плече сина, щоденно у полудень виходив на прогулянку, якщо тільки не падав дощ – так, виявилось, називалися струмки води, що проливалася з неба. Це траплялося частенько, але ві-

тер скоро підсушував землю, а погода ставала дедалі приємнішою.

Моє життя в халупі було одноманітним. Зранку я спостерігав за мешканцями будиночка, а коли вони бралися кожен до своєї справи, я засинав; залишок дня я знову спостерігав за моїми друзями. Коли вони лягали спати, а ніч була ясна від місяця та зірок, я прямував до лісу, де шукав харчі для себе та дрова для своїх сусідів. Коли я повертався, то, якщо була потреба, розчищав стежку від снігу або виконував за Фелікса інші його обов'язки. Праця, перероблена невидимою рукою, дуже дивувала родину; в таких випадках я чув слова «добрий дух» і «дивовижно», але тоді ще не розумів їхнього значення.

Тепер я багато міркував і бажав більше дізнатися про почуття і мотиви милих мені створінь; мені кортіло знати, що є причиною зажурливого вигляду Фелікса і чому сумує Агата. Я сподівався (безнадійний йолоп!), що коли-небудь зумію повернути цим гідним людям щастя. Уві сні й під час моїх мандрівок у ліс перед моїми очима завжди стояв поважний сивий старий, ніжна Агата і мужній Фелікс. Я бачив у них вищих створінь, від яких залежатиме моя подальша доля. Тисячі разів я вимальовував у своїй уяві, як я з'явлюся перед ними і як вони мене приймуть. Я усвідомлював, що спершу викличу в них відразу, але гадав, що лагід-

не поводження і мова допоможуть зрештою завоювати їхню прихильність, а згодом і любов.

Ці думки наснажували мене і пробуджували палке бажання навчитися людської мови. Голос у мене був різким, але піддавався тренуванню; звісно, голос мій сильно відрізнявся від їхніх ніжних і мелодійних голосів, та я досить легко вимовляв ті слова, які розумів. Це було неначе в байці про осла й цуценя¹⁷; але невже лагідний осел, прив'язливий, хоча з виду й грубий, не заслуговував іншого ставлення, крім побоїв та образ?

Приємні зливи та весняне тепло переіменили землю. Люди, які спершу немовби ховалися кожен по своїх нірках, розійшлися по полях і взялися до селянських клопотів. Птахи співали веселіше, на деревах розпустилося листя. Яка щаслива земля! Тепер вона гідна богів, а ще ж недавно була голою, вогкою та непривітною.

Моя душа раділа пишноті природи; минуле стерлося з моєї пам'яті, наразі панував спокій, а в майбутньому квітли яскраві промені надії та очікування радості.

---

¹⁷ Одна з байок Езопа.

Розділ 13

Я поспішаю дістатися найбільш хвилюючих моментів моєї розповіді. Зараз я розповім про події, що зробили мене таким, яким я став.

Весна швидко розквітала; погода тепер стала теплою, а небо – безхмарним. Мене дивувало, що недавня похмура пустеля могла так зазеленіти і розквітнути такими красивими квітами. Я із захватом сприймав тисячі дивовижних ароматів та найчарівніших краєвидів.

В один із тих днів, коли мешканці будинку відпочивали від важкої праці – старий награв на гітарі, а діти слухали його, – я помітив, що на обличчя Фелікса лягла тінь безмежного смутку; він часто зітхав, а батько навіть одного разу перервав гру і, вочевидь, запитав, чому він сумує. Фелікс відповів йому веселим тоном, і старий знову заграв, але тут хтось постукав у двері.

То була дівчина, що приїхала верхи, а її супроводжував місцевий селянин. Вона була в темному вбранні, а обличчя затуляла густа темна вуаль. Агата щось запитала у неї, а у відповідь незнайомка ніжним голосом назвала ім'я Фелікса. Голос її був мелодійним, але чимось відрізнявся від голосів моїх друзів. Почувши своє ім'я, Фелікс квапливо наблизився, і дівчина відкинула перед ним свою вуаль; я побачив обличчя ян-

гольської краси. Її коси, чорні та лискучі, були заплетені; очі були темні та живі, але водночас лагідні; риси обличчя правильні, шкіра напрочуд біла, а на щоках грав рум'янець.

Фелікс безмежно зрадив, побачивши її, і весь його сум миттю щез, а обличчя випромінювало захват, на який, мені здавалося, він не був здатен; його очі засяяли, щоки розгорілись; у ту мить він здався мені таким самим вродливим, як і незнайомка. Її проте охопили інші почуття: витерши сльози з гарненьких очей, вона простягнула Феліксові руку, яку він у захваті поцілував, назвавши незнайомку, якщо я правильно розчув, своєю ніжною аравіянкою. Вона, здалося, не зрозуміла його, але всміхнулася. Він допоміг їй зістрибнути з коня, відпустив провідника і завів її в дім. Він перемовився з батьком кількома словами, а юна незнайомка схилилася перед старим на коліна і хотіла поцілувати йому руку, але він підвів дівчину і ніжно пригорнув.

Хоча незнайомка також промовляла членороздільні звуки, але говорила якоюсь іншою мовою, і незабаром я помітив, що вона не розуміла мешканців домівки, а вони не розуміли її. Вони спілкувалися за допомогою жестів, які я переважно не міг витлумачити, але я бачив, що її приїзд приніс у домівку радість та розсіяв печаль, як сонце розсіює ранковий туман. Фелікс здавався особливо щасливим, він радісно всміхався

своїй аравітянці. Агата, лагідна Агата цілувала руки чарівній незнайомці і, вказуючи на свого брата, здавалося, пояснювала їй жестами, як сильно він сумував, поки її не було. Та к минуло декілька годин; їхні обличчя випромінювали радість, яка й досі була мені незрозумілою. Почувши, як незнайомка повторює за ними те чи інше слово, я збагнув, що вона намагається навчитися їхньої мови; мені тут-таки спало на думку самому скористатися цими уроками. На першому уроці незнайомка засвоїла близько двадцяти слів, більша частина яких була мені вже відома, але решту я постарався запам'ятати.

Ввечері Агата й аравітянка рано вляглися спати. Перед сном Фелікс поцілував руку незнайомці та сказав: «На добраніч, люба Сафіє». Потому він іще довго розмовляв із батьком, і з того, як часто повторювалося її ім'я, я зробив висновок, що предметом їхньої бесіди була чарівна гостя. Я з жадібністю намагався зрозуміти їх, докладаючи для цього всі сили свого розуму, але все було даремно.

Зранку Фелікс пішов на роботу, а коли Агата покінчила з господарськими клопотами, аравітянка сіла біля ніг старого і, взявши його гітару, заграла декілька мелодій, настільки чарівливих, що вони викликали у мене сумні й солодкі сльози. Вона почала співати, і її голос чудово переливався – то гучніше, то тихше,

неначе пісня соловейка в лісі.

Доспівавши, вона передала гітару Агаті, яка спершу відмовлялася. Проте все ж таки зіграла простий мотив і ніжним голосом підспівувала, але це зовсім не було схоже на дивовижний спів незнайомки. Старий був у захваті і вимовив декілька слів, які Агата спробувала розтлумачити Сафії: він хотів висловити вдячність, бо своїм співом вона принесла йому найбільшу втіху.

Дні спливали так само тихо, як і раніше, з однією лише відмінністю: обличчя моїх друзів замість печалі тепер випромінювали радість. Сафія була незмінно веселою; ми з нею робили великі успіхи в мові, і за неповні два місяці я вже міг розуміти практично всі слова, які вимовляли мої покровителі.

А тим часом чорна земля вкрилася травною, і на цьому зеленому килимі розквітали солодкі і для носа, і для ока квіти, що блідими зірочками світилися в місячному сяйві; сонце припікало, ночі ставали ясними й теплими; нічні мандрівки були для мене великою втіхою, хоча їх довелося сильно скоротити через пізні сутінки та ранні світанки: я не наважувався виходити вдень, побоюючись своєю зовнішністю викликати таку ж реакцію, що й у першому селищі, куди я намагався завітати.

Цілісінькі дні я уважно та старанно слухав розмови, щоб якомога швидше опанувати мову, і вже міг похва-

литися, що мені це вдавалося швидше, ніж аравітянці, яка ще мало розуміла і висловлювалася ламаною мовою, коли я розумів і міг відтворити майже кожне зі сказаних слів.

Навчаючись розмовляти, я водночас опановував і науку письма, якому вчили незнайомку, і це не припиняло дивувати й захоплювати мене.

Книжка, з допомогою якої Фелікс навчав Сафію, називалася «Руїни імперій» автора Вольнея. Я не збагнув би її змісту, якби Фелікс, читаючи, щохвилини не давав детальних пояснень. Він зауважив, що обрав ці твори, бо вони наслідували східних авторів. Ця книжка дала мені можливість зрозуміти історію і довідатися про великі держави, які існували тепер; я дізнався про погляди, вірування й традиції, які панували поміж різних народів. Я почув про лінивих жителів Азії, про невичерпний творчий геній греків, про війни і чесноти ранніх римлян, про їхнє подальше виродження і про падіння їхньої могутньої імперії; про лицарів, християнство, королів. Я дізнався про відкриття Америки і разом із Сафією плакав над гіркою долею її корінного населення.

Ці захопливі розповіді викликали в мені дивні почуття. Невже людина справді настільки могутня, добродісна й велична – і водночас настільки гріхозна та низька? Вона здавалася мені то втіленням зла, то

створінням вищим, справді богорівним. Бути великим і благородним видавалося мені найбільшою чеснотою, притаманною лише створінню, наділеному чуттями; бути гріховним і низьким, як чимало з описаних в книжці людей, здавалося мені найнижчим падінням, долею жалюгіднішою, ніж доля старого крота чи огидного хробака. Я довго не міг збагнути, як може людина вбивати свого брата; для чого існують сучасні закони та уряди; але що більше я дізнавався про гріхи і жорстокість, то дедалі менше дивувався та не здригавсь од відрази.

З того часу кожна бесіда мешканців домівки відкривала для мене нові дива. Слухаючи пояснення, які Фелікс давав аравітянці, я зрозумів дивний устрій людського суспільства. Я дізнався про нерівність статків, про величезні багатства і жалюгідну бідність, про чини, знать і шляхетну кров.

Все це змусило мене поглянути на себе немовби збоку. Я дізнався, що люди найвище цінують знатне та славне ім'я в поєднанні з заможністю. Людина здатна домогтися поваги, володіючи однією з цих переваг, але, позбавлена обох, залишається, за рідкісним винятком, бурлакою і рабом, приреченим віддавати всі свої сили та працювати на небагатьох обраних. А хто ж я такий? Я не знав, хто мене створив, знав тільки, що в мене немає ні грошей, ні друзів, ні власності. До

того ж я був покараний бридкою зовнішністю і відрізнявся від людей навіть за самою своєю природою. Я був сильніший за них, міг їсти зовсім просту їжу; я легше витримував спеку та холод і був набагато вищим на зріст. Ніде навколо себе я не бачив нікого, схожого на мене. Невже я – чудовисько, пляма на тілі землі, створіння, від якого всі втікають і всі відмовляються?

Не можу описати, яких страждань завдавали мені такі роздуми; я намагався відмахнутися від них, але що більше дізнавався, то більше страждав. О, ліпше б я назавжди залишився у рідному лісі, нічого не знаючи й не відчуваючи, окрім голоду, спеки та спраги!

Дивовижну природу мають знання! Одного разу спізнане тримається в людському розумі так чіпко, неначе лишайник на скелях. Іноді мені кортіло відкинути всі думки та почуття; але згодом я дізнався, що від страждань існує тільки один засіб – смерть, якої я боявся та до того ж зовсім не розумів. Я захоплювався добродією й високими устремліннями, мені подобалися лагідність та доброта мешканців домівки, але я не мав змоги спілкуватися з ними й лише крізь шпарину слідкував за ними, залишаючись для них невидимим та невідомим, а це ще більше розпалювало моє непогамовне бажання долучитися до людського суспільства. Не для мене були ніжні слова Агати та блискучі усмішки аравітянки. Не до мене зверталися лагід-

ні настанови старого або дотепні репліки Фелікса. Жалюгідний нещасний вигнанець!

Деякі інші уроки справили на мене ще більше враження. Я дізнався про відмінність статей, про народження та виховання дітей; про те, як батько насолоджується усмішкою немовляти й підсміюється над витівками старших дітей, як усе життя, усі турботи матері спрямовані на виконання найважливішого обов'язку; як розвивається юний розум, як він пізнає життя; якими різноманітними узами пов'язані між собою люди.

А де ж мої рідні та близькі? Біля моєї колиски ніколи не стояв батько, не всміхалася лагідно до мене мати; а якщо все це й було, то тепер моє колишнє життя видавалося мені темною прірвою, де я нічого не міг розрізнити. Відтоді, як я себе пам'ятав, я завжди був такий самий на зріст, що й зараз. Я ще не бачив нікого, схожого на мене, а головне – нікого, хто погодився б мати зі мною до діла. То хто ж я такий? Ставлячи собі це запитання знову і знову, я міг відповісти на нього лише довгим тужливим стогоном.

Незабаром я поясню, куди хилили мене такі почуття, але зараз дозволь мені повернутися до мешканців тієї домівки, чия історія викликала в мені таку бурю почуттів: обурення, захват, здивування, – і врешті-решт змусила мене ще дужче любити та поважати своїх покровителів (так я насмілювався називати їх, хоча з

дещицею болю усвідомлював цей самообман).

Розділ 14

Минув час, перш ніж я дізнався всю історію своїх друзів. Така історія не могла не справити на мене сильного враження – так багато в ній було обставин, нових і дивних для такого недосвідченого створіння, як я.

Прізвище старого було Де Лесі. Він походив зі шляхетної французької сім'ї, все життя прожив у повному достатку, користуючись повагою вищих за себе і любов'ю рівних собі. Син його готувався вступити на військову службу, Агата ж посідала належне їй місце серед дам вищого кола. За декілька місяців до моєї появи він мешкав у великому та багатому місті, що зветься Парижем, в оточенні друзів, користуючись всіма благами, які можуть забезпечити добродішність, освіта й вишуканий смак у поєднанні з великими статками.

Причиною ж лиха виявився батько Сафії. То був турецький торгівець, який давно проживав у Парижі, але зненацька, з не зрозумілої мені причини, почав заважати уряду. Його заарештували та посадили у в'язницю в той-таки день, коли до нього з Константинополя приїхала Сафія. Його судили й винесли вирок: кара на горло. Несправедливість вироку була очевид-

ною, цілий Париж обурювався; всі навкруги вважали, що причиною такого вироку були його багатство та сповідувана релігія, та аж ніяк не злочин, що йому інкримінувався.

Фелікс випадково був присутній на судовому засіданні; почувши вирок, він невимовно обурився. Під впливом моменту він дав собі священну обітницю врятувати невинного та став підшукувати для цього можливі засоби. По безлічі даремних спроб проникнути у в'язничну камеру він знайшов щільно заґратоване вікно в тій частині будівлі, яка не охоронялася; саме крізь нього проникало світло в камеру бідолашного, закутого в кайдани мусульманина, який у відчаї очікував виконання жорстокого вироку. Вночі Фелікс прийшов під вікно і сповістив засудженого про свій намір. Турок, здивований і водночас зраділий, намагався заохотити старання свого спасителя, обіцяючи йому чималу винагороду. Фелікс із презирством відхилив гроші; але, побачивши одного разу вродливу Сафію, якій було дозволено навідувати батька і яка жестами виказувала юнакові палку вдячність, він змушений був визнати, що засуджений і справді володіє скарбом, котрий міг винагородити Фелікса за складну роботу та ризик.

Турок миттю зауважив враження, яке справила його донька на Феліксове серце, і вирішив дужче заці-

кавити його, пообіцявши руку своєї доньки, тільки-но юнакові вдасться переправити турка у безпечне місце. Делікатність не дозволяла Феліксу прийняти таку пропозицію, але несвідомо він почав мріяти про цю подію як про найвище щастя.

Останніми днями, поки тривала підготовка до втечі, Фелікс загорівся ще більше, бо отримав декілька листів від красуні, яка знайшла можливість спілкуватися з юнаком рідною для нього мовою за допомоги старого батькового слуги, який володів французькою. Вона найгарячішими словами дякувала йому за обіцяну батькові допомогу і водночас обережно жалілася на власну долю.

Я переписав ці листи: за час життя в халупі я зумів дістати письмове приладдя, щоб навчитися письму, а листи часто були в руках Фелікса або Агати. Я віддам їх тобі, перш ніж піти: вони підтвердять правдивість моїх слів; а зараз сонце котиться на захід, і я заледве встигаю передати тобі їхній зміст.

Сафія писала, що мати її була аравітянкою християнського віросповідання, яку викрали турки та продали в рабство; своєю красою вона полонила серце батька Сафії, який вирішив з нею одружитися. Дівчина захоплено говорила про свою матір, яка була народжена вільною та з презирством ставилася до свого нинішнього рабства. Свою доньку вона виховувала на

засадах рідної релігії – християнства і навчала прагнути духовного розвитку та свободи, якої були позбавлені жінки в мусульманських країнах. Мати Сафії померла, проте її настанови назавжди закарбувалися в душі доньки, яку гнітила думка про повернення до Азії, де на неї чекало ув'язнення в стінах гарему: тут жінці дозволялися самі лише інфантильні забави, а це обурювало душу Сафії, звичної до величних думок і шляхетного прагнення до високих чеснот. Думка про заміжжя з християнином радувала її так само, як і можливість залишитися в країні, де жінки можуть посідати належне становище в суспільстві.

День страти турка вже визначили, проте напередодні вночі йому вдалося втекти з в'язниці, і до ранку він уже від'їхав на багато льє від Парижа. Фелікс розжився паспортами на свого батька, сестру та на себе. Батькові він попередньо розповів про свій план, і той допоміг обдурити владу: він виїхав зі свого мешкання, удаючи, буцімто вирушає в мандрівку, тоді як насправді заховався разом із донькою в передмісті Парижа.

Фелікс довів утікачів із Франції до Ліона, а потім через Мон-Сері до Ліворно, де торговець повинен був очікувати гарної нагоди, аби переправитися на турецькі землі.

Сафія вирішила зостатися з батьком до самого його від'їзду, а напередодні турок повторив свою обіцянку

ку, що віддасть її руку своєму рятівникові; в очікуванні шлюбу Фелікс залишився з ними, він насолоджувався товариством своєї аравітянки, яка виказувала йому найніжнішу та щиру любов. Вони розмовляли через перекладача, а іноді самими лише поглядами; Сафія співала йому дивовижні пісні своєї батьківщини.

Турок дозволив таку близькість і заохочував надії юної пари, а сам тим часом будував зовсім інші плани. Його дратувала сама думка видати свою доньку за християнина, але він боявся виказати це перед Феліксом, бо усвідомлював, що зараз він залежить від свого рятівника, який, коли схоче зрадити, може будь-якої миті видати його урядові Італії, де вони в той час перебували. Він міркував над новими способами продовжити свій обман, допоки необхідність у ньому не відпаде, і вирішив таємно забрати з собою доньку. Його намірам сприяла звістка, що надійшла з Парижа.

Уряд Франції був у край обурений утечею своєї жертви і не шкодував зусиль, аби знайти та покарати її рятівника. Змову Фелікса швидко розкрили, і Де Лесі разом із дочкою кинули до в'язниці. Ця новина дійшла до Фелікса та збудила його зі щасливого сну. Його старий сліпий батько, його лагідна сестра каралися в темній ямі, а він насолоджувався свободою та близькістю своєї коханої. Ця думка краjala йому серце. Він швидко домовився з турком: якщо тому випаде нагода

виїхати на батьківщину, перш ніж юнак знову повернеться в Італію, то Сафія заховається в жіночому монастирі в Ліворно; сам же Фелікс поспішив назад до Парижа і здався на милість правосуддя, сподіваючись таким чином домогтися звільнення Де Лесі й Агати.

Йому не пощастило. Усю родину протримали у в'язниці п'ять місяців аж до суду, а потім винесли вирок: конфіскація майна та довічне вигнання з рідної країни.

Саме тому вони й оселилися в Німеччині, в тій бідній домівці, де я їх знайшов. Незабаром Фелікс дізнався, що віроломний турок, через якого його родина втерпіла стільки лиха, попри всі закони моралі й честі, поїхав з Італії разом із донькою, а на довершення образи вислав Феліксу невеличкі гроші, щоб допомогти, як він висловився, налагодити життя.

Ось такі події краяли Феліксове серце і зробили його, коли я вперше його побачив, найнещаснішим з усієї родини. Він міг би змиритися з бідністю і навіть пишатися нею як платою за свій шляхетний учинок; але невдячність турка і втрата коханої дівчини були бідною значно гіршою – непоправною. Наразі ж приїзд аравіянки немовби вдихнув у нього нове життя.

Коли до Ліворно дійшла звістка, що Фелікс позбувся всього майна, та ще й звання на додачу, турок наказав доньці викинути коханого з голови та готуватися

до від'їзду на батьківщину. Благородна душа Сафії була обурена цим наказом; дівчина намагалася заперечити батькові, але той, не слухаючи її, гнівно повторив свою тиранічну вимогу.

Декілька днів потому турок зазирнув до кімнати дочки і поспіхом сповістив, що про його перебування в Ліворно стало відомо уряду, і той негайно видасть його французам, а тому він найняв човен до Константинополя і вже за декілька годин відпливає. Він мав намір залишити дочку під опікою вірного слуги, аби згодом вона попрямувала за ним разом із великою частиною майна, яку ще не встигли доправити в Ліворно.

Залишившись на самоті, Сафія склала в голові план, відповідний до такої непередбачуваної ситуації, в якій вона опинилася. Життя в Туреччині було ненависним для неї, проти цього промовляли її почуття та вірування. З батькових паперів, які потрапили їй до рук, вона дізналася про вигнання свого коханого та про теперішнє місце його перебування. Деякий час вона ще вагалася, але потім все ж таки наважилася і, прихопивши коштовності та певну суму грошей, у супроводі служниці, уродженки Ліворно, яка трошки розмовляла по-турецькому, виїхала до Німеччини.

Вона щасливо дісталася містечка, розташованого за якісь двадцять льє від домівки Де Лесі, але тут її служниця тяжко захворіла. Сафія турботливо її догля-

дала, але бідолашна попри все померла, й аравітянка залишилася сама, зовсім не знаючи мови чужої країни та не маючи жодного життєвого досвіду. Однак їй пощастило з добрими людьми. Служниця-італійка встигла назвати їй місцевість, куди вони прямували; а після її смерті господиня дому, де вони зупинилися, потурбувалася, аби Сафія щасливо дісталася домівки свого коханого.

Розділ 15

Такою була історія милих мені мешканців будинку. Вона глибоко мене вразила. Вона показала мені різні грані суспільного життя і навчила захоплюватися чеснотами та засуджувати вади людства.

До тої пори я дивився на злочин як на щось далеке, бо в мене перед очима постійно були приклади доброти та великодушності; вони викликали у мене бажання й самому долучитися до життя, де можна було проявити такі високі якості. Але, розповідаючи про свій інтелектуальний розвиток, я не можу змовчати про один випадок, який трапився на початку серпня того ж таки року.

Одного разу вночі, коли, як зазвичай, я вибрався до лісу, щоб пошукати собі їжі та назбирати дров для своїх друзів, я натрапив на шкіряну дорожню торбину, в якій було дещо з одягу та декілька книжок. Я радісно підхопив свою знахідку і повернувся з нею до себе в халупу. На щастя, книжки були написані мовою, яку я частково розумів. Були там «Втрачений рай»¹⁸, один із томів «Життєпису» Плутарха та «Страждання юного Вертера»¹⁹. Володіння таким скарбом принесло мені

---

¹⁸ Автор Джон Мілтон.

¹⁹ Автор Й. В. Гете.

чимало радості. Відтоді я завжди мав поживу для розуму, поки мої друзі займалися своїми повсякденними справами.

Як мені описати тобі той вплив, який справили на мене ці твори? Вони пробуджували багато нових образів і почуттів, іноді занурювали мене в екстаз, але найчастіше огортали глибоким відчаєм. У «Стражданнях юного Вертера», що зацікавив мене не самим лише простим і зворушливим сюжетом, висловлювалося стільки думок, висвітлювалося стільки питань, раніше не зрозумілих мені, що я знайшов там невичерпне джерело для подиву та роздумів. Мирні сімейні сцени, описувані там, а також високі переживання й почуття, в яких не було місця егоїзму, цілковито узгоджувалися з тим, що я спостерігав у моїх друзів, а також із прагненнями, що жили в моїх власних грудях. Сам Вертер здавався мені найбожественнішим з усіх знаних мені чи намальованих моєю уявою створінь. Усе в ньому було простим, але зворушувало мене до глибини душі. Роздуми про смерть та самогубство неминуче повинні були виповнити мене здивуванням. Я не міг і сподіватися збагнути все, але погоджувався з думками героя та плакав через його загибель, хоча не зовсім розумів її причини.

Читаючи, багато що я намагався порівняти зі своїм становищем і власними почуваннями. Я здавався собі

водночас і схожим, і напрочуд несхожим на тих, про кого читав і за ким спостерігав. Я співчував їм і частково розумів їх, але розум мій був іще не настільки розвинутим, як у них; я ні від кого не залежав і ні з ким не був пов'язаний. Колись і я «мину невідворотно, неквапливо», і оплакувати мене не буде кому. Я був потворним на вигляд і величезним на зріст. Що це все означало? Хто я? Звідки? Яке моє призначення? Ці питання я ставив собі постійно, але не знаходив на них відповідей.

Том Плутархових «Життєписів», що потрапив мені до рук, містив історії засновників давніх республік. Ця книжка справила на мене зовсім інше враження, ніж «Страждання юного Вертера». Вертер навчив мене сумувати й печалитися, тоді як Плутарх сповнив мене високих думок; він підніс мене над жалюгідними егоїстичними турботами і змусив любити героїв давніх часів і захоплюватися ними. Багато що з прочитаного було недосяжним для мого розуміння. Мої знання про царства та неозорі простори, могутні ріки та безкраї моря були плутані. Але про міста й великі людські громади я взагалі нічого не знав. Будинок моїх покровителів був єдиним місцем, де я вивчав людську природу, і лише ця книжка показала мені нові, значно ширші краєвиди. Я дізнався про людей, що займалися суспільними справами, про тих, хто владарював і вби-

вав собі подібних. У собі я відчував палке прагнення добродетності, а також відразу до пороку... наскільки я міг зрозуміти справжнє значення цих слів, що були пов'язані для мене хіба з радістю або болем. Ці почуття змусили мене радше надавати перевагу миролюбним законодавцям – Нуму, Солону і Лікургу, та аж ніяк не Ромулу і Тезею. Це патріархальне життя моїх покровителів утвердило в моїй душі саме такі почуття; якби ж моє знайомство із людьми почалося з молодого воїна, що прагнув слави та битв, я б напевно схилився до інших почуттів.

Але «Втрачений рай» справив на мене інакше, значно глибше враження. Я читав його, як і решту книжок, що дісталися мені, наче правдиву історію. Вона зворушила всі почуття – від захоплення до жаху, – які тільки був здатен викликати образ всемогутнього Бога, що веде війну з власними творіннями. Часто я проводив паралелі зі своєю долею. Як і в Адама, в мене не було жодного родича, проте в усьому іншому ми значно відрізнялися одне від одного. Він вийшов із рук Божих у всій своїй красі й довершеності, щасливий та оточений особливою турботою свого Творця; він мав можливість розмовляти із вищими створіннями й учитися в них; я ж натомість був жалюгідним, самотнім та безпорадним. Не раз і не два мені починало здаватися, що я радше нагадую диявола, а коли я спогля-

дав щастя моїх покровителів, то часто почував гірку заздрість.

Ще одна обставина зміцнила й підтвердила ці відчуття. Невдовзі потому, як я оселився в халупі, я знайшов у кишенях одягу, що його прихопив ще з твоєї лабораторії, деякі записи.

Спершу я не звернув жодної уваги на них; але тепер, коли мав змогу їх прочитати, уважно ознайомився з їхнім змістом. Це був твій щоденник за чотири місяці, що передували моїй появі на світ. У ньому ти докладно, крок за кроком описував усю свою роботу; були тут і щоденникові записи з твого повсякденного життя. Ти, звісно, пам'ятаєш їх. Ось вони. Ти закарбував тут геть усе, що було хоча б якимсь чином пов'язане з моїм нещасливим народженням; тут детально описана моя потворна зовнішність, і такими словами, в яких уповні виявилася вся твоя відраза, котрої мені ніколи не забути. Що далі я читав, то гірше мені робилося. «Проклинаю день свого народження! – вигукнув я у відчаї. – Проклинаю творця! Навіщо ти створив чудовисько, від якого навіть *ти* відвернувся із осорогою? Бог у своєму милосерді створив людину прекрасною – за своїм образом і подобою; я ж бо є знівеченою подобою тебе самого, яка виявилася ще бридкішою через цю схожість. Навіть сатана мав товаришів-демонів, які захоплювалися ним і підтримували його, а я самотній і зне-

важений».

Ось у такі роздуми я поринав у години самотності та відчаю; але, щодня маючи змогу бачити чесноти мешканців домівки, їхню лагідність і доброзичливість, я запевняв себе, що вони пожаліють мене, коли дізнаються про мою прихильність до них, і пробачать мені мою потворність. Невже вони проженуть зі свого порогу мене – створіння, котре благає про жалість та дружбу, хоч би яким потворним воно не було? Я ухвалив не засмучуватися, а натомість щонайліпше підготуватися до зустрічі з ними, бо вона має вирішити всю мою подальшу долю. Цю зустріч я відклав іще на декілька місяців, оскільки значення, яке я надавав її успішному перебігу, змушувало мене остерігатися поразки. До того ж із досвідом, який я здобував щоденно, я почав розуміти набагато більше і краще, і мені не хотілося нічого робити принаймні ще кілька місяців, поки в мене не додасться мудрості.

А тим часом у домівці сталися певні зміни. Приїзд Сафії не тільки приніс радість, але й достаток. Фелікс та Агата приділяли багато уваги й часу розвагам і бесідам, а в щоденній роботі їм стали допомагати наймані працівники. Вони не були аж такими багатими, проте почувалися задоволеними та щасливими; у родині царював безтурботний спокій, тимчасом як моє занепокоєння зростало день у день. Що більше я пізнавав,

то чіткіше усвідомлював, що я – жалюгідний вигнанець. Я й далі плекав химерні надії, це правда, але мені було достатньо побачити своє віддзеркалення у воді або хоча б позирнути на власну тінь, яку я відкидав у місячному сяйві, як надія згасала, наче те розмите відображення чи та слабка тінь.

Я намагався подолати власні страхи і зміцнити свій дух перед випробуванням, яке очікувало мене за декілька місяців; іноді розум давав волю мріям і дозволяв їм втікати до райського саду, і тоді я наважувався вимальовувати у своїй уяві чудові та ніжні створіння, які співчують мені і підбадьорюють мене; на їхніх янгольських обличчях сяяли усмішки мені на втіху; але то були всього-на-всього мрії: не було в мене Єви, щоб розвіяти мій смуток та розділити мої думки, я був самотній. Я згадував прохання Адама, звернене до свого Творця. А де ж мій творець? Він покинув мене, і з гіркотою в серці я проклинав його.

Так минула осінь. Я споглядав із подивом і сумом, як із дерев позлітало листя, як усе знову стало голим і похмурим – точно як тоді, коли я вперше побачив ліс у сяйві місяця. Проте похмура погода не лякала мене – я був краще пристосований до неї, аніж до спеки. Але ж мене так тішили квіти, птахи і веселе вбрання літа; коли мене позбавили цього задоволення, мене ще дужче потягнуло до мешканців домівки. Їхнє

щастя не зменшувалося з кінцем літа. Вони любилися та співчували одне одному; а їхні радощі, які вони черпали одне в одному, не залежали від змін, що мали місце навколо них. Що далі я спостерігав за ними, то більше мені кортіло попрохати в них захисту й ніжності; серце моє жадало, щоб вони краще спізнали мене й полюбили; побачити їхні лагідні погляди, звернені до мене, – ось таким було моє найбільше прагнення. Я не хотів припускати й думки, що вони можуть відвернутися від мене з презирством і бридливістю. Жодного старця вони ще не прогнали геть від порогу. Щоправда, я збирався просити в них більше, ніж хліб насущний чи притулок: я потребував співчуття й доброзичливості; але я не вірив, що зовсім не заслуговую на це.

Прийшла зима, і пори року зробили повне коло відтоді, як я пробудився до життя. Тепер усі мої роздуми були звернені на те, як усе ж таки показатися мешканцям домівки. Я перебрав багацько планів, але кінець кінцем вирішив увійти в будинок, коли сліпий старий залишиться там на самоті. Я був достатньо кмітливим, щоб збагнути, що всі, кому я траплявся на очі, понад усе лякалися моєї зовнішності. Голос мій був грубуватий, але не настільки страшний у порівнянні зі страхітливою зовнішньою; отож я зміркував, що коли зможу завоювати прихильність старого Де Лесі, поки його діти будуть відсутні, то зрештою мене згодяться

терпіти і молоді мої покровителі.

Одного разу, коли сонце запалило червоне листя, що вкрило землю, немов чарівний килим, і ще радувало погляд, хоча вже й не гріло, Сафія, Агата й Фелікс вирушили на тривалу прогулянку, а старий висловив охоту залишитися вдома. Коли його діти пішли, він узяв гітару й заграв на ній декілька сумних і ніжних мелодій – найніжніших і найсумніших з усіх, що я чув. Спершу його обличчя світилося задоволенням, але незабаром зробилося задумливим і печальним; за деякий час, відклавши інструмент, він занурився у роздуми.

Серце моє сильно билосся: прийшла мить випробування, яка або справдить мої надії, або підтвердить страхи. Слуги пішли на ярмарок, який проходив неподалік. Усе було тихо в будинку й навколо нього; це був найкращий час, тож я взявся до реалізації свого плану – але сили полишили мене, і я присів на землю. Та за мить я звівся на рівні ноги, зібравши в кулак усю твердість свого характеру, і відсунув дошки, якими я замаскував вхід у свою халупу. Свіже повітря підбадьорило мене, і з поновленою рішучістю я наблизився до дверей будинку.

Я постукав.

– Хто там? – запитав старий. – Заходьте.

Я переступив поріг.

– Перепрошую за вторгнення, – мовив я. – Я – мандрівник і потребую відпочинку; буду вам безмежно вдячний, якщо ви дозволите мені кілька хвилин посидіти біля вогнища.

– Ходіть ближче, – сказав Де Лесі, – я ладен задовольнити всі ваші потреби, якщо зможу. На жаль, дітей моїх немає вдома, а сам я сліпий і боюся, що не зможу вас нагодувати.

– Не переймайтеся, мій добрий господарю, їжа за мене є; мені слід лише зігрітися і відпочити.

Я сів; запала мовчанка. Я знав, що кожна секунда, кожна хвилина дорогоцінна, і все-таки не наважувався почати розмову, аж тут старий сам звернувся до мене:

– Якщо судити з вашої вимови, незнайомцю, ви мій земляк – адже ви француз?

– Ні, але я зростав у французькій родині і знаю лише цю мову. Зараз я прийшов просити притулку у своїх друзів, яких я щиро люблю та сподіваюся на їхню доброзичливість.

– А вони німці?

– Ні, вони французи. Але дозвольте змінити предмет розмови. Я – створіння самотнє й нещасливе, на всьому світі у мене немає ні родичів, ні друзів. Добрі люди, до яких я йду, ніколи мене не бачили і мало про мене знають. Мені страшно, бо якщо тут мені не пощастить, то я вже назавжди стану вигнанцем.

– Не засмучуйтесь. Самотність – то і справді нещастя, але серця людей, коли в них немає прямого егоїстичного розрахунку, наповнені братською любов'ю та милосердям.

Майте надію: якщо це добрі й лагідні люди, не слід впадати у відчай.

– Вони добрі, у світі немає добріших за них; але, на жаль, вони упереджені щодо мене. В мене гарні наміри; я ще нікому не завдав зла і навіть старався робити добро; але вони засліплені фатальним упередженням і замість чутливого та люблячого друга бачать у мені тільки потвору.

– Це сумно, але якщо на вас немає провини, невже неможливо розвіяти їхню упередженість?

– Я намагаюсь це зробити – ось через це мене й мучить страх. Я ніжно люблю своїх друзів; вони не знають мене, але я вже декілька місяців намагаюся стати їм у пригоді, служу їм; та вони можуть подумати, що я хочу завдати їм зла – ось те упередження, яке мені необхідно розвіяти.

– Де вони мешкають?

– Тут поблизу.

Старий помовчав трохи, а потім повів далі:

– Коли ви так відверто поділилися зі мною подробицями своєї історії, я, імовірно, зможу допомогти вам завоювати їхню прихильність. Я сліпий і не бачу вас,

але щось є у ваших словах, котре запевняє мене у вашій щирості. Я теж усього-на-всього бідний вигнанець, але для мене буде справжньою радістю зробити ласку ближньому.

– Ви щира людина! Я вдячний вам і приймаю вашу великодушну пропозицію. Ваша доброта підводить мене із праху; я вірю, що з вашою допомогою я не буду вигнанцем у суспільстві людей.

– Боже борони! Нехай навіть ви злочинець, та вигнання тільки доведе вас до відчаю, але не напевне на добро. Я також нещасливий; я і моя сім'я були засуджені безневинно – ви розумієте, як я співчуваю вашому горю.

– Як мені вам віддячити, мій найкращий, мій єдиний благодійнику? Із ваших вуст я вперше чую добрі слова, звернені до мене; я вічно вам буду вдячний: ваша доброта дозволяє мені сподіватися, що мене очікує гарний прийом у друзів, із якими я маю от-от зустрітись.

– Дозвольте мені дізнатися їхні імена та де вони мешкають...

Я зробив паузу. Ось вона, та мить, яка ущасливить мене або навіки знедолить. Я даремно намагався йому відповісти, оскільки хвилювання позбавило мене останніх сил. Я сів на стілець і розплакався. В цю мить долинули кроки моїх молодих покровителів. Не можна

було гаяти ні хвилини, і, схопивши руку старого, я вигукнув:

– Час прийшов! Захистіть мене і врятуйте! Ви і ваша родина – ось друзі, яких я шукаю. Не полишайте мене в цей час випробування!

– О Боже! – зойкнув старець. – Хто ж ви такий?

Тут двері відчинилися, й увійшли Фелікс, Сафія та Агата. Хто опише їхній жах, коли вони побачили мене? Агата знепритомніла, а Сафія, не в силі навіть допомогти своїй подрузі, вибігла геть. Фелікс кинувся на мене та з надлюдською силою відштовхнув мене від старого, коліна якого я обіймав, й у гніві повалив мене на землю та сильно вдарив палицею. Я міг би роздерти його на шмаття, неначе лев антилопу. Але моє серце провалилося, наче від гіркого болю, і я стримався. Він приготувався повторити свій удар, але тут я, не пам'ятаючись від горя, дав тягу геть із домівки і серед загальної паніки, ніким не помічений, встиг заховатися в своїй халупі.

Розділ 16

Прокляття, прокляття на мого творця! Навіщо я жив? Чому не загасив іскру життя, яку ти так необдуманно запалив? Не знаю; але тоді ще відчай не заволодів мною – я був сповнений гніву і жаги помсти. Я охоче знищив би хатину вкупі з її мешканцями й насолоджувався би їхніми стогонами та болем.

Коли нарешті запала ніч, я вийшов зі свого прихистку і заглибився в ліс; тут, не боячись, що хтось мене почує, я жахливо завив, щоб дати вихід своїм стражданням. Я був схожий на дикого звіра, який потрапив у пастку, я змітав усе на своєму шляху і метався по лісі прудко, мов олень. О, яку страшну ніч я пережив! Холодні зірки глузливо дивилися на мене, а голі дерева хитали наді мною гіллям, і раз у раз глибоку тишу лісу порушував мелодійний спів птахів. Усе, окрім мене, насолоджувалося спокоєм та радістю, і тільки я, немовби пекельна потвора, носив у собі отруту; не отримуючи співчуття, я ладен був видирати з корінням дерева і сіяти навколо себе розруху, а потім милуватися чином рук своїх.

Але така несамовита хвиля почуттів довго тривати не могла; тіло втомилося від фізичного навантаження, і я в безсиллому відчаї впав у вологу траву. Серед

незчисленних мешканців на землі не знайшлося жодного, хто зглянувся б на мене та допоміг мені; то навіть що ж мені милувати своїх ворогів? Ні – саме з тієї хвилини я почав ненастанну боротьбу зі всім людським родом, і перш за все з тим, хто створив мене та прирік на нестерпні муки.

Зійшло сонце; я почув людські голоси та збагнув, що за ясного дня не зможу повернутися до свого прихистку. Тому я заховався в густому чагарнику і вирішив присвятити кілька годин, що чекали мене попереду, роздумам про своє становище.

Легідне сонячне тепло й чисте денне повітря трохи заспокоїли мене, і згадавши все, що трапалося в хатині, я вирішив, що занадто поквапився з остаточним висновком. Я, понад усякий сумнів, вчинив необачно. Мої слова, очевидячки, справили приємне враження на старого, викликали в нього симпатію до мене, але який же я дурень, що тут-таки явився перед очі його дітям! Мені треба було спершу прихилити до себе старого Де Лесі, а перед рештою членів родини постати трішки згодом, коли вони були б до цього готові. Проте ця помилка не видалася мені невиправною, і по довгих роздумах я все-таки вирішив повернутися до хатини, ще раз поговорити зі старим і схилити його на свій бік.

Ці міркування трошки заспокоїли мене, і по обіді я

міцно заснув; але шал у моїй крові досі не згасав, і сновидіння мої не могли бути мирними. Жахлива сцена, що трапилася напередодні, знову і знову розігрувалася перед моїми очима: жінки втікали, а розгніваний Фелікс тягнув мене геть від колін свого батька. Я прокинувся змучений і побачив, що вже стемніло, тож виліз із кущів і вирушив на пошуки харчів.

Коли голод утамувався, я вийшов на знайому мені стежку та попрямував до хатини. Там панувала тиша. Я прокрався у свою халупу і заходився чекати миті, коли родина зазвичай пробуджувалася. Незабаром цей час прийшов, сонце викотилося високо на небо, а мешканці хатини так і не з'являлися. Я весь шалено тремтів в очікуванні жахливого нещастя. Всередині хатини було темно, не долинали жодного звуку; не можу описати, якою болісною була ця невідомість.

Ось повз хатину пройшли двоє селян; сповільнивши біля неї крок, вони завели розмову, страшенно жестикулюючи, але я не розумів їх, оскільки вони балакали мовою своєї країни, яка відрізнялася від мови моїх покровителів. Невдовзі до них наблизився Фелікс, а з ним іще одна людина; це мене напрочуд здивувало, оскільки я не зауважив, як він виходив з хати того ранку; я схвильовано чекав, сподіваючись, що з його мови я зумію хоча б щось дізнатися.

– То ти плануєш, – говорив до Фелікса його супут-

ник, – заплатити оренду за три місяці, та ще й залишити на городі незібраний врожай? Я не хочу скористатися з чужої біди, тож ліпше зачекаймо декілька днів, можливо, ти зміниш плани?

– Не вмовляйте мене – немає жодного сенсу, – відповів Фелікс, – ми не зможемо тут залишитися. Життя мого батька у страшній небезпеці – і все через події, про які я розповідав. Моя дружина й сестра ніколи не забудуть того страхіття. Повторюю, не вмовляйте мене. Забирайте будинок, а мені кортить лишень утекти звідси якомога швидше.

Вимовляючи ці слова, Фелікс увесь тремтів. Разом зі своїм супутником він на декілька хвилин зазирнув у дім, а потім пішов. Відтоді я більше жодного разу не бачив нікого з родини Де Лесі.

Залишок дня я провів у своїй халупі, занурений у тупий відчай. Мої покровителі поїхали і цим учинком розірвали один-однісінький зв'язок, що поєднував мені зі світом. Саме тоді моя душа вперше наповнилася ненавистю та прагненням помсти, і я навіть не намагався погамувати ці відчуття, а навпаки, цілком віддався в їхню владу – всі мої думки були звернені тільки на розруху та смерть. Але на згадку про моїх друзів, про м'який голос Де Лесі, про лагідні очі Агати, про дивну красу аравітянки ці думки зникали – тоді я ронив сльози, які трохи полегшували мій стан. Та

тільки-но я згадував, як вони відштовхнули й залишили мене, у серці знову закипав гнів, шалений гнів; не маючи змоги знищити когось живого, я обернув свій шал на неживі предмети. Ближче до ночі я обклав хатину якими тільки міг горючими матеріалами; знищивши все, що зростало на городі, я нетерпляче очікував, коли зникне місяць і можна буде здійснити мій задум.

Коли була вже глибока ніч, із лісу подув сильний вітер, який швидко розігнав хмари, що вкривали небо; дужі його пориви гуркотіли, як шторм, і викликали в мені якесь безумство, що нищило залишки мого здорового глузду. Я підпалив суху гілку і почав гнівно витанцьовувати навкруги приреченої хатини, раз у раз позираючи на захід, де місяць уже поволі зникав. Нарешті частина його диску заховалася, і я змахнув своїм смолоскипом; коли місяць зник цілком, я із криком підпалив зібрану мною соломі, верес і гілки чагарнику. Вітер роздмухав полум'я, і незабаром вся хатина була окутана вогнем, що облизував її роздвоєними згубними язиками.

Коли я переконався, що дім неможливо врятувати, то пішов геть і заховався в лісі.

Тепер переді мною лежав цілий світ, але куди ж мені податися? Я вирішив тікати якнайдалі від місць, де я стільки нагорювався; але для мене, усім ненависного і зневаженого, будь-яке місце здавалося страхітливим.

Нарешті промайнула думка знайти тебе. Ще з твоїх записів я дізнався, що ти – мій батько, мій творець; то до кого ж мені слід було звернутися, як не до того, хто дав мені життя? Серед предметів, яким Фелікс навчав Сафію, географія була не на останньому місці; з неї я дізнався про приблизне розташування різних країн на земній кулі. Ти згадував про Женеву як своє рідне місто, і саме туди я вирішив попрямувати.

Але як мені знайти туди дорогу самотужки? Я знав, що мушу рухатися на південний захід, коли хочу туди дістатися, та моїм єдиним провідником було сонце. Я не знав назв містечок, через які мені необхідно було пройти, і не мав надії отримати відомості від якої-небудь живої істоти; проте я не засмучувався. Тільки на твою підтримку я сподівався, але й до тебе я не відчував нічого, окрім ненависті. Безжалісний, безсердечний творець! Ти наділив мене почуттями та пристрастями, а потім кинув, зробивши об'єктом загальної зневаги й відрази. Але тільки від тебе я міг очікувати співчуття та компенсації страждань, і я вирішив шукати в тебе справедливості, яку даремно намагався знайти в інших створінь, що взивалися людьми.

Моя мандрівка була довгою, я перетерпів неймовірні страждання. Стояла пізня осінь, коли я залишив місцевість, де так довго мешкав. Я пересувався хіба поночі, побоюючись віч-на-віч зіштовхнутися з людиною.

Природа навкруги мене в'янула, а сонце вже не випромінювало тепла; падав дощ зі снігом; замерзли могутні ріки; поверхня землі стала твердою, холодною та голою; я ніде не знаходив захистку. О земля! Як часто я проклинав своє існування! Всі добрі почуття замерзли в мені, я був сповнений злості та гіркоти. Що ближче я підходив до твоїх рідних місць, то дужче в моєму серці розпалювалося полум'я помсти. Падав сніг, і водойми замерзли, але я не хотів спочивати ні хвилини. Час від часу траплялися події, які допомагали мені знайти правильний шлях; у мене була карта країни, але все-таки я часто й на великі відстані відхилявся від свого напрямку. Почуття, що мучили мене, не дозволяли мені спочивати; не було події, яка б не підживлювала мого гніву та відчаю. Але те, що сталося зі мною, коли я опинився в межах Швейцарії і сонце знову стало випромінювати тепло, а земля почала вкриватися зеленню, тільки зміцнило в моєму серці гіркоту й жах.

Зазвичай упродовж дня я відпочивав і відновлював свою подорож тільки вночі, коли темрява надійно переховувала мене від людей. Але одного разу вранці, впевнившись, що мій шлях лежить через густий ліс, я насмілювався продовжити свою мандрівку і на світанку; наступний день, один із перших днів весни, підбадьорив мене – так яскраво сяяло сонце і повітря було

наповнене ароматами. Я відчув, що в мені оживають ніжні та радісні почуття, які здавалися давно забутими. Вражений новизною цих відчуттів, я віддався їм цілком і, на мить забувши про свою самотність і бридку зовнішність, наважився бути щасливим. Лагідні сльози знову потекли моїми щоками, я навіть вдячно звів вологі очі до благословенного сонця, яке подарувало мені таку радість.

Я блукав і блукав лісовими стежками, допоки не вийшов на узлісся, де протікала глибока та швидка ріка, над якою дерева схилили своє гілля – оживлене весною й набубнявіле. Тут я зупинився, не знаючи, куди податися далі, але зненацька почув голоси, що змусили мене заховатися в тіні кипариса. Ледве я встиг заховатися, як до мого сховку підбігла дівчинка – вона голосно сміялась і, немовби граючись, від когось тікала. Вона побігла далі обривистим берегом, але зненацька її нога сковзнула – і вона впала в бистрі води річки. Я вискочив зі свого сховку і, напруживши всі сили в боротьбі з течією, врятував її та витягнув на берег. Вона лежала без тями, я спробував усе, що міг, аби оживити її, аж зненацька нагодився селянин, імовірно той, від кого вона граючись утікала. Побачивши мене, він кинувся до мене і, вирвавши дівчинку з моїх рук, квапливо побіг углиб лісу. Я хутко попрямував за ним, заледве усвідомлюючи, навіщо роблю це; та ко-

ли він побачив, що я його наздоганяю, то навів на мене цівку рушниці й вистрілив. Я впав, а мій кривдник мерщій зник у лісі.

Ось яку винагороду я отримав за свою доброту! Я врятував людське життя, а навзамін потерпав від жахливого болю: постріл розірвав м'яз і роздробив кістку. Чудові почуття, які огортали мене лише декілька хвилин тому, зникли, і я від злості скреготав зубами. Не тямлячи себе від болю, я дав собі клятву вічно ненавидіти весь людський рід і мститися йому. Аж тут страждання, що спричиняла рана, взяли гору наді мною, і я знепритомнів.

Упродовж кількох тижнів я вів жалюгідне існування в лісі, намагаючись вилікувати завдану мені рану. Куля поцілила мені в плече, і я не знав, чи застрягла вона там, чи пройшла навиліт; у всякому разі я не мав жодної змоги виколупати її. Мої страждання погіршувалися гнітючим почуттям несправедливості – думкою про невдячність тих, хто завдав мені болю. Я щоденно присягався помститися – я прагнув смертельної помсти, бо тільки вона могла компенсувати всі мої образи та страждання.

Минуло кілька тижнів, і моя рана загоїлася, я продовжив свою мандрівку. Труднощі, які підстерігали мене на шляху, вже не могли полегшити ні яскраве сонце, ні лагідні подихи весни; радість обернулася глумом, що

вразив мою невтїшну душу і змусив ще болїснїше вїдчути: я не створений для радостї й задоволень.

Проте моя важка подорож добїгала кїнця, і вже за два мїсяцї я дїстався околиць Женеви.

Вечорїло, коли я прибув; я вирїшив поки що знайти собї притулок у полї й почав мїркувати, якими словами звернуся до тебе. Я був цїлковито розчавлений утомою та голодом і вїдчував себе занадто нещасним, аби насолоджуватися свїжїстю легкого вечїрнього вїтру або видовищем сонця, що сїдало за величнї вершини Юри.

Тут я поринув у легкий сон, який дозволив менї перепочити вїд думок, що мучили мене. Його перервала поява гарненького дитяти, що пїдбїгло до мого сховку з усїєю жвавїстю дитинства. Я поглянув на нього, і зненацька в мене промайнула думка, що, можливо, це маленьке створїння ще не упереджене до мене – воно прожило занадто короткий вїдтинок життя, щоб перейнятися вїдразою до потвори. Якби менї вдалося зловити його і зробити своїм приятелем і другом, я не був би таким самотнїм на цїй населенїй землї.

Ось чому я спїймав хлопчика, коли він пробїгав повз мене, і поставив просто себе. Але побачивши мене, він затулив руками очї й пронизливо закричав; я із силою вїдвїв його долонї вїд очей і мовив:

– Хлопчику, чому ти кричиш? Я не маю наміру об-

разити тебе, вислухай мене...

Але він відчайдушно викручувався з моїх рук.

– Пусти мене, – репетував він. – Виродок! Бридкий виродок! Ти хочеш мене з'їсти й роздерти на шматочки! Ти людоджер! Пусти мене, бо я наскаржуся своєму папа!

– Хлопчику, ти вже ніколи не побачиш свого папа – ти маєш піти зі мною.

– Бридке чудовисько! Пусти мене! Мій папа – член магістрату. Його звати Франкенштайн, і він тебе покарає. Ти не смієш тримати мене!

– Франкенштайн! То, отже, ти належиш до родини мого ворога, якому я поклявся вічно мститися! Тож ти станеш моєю першою жертвою.

Хлопчик продовжував викручуватися і обзивати мене такими словами, що вселяли відчай у моє серце. Я стиснув його горло, аби він замовк – і за мить він лежав біля моїх ніг мертвий.

Я поглянув на свою жертву, і серце моє сповнилося радості та диявольського торжества; плескаючи у долоні, я вигукнув:

– Я також можу сіяти горе; виявляється, мій ворог вразливий, і ця смерть доведе його до відчаю, а прийдешні численні нещастя вимучать і розчавлять його!

Роздивляючись дитину, я побачив, як на грудях у хлопчика щось зблиснуло. Я взяв річ у руки – то

був портрет вродливої жінки. Незважаючи на злобу, що кипіла в моїй крові, він привернув мою увагу та пом'якшив мене. Впродовж кількох хвиль я в захваті споглядав темні очі, обрамлені довгими віями, і чудові уста; але незабаром гнів знову взяв наді мною гору; я згадав, що назавжди позбавлений радості, якою наділені самі та мають змогу дарувати іншим такі жінки – адже якби ця жінка, чий портретом я милувався, уздірла мене, вираз її божественної доброти змінився б на страх і відразу.

Чи варто дивуватися, що такі думки ще більше гнівили мене? Зараз мене вражає хіба одне: чому в той момент, замість вивільнити свої почуття через крик і біль, я не кинувся на людей і не загинув у сутичці з ними?

Знесилений цими почуттями, я залишив місце, де скоїв злочин, у пошуках надійнішої схованки й увійшов до сараю, вважаючи, що там нікого немає. На соломі спала жінка; вона була молода, щоправда, не така вродлива, як та, чий портрет я тримав у руках нещодавно, але теж приємної зовнішності – вона квітла юністю та здоров'ям. Ось, подумав я, одна з тих, хто дарує ніжні усмішки всім, окрім мене. Тоді я схилився над нею і прошепотів: «Прокинься, найчарівніша, твій коханий тут, поруч із тобою і ладен усе віддати за один лише твій лагідний погляд; кохана, збудися!»

Спляча красуня ворухнулася, і я затремтів від стра-

ху. А якщо вона справді прокинеться, побачить мене і вкаже на мене як на вбивцю? Так би вона і вчинила, якби розплющила очі й побачила мене. Ця думка позбавила мене здорового глузду, вона збудила в мені диявола; нехай постраждаю не я, а вона, нехай вона розплатиться за вбивство, яке я скоїв, оскільки я навіки позбавлений усього, що вона могла б мені дати! Це вона призвела до злочину, тож нехай вона за нього й відповідає! Завдяки урокам Фелікса і кривавим законам людей я навчився чинити зло. Отож я схилився над нею і надійно заховав портрет у складках її сукні. Вона знову ворухнулася, і я втік.

Ще декілька днів я блукав побіля того місця, де все це скоїлося, – то я бажав побачити тебе, то волів навіки залишити цей світ страждань. Нарешті я забрався в гори і тепер блукаю тут серед тиші, де мене пожирає палка пристрасть, яку я можу задовольнити лише за твоєї допомоги. Наші дороги не розійдуться доти, поки ти не пообіцяєш виконати мою вимогу. Я самотній і нещасний; жодна людина не захоче наблизитися до мене, але створіння, що буде настільки ж потворним, як і я, ніколи не відвернеться від мене. Моя подруга повинна бути такою, як і я, вона має бути потворною. І створити її мусиш ти».

Розділ 17

Чудовисько замовкло, зупинивши на мені погляд в очікуванні відповіді. Але я почувався враженим, розгубленим, не міг зібратися на думці, аби цілковито осмислити його вимогу. Тоді монстр повів далі:

– Ти маєш створити для мене жінку, з якою ми б змогли жити, відчуваючи одне до одного прихильність, яка мені так потрібна. Це здатен зробити тільки ти, і я маю право вимагати від тебе те, в чому ти не можеш мені відмовити.

Проте остання частина його розповіді знову розбурхала мій гнів, який, здавалося, на певний час затих, поки він розповідав про своє мирне життя в халупці, та коли ж він вимовив свою пропозицію, я більше не в змозі був боротися зі своїм гнівом.

– Я категорично відмовляюся, – відповів я, – і жодні тортури в світі не зможуть мене змінити своє рішення. Ти можеш зробити мене найнещаснішим із людей, але ти ніколи не змусиш мене впасти так низько у власних очах. Дати життя іншому створінню, схожому на тебе, щоб ви разом спустошували світ! Геть від мене! Я дав тобі відповідь; ти можеш піддати мене тортурам, але я ніколи не погоджуся.

– Ти помиляєшся, – відповів монстр, – замість по-

грозувати тобі, я ліпше наведу тобі розумні аргументи. Я жорстокий, тому що я жалюгідний. Хіба не тікають від мене, хіба не ненавидять мене всі люди? Навіть ти, мій творець, з радістю знищив би мене; зрозумій це і скажи мені: чому я маю жаліти людину більше, ніж ця людина жаліє мене? Ти б навіть не вважав себе вбивцею, якби тобі вдалося скинути мене в одну з льодяних прірв і знищити моє тіло – творіння твоїх власних рук. Чому ж я повинен жаліти людей, коли вони зневажають мене? Нехай би людина жила зі мною в дружбі та злагоді, тоді я замість зла чинив би їй тільки добро та зі сльозами дякував би тільки за те, що вона приймає його. Але це неможливо – людські почуття зводять нездоланну для нашого союзу перешкоду. А я не можу змиритися з цим, наче підлий раб. Я помщуся за всі свої образи; оскільки мені не дано вселяти любов, я викликатиму страх; і перш за все у тебе – мого заклятого ворога, мого творця, до якого я присягаюсь у незгасимій ненависті. Стережися: я зроблю все, щоб знищити тебе, і я не заспокоюся доти, доки не спустошу твоє серце і ти не проклянеш годину свого народження.

Диявольська лють горіла в його словах, а його обличчя здавалося потворною гримасою, яку не міг витримати людський погляд; проте досить скоро він заспокоївся та повів далі:

– Я хотів переконати тебе. Моя лють тільки шкодить мені самому, оскільки ти ніяк не збагнеш, що саме *ти* – її причина. Якби хто-небудь поставився до мене із ласкою, я відплатив би йому стократ і сторицею; заради одного створіння я примирився би з усім людським родом! Але це – нездійсненна мрія. Хоча те, що я благаю у тебе, цілком розважливо та скромно: мені потрібна істота протилежної статі, така ж жахлива, як і я; це невелика радість, але це все, що я можу отримати, і я задовольнюся малим. То правда, через власну потворність ми почуватимемося відрізнаними від решти світу, але завдяки цьому ми ще дужче прив'яжемося одне до одного. Наше життя не буде щасливим, але воно буде чистим і позбавленим страждань, які я відчуваю зараз. О мій творець! Зроби мене щасливим, дозволь мені відчути вдячність до тебе за одну-однісіньку ласку! Дозволь мені впевнитися, що я здатен хоча б у кого-небудь викликати співчуття; не відмовляй мені у моєму проханні!

Я був зворушений. Я тремтів на саму думку про можливі наслідки моєї згоди, але усвідомлював, що в його аргументах є дешиця справедливого. Його розповідь, його емоції свідчили, що це створіння наділене чуттями, і чи не був зобов'язаний я, його творець, вділити йому часточку щастя, якщо це було в моїй владі? Він помітив перемену в моєму настрої та мовив:

– Якщо ти згодишся, то ні ти, ні будь-яке інше людське створіння ніколи нас більше не побачать: я зникну в неозорих пустелях Південної Америки. Моя їжа відрізняється від людської: я не знищу ані ягняти, ані козеняти заради вдоволення своєї плоті; жолуді та ягоди – ось усе, що мені потрібно. Моя подруга буде схожою на мене й, отже, задовольнятиметься такою самою їжею. За постіль нам правитиме сухе листя; сонце світитиме нам так само, як світить людям, і воно вирощуватиме для нас плоди. Картина, яку я тобі маю, – мирна та людська, і ти, звісно, розумієш, що не зможеш відмовити мені в моєму проханні лише заради того, щоб показати всю свою владу та жорстокість. Яким би безжальним ти не був до мене, зараз я помічаю в твоїх очах співчуття. Дозволь мені скористатися вдалим моментом і переконати тебе пообіцяти мені те, чого я так палко прагну.

– Ти маєш намір, – відповів я, – залишити населені місця й оселитися в пустелі, де самотні твоїми сусідами будуть хіба дикі звірі. Але ж як зможеш ти, так палко бажаючи любові та прихильності людей, довго зоставатись у вигнанні? Ти знову повернешся і знову шукатимеш їхньої ласки, але в черговий раз наразишся на ненависть; твоя лють запалиться знову, а у тебе буде ще й подруга, яка допоможе тобі нищити всіх і все. Це не має статися; не наполягай на своєму,

оскільки я все одно не погоджуся.

– Твої почуття такі мінливі! Тільки мить тому мої доводи зворушили тебе, то чому ж ти знову вороже сприймаєш мої скарги? Клянусь землею, на якій я живу так само, як і ти – мій творець, що разом із подругою, яку ти створиш для мене, я залишу землі, заселені людьми, та вдовольнюся життям у диких, пустельних місцях. Люті пристрасті полишать мене, бо з'явиться хтось, хто любитиме мене. Моє життя потече спокійно, і в мить своєї смерті я не проклинатиму свого творця.

Його слова справили на мене дивний вплив. В мені на час пробуджувалося співчуття й виникало бажання розрадити його, та досить було глянути на нього – на брудну потвору, яка рухалась і балакала, як серце в мені переверталось і добре почуття витісняли жах та ненависть. Я намагався притлумити їх; я говорив собі, що хоча й не можу співчувати монстрові, проте не маю права відмовити в крихті щастя, яку маю змогу йому подарувати.

– Ти присягаєшся, – мовив я, – не завдавати людям шкоди; та хіба щойно ти не показав власну лють, яка заважає мені повірити твоїм словам? Як мені знати – можливо, ти вмієш добре прикидатися, а потім святкуватимеш, коли отримаєш ширший простір для реалізації своєї помсти.

– Та як ти смієш! Зі мною не можна так обходитися, я вимагаю відповіді. Якщо в мене не буде прив'язаності, не буде любові, тоді я віддамся ненависті та пороку; любов іншого створіння знищила б корінь моїх злочинів, і ніхто більше б не почув ані про мене, ані про мої злочини. Мої вади породжені вимушеною самотністю, яка мені ненависна; мої чесноти розквітнуть, коли я почну спілкуватися з рівною собі істотою. Я відчуватиму прихильність розумного створіння, я стану ланкою у ланцюгу живої природи, від якої зараз я відокремлений.

Я помовчав, зважуючи і його розповідь, і аргументи, які він навів. Я міркував про гарні риси, які проявилися в нього на початку його життєвого шляху, та про все те хороше, що знищили в ньому та відразу й презирство, з якими до нього поставилися його покровителі. Мені слід було також зважати на його фізичну міць і колишні погрози – він-бо був створінням, здатним мешкати в льодових печерах і легко втікати від переслідувачів по краю неприступних прірв, він володів такою силою, з якою марно тягатися. По тривалих роздумах я вирішив, що справедливість, як до нього, так і до моїх ближніх, вимагає, щоб я погодився на його прохання. Отож я повернувся до нього й мовив:

– Я згоден пристати на твою пропозицію, якщо ти даси священну обітницю назавжди залишити Європу

і не з'являтися в жодному місці, населеному людьми, щойно отримаєш від мене жінку, яка розділить із тобою вічне вигнання.

– Присягаюся, – вигукнув він, – сонцем і блакитним склепінням небес, присягаюся вогнем кохання, що палає в моєму серці: виконай моє прохання, і ти більше мене не побачиш доти, доки вони існують. Повертайся додому і хутко берись до роботи; я стежитиму за її ходом з невимовною тривогою; і не турбуйся – тільки-но все буде готове, я з'явлюся.

Промовивши ці слова, він зненацька залишив мене самого, ймовірно, побоюючись, що я можу передумати. Я бачив, як він спускається з гори – швидше, ніж летить орел; і зовсім скоро він загубився серед хвиль льодового моря.

Його розповідь тривала цілий день, і коли він зникнув, сонце вже зачухувалося за лінію обрію. Я знав, що мені слід негайно спускатися в долину, бо зовсім скоро все навкруги зануриться в темряву; але на серці в мене лежав тягар, і кроки мої самі собою сповільнювалися. Захоплений роздумами про події сьогоднішнього дня, я з труднощами продирався вузькими гірськими стежками, повсякчас ризикуючи оступитися. Була вже глупа ніч, коли я підійшов до звичного місця привалу на півдорозі додому і присів поблизу джерела. Зірки світили між хмарами; переді мною височіли

стрункі сосни, а де-не-де лежали повалені стовбури. То була сувора краса, що викликала в мене дивні думки. Я гірко заплакав і, ламаючи руки у відчаї, вигукнув: «О зорі, хмари й вітри, всі ви глузуєте з мене; та якщо ви здатні співчувати мені, знищте мої чуття та спогади, дозвольте мені зникнути; але якщо ні – зникніть, зникніть самі й залиште мене у пільмі!»

То були сумбурні та жалюгідні думки, і я не можу описати, як тиснуло на мене це мерехтіння зірок, як я дослухався до кожного подуву вітру, немовби то був зловісний сироро, що загрожував проковтнути мене.

Був світанок, коли я нарешті повернувся в селище Шамуні; одразу ж, без відпочинку, я вирушив до Женеви. У моєму серці царювало сум'яття, я не міг заспокоїтися; почуття мої тиснули на мене, як тягар, як справжня гора, і притупляли навіть мої страждання. В такому стані я повернувся додому та постав перед рідними. Мій вигляд спричинив сильне хвилювання, але я не відповідав на жодні розпитування і заледве мав змогу вимовити й слово. Я усвідомлював, що наді мною тяжіє прокляття і я не маю права на співчуття, мені здавалося, що я ніколи не зможу вже насолоджуватися спілкуванням із близькими. Проте все одно я любив їх до нестями; заради їхнього порятунку я вирішив взятися до ненависної справи. Думка про майбутнє заняття змусила всі інші сторони життя відсту-

пити на задній план, тільки вона зараз була для мене реальною і життєвою.

Розділ 18

Минали день за днем і тиждень за тижнем після мого повернення до Женеви, а я все не міг зібратися на мужності та взятися до роботи. Я побоювався помсти розчарованого демона, проте ніяк не міг переступити через власну відразу до роботи, яка очікувала мене. Я усвідомлював, що не зможу створити жінку, не присвятивши декілька місяців ретельним дослідженням і пошукам. Я чув про останні відкриття, зроблені одним англійським ученим, які мали велике значення для успішного завершення моєї роботи, і я вже подумував запитати у батька дозволу відвідати Англію з цією метою; але я чіплявся за кожен привід, щоб відкласти розмову, й ухилявся від першого кроку на цьому шляху, тим більше що нагальність справи здавалася що далі, то більш сумнівною. Я справді змінився; моє здоров'я, що раніше здавалося підірваним, тепер зміцніло; піднімався також і мій настрій, коли його не затьмарювала думка про зловісну обіцянку. Мій батько з радістю спостерігав за цією переминою та міркував, як знайти найкращий спосіб, аби розвіяти залишки моєї печалі, яка іноді поверталася й затьмарювала сонце. В такі хвилини я прагнув цілковитого усамітнення. Всі дні я проводив самотою, сидячи в малень-

кому човні на озері, слідкуючи за хмарами і дослухаючись до плескоту хвиль, мовчазний та в'ялий. Але свіже повітря і яскраве сонце майже завжди відновлювали мій душевний спокій, і, повертаючись додому, я відповідав на вітання близьких з веселою усмішкою та радісним серцем.

Саме після мого повернення з однієї такої прогулянки батько покликав мене і заговорив:

– Я з радістю помічаю, любий мін сину, що ти знову відчуваєш приємність від колишніх задоволень і, здається, повертаєшся до колишнього себе. Проте ти досі нещасливий і намагаєшся уникати нашого товариства. Деякий час я мучився здогадками про причину, але вчора в мене промайнула думка, і якщо вона справедлива, то я благаю тебе: довірся мені. Нецирність у такій справі не тільки даремна, але може накликати на всіх нас іще більше нещастя.

Я шалено затремтів на такі слова, а батько тим часом вів далі:

– Зізнаюся, я завжди вважав, що твій шлюб із нашою милою Елізабет довершить щастя нашої родини і стане опертям для мене на старість. Ви прив'язані одне до одного з дитячих літ; ви разом навчалися і за своїми схильностями та смаками пасуєте одне одному. Але людська досвідченість сліпа, і те, що я вважаю найкращим шляхом до щастя, можливо, цілком зруй-

нує його. Ти, либонь, ставишся до неї як до своєї сестри, не маючи жодного наміру зробити її своєю дружиною. Імовірно, ти зустрів іншу дівчину і покохав її; вважаючи себе зв'язаним словом честі з Елізабет, ти намагаєшся притлумити своє почуття, і це, очевидно, завдає тобі страждань.

– Мій дорогий батьку, не переймайся. Я люблю кузину ніжно та щиро. Я ніколи не зустрічав дівчини, як Елізабет, здатної пробудити в мені найпалкіше захоплення та кохання. Мої надії на майбутнє і всі мої плани пов'язані з цим шлюбом.

– Твої слова з цього приводу, любий Вікторе, дарують мені радість, якої я давно не відчував. Якщо це твої справжні почуття, то ми, безумовно, будемо щасливими, хоч нещодавні сумні події тяжіють над нами. Але я хотів би розвіяти темряву, яка огортає твою душу. Скажи мені, а якщо нам не відкладати вашого шлюбу? Нас причавило нещастя, і нещодавні події забрали в нас спокій, такий потрібний мені у моєму віці та з моїми хворобами. Ти молодий, але я не вважаю, що ранній шлюб, при твоїх статках, завадить здійсненню інших твоїх намірів – не дасть тобі відзначитися та прислужитися людям. Не подумай про те, що я збираюся нав'язати тобі щастя і що відстрочка викличе в мене побоювання. Не розцінюй моїх слів як поганого помислу і відповідай мені, благаю тебе, довірливо та

щиро!

Я мовчки вислухав батька і певний час не міг відповісти. Безліч думок промайнуло в моїй голові, і я намагався ухвалити якесь певне рішення. На жаль! Негайний союз із моєю Елізабет вселяв у мене жах та страх. Я був зв'язаний обіцянкою, якої ще не виконав і яку не наважувався порушити, бо коли б я це зробив, які б іще нещастя нависли наді мною та над моєю приреченою родиною? Чи міг я святкувати, коли на шиї у мене висів смертельний тягар, що хилив мене до землі? Я мусив виконати свій обов'язок і дати можливість чудовиську зникнути разом зі своєї подругою, перш ніж сам зможу насолоджуватися щастям у шлюбі, від якого я очікував спокою.

Я згадав також про необхідність поїздки до Англії або ж принаймні тривалого листування з кимось із тамтешніх учених, дослідження та відкриття яких були вкрай необхідні для майбутньої моєї роботи. Другий спосіб отримання необхідних мені відомостей здавався мені повільним та незадовільним; крім того, мене пригнічувала думка, що я маю взятися до своєї ганебної справи в будинку мого батька, що мені доведеться день у день спілкуватися з тими, кого я люблю. Я знав, що може трапитися тисяча неприємностей і найкрихітніша з них здатна розкрити таємницю, яка змусить всіх, хто зі мною пов'язаний, затреміти від жаху.

Я також усвідомлював, що раз у раз втрачатиму самоконтроль і не зможу приховувати ті жахливі почуття, які відчуватиму під час своєї страшної роботи. Я повинен був ізолювати себе від усіх, кого любив, поки виконуватиму її. Якщо вже я почну її, то зможу швидко закінчити і повернути родину до мирного щастя. Якщо я виконаю обіцянку, чудовисько назавжди зникне. А, можливо (так малювалося в моїй нерозважливій уяві), тим часом трапиться яка-небудь катастрофа, що знищить його і назавжди покладе край моєму рабству.

Цими почуттями я й керувався у своїй відповіді батьку. Я висловив бажання відвідати Англію, але приховав справжні причини такого прохання, натомість послався на обставини, які не викликали підозри, і так наполягав на необхідності поїздки, що батько легко погодився. Він радо зауважив, що після тривалого періоду похмурого відчаю, майже божевілля, я здатний радіти майбутній поїздці, і сподівався, що зміна обстановки та різноманітні розваги ще до повернення додому остаточно приведуть мене до тями.

Тривалість своєї відсутності я мав визначити самостійно; вона складе декілька місяців або ж, у найгіршому разі, рік. Батько потурбувався і про мого супутника. Попередньо не сповістивши мене, він домовився з Елізабет і влаштував усе так, що Клерваль мав приєднатися до мене в Страсбурзі. Це заважало усамітнен-

ню, такому необхідному для успішного виконання моєї роботи; проте на початку подорожі присутність друга в жодному разі не могла бути перепорою, і я щиро зрадів, що таким чином мені вдасться уникнути численних годин самотніх роздумів, здатних довести мене до божевілля. Ба більше, Анрі міг певною мірою захистити мене від втручання ворога у мої справи. Якби я був сам, чи не почав би він час від часу нав'язувати мені свою бридку присутність, щоб нагадувати про моє завдання або слідкувати за ходом його виконання?

Отож, шлях мій лежав до Англії, і було вирішено, що моє одруження з Елізабет неодмінно відбудеться одразу після мого повернення. Батько, через свої похилі літа, неохоче погодився на відстрочку. Що ж до мене, була лише одна винагорода, яку я обіцяв собі за тяжку й ненависну працю, одна втіха в моїх безмежних стражданнях: то була надія дочекатися дня, коли, звільнений від мерзенного рабства, я зможу просити руки Елізабет і в шлюбі з нею нарешті забути минуле.

Я почав готуватися до поїздки, але одна думка переслідувала мене і виповнювала серце хвилюванням та страхом. На час моєї відсутності я залишав своїх близьких, які й не підозрювали про існування ворога та не могли захиститися від його нападу, а мій від'їзд мав розгнівати його. Але ж він обіцяв прямувати за мною, куди б я не їхав; тож чи не супроводжувати-

ме він мене до Англії? Сама ця думка була страшною, але водночас заспокійливою, оскільки гарантувала безпеку моїм близьким. Жахала мене інша перспектива – що він, навпаки, не поїде, а залишиться. Впродовж останнього часу я був рабом свого творіння, я діяв під впливом моменту, а тепер інстинкт підказував мені, що демон попрямує за мною і не становитиме загрози для моєї родини.

Був кінець вересня, коли я знову залишив рідну країну. Мандрівка була затіяна на моє власне бажання, а тому Елізабет не заперечувала, проте вона була сповнена хвилювання на саму думку, що горе знову заволодіє мною, а вона буде далеко. Завдяки її піклуванню за супутника я отримав Клерваля, та все одно чоловік залишається сліпим до тисяч життєвих дрібниць, що потребують уваги жінки. Їй кортіло просити мене повернутися чимскоріш, та численні почуття, що суперечили одне одному, змусили її змовчати і попрощатися зі сльозами, але без слів.

Я сів у дорожній екіпаж, заледве усвідомлюючи, куди прямую, і байдужий до того, що діється навкруги. Я згадав тільки – і з якою гіркотою! – про мої хімічні прилади та звелів, щоб їх запакували мені в дорогу. Занурений у найрізноманітніші невтішні думки, я проминув багато прегарних місць, але очі мої втупилися в одну точку і нічого не помічали навкруги. Я міг дума-

ти тільки про мету своєї мандрівки й роботу, яка тепер захопить весь мій час.

По декількох днях, які я провів у цілковитій апатії, подолавши багато льє, я прибув до Страсбурга, де дочекався прибуття Клерваля. Нарешті він приїхав. Який же контраст був між нами! Його надихав кожен новий пейзаж, переповнювала радість, коли він спостерігав красу призахідного сонця, але ще більше він радів світанку і приходу нового дня. Він звертав увагу на барви ландшафтів і неба, які постійно змінювалися.

– Ось для чого варто жити! – вигукував він. – Ось як я насолоджуюся життям! Але ти, любий Франкенштайне, чому ти такий пригнічений і засмучений?

І справді, голова моя була зайнята похмурими думками, і я не бачив ні заходу вечірньої зірки, ні золотого світанку сонця, що віддзеркалювалися в Рейні. І ви, мій друже, отримали б набагато більше задоволення, читаючи щоденник Клерваля, який умів відчувати природу й захоплюватися нею, ніж слухаючи мої роздуми. Адже я – нещасне створіння, наді мною тяжіє прокляття, що заступило мені шляхи до радості.

Ми вирішили спуститися Рейном на човні від Страсбурга до Роттердама, а звідти прямувати до Лондона. Всю мандрівку ми пропливали вздовж численних островів, що поросли верболозом, і побачили декілька чудових міст. Ми зупинилися на один день у Манаймі,

а на п'ятий день після відплиття зі Страсбурга прибули в Майнц. Нижче Майнца береги Рейну стають дедалі живописнішими. Течія річки прискорюється, і вода звивається між невисокими, але стрімкими, красиво окресленими схилами. Ми бачили численні розвалини замків, що стояли на краю високих і недосяжних прірв, оточені темним лісом. У цій частині Рейну ландшафти на диво розмаїті. То перед вами крутий схил або розвалений замок, що звисає над прірвою, на дні якої біжать темні води Рейну; то зненацька в закруті ріки на мису виринають квітучі виноградники з зеленими пласкими схилами та велелюдні міста.

Наша мандрівка припала на час збору винограду, і, пливучи водою, ми слухали пісні виноградарів. Навіть я, причавлений сумом, обурений похмурими передчуттями, охоче слухав їх.

Я лежав на дні човна і, вдивляючись в безхмарне небо, неначе пив спокій, якого так довго не знав. Якщо навіть мною заволодівали такі почуття, хто зможе описати те, що відчував Анрі? Він неначе опинився в країні чудес і насолоджувався щастям, яке так рідко дається людині.

– Я бачив, – казав він, – найчарівніші краєвиди моєї батьківщини; я відвідав озеро Люцерн та Урі, де сніжні гори майже прямовисно спускаються до води, кидаючи на неї темні непроникні тіні, які надавали б озеру

похмурого вигляду, якби не веселі острівці, що радували погляд; я бачив ці озера в бурю, коли вітер здіймався та закручував водяні вихори, тож можна було собі уявити справжній смерч на просторах океану; я бачив, як хвилі билися в підніжжя гори, де сніговий обвал одного разу заскочив священника з дружиною, – подекуть, їхні передсмертні крики досі чутні в завиванні нічного вітру; я бачив гори Ля Вале та Пей де Во; і все-таки тутешній край, Вікторе, подобається мені більше за всі наші чудеса. Швейцарські гори величніші для мене, але шарм схилів ріки незрівнянний ні з чим, що я бачив раніше. Поглянь на замок, який завис онде над прірвою, або на той, на острові, що майже цілком заховався у листі дерев; а ось виноградарі повертаються зі своїх виноградників; а он селище, що ховається в брижах гір. О, звісно, дух-охоронець цих місць має душу, співзвучнішу людині, ніж духи, що нагромаджують льодовики чи живуть на неприступних гірських вершинах нашої батьківщини.

Клерваль! Любий мій друже! Я й зараз із захватом повторюю твої слова і вихваляю тебе, як ти на те й заслуговуєш. Це була людина, неначе народжена «в самій поезії природи»²⁰. Його бурхлива, захоплива фантазія стримувалася чуттєвістю його серця. Він був здатен палко кохати, а в дружбі він виявляв таку від-

---

²⁰ Джеймс Генрі Лі Гант (1784—1859), «Історія Ріміні».

даність, яка, якщо вірити життєвій мудрості, існує лише в нашій уяві. Але людська краса не могла цілковито заповнити його палку душу. Природу, якою дехто лише милується, він пристрасно любив:

...Бурхливий водоспад
Захоплював його, висока скеля,
І гори, і густі похмурі хащі,
Всі барви їхні й обриси чіткі
Його насичували, як палке кохання,
Котре не потребує ні прикрас,
Ні мудрих доводів, ані краси,
Яка милує око...²¹

Де ж він тепер? Невже ця чудова людина щезла без сліду? Невже цей гострий розум, це багатство думок, ця дивовижна й невичерпна уява, що творила цілі світи, які залежали від життя творця свого, – невже це все загинуло? Невже тепер він живе лише в моїй пам'яті? Ні, це неправда; твоє тіло, таке довершене й красиве, перетворилося на попіл, але твій дух досі залишається розрадою твоєму нещасному другові.

Прости мені ці скорботні почуття; мої слова – всього-на-всього слабка данина незліченним чеснотам Анрі, але вони заспокоюють моє серце, втамовують біль, який викликає пам'ять про нього. Тепер я продовжу

---

²¹ Вільям Вордсворт (1770—1850), «Тинтернське абатство».

свою розповідь.

За Кельном ми спустилися на рівнини Голландії; залишок нашого шляху ми вирішили подолати сушею, оскільки вітер був зустрічним, а течія занадто слабкою, щоб допомагати нам. У цьому місці мандрівка стала не такою цікавою (я маю на увазі красу природу), але вже за декілька днів ми прибули до Роттердама, звідки продовжили свій шлях морем до Англії. Одного ясного ранку наприкінці грудня я вперше побачив білі скелі Британії. Береги Темзи являли собою цілковито нові для нас краєвиди: вони були пласкими, але родючими; майже з кожним містечком була пов'язана якась легенда. Ми побачили форт Тильбюрі та згадали іспанську Армаду; потім Грейвсенд, Вулвіч і Гринвіч – місця, про які я чув на батьківщині.

Нарешті ми побачили незлічимі шпилі Лондона, купол собору Святого Петра, що височів наді всім, і знаменитий в англійській історії Тауер.

Розділ 19

Саме в Лондоні ми вирішили перепочити; ми хотіли провести в цьому дивовижному й уславленому місті декілька місяців. Клерваль волів познайомитися зі знаменитостями того часу, але для мене це було другорядним; більш за все я переймався збиранням відомостей, що були необхідні для виконання моєї обіцянки, і квапився залучити до справи рекомендаційні листи, адресовані найвидатнішим науковцям – медикам і біологам.

Якби ця мандрівка була затіяна в щасливі дні мого навчання, вона була б для мене невимовною радістю. Але на мені лежало прокляття, і я відвідував людей тільки для того, щоб отримати від них інформацію про те, що мало для мене фатальний інтерес. Товариство гнітило мене; залишившись на самоті, я всю свою увагу звертав на картини природи; голос Анрі заспокоював мене, і я обманював себе ілюзією спокою. Але чужі обличчя, заклопотані, байдужі або задоволені, знову викликали в мені відчай. Я усвідомлював, що між мною та іншими людьми виросла нездоланна перешкода. Ця стіна була скріплена кров'ю Вільяма та Жустини; згадки про події, пов'язані з їхніми іменами, були для мене тяжкою мукою.

Але в Клервалі я бачив відбиток себе колишнього; він був допитливим і нетерпляче прагнув досвіду та знань. Місцеві звичаї, які він тут спостерігав, були для нього і цікавими, і повчальними. Крім того, він прагнув певної мети, яку давно поставив перед собою. Він вирішив відвідати Індію, впевнений, що завдяки знанню декількох її мов і знайомству з її життям він зможе чимало посприяти процесу європейської колонізації та торгівлі. Тільки в Англії він міг прискорити виконання свого плану. Він був постійно заклопотаний; єдине, що засмучувало його, – моя печаль і пригніченість. Я намагався, наскільки це було можливим, приховати їх від нього, щоб не позбавляти його задовольень, природних для людини, яка тільки-но вступала на новий життєвий шлях і не почувалася обтяженою турботами чи гіркими спогадами. Чимало разів я відмовлявся супроводжувати його, посилаючись на те, що мене запросили деінде, або вигадував іще яку-небудь відмовку, щоб залишитися на самоті. В той час я почав збирати матеріал, необхідний для того, щоб дати життя новому створінню; цей процес був для мене болісним і нагадував тортури водою, коли крапля по краплі рівномірно падає на голову. Кожна думка, що була присвячена виконанню мого завдання, завдавала мені нестерпних страждань; кожне слово, вимовлене мною, нехай воно тільки побічно стосувалася мого завдання, змушу-

вало мої губи тремтіти, а серце – прискорено битися.

Спливло декілька місяців від нашого прибуття до Лондона, коли ми отримали лист із Шотландії від людини, яка колись бувала нашим гостем у Женеві. Наш колишній гість описував свою країну та переконував нас, що хоча б заради її краси нам слід продовжити мандрівку на північ, до Перта, де він проживав. Клерваль дуже хотів прийняти його запрошення, та й мені, хоча я і унікав людей, закортіло знову побачити гори, струмки і всі дивовижні витвори, якими природа прикрасила свої улюблені місця. Ми приїхали в Англію на початку жовтня, а тепер був уже лютий, і ми поклали вирушити на північ наприкінці наступного місяця. В цій проїзді ми, замість прямувати головною дорогою просто до Единбурга, вирішили заїхати у Віндзор, Оксфорд, Метлок та на Кемберлендські озера, розраховуючи дістатися кінцевого пункту мандрівки лише в кінці липня.

Я запакував хімічні прилади і зібрані матеріали та вирішив закінчити свою роботу в якому-небудь усамітненому містечку на північних схилах плоскогір'я Шотландії.

Ми залишили Лондон 27 березня і провели декілька днів у Віндзорі, блукаючи чарівним лісом. Для нас, гірських жителів, природа цих місць видавалася напрочуд незвичною: могутні дуби, розмаїття дичини і

стада великих оленів – все це викликало подив.

Звідти ми вирушили до Оксфорда. На в'їзді в місто нас охопили спогади про події, які відбулися в ньому понад півтора століття тому²². Тут Карл I зібрав свої сили. Це місто залишалося вірним йому тоді, коли вся країна відвернулася від нього і стала під знамена парламенту та свободи. Пам'ять про нещасного короля та його прибічників, про добродушного Фолкленда, зухвалого Горінга, про королеву та його сина робили особливо цікавими ті райони міста, де вони, можливо, проживали. Тут блукав дух старовини, і ми з насолодою відшукували її сліди. Але якби уява, що надихала нас на такі почуття, і не знайшла б тут достатньої для себе поживи, це місто саме по собі було настільки красивим, що викликало у нас захват. Будівлі коледжів дихали давниною і були напрочуд мальовничими, вулички прегарними, а чудова Ізис, що протікала поблизу міста чарівними зеленими луками, широко та спокійно розливала свої води, в яких віддзеркалювався величний ансамбль веж, шпилі і бані, оточені столітніми деревами.

Я насолоджувався пейзажами, і все-таки радість моя тьмяніла через спогади про минуле та думки про майбутнє. Я був створений для мирного щастя. В юна-

---

²² Ідеться про Англійську революцію XVII ст., яка закінчилася обезголовленням Карла I.

цькі роки я не знав невдоволення, і якщо коли-небудь мене охоплював смуток, то споглядання краси природи або вивчення дивовижних людських витворів завжди мало відгук у моєму серці й підносило мій дух.

Тепер же я був схожий на рослину – на дерево, повалене блискавкою; вона протягла мою душу, і я вже відчував, що мені судилося бути лише подобою людини, й жалюгідним видовищем руйнації, що викликало співчуття у інших і було, для мене самого нестерпним.

Досить тривалий час ми провели в Оксфорді, блукаючи його околицями і намагаючись впізнати кожний закуток, який міг бути пов'язаний із найцікавішими періодами в англійській історії. Наші маленькі екскурсії часто затягувалися через усе нові й нові визначні пам'ятки, що неочікувано поставали перед нами. Ми відвідали поховання великого Гемпдена²³ і поле битви, на якому загинув цей патріот. На якусь мить моя душа вивільнилася з обіймів принизливого та жалюгідного страху, щоб осягнути високі ідеї свободи та самопожертви, увічнені в цих місцях. На якусь мить я наважився скинути кайдани і розирнутися навколо вільно та гордовито. Але залізничні ланцюги вже роз'їло мою душу, і я знову, тремтячи у відчаї, занурювався у свої переживання.

---

²³ Джон Гемпден (1595—1643) загинув під час Англійської революції XVII ст.

На жаль, ми полишили Оксфорд і попрямували в Метлок, до нашої наступної зупинки. Місцевість навкруги цього поселення нагадувала швейцарські пейзажі, але у зменшеному вигляді: зеленим схилам бракувало корони далеких засніжених Альп, гір моєї батьківщини, які завжди прикрашені соснами. Ми відвідали дивовижну печеру і мініатюрні музеї природної історії, де рідкісні дива розташовані так, як у колекціях Серво та Шамуні. Остання назва викликала в мені тремтіння, коли Анрі вимовив її вголос, і я поквапився залишити Метлок, із яким пов'язували мене жахливі спогади.

Із Дербі ми продовжили шлях далі на північ і провели майже два місяці в Кемберленді та Вестморленді. Там я практично міг уявити себе на схилах гір Швейцарії. Невеликі снігові покривала, що затрималися на північних схилах гір, озера, бурхлива течія гірських річок – все це було знайомим і любим для мого серця. Тут ми познайомилися з людьми, які майже цілковито повернули мені здатність до щастя. Клерваль сприймав усе з більшим захватом, аніж я; він упевнено почувався в компанії талановитих людей і виявив більше здібностей і талантів, ніж коли перебував серед тих, хто стояв нижче за нього. «Я міг би провести тут усе своє життя, – говорив він мені. – Серед цих гір я навряд чи сумував би за Швейцарією та Рейном».

Проте він розумів, що в житті мандрівника поряд із

задоволеннями існує багато негараздів. Адже він постійно був у напруженні; і заледве починав відпочивати, як був змушений полишити місця, що стали вже звичними для нього, в пошуках чогось нового, що знову привертало його увагу, а потім, своєю чергою, відмовлятися і від цього заради інших новинок.

Ми насилу встигли відвідати різноманітні озера Кемберленда та Весморленда і зблизитися з деким із місцевого населення, коли прийшов час зустрічі з нашим шотландським другом; ми покинули своїх нових знайомих і продовжили мандрівку. Я деякий час нехтував своїми обіцянками і тепер побоювався гніву обманутого демона. Можливо, він залишився у Швейцарії, щоб спрямувати свою помсту на моїх близьких. Ця думка переслідувала й мучила мене навіть у ті хвилини, які могли б дати мені відпочинок і спокій. Я очікував листів із гарячливою нетерплячістю: коли вони запізнявалися, я почувався нещасним і мучився нестерпним страхом, а коли вони прибували і я бачив адресу, написану рукою Елізабет або батька, я заледве наважувався прочитати їх і дізнатися про свою долю. Іноді мені здавалося, що демон переслідує мене і може щохвилини помститися за мою недбалість убивством мого супутника. Коли мною заволодівали ці думки, я ні на мить не полишав Анрі та ходив назирці за ним, неначе тінь, намагаючись захистити його від намаре-

ного гніву мого нищителя. Я немовби вчинив тяжкий злочин, роздуми про який мене переслідували. Я не був злочинцем, проте накликав на свою голову страшне прокляття, неначе й справді вчинив якийсь жахливий злочин.

Я дістався Единбурга у стані повної апатії, але це місто могло б зацікавити навіть найнещасніше створіння. Клервалю воно сподобалося менше за Оксфорд, який уразив його своєю старовиною. Проте краса та правильне планування нового Единбурга, його романтичний замок та околиці були найчарівнішими в цілому світі: Артурове Крісло, джерело св. Бернарда і Пентландські схили полонили його і виправили перше враження. Але сам я з нетерпінням очікував кінця мандрівки.

За тиждень ми залишили Единбург і попрямували через К'юпар, Сент-Ендрюс і вздовж берегів Тей до Перта, де нас уже очікував мій знайомий. Але я був не в гуморі жартувати й розмовляти зі сторонньою людиною та розділяти з нею почуття і плани з люб'язністю, що її обов'язково мав би виявляти гість. Саме з цієї причини я повідомив Клерваля, що залюбки помандрую на самоті та подивлюся Шотландію.

– Розважайся сам, – сказав я йому, – а тут буде місце нашої зустрічі. Мене не буде два чи три місяці, але благаю тебе не втручатися в мої переживання; залиш

мене на деякий час у спокої та наодинці з собою, а коли я повернусь, то сподіваюся бути веселішим і суголоснішим твоєму гумору.

Анрі намагався відмовити мене, але переконавшись у моїй рішучості, припинив наполягати. Він благав мене частіше йому писати.

– Я залюбки поїхав би з тобою в твою подорож, – мовив він, – аніж їхати до цих шотландців, яких я навіть не знаю; намагайся повернутися чимшвидше, мій любий друже, щоб я знову міг відчути себе неначе вдома, а це неможливо, якщо тебе немає поруч.

Попрощавшись зі своїм другом, я вирішив знайти яке-небудь усамітнене місце в Шотландії і там, залишаючись на самоті, дати життя ще одному створінню. Я не мав сумнівів, що чудовисько переслідуватиме мене, аби отримати собі від мене подругу, якої воно так прагне. Дійшовши такого рішення, я подолав північне плоскогір'я і вибрав для своєї роботи один із найвіддаленіших Оркнейських островів. Це було найкраще місце для такої справи – висока скеля, об яку ненастанно б'ються хвилі; ґрунт там майже неродючий, і на ньому проростає сама лише трава для кількох жалюгідних корів, а також овес для мешканців, яких нараховується всього п'ятеро, а їхні зморені та худенькі тіла наочно свідчать про їхній спосіб життя. Овочі та хліб, коли вони дозволяють собі таку розкіш, і навіть

свіжу воду змушені вони доправляти з великого острова, що міститься на відстані щось із п'ять миль.

На острові було лише три жалюгідні домівки – халупи; одна з них була порожньою, коли я туди прибув. Саме цю халупу я і винайняв. У ній було всього-на-всього дві кімнати, і мала вона вкрай бідний вигляд. Солом'яна стріха провалилася, стіни були непотиньковані, а двері зірвані з петель. Я звелів полагодити халупу, купив дещо з меблів і став господарем; ці обставини мусили, безумовно, здивувати тамтешніх жителів, якби всі їхні почуття не були приглушені жалюгідною бідністю. Хай там як, я жив, не побоюючись допитливих поглядів та перешкод, і заледве отримував дяку за їжу та одяг, які я роздавав, – настільки страждання приглушили в людях найпростіші почуття.

В цьому сховку я присвячував ранкові години роботі; у вечірній час, якщо дозволяла погода, я прогулювався кам'янистим берегом моря, дослухаючись до стогону хвиль, що розбивалися біля моїх ніг. Картина була одноманітна, але час від часу змінювалася. Я думав про Швейцарію – як не схожа вона на цей непривітний та похмурий ландшафт! Її схили покриті виноградниками, а в долинах розкидані домівки. Її чарівні озера віддзеркалюють блакитне й лагідне небо, а коли вітер здіймає на них хвилі, це всього-на-всього дитяча гра у порівнянні зі стогоном величезного океану.

Так я розподілив години своїх занять попервах після свого приїзду, але моя робота ставала для мене день у день дедалі страшнішою та гнітила мене все більше. Іноді я впродовж кількох днів не міг змусити себе увійти до лабораторії; а бувало, що я працював і вдень і вночі, прагнучи чимшвидше закінчити роботу. І справді, зайняття було відразливе. Під час першого мого експерименту мене засліпило щось, схоже на всепоглинаюче безумство, що не давало мені відчутти весь жах моїх пошуків; мій розум цілковито був спрямований на завершення роботи, і я заплющував очі на її жахливі подробиці. Але тепер я брався до всього холоднокровно і часто відчував до цього глибинну відразу.

За цією бридкою справою, в повному усамітненні, коли ніщо не могло відірвати мене від мого завдання, мій настрій псувався: я робився неспокійним і знервованим. Я щохвилини боявся зустрітися зі своїм переслідувачем. Іноді я сидів, втупивши очі в землю, боячись підвести погляд і побачити того, кого так жахався угледіти. Я страшився віддалитися від людей, щоб він не заскочив мене самого і не почав вимагати для себе подруги.

Тим часом я продовжував роботу, і вона вже значно просунулася вперед. Я очікував на її завершення із трепетною та нестримною надією, якої не смів вика-

зати навіть самому собі, але до якої домішувалося похмуре передчуття бід, що змушувало моє серце завмирати в грудях.

Розділ 20

Одного разу ввечері я сидів у своїй лабораторії; сонце зайшло, а місяць іще тільки підіймався над морем, світла було недостатньо для моєї справи, і я сидів, міркуючи, чи залишити все до ранку, чи, може, поквартитися з закінченням та продовжити роботу без перерви. І саме цієї миті мене охопили думки про можливі негативні наслідки мого задуму. За три роки до цього я був зайнятий тією ж такою справою і створив диявола, чиї безмежні злочини висотали мою душу та наповнили її гірким каяттям. А тепер я вдихаю життя в інше створіння, про схильності якого я також нічого не знаю; воно може виявитися в тисячу разів злішим за свого приятеля та отримувати задоволення від убивств і жорстокості. Він поклявся облишити людські поселення та заховатися в пустелі; але вона такої клятви не давала і, з усією вірогідністю, як істота розумна та мисляча, може відмовитися виконувати домовленість, що була укладена до того, як вона взагалі була створена. Можливо, вони зненавидять одне одного; вже оживлене мною створіння ненавидить власну потворну зовнішність, а чи не відчує воно ще більшої відрази, коли така ж бридка істота з'явиться перед ним в образі жінки? Але і вона може відвернутися від нього з

відразу, побачивши красу справжньої людини; вона може покинути його, і він знову виявиться самотнім і ще більше розлютиться через нову образу, цього разу з боку подібного створіння. Навіть якщо вони залишать Європу й оселяться в пустелях нового світу, одним із перших результатів прив'язаності, якої так сильно прагне демон, стануть діти, і на землі розмножиться ціла раса демонів, яка може становити небезпеку для самого існування людського роду. Чи маю я право заради власної вигоди викликати прокляття на нескінченні покоління людей? Спершу софізми одухотвореного мною створіння зачепили мене; потім мене збентежили його диявольські погрози; але тепер я вперше усвідомив аморальність моєї обіцянки; я здригнувся на саму думку, що майбутні покоління проклинатимуть мене як нищителя, як егоїста, який не засумнівався, купуючи власне благоденство, можливо, ціною загибелі всього роду людського.

Я затремтів, охоплений смертельною тугою, і тут, звівши очі, я побачив при світі місяця демона, що зазирає у вікно. Відразлива посмішка скривила його уста, коли він побачив мене за виконанням дорученої ним роботи. Так, він прямував за мною в моїй мандрівці; він блукав лісами, ховався в печерах або безлюдних степах, а тепер він з'явився побачити, як просуваються справи, і вимагати виконання моєї обіцянки.

Поглянувши на нього, я уздрів, що обличчя його палає неприхованою злобою та підступністю. Я із жахом подумав про свою обіцянку оживити інше створіння, подібне на нього, і, тремтячи від гніву, роздер на шмаття те, над чим працював. Негідник, побачивши, як я знищую істоту, з якою він пов'язував свої надії на щастя, із криком шаленого відчаю та злості щез.

Я вийшов із кімнати і, зачинивши двері, дав собі непорушну обіцянку ніколи не відновлювати цієї роботи; нерівними кроками я пройшов до своєї спальні. Я був на самоті; поблизу не було нікого, щоб розвіяти темінь і визволити мене від важкого тягаря жахливих моїх думок.

Спливло декілька годин, а я так і сидів біля вікна, споглядаючи море; воно було практично спокійне, оскільки вітер стих, і вся природа спала під поглядом тихого місяця. По воді пливло декілька риболовецьких суден, і час від часу легкий вітер приносив звуки голосів рибалок. Я відчував тишу, хоча заледве усвідомлював, яка вона безмежна та глибока, але зненацька до моїх вух долинув сплеск весел біля берега, і хтось причалив поблизу мого дому.

За декілька хвилин я почув, як рипнули двері, немовби їх намагалися тихенько відчинити. Я затремтів усім тілом; передчуття мені підказувало, хто це міг бути, й у мене виникло бажання покликати ко-

го-небудь із селян, котрі мешкали в хатинці неподалік; але я настільки був розчавлений почуттям безпорадності, яке так часто приходить у страшних снах, коли даремно намагаєшся втекти від загрозованої небезпеки, що невидима сила просто прикувала мене до мого місця. Тої миті я почув кроки в коридорі; двері відчинилися, і на порозі з'явився демон, якого я так боявся.

Зачинивши двері, він наблизився до мене і задихано вигукнув:

– Ти знищив розпочату роботу! Що це означає? Невже ти наважишся порушити власну обіцянку? Я витерпів чимало страждань; я залишив Швейцарію разом із тобою; я пробирався вздовж берегів Рейну через порослі верболозом острови. Я провів багато місяців на голих рівнинах Англії та Шотландії. Я терпів голод, холод і втому, а ти наважуєшся обдурити мої сподіванки?

– Забирайся геть! Так, я відмовляюся від своєї обіцянки; ніколи я не оживлю інше створіння, схоже на тебе, – таке саме жахливе та жорстоке.

– Рабе, досі я намагався переконати тебе, але ти виявився негідним такої поблажливості. Пам'ятай, що я могутній; ти вже вважаєш себе нещасним, але я можу зробити тебе таким жалюгідним, що ти зненавидиш сонячне світло. Ти мій творець, але я твій володар; скорися!

– Час моїх сумнівів минув, і прийшов кінець твоєї влади. Твої погрози не змусять мене вчинити злочин, а навпаки, вони тільки підпирають мою рішучість не створювати для тебе спільниці в твоєму злочинстві. Невже я холоднокрівно випущу на світ потвору, що почуває задоволення від вбивств і жорстокості? Забирайся геть! Рішення моє незламне, і всі твої слова тільки розпалюють мій гнів.

Чудовисько прочитало на моєму обличчі рішучість і заскрипіло зубами в безсилій люті.

– То кожний чоловік, – скрикнув він, – матиме собі жінку, кожна тварина знайде собі пару, а я залишусь назавжди самотнім? Мені притаманне почуття прив'язаності, та у відповідь я зустрічаю відразу і зневагу. Людино! Ти можеш мене ненавидіти, але стережись! Кожна година твого життя буде наповнена страхом та горем, і скоро впаде на твою голову удар, який забере від тебе щастя назавжди. Невже ти сподіваєшся бути щасливим, коли я безмежно нещасний? Ти можеш убити інші мої пристрасті, але залишиться помста, яка стане мені дорожчою за світло чи їжу. Я можу загинути; але спершу ти, мій тиран та мучитель, проклянеш сонце – свідка твоїх страждань. Остерігайся, оскільки я безстрашний і тому всесильний. Я підстерігатиму тебе із хитрістю змії, щоб смертельно вжалити. Дивись, ти розкаєшся, що завдав мені зла.

– Досить, дияволе; і не отруюй повітря лютою своєю мовою. Я сповістив тобі свою ухвалу, і я не боягуз, щоб злякатися твоїх погроз. Залиш мене; я не зміню свого рішення.

– Гаразд, я залишу тебе; але запам'ятай, я буду з тобою твоєї шлюбної ночі.

Я нахилився вперед і вигукнув:

– Негідник! Перш ніж ухвалювати мені смертельний вирок, переконайся, що ти сам у безпеці.

Я схопив би його, але він утік від мене та стрімко вибіг із халупи. За деякий час я побачив його в човні, що розтинав воду, як стрімка стріла, і скоро він загубився посеред хвиль.

Знову запала тиша, але його слова дзвеніли в моїх вухах. Я кипів гнівним бажанням рвонути навздогін нищителю мого спокою і скинути його в океан. Я почав швидко і схвильовано міряти кроками кімнату. Чому я не помчав наздоганяти його і не поборовся з ним на смерть? Але я дав йому можливість утекти, і він попрямував на материк. Я тремтів на думку, що хтось може стати ще однією жертвою його невиситимої помсти. Тут я згадав його слова: «Я буду з тобою твоєї шлюбної ночі». Ось так цей час був призначений для звершення моєї долі. Тоді я помру й одразу ж задовольню та загашу його злість. Ця перспектива викликала в мені страх; та коли я подумав про любу Елізабет й уявив

собі її сльози й безмежне горе, якщо її коханого злочинна рука вирве з її обіймів, то вперше за багато місяців із моїх очей покотилася сльози і я вирішив не скорятися ворогу без жорстокої боротьби.

Минула ніч, і сонце піднялося з-за океану; я трохи заспокоївся, якщо можна назвати спокоєм той стан, коли шалений гнів переходить у глибокий відчай. Я полишив дім, де минулої ночі розігралася страшна сцена, і попрямував до берега моря, яке мені здалося майже нездоланною перепорою між мною та людьми; мені навіть закортіло, щоб саме так і було.

Мені захотілося провести на цій голій скелі все життя, безперечно, тяжке, але захищене від неочікуваних бід. Якщо я поїду звідси, доведеться померти самому чи побачити, як ті, кого я люблю понад усе на світі, загинуть у залізних кулаках створеного мною диявола.

Я блукав островом, немовби неспокійний привид, розлучений з усіма, кого я любив, і нещасний в цій розлуці. Коли прийшов полудень і сонце підбилося вище, я ліг на траву і мене здолав глибокий сон. Всю попередню ніч я не спав, нерви мої були збуджені, а очі запалені нічним безсонням і смутком. Сон, що оволодів мною, освіжив мене; коли я прокинувся, то знову відчув, що належу до роду людського, який складається з подібних до мене істот, і з великим хвилюванням почав міркувати про те, що трапалося; але слова поч-

вари і досі лунали в моїх вухах, неначе погребальний дзвін; вони здавалися мені сновидінням, але чітким і гнітючим, як дійсність.

Сонце помітно скотилося вниз, а я досі сидів на березі, вівсяним печивом тамуючи голод, що мучив мене; аж зненацька побачив я, що поблизу мене причалив рибальський човен, і один із чоловіків приніс мені пакунок; у ньому були листи з Женеві, а разом із ними – лист від Клерваля, в якому він благав мене приєднатися до нього. Він писав, що там, де він перебуває зараз, він тільки марнує свій час; друзі, з якими він познайомився у Лондоні, в своїх листах прохають його повернутися, щоб закінчити перемовини, розпочаті з приводу його мандрівки до Індії. Він більше не може відкладати свого від'їзду; а оскільки наступна за поїздкою в Лондон і набагато триваліша подорож має відбутися навіть скоріше, ніж він уявляв, то він умовляв мене побути з ним хоч трохи. Він наполегливо прохав мене залишити мій усамітнений острів і зустрітися з ним у Перті, щоб разом попрямувати на південь. Цей лист змусив мене ненадовго отямитися, і я вирішив поїхати з острова за два дні. Проте до мого від'їзду необхідно було виконати ще одну справу, про яку я навіть боявся подумати; потрібно було запакувати моє хімічне приладдя; а для цього мені слід було увійти в кімнату, де я займався ненависною мені справою, та взяти в руки

інструменти, сам вигляд яких викликав у мене відразу. Наступного дня на світанку я зібрав усю свою волю та відчинив двері до лабораторії. Залишки наполовину закінченої істоти, роздертої мною на шматки, були розкидані по підлозі; у мене було практично таке ж відчуття, неначе я розчленував на шмаття живе людське тіло. Я зачекав, щоб зібратися на силі, а потім увійшов до кімнати. Тремтливими руками я виніс звідти прилади і водночас подумав, що не повинен залишати слідів своєї роботи, які можуть викликати жах і підозри селян; і тому я спакував усі залишки в кошик, насипавши згори чимало каміння, і вирішив викинути їх у море тієї ж таки ночі; а поки що я сів на березі й узявся чистити та приводити до ладу своє хімічне приладдя.

Нема нічого певнішого, ніж ті зміни, що трапилися в моїх почуттях тієї ночі, коли переді мною з'явився демон. Раніше я ставився до своєї обіцянки з похмурим відчаєм, як до чогось такого, що, незважаючи на можливі наслідки, повинно бути виконане; натомість тепер мені здавалося, що з моїх очей впала полуда і я вперше став бачити ясно. Ні на мить мені не спадало на думку відновити свою роботу; погрози, які я вислухав, пригнічували мене, але я не припускав гадки свідомо піти на те, щоби відвернути удар. Я вирішив, що створення другої істоти, схожої на оживленого мною диявола, буде актом підлого та жорстокого егоїзму, і

гнав геть будь-які доводи, що могли б привести мене до іншого висновку.

Між другою та третьою годинами ранку на небо виплив місяць; тоді я, взявши кошик на борт невеликого ялика, відплив приблизно на чотири милі від берега. Кругом було безлюдно; декілька човнів поверталосся до берега, але я відплив подалі від них. Мені здавалося, що я скоїв страшний злочин і тому з жахом уникав зустрічі з людьми. Місяць, який до того яскраво світив, зненацька затулила густа хмара, і я, скориставшись темрявою, пожбурих кошик у море; я дослухався до булькання, з яким він занурювався, а потім поплив геть. На небі скупчилися хмари, але повітря було чистим, хоча й прохолодним від північно-східного вітру. Але він освіжив мене та наповнив такими приємними почуттями, що я вирішив залишитися на деякий час в морі. Встановивши кермо прямо, я розлігся на дні човна. Місяць заховався за хмарами, і все занурилося в темряву; я чув плескіт хвиль під кілем, що розрізав воду; це журчання заколисало мене, і я швидко заснув.

Не знаю, як довго я проспав, та коли прокинувся, виявилось, що сонце стояло вже доволі високо. Вітер щодалі ставав сильнішим, а хвилі безнастанно піддавали мій крихітний човен небезпеці. Я помітив, що вітер був північно-східним; він відніс мене далеко від берега, де я сів у човен. Я спробував змінити курс, але

переконався: якщо ще раз повторю таку спробу, то мій човен моментально зануриться під воду. За таких обставин єдиним виходом із ситуації було лише іти далі за вітром. Зізнаюся, мене охопив страх. У мене не було з собою компаса, а мої пізнання з географії були мізерними, аби положення сонця могло мені підказати моє місцеперебування. Мене могло винести у відкритий океан, де я переживу всі муки голодної смерті або ж мене захоплять бездонні води, які ревіли та билися довкола мене. Я вже провів у морі чимало годин і відчував пекучу спрагу – передвісника інших моїх страждань. Я поглянув на небо, де хмарки, гнані вітром, безперестанку змінювалися одні одними; я поглянув на море, яке повинно було стати моєю могилою.

– Дияволе! – вигукнув я. – Твоя погроза вже виконується!

Я подумав про Елізабет, про мого батька та Клервалля; всіх їх я залишав, і чудовисько могло спрямувати на них свою криваву жорстокість. На цю думку я занурився в такий відчай і жах, що навіть зараз, коли все живе навіки зникне для мене, я весь тремчу на саму цю згадку.

Так промайнуло декілька годин; але що більше сонце схиялося до обрію, то стихав вітер, змінюючись на легкий бриз, і буруни щезали на морі. Проте море вкрилося чималими брижами; я відчував нудоту і лед-

ве був у змозі втримувати кермо, коли зненацька на півдні побачив високу лінію берега.

Хоча мене виснажили втома і невідомість, яка поглинала мене впродовж останніх декількох годин, ця неочікувана впевненість у спасінні підступила теплою хвилею радості до самого мого серця, і сльози полилися з моїх очей.

Наскільки мінливі наші почуття, і яка дивовижна любов до життя в хвилини найважчого горя! Я спорудив інше вітрило, використавши дещо зі свого одягу, і поплив до берега. Він був диким та скелястим; але опинившись ближче, я помітив одразу, що він заселений. Я побачив поблизу берега човни і відчув, що повернувся в лоно цивілізації. Я уважно вдивлявся в берегову лінію і з радістю угледів шпиль, який нарешті з'явився з-за невеликого мису. Оскільки я був украй ослаблений, вирішив плисти просто до міста, де міг знайти собі їжу. На щастя, виявилось, що в мене при собі є гроші.

Обігнувши мис, я побачив маленьке містечко і гарну гавань, в яку я увійшов, радіючи неочікуваному спасінню, серце калатало в мене у грудях.

Поки я прив'язував човен і прибирав парус, поблизу мене зібралося кілька людей. Всі вони, здавалося, були здивовані моєю появою; але замість запропонувати мені допомогу, вони перешіптувалися між собою,

супроводжуючи це жестикуляцією, яка в будь-який інший час викликала б у мене занепокоєння. Хай там як, почувши, що вони розмовляють англійською, я звернувся до них їхньою мовою.

– Друзі, – мовив я, – чи не відмовитесь сказати мені назву цього міста та пояснити, де я опинився?

– Скоро дізнаєшся, – відповів один із них хрипким голосом. – Можливо, наші місця не сподобаються тобі; але про це тебе ніхто й не запитуватиме – цього ти можеш бути абсолютно певен.

Я украй здивувався, отримавши таку грубу відповідь від незнайомця; мене занепокоїли такі ж похмурі та злі обличчя його супутників.

– Чому ви так нечемно відповідаєте? – запитав я. – Це не схоже на англійців – так негостинно зустрічати іноземців.

– Не знаю, – відповів він, – що заведено в англійців, але в ірландців злочинців не шанують.

Допоки тривав цей дивний діалог, я помітив, що натовп швидко збільшується. Обличчя людей виказували суміш цікавості та гніву, що розсердило і трохи занепокоїло мене. Я запитав дорогу до готелю, але ніхто не відповів мені. Тоді я пройшов в трохи вперед; натовп рушив за мною та оточив із глухим ремством. Якийсь мерзенний на вигляд чоловік наблизився до мене, ляснувши мене по плечу, і сказав:

– Ходімо, сер, прямуйте за мною до пана Кірвіна – там прозвітуєте про себе.

– Хто такий пан Кірвін? І що я повинен звітувати? Хіба це не вільна країна?

– Так, сер, достатньо вільна для чесних людей. Пан Кірвін – суддя. А звітувати треба тому, що одного добродія знайшли тут убитим минулої ночі.

Ці слова вельми вразили мене; але скоро я заспокоївся. Я був безвинний; це буде легко довести. Тому я безмовно рушив за своїм поводитирем, який провів мене в один із найкращих будинків міста. Я ледве тримався на ногах від втоми та голоду; але оточений натовпом, я вважав, що розумно буде зібратися на силі, щоб мою фізичну слабкість не трактували як страх або зізнання. Я не підозрював, що трапилася біда, яка через декілька хвилин розчавить мене й занурить у такий відчай, що перед ним відступить і страх сорому, і страх смерті. На цьому я повинен зупинитися, оскільки маю зібратися з духом, щоб згадати страшні події, про які я збираюся розповісти, в усіх подробицях.

Розділ 21

Невдовзі мене привели до судді – старої та добродушної на вигляд людини зі спокійними і м'якими манерами; він подивився на мене, проте, досить суворо, а потім, обернувшись до моїх конвоїрів, запитав, хто може свідчити в цій справі.

Приблизно шестеро виступили вперед; суддя звернувся до одного з них, який пояснив, що минулої ночі він вирушив на риболовлю разом із сином та зятем, Деніелем Ньюгентом, коли близько десятої години здійнявся дужий північний вітер, і вони вирішили повернутися в гавань. Ніч була дуже темна, а місяць ще не зійшов; вони причалили не в гавані, як зазвичай, а у бухті милі зо дві нижче. Сам же він пішов першим і ніс риболовецьке знаряддя, а його супутники на деякій відстані прямували за ним.

Ступаючи по піску, він спіткнувся об щось і впав. Супутники підійшли, щоб допомогти йому; при світлі ліхтаря вони виявили, що він упав на людське тіло, вочевидь, мертве. Спершу вони подумали, що це потопельник, якого викинуло на берег; але, оглянувши його, помітили, що вбрання була сухим, а тіло ще не застигло. Вони одразу ж віднесли його в дім однієї старої жінки, що мешкала неподалік, і спробували – на жаль,

даремно – повернути його до життя. Це був уродливий парубок років двадцяти п'ятьох. Очевидячки, його задушили, оскільки на ньому не було жодних слідів насилля, крім темних відбитків пальців на шиї.

Перша половина його свідчень не викликала в мене жодного інтересу, та коли він повідомив про сліди пальців, я згадав про вбивство мого брата і вкрай розхвилювався; тілом прокотилося тремтіння, а очі застелив туман; це змусило мене притулитися до крісла в пошуках опори. Суддя спостерігав за мною гострим поглядом, і моя поведінка, безсумнівно, справила на нього несприятливе враження.

Син підтвердив свідчення батька; а коли допитали Денієла Ньюгента, то він щиро заприсягнувся, що незадовго до того, як їхній супутник упав, помітив неподалік берега човен, а в ньому людину; наскільки він міг роздивитися при світлі зірок, то був саме той човен, на якому я тільки-но прибув. Інша жінка, яка жила на узбережжі, приблизно за годину до того, як почула про виявлений труп, стояла під дверима своєї домівки, очікуючи на повернення рибалок; і тут вона помітила човен, а в ньому людину, яка відчалювала від того місця на березі, де потім знайшли тіло.

Інша жінка підтвердила свідчення рибалок, які внесли тіло в її дім; воно не було холодним. Вони поклали його на постіль і стали зігрівати, а Денієл пішов у місто

по допомогу, але на той час незнайомиць уже помер.

Ще декількох людей допитали про обставини мого прибуття, і всі вони погоджувалися в тому, що за дужого північного вітру, який здійнявся минулої ночі, я міг би боротися зі стихією впродовж багатьох годин, але був би змушений повернутися до того ж місця, звідки відплив. Крім того, вони вважали, що я, вочевидь, приніс тіло з іншого місця, й оскільки берег мені не знайомий, я міг увійти в гавань, не маючи гадки про відстань від неї до місця, де я залишив труп.

Вислухавши ці свідчення, пан Кірвін забажав, щоб мене привели до кімнати, де лежало тіло, уже підготовлене до поховання; йому кортіло побачити, яке враження справить на мене вигляд убитого. Цю думку, напевне, підказало моє надмірне хвилювання, коли описували спосіб, яким було скоєне вбивство. Отже, суддя і ще декілька осіб повели мене до кімнати, де лежав покійник. Мене несамохіть вразили дивні збіги, що трапилися в цю неспокійну ніч; проте, знаючи, що мене бачили декілька людей на острові, де я проживав, приблизно в ту ж годину, коли знайшли тіло, я був абсолютно спокійний щодо висліду справи. Я увійшов до кімнати, де лежав убитий, і мене підвели до труни. Якими ж словами описати мої почуття, коли я побачив його? Ще й зараз у мене пересихають губи від жаху, і я не можу згадати тієї страшної миті без дрожу. Допит,

присутність судді та свідків – усе це зникло, неначе сон, коли переді мною предстало бездиханне тіло Анрі Клервалю. Я задихнувся і, впавши на тіло, заволав:

– Невже мої злочини позбавили життя і тебе, любий Анрі? Двох я вже вбив, інші жертви очікують своєї черги; але ти, Клервалю, мій друже, мій благодійнику...

Людині не до снаги витримати довше такі страждання, і з кімнати мене винесли в корчах. За ними не забарилася лихоманка. Два місяці я перебував на межі життя та смерті; мої марення, як мені потім розповідали, наводили на всіх жах; я називав себе вбивцею Вільяма, Жустини та Клервалю. Іноді я благав присутніх допомогти мені поквитатися з дияволом, який мучив мене; а бувало, я відчував, як пальці чудовиська впинаються в моє горло, і тоді з вуст зривалися гучні крики страждання і жаху. На щастя, я марив своєю рідною мовою, і мене розумів один лише пан Кірвін; але моєї жестикуляції та зойків було достатньо, щоб налякати й інших свідків. Чому ж я не помер? Нещасніший за будь-кого з людей, чому я не занурився у забуття і не отримав бажаного спокою? Смерть забирає стільки квітучих дітей – єдину надію люблячих батьків; скільки наречених та юних коханих сьогодні перебувають у розквіті сил і надії, а назавтра вони стають здобиччю хробаків, що розкладається у труні. З якого ж тіста я виліплений, що зміг витримати стільки ударів, від яких

мої тортури постійно поновлювалися, немовби крутилося колесо?

Але мені судилося вижити, і за два місяці, наче прокинувшись од страшного сну, я опинився у в'язниці, на жалюгідному ліжку, оточений тюремниками, наглядачами, замками та всіма іншими атрибутами ув'язнення. Пам'ятаю, був ранок, коли до мене повернулася свідомість; я забув, що зі мною сталося, і пам'ятав тільки, як на мене навалилося якесь горе; та коли я роззирнувся навкруги і побачив ґрати на вікнах та брудну кімнату, в якій перебував, усе ожило в моїй пам'яті, і я гірко застогнав.

Мої стогони розбудили стару жінку, яка дримала в кріслі поблизу мене. Це була дружина одного з наглядачів, яку найняли до мене доглядальницею, а її обличчя виказувало всі згубні схильності, що були досить поширені у людей цього кола. Риси її обличчя були жорсткими і грубими, як у тих, хто звик дивитися на чуже горе без співчуття. Її голос виказував повну байдужість; вона звернулася до мене англійською, і я впізнав голос, який неодноразово чув під час хвороби.

– Вам уже ліпше, сер? – запитала вона.

Я заледве розбірливо відповів, також англійською:

– Здається, так; але якщо це все правда, а не сон, мені шкода, що я ще живу і що відчуваю горе та жах.

– Що й казати, – відповіла стара, – якщо ви маєте на

увазі джентльмена, якого ви вбили, то, звісно, було б краще, якби ви померли, бо вам буде дуже зле. Проте це не моя справа; мене прислали ходити за вами і допомогти вам стати на ноги; це я і роблю добросовісно; добре було б, якби кожний так працював.

Я з відразою відвернувся од жінки, яка могла звернутися з такими безсердечними словами до людини, що тільки-но перебувала на межі життя та смерті; але я був слабким і не міг утямити все, що відбувалося. Весь мій життєвий шлях здавався мені сном; іноді я сумнівався, чи було це насправді, бо події мого життя не видавалися мені ясною життєвою реальністю.

Коли образи, що пропливали переді мною, стали чіткішими, в мене почалася гарячка, і все навкруги потемніло; біля мене не було нікого, хто втішив би мене і пригорнув до серця; жодна дружня рука не підтримувала мене. Прийшов лікар і виписав ліки; стара жінка приготувала їх, але на обличчі лікаря було повна байдужість, а на обличчі жінки – жорсткість. Хто міг цікавитися життям убивці, окрім ката, що очікував оплати за свою роботу?

Такими були мої перші думки, проте досить скоро я довідався, що пан Кірвін виявив до мене надзвичайну доброту. Він наказав перевести мене до ліпшого приміщення у в'язниці (ця жалюгідна камера справді була краща за попередню); і саме він потурбувався

про лікаря та доглядальницю. Щоправда, навідувався він до мене рідко, але всіляко намагався полегшити страждання будь-якої людини, і все-таки йому не хотілося спостерігати за муками вбивці та вислуховувати його марення. Він інколи приходив пересвідчитися, що про мене піклуються; проте його відвідування були короткими й нечастими. Одного разу під час мого одужання я сидів на стільці; очі мої були напівзаплющені, а щоки бліді, немовби у мерця. Причавлений горем, я часто думав, чи не ліпше шукати розради в смерті, ніж залишатися на білому світі, де мені судилося так страждати. Одного разу я подумав, чи не визнати себе винним і не піддатися покаранню – смертній карі, адже я був винний більше, ніж бідолашна Жустина. Саме ця думка заволоділа мною, коли двері камери відчинилися і зайшов пан Кірвін. Обличчя його виказувало жалість і співчуття; він присунув до мене стілець і звернувся французькою мовою:

– Боюся, вам тут погано; чи не можу я хоча б якимось полегшити вашу долю?

– Дякую, але мені байдуже; ніщо на світі не може дати мені полегшення.

– Я знаю, що співчуття чужинця – замала допомога тому, кого повалила така тяжка біда. Але я сподіваюсь, що ви скоро полишите це похмуре місце; не маю сумнівів, що ви легко надасте докази, які знімуть із вас

звинувачення.

– Про це я турбуюся менш за все; завдяки незвичайним подіям я став найнещаснішим зі смертних. Після пекельних мук, які я пережив і переживаю, як може смерть здаватися кривдою?

– Справді, нічого не може бути печальнішим за нещодавні дивні події. Ви випадково потрапили на цей берег, відомий своєю доброзичливістю, і тої ж таки миті вас схопили та звинуватили у вбивстві. Перше, що постало перед вашими очами, було тіло вашого друга, вбитого невідомим чином і немов самим дияволом підкинуте вам.

Коли пан Кірвін вимовив ці слова, я, незважаючи на хвилювання, що охопило мене на саму лише згадку про мої страждання, чимало здивувався відомостям, якими він володів. Імовірно, це здивування відбилося на моєму обличчі, оскільки пан Кірвін поквапився докинути:

– Щойно ви захворіли, мені передали всі документи, які були при вас; я їх проглянув, воліючи знайти якунебудь інформацію, що могла б допомогти мені розшукати ваших рідних і сповістити їх про ваше нещастя та хворобу. Я знайшов декілька листів і серед них один, що, судячи зі звертання, належить вашому батькові. Я одразу ж написав у Женеву; після відправки мого листа сплигло майже два місяці. Але ви хворі; і

навіть зараз ви тремтите, а хвилювання вам може зашкодити.

– Невідомість у тисячу разів гірша за найстрашніше нещастя; скажіть мені, яка нова драма розігралася і чиє убивство я повинен тепер оплакувати?

– У вашій родині все добре, – лагідно сказав пан Кірвін, – і дехто з ваших близьких приїхав вас відвідати.

Не знаю чому, але мені зненацька здалося, що це збивця з'явився насміхатися з мого горя та вихвалитися смертю Клерваля як іще однією спонукою, щоби змусити мене погодитися на його диявольські вимоги. Я затулив очі руками і зі страхом закричав:

– Ох! Заберіть його! Я не можу його бачити; заради Бога, не впускайте його!

Пан Кірвін із подивом дивився на мене. Він несамохіть подумав, що ці вигуки підтверджують мою винуватість, і суворо сказав:

– Я подумав, юначе, що присутність вашого батька буде вам приємна та не викличе такого гнівного протесту.

– Мого батька! – вигукнув я, і при цьому вираз мого обличчя зі страху перемінився на радість. – Невже приїхав мій батько? Який же він добрий, який нескінченно добрий! Але де він? Чому він не поспішає до мене?

Переміна в мені здивувала та порадувала суддю;

можливо, він приписував мої минулі зойки новому спалаху лихоманки; тепер до нього знову повернулася його колишня доброзичливість. Він піднявся, і вони разом із доглядальницею залишили камеру, а за хвилину до мене увійшов батько.

Ніщо на світі не могло дати мені більшої радості. Я простягнув до нього руки й вигукнув:

– То, значить, ви живі – і Елізабет, і Ернест?

Батько заспокоїв мене, засвідчивши, що в них усе гаразд, і намагався розповісти ще й інші цікаві для мене новини, підняти мій дух; проте він скоро відчув, що в'язниця – не найкраще місце для радощів.

– Ось у якому місці ти опинився, сину мій! – мовив він, печально оглядаючи вікна та жалюгідну кімнату. – Ти зібрався на пошуки щастя, але тебе, вочевидь, переслідує недоля. А сердешний Клерваль...

Згадки про мого нещасного убитого друга так мене схвилювали, що за своєї слабкості я не зміг стриматися й розплакався.

– Ех! Справді, батьку, – сказав я, – наді мною тяжіє злий фатум, і я мушу жити, щоб перетривати те, що мені судилося, бо в іншому разі мені слід було померти біля труни Анрі.

Нам не дозволили продовжити розмову, оскільки мене в моєму тодішньому стані оберігали він хвилювання. Увійшов пан Кірвін і рішуче сказав, що надмірне

навантаження може знесилити мене. Але приїзд батька був для мене схожий на появу мого янгола-охоронця, і здоров'я моє почало поступово поліпшуватися.

Коли я нарешті одужав, мене опанувала меланхолія, яку ніщо не могло розвіяти. Образ убитого Клерваля, як привид, повсякчас стояв переді мною. Чимало разів моє хвилювання, викликане цими спогадами, змушувало моїх друзів побоюватися повернення небезпечної хвороби. Ет! Навіщо вони берегли моє нещасливе життя, ненависне мені самому? Вочевидь, для того, щоб я все витерпів до самісінького кінця, та ось нарешті кінець наближається. Скоро, ох, зовсім скоро смерть загасить моє хвилювання і звільнить мене від безмежного тягара страждань, що розвіються, як попіл; і вирок здійсниться, і я нарешті отримаю спокій. У той час смерть іще оддалік маячила переді мною, хоча бажання померти заволоділо моїми роздумами; і я часто сидів мовчазливо й нерухомо, прикликаючи катастрофу, яка б і мене, і мого нищителя поховала під уламками.

Наближався початок судового процесу. Я вже три місяці перебував у в'язниці, і хоча я досі був слабкий і мені всякчас загрожувало повернення хвороби, я був змушений подолати майже сто миль до столиці графства, де призначили суд. Пан Кірвін потурбувався про виклик свідків і захисника. Мене, на щастя, позбавили

ганьби публічної появи як злочинця, оскільки справа не була передана в той суд, від рішення якого залежало жити мені чи померти. Присяжні, що вирішували питання про передачу цьому суду, зняли з мене звинувачення, оскільки було доведено, що в той час, коли виявили тіло мого друга, я був на Оркнейських островах; за два тижні після мого переїзду до столиці мене звільнили з в'язниці.

Мій батько був просто щасливий дізнатися, що мене звільнили від такого звинувачення, що я знову можу дихати свіжим повітрям і повернутися на батьківщину. Я не поділяв його почуттів, оскільки стіни чи то в'язниці, чи то палацу були для мене однаково ненависними. Чаша життя була отруєна навіки, і хоча сонце світило ще наді мною, як і над найщасливішими, я відчував навколо себе непроникну страшну пітьму, куди не потрапляв жоден промінь світла і де мерехтіла тільки пара очей, звернених до мене. Іноді це були виразні очі Анрі, наповнені смертельною тугою, – темні напівзаплющені очі, оточені чорними віями; іноді це були водянисті, каламутні очі почвари, що їх уперше я побачив у своїй інгольштадтській кімнаті.

Батько намагався воскресити в мені почуття любові до рідних. Він говорив про Женеву, де всі чекали на моє повернення, про Елізабет й Ернеста; але його слова лише примушували мене невтішно стогнати.

Іноді, щоправда, в мені пробуджувалася жага щастя; я із сумом та ніжністю думав про свою кохану кузину чи з *maladie du pays*²⁴ хотів ще раз побачити синє озеро та швидку Рону, які були мені такими любими в дитинстві; але моїм звичним станом була апатія; мені було байдуже – перебувати у в'язниці чи посеред чарівливої природи. Цей настрій переривався лише спалахами відчаю. В такі хвилини я неодноразово намагався покласти край своєму ненависному існуванню, і вимагалось ненастанне спостереження за мною, щоб не дозволити мені накласти на себе руки.

Проте на мені лежав обов'язок, виконання якого врешті-решт переважило егоїстичний відчай. Слід було негайно повернутися до Женеви, щоб захистити життя тих, кого я так глибоко любив, а ще необхідно було простежити за вбивцею і, якщо зненацька мені відкриється його схованка або він сам наважиться з'явитися переді мною, не схибити та знищити чудовисько, яке я наділив подобою душі, ще жахливішою, аніж його тіло. Батько відкладав наш від'їзд, побоюючись, що я не витримаю нелегкої мандрівки, оскільки я був цілковитою руїною – просто тінню людини. Сили мої були вичерпані. Від мене залишився самісінький скелет; удень і вночі моє виснажене тіло трусила лихоманка. Проте я з таким хвилюванням і нетерпінням

---

²⁴ Сумом за батьківщиною (франц.).

наполягав на від'їзді з Ірландії, що батько погодився та поступився своїми доводами. Ми взяли квитки на корабель, що відпливав із Гавр де Грас, і вирушили з попутним вітром геть від берегів Ірландії. Була полуніч. Лежачи на палубі, я дивився на зірки і дослухався до плескоту хвиль. Я радів темряві, що ховала від мого погляду ірландську землю; серце моє билосся від радості на думку, що скоро я побачу Женеву. Минуле здавалося мені жахливим кошмаром; проте корабель, на якому я плив, і вітер, що ніс мене геть від ненависного ірландського берега, а також навколишнє море, здавалося, занадто чітко свідчили, що все це не сон і що Клерваль, мій друг, мій любий приятель, загинув через мене, через потвору, яку створив я.

У пам'яті моїй пролетіло все моє життя: тихе щастя в Женеві, в колі сім'ї; смерть матері й від'їзд в Інгольштадт. Я здригався, згадуючи про шалений ентузіазм, що спонукав мене похапцем створити власного бридкого ворога; я викликав у пам'яті ніч, коли я вперше його оживив. Далі я не міг згадувати; розмаїття почуттів нахлинуло на мене, і я гірко заплакав. З часу одужання від гарячки у мене увійшло у звичку вживати невелику дозу опію; тільки за допомогою цих ліків мені вдавалося зберігати спокій, необхідний для того, щоб утримати власне життя. Розчавлений спогадами про свої нещастя, я прийняв подвійну дозу і досить скоро

міцно заснув. До ранку мною цілком заволоділи кошмари: мені марилося, що диявол стиснув мені горло, а я не здатен звільнитися з його обіймів; у вухах моїх лунали стогони та зойки. Батько, що сидів наді мною, побачив, як я хапаюсь уві сні, й розбудив мене; навкруги шуміли хвилі, наді мною пливло безхмарне небо, диявола не було: з'явилося відчуття безпеки, відчуття того, що між теперішнім і страшним невідворотним майбутнім я отримав перепочинок, що приніс деяке забуття, до котрого людський розум за своєю природою особливо схильний.

Розділ 22

Мандрівка завершилася. Ми висадилися на берег і попрямували до Парижа. Вже незабаром я переконався, що переоцінив власні сили і мені необхідний відпочинок, перш ніж я зможу продовжити дорогу. Батько виявляв невтомне піклування та увагу, але він не знав справжньої причини моїх мук і пропонував ліки, безсилі проти моєї невиліковної хвороби. Йому хотілося, щоб я розважився в товаристві, в компанії. Для мене ж людські обличчя були відразливими. О ні, не ненависними! Це були браття, близькі мені люди, і мене вабило й до найнеприємніших із них, немовби вони були янголами, що зійшли із небес. Але мені здавалося, що я не маю права спілкуватися з ними. Я нацькував на них ворога, і це давало мені радість – проливати їхню кров та насолоджуватися їхніми стогонами. Як би зненавділи вони мене, всі до одного, як би стали проганяти геть, коли б дізналися про мої гріховні експерименти і про злочини, джерелом яких був я!

Врешті-решт батько змирився з моїм прагненням уникати товариства та докладав усіх зусиль, аби розвіяти мій сум. Іноді йому здавалося, що я болісно сприймав приниження, пов'язане зі звинуваченням у вбивстві, і він намагався довести мені, що це була

оманлива пиха.

– Ех, батьку, – казав йому я, – як мало ви мене знаєте! Люди, їхні почуття та пристрасті справді були б принижені, якби такий негідник, як я, запишався. Жустина, бідолашна Жустина була невинна, як і я, а їй висунули таке ж звинувачення; і вона загинула, а причина її смерті – я; я убив її. Вільям, Жустина та Анрі – всі вони загинули від моїх рук.

Під час мого ув'язнення батько чимало разів чув від мене схожі зізнання; коли я отак звинувачував себе, йому, вочевидь, кортіло отримати пояснення; іноді ж він сприймав їх за марення та вважав, що такого роду думка, яка з'являлася під час хвороби, могла зберегтися і після мого одужання.

Я ухилився від пояснень і мовчав про злочинця, якого сам створив. Я був упевнений, що мене вважають божевільним, а саме тільки це здатне було навіки зв'язати мій язик. Крім того, я не міг змусити себе розкрити таємницю, яка б викликала у мого співрозмовника відчай і поселила в його грудях невимовний жах. Тому я стримував свою нетерплячу жагу співчуття та мовчав, а поміж тим я віддав би все на світі за можливість поділитися фатальною таємницею. Та одного разу в мене вихопилося кілька слів. Я не міг нічого пояснити детальніше, але ці правдиві слова трохи полегшили тягар мого таємного горя. Батько мовив на

це з безмежним здивуванням:

– Любий Вікторе, що за марення? Милий сину, благаю тебе, ніколи більше не кажи так!

– Я не божевільний, – відповів я пристрасно, – сонце й небо, яким відомі мої справи, можуть засвідчити, що я кажу правду. Я – убивця цих невинних жертв, вони загинули через мої забаганки. Я тисячу разів пролив би власну кров крапля по краплі, щоб урятувати їхні життя; але я не міг цього зробити, батьку, я не міг пожертвувати всім людським родом.

Кінець цієї розмови цілковито переконав мого батька, що розум мій затьмарений, і він одразу ж перемінив тему розмови і спробував спрямувати мої думки в інше русло. Він хотів, наскільки це було можливо, викреслити з моєї пам'яті події, що розігралися в Ірландії; він ніколи не згадував про них та й не дозволяв і мені говорити про свої негаразди.

З часом я став спокійнішим; горе міцно в'їлося в моє серце, але я більше не белькотів незв'язними словами про свої злочини; для мене було достатньо усвідомлювати їх. Я зробив неймовірне зусилля і притлумив голос власного страждання, який іноді вивільнявся, щоб заявити про себе всьому світу. Я став спокійнішим та стриманішим, ніж будь-коли з часу моєї мандрівки до крижаного моря. За декілька днів до від'їзду із Парижа до Швейцарії я отримав такого листа від Елі-

забет:

«Мій любий друже! Я з великою радістю прочитала дядькового листа, якого той відправив із Парижа; ти вже не відділений від мене чималенькою відстанню, і я сподіваюсь побачити тебе за які-небудь два тижні. Сердешний кузене, скільки добі довелося вистраждати! Я боюся, що ти хворий іще серйозніше, ніж тоді, коли від'їжджав із Женеви. Ця зима минула для мене в смутку та передчутті нещастя, в постійних тривогах, в невідомості; я досі сподіваюся, що побачу тебе умиротвореним і що твоє серце хоча б трохи заспокоїлося.

І все-таки я мала побоювання, що хвилювання, які робили тебе таким нещасним минулого року, досі не облишили тебе і навіть посилюються з часом. Я не хотіла засмучувати тебе зараз, коли ти витримав стільки нещастя; проте розмова, яку я мала з твоїм батьком перед його від'їздом, вимагає, щоб я дещо пояснила ще до нашої зустрічі. Пояснила! Ти, напевне, запитаєш: що в Елізабет може бути такого, що потребує пояснення? Якщо ти насправді так скажеш, то тієї ж миті отримаєш відповідь на мої питання, і всі мої сумніви щезнуть. Але ти далеко від мене і боїшся, а можливо, прагнеш такого пояснення. Відчуваючи ймовірність цього, я не наважуюся більше відкладати і пишу те, що за час такої тривалої твоєї відсутності мені безліч разів кортіло написати, але бракувало мужно-

сті підступитися до цього.

Ти знаєш, Вікторе, що наш союз був мрією твоїх батьків із перших років нашого життя. Нам пояснювали це, коли ми були зовсім юні; нас учили дивитися на наш союз як на щось таке, що неодмінно станеться. Ми були в дитинстві ніжними друзями, і сподіваюся, залишилися близькими приятелями, коли подорослішали. Але брат і сестра часто відчувають одне до одного ніжну прив'язаність, не прагнучи до ближчих стосунків; чи не так із нами? Скажи мені, милий Вікторе. Відповідай, благаю тебе заради нашого щастя, з цілковитою щирістю: ти кохаєш іншу?

Ти мандрував; ти провів декілька років у Інгольштадті; й зізнаюсь тобі, мій друже, коли минулої осені я побачила, наскільки ти нещасливий, як шукаєш ти усамітнення і уникаєш будь-якого товариства, я несамохіть подумала, що ти, можливо, шкодуєш про наші заручини, але вважаєш себе зобов'язаним – гадаєш, що мусиш виконати волю батьків, незважаючи на те, що це суперечить твоїм схильностям. Але це хибна думка. Зізнаюся, мій друже, я кохаю тебе, і в моїх мріях про майбутнє ти завжди був моїм супутником і другом. Але я бажаю тобі щастя, як і самій собі, й тому заявляю, що наше одруження обернеться для мене одвічним горем, якщо воно не відбудеться з твого власного вільного вибору. Ось і зараз я плачу на саму

думку, що ти, витримавши жорстокі удари долі, заради слова честі можеш знищити надію на любов і щастя, які здатні повернути тобі спокій. Безкорисливо люблячи тебе, я вдесятеро збільшую твої страждання, якщо стаю перепорою для виконання твоїх бажань. О Вікторе, повір, що твоя кузина і товариш твоїх дитячих ігор занадто щиро любить тебе, щоб не страждати через таке припущення. Будь щасливий, мій друже; якщо ти виконаєш тільки одне моє бажання, запевняю тебе, що вже ніщо на світі не порушить твого спокою.

Нехай цей лист не засмучує тебе; не відповідай завтра, або наступного дня, або ж навіть до твого приїзду, якщо це завдає тобі болю. Дядько надішле мене відомості про твоє здоров'я; і якщо при зустрічі я побачу хоча б усмішку на твоїх вустах, викликану моєю появою, мені не потрібно буде іншого щастя.

Елізабет Лавенца

Женева, 18 травня 17...»

Цей лист пробудив у моїй пам'яті те, що я встиг забути, – погрозу демона: «Я буду з тобою твоєї шлюбної ночі!» Такий мені винесли вирок, і в ту ніч демон докладе всіх зусиль, щоб убити мене і позбавити щастя, яке полегшило б мої муки. В ту ніч він завершить свої злочинства моєю смертю. Хай буде так; в ту ніч відбудеться смертельна сутичка, і якщо він виявиться переможцем, я отримаю спокій і його влада

наді мною нарешті скінчиться. Якщо ж його вдасться перемогти, то я звільнюся. О! Що за свобода? Така ж свобода, як у селянина, на очах якого вирізали всю його родину, домівка згоріла, земля лежить спустошена, а сам він – бездомний злидений вигнанець, самотній, але вільний. Такою буде й моя воля; щоправда, в особі моєї Елізабет я віднайду скарб, але на другій шальці терезів залишаться мої муки совісті та визнання провини, що переслідуватимуть мене до самісінької смерті.

Люба й кохана Елізабет! Я читав і перечитував її листа; ніжність виповнювала моє серце і навіювала райські мрії про кохання та радість; але яблуко вже було з'їдене, і правиця янгола відрізала мене від усіх надій. А я ладен був померти, тільки б зробити щасливою кохану. Смерть неминуча, якщо чудовисько виконає свою погрозу. Але я запитував себе – чи прискорить моє одруження здійснення моєї долі? Моя загибель може прийти на декілька місяців раніше; але якщо мій мучитель запідозрить, що я відкладаю одруження через його погрози, то він, безумовно, знайде інші, можливо, страшніші засоби помсти.

Він присягнув бути зі мною моєї шлюбної ночі, але він не вважає, що ця погроза зобов'язує його змиритися до настання тої ночі; аби показати мені, що він іще не упився кров'ю, він убив Клерваля одразу ж піс-

ля своєї погрози. Тому я вирішив: якщо мій негайний шлюб із кузиною зробить щасливою її чи мого батька, то я не маю права відкладати його ні на хвилину, якими б не були задуми мого ворога супроти мого життя.

В такому гуморі я й написав Елізабет. Лист мій був спокійним і ніжним. «Боюсь, кохана моя дівчинко, – писав я, – що для нас залишилося мало щастя на світі; але все, чому я можу радіти, зосереджене в тобі. Відкинь же всі порожні страхи; тобі одній присвячую я своє життя і всі свої прагнення до щастя. У мене є таємниця, Елізабет, страшна таємниця; коли я відкрию її тобі, твоя кров захолоне від жаху, і тоді ти вже не здивуєшся моїй похмурості, ти чудуватимешся тому, що я досі живий після всього, що вистраждав. Я розповім тобі її, цю таємницю, наступного дня після нашого з тобою шлюбу, люба кузино, оскільки між нами повинна існувати повна довіра. Але до того дня прошу не нагадувати мені про неї. Про це я прошу з усієї серйозністю і знаю, що ти пристанеш на моє прохання».

За тиждень потому, як я отримав листа від Елізабет, ми повернулися до Женеви. Люба моя дівчинка зустріла мене з найніжнішою ласкою, але на її очі навернулися сльози, коли вона побачила моє схудле обличчя та гарячковий рум'янець на щоках. Я в ній також помітив певні зміни. Вона змарніла та втратила ту

яскраву жвавість, яка зачаровувала мене раніше; але її лагідність і ніжність, її співчутливі погляди робили її більш годящою подругою для знедоленого й нещасного чоловіка, яким став я. Спокій мій тривав недовго. Мої спогади зводили мене з глузду; коли я міркував про минулі події, мене поглинало божевілля; іноді мене охоплював гнів, він просто палав у нутрі; іноді я занурювався у глибокий відчай. Я ні з ким не розмовляв, ні на кого не дивився і сидів нерухомо, спантеличений через нескінченні нещастя, які звалилися на мене.

Тільки Елізабет уміла вивести мене з цього стану; її ніжний голос заспокоював мене, коли я був збуджений, і пробуджував людські почуття, коли я впадав у заціпеніння. Вона плакала разом зі мною і наді мною. Коли я знову опановував себе, вона умовляла мене і намагалася вселити в мене покірність перед долею. Ох! Може змиритися нещасливець, але для злочинця немає спокою. Докори сумління отруювали насолоду, яку можна знайти іноді й в океані горя. Та скоро після мого приїзду батько заговорив про моє одруження з Елізабет. Я мовчав.

– Може, ти прихилився серцем до когось іншого?

– Нема нікого іншого в цілому світі. Я кохаю Елізабет і з радістю чекаю нашого шлюбу. Нехай уже визначать день; і саме тоді я присвячу себе, живого чи мертвого, щастю моєї кузини.

– Любий Вікторе, не кажи так. Ми пережили страшні нещастя, але слід міцніше триматися за те, що нам залишилося, і перенести нашу любов із тих, кого ми втратили, на тих, хто ще живий. Наше коло буде вузьким, але міцно пов'язаним узами любові та спільного горя. А коли час пом'якшить твій відчай, на світ з'являться нові милі об'єкти нашої любові та піклування – на зміну тим, кого в нас так жорстоко відібрали.

Та к повчав мене батько. А мені все згадувалася погроза монстра; не слід дивуватися, що за його всемогутності в отих його кривавих діяннях я вважав його майже непереможним, і коли він вимовив слова: «Я буду з тобою твоєї шлюбної ночі», – я змирився з небезпекою, що загрожувала мені та була невідворотною. Проте смерть не лякала мене в порівнянні з утратою Елізабет. Тому я із задоволенням і навіть радістю погодився з батьком та сказав: якщо моя кузина не заперечує, ми могли б узяти шлюб за десять днів; ось тоді й вирішиться моя доля, уявляв я.

Святий Боже! Якби ж я бодай на хвильку уявив той пекельний задум, який обмірковував мій злісний ворог, я би ліпше зник із рідної країни і блукав світами як самотній вигнанець, ніж погодився на цей нещасливий союз. Але неначе за допомогою якихось чарів чудовисько зробило мене сліпим до його справжніх задумів; і я, вважаючи, що смерть очікує лише мене, при-

скорював загибель значно любішої жертви.

Що ближче була дата нашого одруження, то більше я – чи то із боягузтва, чи то передчуваючи щось недобре – падав духом. Проте я приховував свої почуття за маскою веселості, що викликала щасливу усмішку на обличчі мого батька, але заледве спроможна була обманути уважніший та гостріший погляд Елізабет. Вона очікувала нашого шлюбу із втіхою, до якої досі примішувався деякий страх, викликаний нашими минулими нещастями: те, що зараз здавалося реальним і відчутним щастям, могло скоро перетворитися на сон, не залишивши жодного сліду, окрім глибокої та вічної гіркоти. Всі необхідні приготування до весілля завершилися, і ми приймали гостей із вітальними візитами, і звідусіль сяяли радісні усмішки. Я, як міг, затамував у серці неспокій, що повсякчас мучив мене, і здавалося, що я охоче занурювався в плани мого батька, хоча їм, можливо, судилося хіба прикрасити мою загибель. Завдяки старанням батька австрійський уряд закріпив за Елізабет її частину спадку. Їй належав невеликий маєток на берегах Коמו. Було вирішено, що одразу ж після одруження ми поїдемо на віллу Лавенца і проведемо наші перші щасливі дні на прегарному озері, на якому вона розташована.

Тим часом я ужив усіх запобіжних заходів, аби мати змогу захищатися, якщо демон відкрито нападе на

мене. В кишені завжди лежали пістолет і кинджал, і я був постійно напоготові, щоб випередити будь-який напад. Що ближче був день весілля, то дужче мені загроза здавалася порожньою, такою, що не заслуговує на увагу й не зможе збентежити мій спокій. У той сам час щастя, якого я так очікував від нашого шлюбу, видавалося мені дедалі певнішим із наближенням урочистого дня, який постійно згадували, як щось уже вирішене, чому ніякі випадковості не могли б завадити.

Елізабет здавалася щасливою; мій спокій значно сприяв і її заспокоєнню. Але в день, коли мої бажання мали виконатися, а доля вирішитися, вона засумувала, і нею заволоділо якесь дивне передчуття; а можливо, вона замислилася про страшну таємницю, яку я обіцяв їй розповісти наступного ранку. Мій батько не міг надивитися на неї, і за турботами весільних приготувань вбачав у печалі своєї племінниці звичайну сором'язливість нареченої.

Після шлюбної церемонії у батька зібралось багато гостей, але було домовлено, що Елізабет і я вирушимо у весільну подорож водою, заночуємо в Евіані та продовжимо шлях наступного дня. Погода стояла чудова, дув попутний вітер, і все сприяло нашій весільній подорожі.

То були останні години мого життя, мого щастя. Ми швидкопливли вперед; сонце припікало, але ми хова-

лися від його променів під дашком, милуючись красою пейзажів: то на одному боці озера, де була гора Монт Салев і чарівні береги Монталегра, а вдалечині височіли прегарний Монблан і купка засніжених вершин, які даремно із ним суперничали; то на протилежному боці, де перед нами була могутня Юра, що поставала темним громаддям на шляху сміливця, який надумав полишити батьківщину, і перегороджувала дорогу загарбнику, який захотів би її підкорити.

Я взяв Елізабет за руку.

– Ти сумна, кохана. О, якби ти тільки знала, що я витерпів і що мені, можливо, ще доведеться стерпіти, ти б допомагала мені забути відчай і віднайти спокій – усе, що ти можеш подарувати мені цього дня.

– Будь щасливим, любий Вікторе, – відповіла Елізабет, – сподіваюся, що тобі не загрожує ніяка біда; вір, що на душі в мене хороше, навіть якщо моє обличчя й не світиться від радості. Якийсь голос шепоче мені, щоб я не надто звірялася на наше майбутнє. Але я не дослухатимуся до цього зловісного голосу. Поглянь, як швидко ми пливемо, подивись на хмарки, які то затуляють, то відкривають вершину Монблану і роблять цю красу ще чарівнішою. Поглянь також на незчисленних риб, що пропливають у прозорих водах, де можна розрізнити кожний камінець на дні. Який божественний день! Якою щасливою та безтурботною видається-

ся природа!

Такими словами Елізабет намагалася відвернути свою та мою увагу від усього, що навіювало сум. Проте її настрій мінився; на декілька митей в її очах загорялася радість, але вона раз у раз змінювалася на хвилювання й задумливість.

Сонце спустилося нижче; ми пропливли повз річку Драпе і простежили очима її шлях схилами високих гір і долинами між нижчими схилами. Тут Альпи насувалися майже на озеро, і ми наблизилися до амфітеатру гір, що формував східну грядку. Шпилі Евіана виблискували серед навколишніх лісів і вершин, що височіли над ним.

Вітер, який досі ніс нас на захід із дивовижною швидкістю, стихнув і змінився на легкий бриз; ніжні подихи вітру лише брижили воду і приязно шелестіли в листі дерев, коли ми наближались до берега, звідки повіяло чудовим ароматом квітів та сіна. Коли ми причалили, сонце закотилося за обрій; ледве торкнувшись ногами землі, я відчув, як у мені пробуджується хвилювання та страхи, які скоро заволодіють мною і причавлять мене назавжди.

Розділ 23

Була вже восьма година, коли ми зійшли на берег; ми ще трохи прогулялися берегом, намагаючись зловити останні сонячні промені, а потім попрямували до готелю, милуючись чарівною картиною води, лісів та гір, які ховалися в сутінках, але досі їхні темні силуети виднілися навкруги.

Південний вітер стих, але з новою силою повіяв бриз із заходу. Місяць досяг своєї найвищої точки на небі й покотився вниз; хмари плвли у високості швидше за хижих птахів і ховали місячні промені, а озеро віддзеркалювало неспокійне небо, що здавалося ще неспокійнішим через розбурхані хвилі. Зненацька на землю впала злива.

Впродовж усього дня я був спокійний, але тільки-но обриси предметів розчинилися в темряві, страхи знову заволоділи моєю душею. Я був схвильований і насторожений, правою рукою я стискав пістолет, який ховав за пазухою; кожен звук лякав мене, але я вирішив дорого продати своє життя і не ухилитися від боротьби, поки не впаду мертвим або не знищу свого супротивника. Елізабет деякий час спостерігала за моїм хвилюванням, зберігаючи боязке мовчання, але, напевне, в моєму погляді було щось таке, що викликало

в неї жах; затремтівши всім тілом, вона запитала:

– Що бентежить тебе, любий Вікторе? Чого ти боїшся?

– Спокійно, спокійно, любове моя, – відповів я. – Ми не ця ніч, і все буде гаразд; але ця ніч страшна, дуже страшна.

В такому стані я провів годину, коли зненацька подумав про те, яким жахливим буде для моєї дружини двобій, котрого я щохвилини так очікував. Я став благодати її zostавити мене самого і вирішив не йти до неї, доки не довідаюся, де мій ворог.

Вона залишила мене, і я деякий час ходив коридорами будинку, обшукуючи кожний закапелок, який міг би стати схованкою для мого ворога. Але я не виявив жодних його слідів і вже був подумав, що якийсь щасливий випадок завадив йому взятися до виконання своєї погрози, коли тут почув страшний пронизливий зойк. Він линув із кімнати, де усамітнілась Елізабет. Почувши його, я все збагнув, руки в мене опустилися, всі м'язи тіла заціпеніли; я відчував, як кров пульсує у венах, а кінцівки мої тремтять. Цей стан тривав лише мить; крик повторився, і я метнувся в кімнату...

О Боже! Чому ж я не загинув тоді! Навіщо я зараз тут розповідаю про загибель моєї надії і найчистішої на світі істоти! Вона лежала поперек ліжка, бездиханна й нерухома; голова її звисала вниз, бліді й спотворені

риси обличчя були наполовину затулені волоссям. Куди я не йду й що не роблю, скрізь я бачу перед очима безкровні руки та безсиле тіло, покинуте вбивцею на шлюбному ложі. Як я міг після цього і далі жити? О ні! Життя вперте й чіпляється за нас то міцніше, що дужче ми його ненавидимо... На хвильку я втратив свідомість і впав на долівку.

Коли я отямився, мене оточили мешканці готелю; на їхніх обличчях відбився жах, але це було тільки жалюгідним віддзеркаленням моїх почуттів, що роздирали серце на клоччя. Я втік від усіх і повернувся до кімнати, де лежало тіло Елізабет – моєї коханої, моєї дружини, ще недавно живої і такої любої та гідної кохання. Поза, в якій вона лежала, змінилася; тепер вона лежала прямо, голова покоїлася на руці, а на обличчя та шию накинули хустину; можна було подумати, що вона спить. Я кинувся до неї та пригорнув, але дотик до мертвого й холодного тіла нагадав мені, що я тримаю на руках не ту Елізабет, яку так ніжно кохав. На шиї в неї чітко виднілися відбитки смертоносних пальців демона, і дихання вже не зривалося з її вуст. Схиляючись над нею в безмежному відчаї, я випадково роззирнувся навкруги. Вікна кімнати раніше були запнуті фіранками, а тепер я зі страхом побачив, що кімната залита блідо-жовтим сяйвом місяця. Віконниці були розчахнуті; неможливо описати жах, що я від-

чув, коли побачив у відчиненому вікні ненависну мені страшну постать. Обличчя чудовиська було ще дужче спотворене посмішкою; здавалося, від знущався з мене, своїм диявольським пальцем показуючи на труп моєї дружини. Я метнувся до вікна і, вихопивши пістолет, вистрілив; але він устиг ухилитися, підстрибнув і швидко, мов блискавка, пірнув ув озеро.

На постріл із пістолета в кімнату збігся натовп. Я показав напрямом, у якому зчезло чудовисько, і ми кинулися в погоню на човнах; ми кидали сітки, але все було даремно. Після декількох годин пошуку ми повернулися, втративши будь-яку надію; багато хто з моїх супутників уважав, що це все витвір моєї уяви. Зійшовши на берег, вони продовжили пошуки на суші, розділившись на групи, які в різних напрямках стали обшукувати ліси та виноградники.

Я хотів супроводжувати їх і відійшов недалечко від дому, але моя голова паморочилася, я пересувався як п'яний і нарешті впав, цілковито виснажений; очі мої застелила пелена, а шкіру сушила гарячка. В цьому стані мене занесли в дім та поклали на ліжко; я заледве усвідомлював, що трапилось; я окинув поглядом кімнату, немовби шукаючи чогось, що загубив.

Минув деякий час, і я підвівся й інстинктивно дістався кімнати, де лежало тіло моєї коханої. Навкруги стояли жінки-плакальниці; я припав до тіла моєї коханої

та приєднав до їхніх сліз ще й свої, ще гіркіші сльози; весь цей час мені нічого не спадало на гадку, думки перескакували з предмета на предмет, у них смутно зринали згадки про мої нещастя та їхню причину. Я тонув у якомусь океані страхіть. Смерть Вільяма, стра- та Жустини, убивство Клерваля і нарешті моєї дружи- ни; навіть у цю мить я не мав певності, що останнім із моїх близьких, які ще залишилися в живих, не загро- жує небезпека злісного диявола; можливо, мій бать- ко саме в цю хвилину пручається в його смертельних обіймах, а Ернест уже лежить мертвим біля його ніг. Ця думка змусила мене тремтіти і пробудила до дій. Я скочив на ноги і вирішив чимшвидше повернутися до Женеви.

Оскільки неможливо було дістати коней, я був зму- шений повертатися додому озером; але дув зустріч- ний вітер, і лило як із відра. Був ранок, заледве по- чало світати, і до ночі я сподівався доїхати. Я найняв людей веслувати і сам узявся за весло, оскільки фі- зична праця завжди полегшувала мої душевні страж- дання. Але зараз надлишок горя і вкрай схвильований стан робили мене неспроможним до фізичних зусиль. Я відкинув весло, схопився руками за голову та дав волю похмурым думкам, що купчилися в моїй голові. Достатньо мені було роззирнутися, як навкруги я ба- чив пейзажі, знайомі мені зі щасливіших часів: усього

лише напередодні я милувався ними у товаристві тієї, яка зараз стала тільки тінню та спогадом. Сльози лилися з моїх очей. Дощ на деякий час припинився, і я побачив риб, які плавали у воді, – як тоді, раніше, коли на них дивилася Елізабет... Ніщо не викликає в людини таких болісних страждань, як різка несподівана зміна. Сяяло сонце чи згущувалися хмари – ніщо не могло постати переді мною в тому ж світлі, що недавно. Почвара забрала в мене будь-яку надію на майбутнє щастя; ніколи ще не було на землі істоти, нещаснішої за мене; жодна людина не переживала таких страховинних подій.

Але навіть так детально зупинятися на епізодах, що йшли за моїми нещастями? Розповідь моя й так наповнена жахиттями; я досяг їхньої межі, й те, що я розповім зараз, можливо, виявиться нецікавим для вас. Знайте, що мої близькі були позбавлені життя одне по одному. Я залишився одинцем. Сили мої були виснажені; і я можу лише частково розповісти вам кінцівку страшної історії. Я прибув до Женеві. Я зустрів батька й Ернеста ще живими, але першого розчавила тяжка новина, яку я приніс. Я бачу його як зараз, доброго і поважного старенького. Невидючі очі його блукали у просторі, оскільки він утратив свою найбільшу радість – свою Елізабет, що значила для нього більше, ніж рідна донька – кохана безмежно, всією любов'ю, на яку

тільки здатна людина на схилі літ, коли залишається мало прив'язаностей, бо тим міцніше вона чіпляється за останні. Нехай ще і ще раз упаде прокляття на диявола, що звалив нещастя на батькову сиву голову, прирікши його на повільну та сумну загибель! Він не міг жити після всіх жахів, які нас спіткали; життєві сили його вичерпувалися; він вже не вставав із ліжка і за декілька днів помер просто в мене на руках.

Що сталося тоді зі мною? Не знаю; я втратив чуття реальності й тільки відчував, що мене закували в кайдани і що п'ятьма була єдиним, що я бачив. Іноді, правда, мені ввижалося, що я блукаю квітучими луками і живописними долинами з друзями моєї юності, але одного разу я прокинувся у в'язниці. На мене навалилася туга; але згодом я поступово збагнув, яке нещастя мене спіткало і в якому становищі я опинився; отоді-то мене випустили на свободу. Бо мене вважали божевільним, і наскільки я міг зрозуміти, впродовж довгих місяців моєю домівкою була камера-одиночка.

Проте свобода була б для мене даремним даром, якби в мені помаленьку, поволеньки не відроджувалася туга й не заговорила помста. Коли до мене повернулася пам'ять про минулі нещастя, я почав міркувати про їхню причину – про почвару, яку я створив, про гидке чудовисько, якого я випустив на світ собі ж на

погибель. Мене опанував шалений гнів, коли я згадував про нього, і я жадав і палко молився, щоб монстр опинився в моїх руках і я зміг обрушити страшну та справедливу помсту на його кляту голову.

Моя ненависть не могла довгий час тамуватися безплідними жаданнями; я почав думати про найкращі способи її реалізації; з цією метою приблизно за місяць потому, як мене виписали з лікарні, я звернувся до міського судді з кримінальних справ, якому сказав, що хочу висунути звинувачення і що мені відомий убивця моїх близьких, тож я вимагаю від нього використати всю свою владу для того, щоб упіймати цього вбивцю. Суддя вислухав мене уважно й доброзичливо.

– Запевняю вас, сер, – відповів він, – я не пошкодую ні сил, ні труду, щоб схопити злочинця.

– Я вдячний вам, – відповів я. – Тому вислухайте свідчення, які я маю намір надати. Це справді страшна історія, і боюся, що ви мені не повірите; проте в істині, якою б дивною вона не була, завжди є дещо, що змушує в неї повірити. Моя розповідь буде послідовна, і до того ж у мене немає жодних підстав для брехні.

Я сказав це виразно, але спокійно; у глибині душі я ухвалив рішення переслідувати свого нищителя до самісінької його смерті, й ця мета, яку я поставив перед собою, полегшувала мої страждання і на деякий час примирила мене із життям. Отож я розповів свою

історію коротко, але твердо й чітко, зазначаючи точні дати і стримуючись від проклять чи нарікань.

Спочатку суддя, здавалося, поставився до моєї розповіді недовірливо, але що далі я продовжував, то більше виявляв він уваги й інтересу; я помітив, що він здригається від жаху; а іноді на його обличчі світилася жива цікавість із домішкою сумніву. Закінчивши свою розповідь, я мовив:

– От створіння, яке я звинувачую, і я закликаю вас використати всю вашу владу, щоб схопити його та покарати. Це обов'язок судді, і я вірю та сподіваюсь, що й ваші людські почуття в цьому разі не дозволять вам ухилитися від виконання вашого обов'язку.

На таку промову обличчя мого співрозмовника помітно перемінилося. Він слухав мене навіть із певною довірою, з якою вислуховують розповіді про таємниці та надприродні явища; та коли я закликав його діяти офіційно, до нього повернулася його попередня недовіра. Проте він м'яко відповів мені:

– Я би охоче надав вам допомогу в пошуках злочинця, але те створіння, про яке ви розповідаєте, вочевидь, наділене великою силою та здатністю звести нанівець всі мої старання. Хто зможе переслідувати тварину, яка спроможна перетнути крижане море й мешкати в печерах і барлогах, куди не наважиться поткнутися жодна людина? Крім того, сплигло декілька

місяців з часу скоєння злочинів, і буде важко вирахувати, куди зловмисник попрямував і де зараз може перебувати.

– Я не маю сумнівів, що він ховається десь поблизу; а якщо він і справді знайшов прихисток в Альпах, то можна буде влаштувати на нього полювання, як на сарнака, і вполювати, як дичину. Але я здогадуюсь про ваші думки; ви не вірите моїй розповіді й не маєте наміру переслідувати мого ворога та покарати його по заслусі.

При цьому очі мої блиснули гнівом; суддя був збентежений.

– Ви помиляєтеся, – відгукнувся він. – Я докладу всіх зусиль, і будьте певні, якщо це буде у моїй владі, то він отримає покарання, адекватне вчиненому злочину. Але я побоююсь, судячи з вашого власного його опису, що це буде практично нездійсненним; таким чином, незважаючи на всі заходи, вас може очікувати розчарування.

– Цього не трапиться, але переконувати вас немає сенсу. Моя помста нічого для вас не означає; проте я згоден, що це негідне почуття, але зізнаюсь, воно – єдина та всеохопна пристрасть моєї душі. Гнів мій невимовний, коли я згадую, що вбивця, якого я створив, досі живий. Ви відмовляєтеся задовольнити мою справедливу вимогу; мені залишається тільки одне, і

я присвячую себе, все своє життя і смерть справі його знищення.

Промовляючи ці слова, я весь тремтів; у моїй мові дзвеніло божевілля і, ймовірно, дещо надмірна суворість, притаманна, як подекують, мученикам минулих часів. Але для женеvського судді, чия голова була забита цілковито іншими думками, а не ідеями жертовності та героїзму, таке збудження дуже нагадувало божевілля. Він намагався заспокоїти мене, неначе нянька дитину, і поставився до моєї розповіді, як до марення.

– Люди, – вигукнув я, – які ви невігласи, а ще вихваляєтесь своєю мудрістю! Досить, ви й самі не знаєте, що кажете.

Я вибіг із його будинку роздратований і схвильований та усамітнівся, щоб обмізкувати інші способи діяти.

Розділ 24

Я був у тому стані, коли людина не може міркувати розважливо. Я був одержимий гнівом; але жага помсти надала мені сили і спокою; вона змусила мене оволодіти собою і допомогла поводитися адекватніше й холоднокровніше в ту мить, коли мені загрожувало божевілля або смерть.

Першим моїм рішенням було назавжди полишити Женеву; моя країна, люба мені, коли я був щасливим і коханим, тепер стала мені ненависна. Я запасся грошима, прихопив також деякі коштовності, що належали моїй матері, та поїхав. Відтоді почалися мої блукання, які триватимуть, доки триватиме моє життя. Я об'їхав більшу частину планети і відчув усі злигодні, що зазвичай випадають на долю мандрівників у пустельних і диких краях. Не знаю, як я вижив; чимало разів я лягав, виснажений, на землю і благав Бога про смерть. Але жага помсти підтримувала в мені життя; я не смів померти, залишивши серед живих свого ворога.

Після від'їзду з Женеви найпершою моєю турботою було віднайти слід ненависного демона. Але в мене ще не було визначеного плану, і я довго блукав околицями міста, не відаючи, куди податися. Коли прийшла

ніч, я опинився поблизу кладовища, де були поховані Вільям, Елізабет і батько. Я увійшов туди і наблизився до їхніх могил. Навкруги панувала тиша, і тільки чувся шелест листя, якого ледве торкався вітерець; ніч була темна, і навіть для стороннього спостерігача в ній було щось хвилююче. Здавалося, що привиди померлих кружляють десь у повітрі, кидають невидиму тінь на того, хто прийшов їх оплакувати.

Глибоке горе, яке я відчував, швидко змінилося на гнів і відчай. Вони були мертві, а я досі жив; також живим залишався їхній убивця; і моє ненависне життя мало тривати заради того, щоб я мав змогу знищити убивцю. Я опустився навколішки на траву, поцілував землю і промовив тремтячими вустами:

«Клянусь священною землею, на якій я стою, тінями, що оточують мене, моїм глибоким і невтішним горем; клянусь тобою, о ніч, і силами, які тобою владарюють, що переслідуватиму диявола, винуватця всіх нещасть, поки або він, або я не загинемо в смертельній сутичці. Заради цього я залишаюсь жити; заради цієї солодкої помсти я ще дивитимусь на сонце і ступатиму по зеленій траві, які неначе назавжди вмерли для мене. І закликаю вас, душі мертвих, і ви, духи помсти, допоможіть мені й укажіть мені шлях. Нехай проклята пекельна потвора вип'є чашу страждань до дна; нехай скуштує відчаю, який опанував мене». Я почав

свою клятву урочисто і тихо, відчуваючи, що душі любих покійників слухають і підтримають мене, але під кінець мною заволодіти фурії помсти, і мій голос урвався від люті.

У відповідь із нічної тиші пролунав гучний диявольський сміх. Він довго дзвенів мені у вухах; гірська луна повторювала його, і здавалося, що саме пекло бере мене на глузи. В цю хвилю, у нападі відчаю, я поклав би край своєму нещасливому життю, якби не моя клятва, яку почули, й мені судилося жити заради помсти. Сміх затих; і знайомий ненависний голос, десь над самим моїм вухом, чітко промовив:

– Я задоволений, нікчемо! Ти вирішив жити, і я задоволений.

Я кинувся туди, звідки пролунав голос, але почвара вислизнула від мене. Зненацька на небо випірнув повний місяць і освітив бридку зловісну постать, яка втікала із швидкістю, неможливою для простого смертного.

Я помчав за ним; упродовж багатьох місяців гонитва була моєю єдиною метою. Натрапивши на його слід, я спустився Рейном, але даремно. Виднілося синє Середземне море, і мені випадково пощастило побачити, як демон заховався вночі в трюмі човна, що відпливав до берегів Чорного моря. Я сів на той-таки човен, але потворі якимсь невідомим способом удалося знову щезнути.

По його сліду я перетнув безкраї татарські рівнини та всю Росію, хоча він і далі вислизав од мене. Бувало, селяни, налякані появою монстра, розповідали мені, куди він подався; бувало, що він і сам, побоюючись, щоб я не помер од відчаю, якщо зовсім загублю його слід, залишав мені якусь відмітину, що служила мені вказівкою. Коли на мою непокриту голову падав сніг, я бачив на білій рівнині відбитки його величезних ніг. Ви тільки-но зараз вступаєте в життя і не знайомі з турботами та стражданнями, чи зможете ви зрозуміти, що́ я пережив і переживаю аж до цієї миті? Холод, злидні, втома були моїми найменшими стражданнями, які я перетривав; на мені лежало прокляття, і я носив у собі вічне пекло; проте в мене був дух-охоронець, що спрямовував мої кроки, коли я більш за все ремствував; він зненацька визволяв мене з труднощів, що здавалися нездоланими. Бувало, що моє тіло, виснажене голодом, відмовлялося служити, і тоді я знагла знаходив у пустелі їжу, яка підживлювала мої сили. То були грубі харчі, які їли місцеві жителі, але я був упевнений, що їх посиляли мені духи, у яких я прохав допомоги. Часто, коли все навкруги висихало, небо було безхмарним і я мучився спрагою, набігала легенька хмара, обдаровувала мене живодайними краплями та зникала.

Де було можливо, я простував берегами рік; але чудовисько трималося якнайдалі від таких шляхів,

оскільки вони були найлюднішими. В інших місцях люди майже не зустрічалися; і я харчувався дичиною, що мені пощастить уполювати. Я мав при собі гроші і роздавав їх мешканцям та заручався їхньою допомогою; або приносив їм убиту дичину і, взявши собі трошки, залишав її тим, хто забезпечував мені вогонь і все необхідне для приготування їжі.

Моє життя було мені ненависне, і я відчував радість тільки уві сні. О благословенний сон! Чимало разів, коли я був особливо нещасним, я засинав, і сновидіння давали мені насолоду. Духи, що охороняли мене, дарували мені їх, це були години щастя, що напоювали мене силою та мужністю продовжити мою прощу. Якби не ці хвилини перепочинку, я не зміг би здолати всіх цих злигоднів. Упродовж дня мої сили підтримувала надія на нічний відпочинок, коли я побачу уві сні друзів, дружину і любу сім'ю, мою батьківщину; я знову дивився у добре обличчя батька, чув сріблястий голос Елізабет, бачив Клерваля у розквіті юності та сил. Часто, вимучений важким переходом, я запевняв себе, що мій день – це лише марення, сон, а пробудження настане вночі в обіймах моїх рідних. Яку ж болісну ніжність я відчував до них! Як я чіплявся за їхні милі руки, коли вони з'являлися мені, як я вмовляв себе, що вони живі! В такі хвилини затихала палюча жага помсти, і гонитва за демоном здавалася мені, чи-

ном вишньої сили, якій я несвідомо підкорювався, ніж власним моїм бажанням. Не знаю, що відчував той, кого я переслідував. Іноді він залишав мені написи на корі дерев або різьбив їх на камінні; вони вказували мені шлях і ще дужче розпалювали гнів. «Моєму царству ще не кінець, – так промовляла одна з них, – ти живеш, і ти в моїй владі. Прямуй за мною; мій шлях веде до вічних льодів півночі; ти страждатимеш від холоду, до якого я не чутливий. А тут ти знайдеш, якщо не надто довго роздумуватимеш, заячу тушку; їж, підкріпляйся. Слідкуй за мною, о мій вороже; нас очікує ще боротьба не на життя, а на смерть; але тобі ще довго мучитися, поки ти дочекаєшся цього».

Глузливий диявол! Я знову заприсягаюся помститися тобі; знову проклинаю тебе, окаянний, на муки та смерть. Я не відступлюся, поки один із нас не загине; а тоді з якою радістю покваплюсь я до Елізабет і до всіх моїх рідних, які вже готують мені винагороду за всі злигодні моєї жахливої мандрівки!

Що далі я просувався на північ, то товстішим робилося снігове покривало, а холод був майже нестерпним. Селяни наглухо замикалися у своїх домівках, і лише нечисленні мешканці з'являлися надворі, щоб уполювати звірину, яку голод змусив вирушити на пошуки здобичі. Ріки вкрилися кригою, і наловити риби було неможливо; і я залишився без головного джере-

ла їжі. Що важче мені було, то більше радів мій ворог. Один із залишених ним написів промовляв: «Готуйся! Твої випробування тільки починаються; кутайся тепліше у хутро, запасайся їжею, оскільки ми вирушаємо в таку мандрівку, що твої муки втамують навіть мою негасиму ненависть».

Такими словами він знущався з мене, але вони тільки надали мені мужності й наполегливості; я вирішив не відступатися від свого наміру і, прикликавши в помічники небо, з незламною наснагою просувався сніговою рівниною, поки на обрії не з'явився океан. О, як же він не схожий на сині моря півдня! Покритий льодами, він відрізнявся од землі тільки трохи піднятою поверхнею. Колись греки, побачивши Середземне море зі схилів Азії, заплакали від радості, оскільки то був кінець їхнього важкого шляху. Я не заплакав, але серце моє було сповнене радості; схилившись на коліна, я подякував доброму духові, який щасливо привів мене туди, де я сподівався наздогнати ворога, незважаючи на його кпини, та поборотися з ним.

За декілька тижнів перед тим я роздобув сани і запряг у них собак, тож летів сніговою рівниною з неймовірною швидкістю. Не знаю, які засоби пересування були у монстра, але спершу я день у день відставав від нього, але тепер почав наздоганяти, і коли я вперше побачив океан, демон був щонайбільше на

відстані одного дня від мене, і я сподівався порівнятися з ним, перш ніж дістануся берега. Я помчав із подвальною енергією і за два дні дістався жалюгідного прибережного містечка. Я розпитав жителів про почвару й отримав дуже чітку інформацію. Мене сповістили, що бридкий велетень побував тут напередодні ввечері, що він озброєний рушницею та декількома пістолетами і його жахливий вигляд змусив утікати мешканців віддаленої хатини. Він забрав там весь зимовий запас харчів, повантажив його в сани, захопив упряжку собак і в ту ж таки ніч, на превелике полегшення наляканих поселян, вирушив далі морем туди, де немає ніякої землі; місцеві жителі вважали, що він потоне, коли підніметься лід, або ж замерзне в снігах.

Почувши цю новину, спершу я відчув безнадію. Він вислизав од мене, і мене очікував страшний і майже нескінченний шлях льодовими глибами застиглого океану, за холоду, якого не могли витримати навіть місцеві мешканці, а тим більше не міг сподіватися пережити я, бо ж народився у теплих краях. Але на думку, що демон житиме та святкуватиме перемогу, в мені спалахнули гнів і жага помсти, затопивши, немов могутній прилив, всі інші почуття. Після короткого відпочинку, під час якого привиди мертвих кружляли навколо мене і спонукали до помсти, я почав готуватися до дороги. Я замінив свої сани на інші, що були придатні-

шими для їзди по льодовому океану, і, накупивши великий запас харчів, з'їхав із берега.

Не можу сказати, скільки днів минуло відтоді; знаю тільки те, що я стерпів страждання, яких би не витримав, якби не невтомна жага порухунку. Часто мій шлях заступали величезні глиби криги, і нерідко я чув під льодом гуркіт хвиль, що загрожував мені загибеллю. Але потім мороз міцнішав, і морський шлях став надійнішим.

Судячи з кількості провізії, яку я витратив, я гадаю, що провів у дорозі приблизно три тижні; раз у раз обманювані надії часто змушували мої очі виповнятися сльозами – сльозами безсилля та туги. Мною вже заволодів відчай, і я, звісно, піддався б йому та загинув. Але одного разу, коли бідолашні собаки, запряжені у сани, з останніх сил витягували їх на вершину крижаної гори, а одна з них просто там здохла від натуги, я з сумом оглянув льодову рівнину, що відкрилася переді мною, і зненацька помітив темну цятку. Я напружив зір, щоб роздивитися її, і радісно скрикнув: це були сани, а в них – добре мені знайома бридка постать. О! Струмок живильної надії знову влився в моє серце. Очі наповнилися теплими сльозами, які я нашвидку витер, щоб вони не заважали мені бачити почвару; але гаряча волога все ж затуманила мені зір, і я, не в силі боротися з хвилюванням, голосно заплакав.

Проте сповільнювати хід було недоречно; я випріг із саней мертву собаку і досхочу нагодував інших; по годинному відпочинку, який був украй необхідним, я продовжив свій шлях. Сани були ще видні на обрії, і я лише на мить втрачав їх із виду, коли їх затуляла яка-небудь льодова брила. Я помітно наздоганяв їх, і коли, після двох днів переслідування, був уже на відстані щонайбільше милі, моє серце наповнилося радістю.

Й ось тут-то, коли я вже готувався наздогнати свого ворога, щастя відвернулося від мене; я загубив його слід, зовсім загубив, чого ще не бувало ні разу за все переслідування. Лід почав ламатися; шум хвиль, що котилися переді мною, наростав щохвилини. Я ще просувався вперед, але все було марно. Здійнявся вітер; море ревіло; все навкруги пробудилося як за землетрусу і розламалося з оглушливим гуркотом. Усе трапилося дуже швидко; за декілька хвилин між мною та моїм ворогом уже вирувало море, а мене несло на крижаній брилі, яка швидко танула і готувала мені страшну загибель. Так я провів чимало жахливих годин; декілька собак у мене здохло; і сам я вже знемагав від лихоліть, коли побачив ваш корабель, що стояв на якорі й давав мені надію на допомогу та життя. Я не уявляв, що судна заходять так далеко на північ, і був уражений. Я поквапився розламати свої сани, щоб зробити весла, і з чималими зусиллями підігнав

до корабля свій крижаний пліт. Я вирішив так: якщо ви прямуєте на південь, то я готовий довірити своє життя хвилям, аби тільки не відмовитися від замисленого. Я сподівався умовити вас дати мені човен, аби й далі переслідувати на ньому ворога. Але ваш шлях пролягав на північ. Ви взяли мене на борт, коли я був украй вимучений; знесилений бідуваннями, я був за крок від смерті, а я ще не готовий до неї, оскільки не виконав свого завдання.

О, коли ж мій добрий янгол приведе мене до чудовиська і я знайду бажаний спокій; невже я помру, а почвара залишиться жити? Якщо так, то заприсягніть-ся мені, Волтоне, що ви не дасте демоні можливості вислизнути; що ви знайдете та скараєте його за мене. Чи можу я просити вас, щоб хтось інший продовжив моє паломництво і перетерпів усі ті страждання, які випали на мою долю? Ні, я не настільки егоїстичний. І все ж, якщо після моєї смерті вам зустрінеться цей монстр, якщо духи помсти приведуть його до вас, заприсягніть-ся, що він не вийде живим, – заприсягніть-ся мені, що він не піднесеться над моїми бідами, не залишиться жити й чинити нове зло. Він красномовний і вміє запевняти; одного разу його слова взяли верх над моїм здоровим глуздом; але не вірте їм. Він такий самий диявол у душі, як і зовні; він сповнений підступності та пекельної злоби. Не слухайте його; повторюйте

про себе імена Вільяма, Жустини, Клерваля, Елізабет, мого батька й найнещаснішого Віктора – і вдарте його просто в серце. Мій дух буде поруч із вами і спрямує ваш сталевий ніж.

Продовження щоденника Волтона

26 серпня 17...

Ти прочитала цю дивну та страхітливу розповідь, Маргарет; і я впевнений, що кров холонула в твоїх жилах від жаху, який відчуваю я. Іноді неочікуваний спалах душевної муки переривав оповідь; бувало, що оповідач важко, тремтячим голосом вимовляв слова, сповнені відчаю. Його прегарні та милі очі то загоралися від обурення, то туманилися печаллю і згасали в безмежній тузі. Іноді він опановував себе та розповідав страхітливі речі абсолютно спокійним голосом; але, бувало, щось проривалося, немов лава з вулкану, і сповнений гніву, він викрикував прокляття на голову свого мучителя.

Його розповідь загалом досить зв'язна та справляє вірогідне враження, і все ж зізнаюсь тобі, що листи Фелікса й Сафії, які він мені показав, та й саме чудовисько, яке ми ненароком побачили з корабля, надійніше впевнили мене в правдивості його оповіді, ніж найсерйозніші його доводи. Отже, почвара справді існує! Я не маю в цьому сумнівів, але не припиняю дивуватися. Іноді я намагався вивідати у Віктора Франкенштайна подробиці створення тієї істоти; але тут він був непохитний.

– Ви з'їхали з глузду, друже мій, – казав він. – Ви знаєте, куди може привести вас ваша цікавість? Невже ви волієте створити для себе і для всього світу диявольськи злісного ворога? Опануйте себе! Слухайте розповідь про мої біди і не намагайтеся накликати їх на себе.

Франкенштайн довідався, що я записував його розповідь; він забажав передивитися мої нотатки і в багатьох місцях зробив поправки та додав щось; найбільше їх було там, де були записані його діалоги із ворогом.

– Оскільки ви все-таки записуєте мою історію, – сказав він, – я б не хотів, щоб вона дійшла до нащадків у викривленому вигляді.

Впродовж тижня я слухав його історію – найдивовижнішу, яку тільки могла створити людська уява. Заворожений розповіддю мого гостя та його манерами, я жадібно всмоктував кожне його слово й захоплювався ним. Мені кортіло розрадити його, але як я можу обіцяти радість життя тому, хто безмежно нещасний і покинув усі надії? О ні! Єдину радість, яку він здатний отримати, він відчує, коли його зламаний дух знайде спокій в обіймах смерті. Проте він і зараз має одну втіху, породжену самотністю й болісними мареннями: коли він бачить образи своїх близьких і у спілкуванні з ними знаходить розраду для своїх страждань або нові

сили для помсти, йому здається, що це не витвір його уяви, а що вони справді з'являються до нього з іншого світу. Ця віра надає його мріям серйозності та робить їх для мене майже настільки ж чарівними й цікавими, як і сама правда.

Загалом історія його життя та лихоліть не залишається єдиною темою наших бесід. Він дуже начитаний і в усіх питаннях виявляє глибокі знання й гостроту суджень. Він уміє переконливо й захоплено говорити; не можна його слухати без сліз, коли він розповідає про хвилюючі події чи хоче викликати співчуття. Яким же він мав бути величним у дні свого розквіту, якщо навіть зараз, передчуваючи власну смерть, він такий благородний і богорівний! Очевидячки, він усвідомлює свою колишню силу та глибину свого падіння.

– Замолоду, – мовив він одного разу, – я відчував, що створений для великих справ. Я мав здатність глибоко відчувати, але водночас був наділений гострим розумом, необхідним для великих подій. Усвідомлення того, як багато мені дано, підтримувало мене, коли хтось інший падав у відчай, оскільки я вважав злочинном даремно розтрачувати на безплідну печаль свій талант, який може служити людям. Міркуючи над тим, що мені вдалося створити (хай там як, а я створив розумну живу істоту!), я не міг не усвідомлювати своєї величчї в порівнянні зі звичайними людьми. Але ця дум-

ка, що окрилювала мене на початку мого шляху, тепер змушує тільки нижче схилити голову. Всі мої прагнення і надії закінчилися провалом; мов архангел, нагороджений найвищою владою, я прикутий ланцюгами до вічного пекла. Я був наділений воднораз і багатою уявою, і гострим, прискіпливим аналітичним розумом; поєднання цих якостей дозволило мені вимислити й реалізувати створення людської подоби. Я й зараз не можу без хвилювання згадувати, як я мріяв, поки працював. Я подумки ступав по хмарах, радів від усвідомлення власної могутності, весь горів на саму думку про благородні наслідки мого відкриття. Я з дитинства любив мріяти про високе і був сповнений шляхетності честолобця. А тепер – яке страшне падіння! О мій друже! Якби ви знали мене таким, яким я був колись, ви б не впізнали мене в теперішній жалюгідній істоті. Відчай був мені майже невідомий; здавалося, що все скеровувало мене до великої мети, поки я не впав так, щоб уже ніколи більше не підвестися.

Невже мені судилося втратити таку чудову людину? Я прагнув мати друга – такого, який би полюбив мене та поділяв мої прагнення. Й – о диво! – я знайшов його в тутешніх морях; але побоююся, що знайшов лише для того, щоб оцінити його переваги – і знову втратити. Я намагаюся примирити його з життям, але він відмовляється від самої думки про це.

– Дякую вам, Волтоне, – говорив він, – за доброту до нещасливця; але обіцяючи мені нові почуття й прихильності, невже ви гадаєте, що вони замінять мені тих, кого я втратив? Хто може стати для мене тим, ким був Клерваль, і яка жінка може стати ще однією Елізабет? Друзі дитинства, навіть коли вони не полюбляють нас винятковими чеснотами, мають над нашою душею владу, яка рідко дістається друзям подальших років. Їм відомі наші дитячі схильності, які можуть у майбутньому змінюватися, але ніколи не зникнуть дощенту; тільки вони наділені здатністю правильно витлумачувати наші вчинки, бо ліпше знають справжні наші мотиви. Сестра чи брат не здатні запідозрити вас у брехні або зраді, лишень якщо ви ще з дитинства виявили таку схильність; тоді як друг, навіть напрочуд прив'язаний до вас, може несамохіть щось запідозрити. У мене були друзі, яких я любив не тільки за звичкою, а й за їхні чесноти; де б я не був, мені скрізь учуються лагідні слова Елізабет і голос Клерваля. Їх уже немає; і я залишився в такій самотині, що тільки єдине почуття наснажує мене до життя. Можливо, коли б я був захоплений важливими відкриттями, що обіцяли користь людям, я би прагнув жити заради їхнього завершення. Але мені не судилося; я повинен вистежити та знищити створіння, якому я власноруч дав життя; тоді моя земна місія буде виконана, і я зможу спо-

кійно померти.

2 вересня

Люба сестро, цей лист я пишу серед небезпек, я не маю певності, чи судилося мені побачити рідну Англію, а головне – милих моєму серцю людей, що живуть там. Мене оточують непрохідні нагромадження криги, які щосекунди погрожують розчавити мій корабель. А сміливці, яких я відібрав собі в супутники, дивляться на мене з надією, але що я можу вдіяти? Ситуація, в яку ми потрапили, – жахлива, але мужність і надія не полишають мене. Боязко, звісно, подумати, що я піддав небезпеці стількох людей. Якщо ми загинемо, виною тому буде мій необачний задум.

А що ж ти подумаєш, Маргарет? Ти не дізнаєшся про мою загибель і з нетерпінням чекатимеш мого повернення. Спливатимуть роки, й у тебе будуть спалахи відчаю, але надія все-таки й далі дражнитиме тебе. О мила сестро, загибель твоїх надій страшить мене більше, ніж моя власна смерть.

І все ж у тебе є чоловік і чудові діти; ти можеш бути щасливою; нехай небо пошле тобі благословення та щастя!

Мій бідолашний гість дивиться на мене із глибоким співчуттям. Він намагається вселити в мене надію і говорить так, неначе вважає життя цінним даром. Він нагадує мені, що мореплавці часто наражаються у ту-

тешніх широтах на такі перепони; і я несамохіть починаю вірити в щасливе завершення справи. Навіть матроси відчують силу його красномовності: коли він говорить, вони забувають про відчай; він підносить їхній дух. Чуючи його голос, вони починають вірити, що величезні льодові гори – не більш ніж кротовини – незначні перепони, які щезнуть перед рішучістю людини. Але цей підйом триває недовго; кожен день затримки наповнює їх страхом, і я починаю побоюватися, щоб відчай не спричинився до повстання.

5 вересня

Зараз розігралася така цікава сцена, що я не можу не записати її, хоча ці нотатки навряд чи коли-небудь потраплять до тебе.

Ми досі оточені кригою, і нам досі загрожує небезпека бути розчавленими. Холод посилюється, і багато хто з моїх супутників уже поліг у тутешніх суворих краях. День у день Франкенштайн слабшає; в його очах палає вогонь лихоманки; але він украй виснажений, і коли йому необхідно зробити якесь зусилля, він миттю поринає в забуття, дуже схоже на смертний сон.

Як я писав у моєму минулому листі, я побоювався заколоту. Сьогодні вранці, коли я дивився на вимучене обличчя мого друга – очі його були напівзаплющені, а все тіло розслаблене, – декілька матросів попросили дозволу вступити до каюти. Вони увійшли, і їхній

ватажок звернувся до мене. Він заявив, що він та його супутники – це делегація від всього екіпажу з проханням до мене, в якому я справді не можу їм відмовити. Ми закуті у кригу і, можливо, взагалі звідси ніколи не виборсаємося; але вони страшать, що коли б нам пощастило й прохід відкрився, аби я не виявив граничної нерозважливості й не повів їх далі, до нових небезпек, якщо нам поталанить уникнути цієї. Тому вони наполягають, щоб я урочисто заприсягнувся рушити на південь, щойно корабель звільниться з крижаної в'язниці.

Це схвилювало мене. Я ще не відмовився від своєї мети і не думав про повернення, якби нам вдалося вивільнитися. Але чи міг я – по справедливості – відмовити у їхньому проханні?

Я повагався, перш ніж що-небудь відповісти їм; і тут спершу мовчазний і, здавалося б, зовсім слабкий мій супутник, що заледве слухав нас, здригнувся; очі його зблищали, а щоки вкрив рум'янець тимчасового припливу сил. Він звернувся до матросів і сказав:

– Чого ви хочете? Чого вимагаєте ви від свого капітана? Невже вас так легко відвернути від визначеної мети? Чи не самі ви називали цю експедицію славною? А чому славною? Чи не тому, що її шлях не обіцяв бути тихим і безхмарним, як у південних морях, а від початку був сповнений небезпек і страхів; чи не

тому, що тут щокроку ви змушені випробовувати всю свою стійкість і виявляти мужність; чи не тому, що тут вас очікують небезпеки та смерть, а ви мусите глядіти їм в обличчя і долати їх? Ось чому це – славне та почесне заняття. Ви мали б завоювати славу благодійників роду людського, ваші імена повторювали б із благоговінням як імена звитяжців, що не побоялися смерті заради честі та користі для людства. А ви за перших ознак небезпеки, за першого ж суворого випробування вашої мужності відступаєте й ладні скоритися, як люди, у яких забракло духу витримати холод і небезпеки: бідолахи змерзли та захотіли додому, до теплих домівок! Для чого ж були всі збори, для чого було запливати так далеко; і навіщо тепер підводити свого капітана, щоб ганьбитися через вашу слабкість і боягузтво? О! Будьте чоловіками і навіть більше! Ви повинні бути стійкими й непохитними, немов скелі. Цей лід не такий міцний, як можуть бути ваші серця; він тане; він не встоїть перед вами, якщо тільки ви так вирішите. Не повертайтеся до ваших рідних із тавром ганьби. Повертайтеся як герої, які воювали та перемогли і не звикли показувати ворогу спину.

Його голос виразно підкреслював його почуття; очі блищали звитягою та лицарством; ти можеш собі уявити, як мої люди були схвильовані! Вони презирилися і нічого не відповідали. Тоді заговорив я; я звелів

їм розійтись і поміркувати про сказане; я обіцяв, що не поведу їх далі на північ, якщо вони остаточно відмовляться; але висловив надію, що разом із роздумами до них повернеться й мужність. Вони розійшлися, а я повернувся до свого друга; але він був украй слабким і, здавалося, майже не дихав.

Як усе це закінчиться, я не знаю; мені здається, що я б радше помер, ніж повернувся так безславно, не виконавши свого завдання. Але боюся, що мені судилося саме це; людей більше не підбадьорює жага помсти або слави, і вони нізащо не стануть добровільно терпіти наші теперішні злигодні.

7 вересня

Рішення ухвалене; я дав згоду повертатися, якщо ми не загинемо. Отже, мої надії знищені легкодухістю та нерішучістю; я повертаюсь розчарований. Аби терпляче витривати таку несправедливість, треба більше філософської мудрості, якої мені бракує.

12 вересня

Все позаду; я повертаюсь до Англії. Я втратив надію прославитися і прислужитися людям – втратив я і друга. Але спробую детально розповісти тобі про ці гіркі хвилини, мила сестро; й оскільки хвилі несуть мене до Англії і до тебе, я не засмучуватимуся.

Дев'ятого вересня крига зрушилася; гуркіт, схожий на грім, лунав здалеку, а льодові острови стали роз-

колюватися. Нам загрозувала страшна небезпека; та оскільки ми могли хіба пасивно очікувати подій, моя увага була найперше звернена на мого сердешного гостя, якому ставало дедалі гірше, – він уже ледве підводився з ліжка. Лід позаду нас тріщав, і його щосили гнало на південь; дмухнув західний вітер, і одинадцятого вересня прохід на південь повністю звільнився від криги. Коли матроси побачили це і довідалися, що повертаються на батьківщину, вони заверещали від радості; кричали вони гучно й довго. Франкенштайн отямився і запитав про причину галасу.

– Вони радіють, – сказав я, – тому що скоро повернуться до Англії.

– Отже, ви справді вирішили повернутися?

– На жаль, так; я не можу протистояти їхнім вимогам. Не можу вести їх проти їхньої волі далі, в це небезпечне плавання, і змушений повернутися.

– Що ж, повертайтеся; але я не повернуся. Ви можете відмовитися від свого завдання, але моє доручене мені самими небесами, і я не наважусь відмовитись. Я слабкий, але духи, що допомагали мені в моїй помсті, додадуть мені сил.

З цими словами він спробував звестися з ліжка, але це було йому не до снаги; він упав горілиць і знепритомнів.

Спливло чимало часу, перш ніж він опритомнів; і

мені не раз здавалося, що життя полишило його. Нарешті він розплющив очі; він тяжко дихав і не міг говорити. Лікар дав йому заспокійливе і звелів його не турбувати. Мені він при цьому сказав, що його життя добігає кінця.

Отже, вирок був винесений, і мені залишалося горювати й чекати. Я сидів біля його ліжка; очі його були заплющені; мені здавалося, що він спить; але незабаром він слабким голосом покликав мене і, попросивши присунутися ближче, мовив:

– Шкода! Сили, на які я так сподівався, витікають із мене. Я відчуваю, що вмираю; а він, мій ворог і переслідувач, імовірно, досі живий. Не думайте, Волтоне, що в свої останні хвилини я ще відчуваю ненависть і жагу помсти, про які одного разу розповів вам; я всього-на-всього відчуваю, що в праві воліти смерті свого ворога. Останні дні я багато міркував про свої колишні вчинки і не можу цілковито їх засуджувати. Захопившись своєю ідеєю, я створив розумну істоту і мусив, наскільки то було мені до снаги, дати їй щастя.

Це був мій обов'язок; але в мене є й інший обов'язок, ще більш значущий. Обов'язок щодо моїх братів – людей, який стоїть на першому місці, оскільки тут ідеться про щастя одного чи нещастя багатьох. Керуючись цим обов'язком, я відмовився – і вважаю, що правильно, – оживити подругу для мого першо-

го творіння. Він виявив небачену злість та егоїзм; він убив моїх рідних; він знищив людей, що тонко відчували, щасливих і мудрих; я не знаю, де закінчується межа його помсти. Він нещасний; але для того щоб він не робив нещасними інших людей, він повинен померти. Його знищення стало моєю метою, але я не зумів її здійснити. Коли мною керувала злоба й особиста помста, я просив вас завершити почату мною справу; і я поновлюю це прохання зараз, коли мене пробуджують до цього розум і чесноти.

Але я не можу просити вас заради цього завдання відмовитися від батьківщини та друзів; зараз, коли ви повертаєтеся до Англії, малоімовірно, що ви з ним зустрінетеся. Я даю вам можливість самому вирішити, що вам вважати за свій обов'язок; мій розум і здатність тверезо оцінювати події вже затуманені близькістю смерті. Я не наважуюся просити вас робити те, що мені здається правильним, оскільки мною, можливо, досі керують пристрасті.

Мене турбує, що цей дикун продовжить коїти зло; якби не це, то ці хвилини мого життя, коли я очікую спокою, були б єдиним для мене щасливим часом за останні роки. Тіні мертвих, але досі любих людей уже стоять переді мною, і я поспішаю до них. Прощайте, Волтоне! Шукайте щастя у спокої та бійтесь честолюбності; страшіться навіть на позір невинного праг-

нення прославитися науковими відкриттями. А взагалі для чого я це все кажу? Сам я отримав поразку, але інший, можливо, буде щасливішим за мене.

Голос його поступово слабшав; нарешті, втомлений зусиллями, він замовкнув. За півгодини він знову спробував заговорити, але вже не зміг; він слабо потис мені руку, і його очі навіки заплющилися, а лагідна посмішка зникла з його обличчя.

Маргарет, що мені сказати про несвоєчасну загибель цього великого духу? Як передати тобі всю глибину моєї туги? Що б я не сказав, усього буде замало. Я плачу; моя душа затьмарена такою втратою! Але наш шлях проліг до берегів Англії, і там я сподіваюсь знайти розраду.

Але мене переривають. Що можуть означати ці звуки? Зараз полуніч; повіває свіжий вітер, і вахти на палубі не чутно. Ось знову; мені чується немов людський голос, але хрипкіший; він долинає з каюти, де досі лежить тіло Франкенштайна. Треба піти подивитися, в чому справа. На добраніч, мила сестро.

О великий Боже! Що за сцена розігралася! Я досі ошелешений нею. Я заледве здатен розповісти про те, що трапалося, в усіх подробицях; проте моя розповідь була б неповною без цієї останньої незабутньої сцени. Я увійшов до каюти, де лежало тіло мого нещасного шляхетного друга. Над ним схилилося

якесь створіння, яке не описати словами: величезне на зріст, але бридко непропорційне та недолуге. Його обличчя схилилося над труною і ховалося за пасмами довгого волосся; була видна хіба одна велетенська рука, що за своїм кольором та виглядом нагадувала мумію. Почувши мої кроки, чудовисько припинило свої сумні голосіння та метнулося до вікна. Ніколи ще я не бачив нічого жахливішого за те обличчя – потворна, відразлива зовнішність! Я несамохіть заплющив очі та нагадав собі, що в мене є обов'язок щодо вбивці. Я наказав йому зупинитися.

Він зупинився, дивлячись на мене із подивом; але потім знову повернувся до тіла, що його вже полишило життя, до свого творця, і здавалося, забув про мене, бо його опанувало шаленство.

– Ось іще одна моя жертва! – вигукнув він. – Це вже остання; цим завершується ланцюг моїх злочинів. О Франкенштайне! Шляхетний подвижник! Даремно мені зараз вимолювати в тебе прощення! Мені, який привів тебе до загибелі, винищивши всіх, хто був тобі любий. Ет! Він мертвий, він мені не відповідь.

Тут його голос урвався; першою моєю думкою було виконати передсмертне бажання мого друга та вбити його ворога; але я вагався, мною керували цікавість і співчуття, і я наблизився до монстра, не сміючи іще раз звести на нього очі – такий жах викликала його

нелюдська бридка зовнішність. Я спробував заговорити, але слова завмерли у мене на вустах. А почва-ра все повторювала незв'язні та безтямні докори собі. Нарешті, коли голосіння та зойки на мить затихли, я наважився заговорити.

– Твоє каяття, – сказав я, – даремне. Якщо б ти слухався голосу совісті й відчував докори сумління, перш ніж простирати свою пекельну помсту до крайньої межі, Франкенштайн був би зараз живий.

– Що ти таке кажеш? – відізався демон. – А ти вважаєш, що я б і тоді не відчував мук і каяття? Він, – провадив він, вказуючи на тіло, – він менше страждав. Ні! Він не відчував, вмираючи, і крихти тих страждань, які відчував я, поки вів його до загибелі. Егоїстичний інстинкт штовхав мене далі й далі, а серце було отрує-не усвідомленням провини. Ти гадаєш, стогони Клер-валя звучали для мене чарівною музикою? Моє сер-це було створене, щоб виявляти любов і ласку; а коли нещастя змусили його до ненависті та зла, це насиль-ницьке перевтілення вартувало йому таких мук, яких ти навіть не здатен уявити... Після убивства Клерваля я повернувся до Швейцарії знищений та розчавлений. Я жалів, жалів Франкенштайна, а себе ненавидів. Та коли я дізнався, що він, який створив мене й таким чи-ном почав мої невимовні страждання, сам лелівав мрію про щастя і шукав для себе радості в тих почуттях і

пристрастях, які мені назавжди були недоступні, коли я дізнався це, всесильна заздрість та гірке обурення наповнили мене злосчасною жагою помсти. Я згадав свою погрозу і вирішив здійснити її. Я знав, що готую собі нестерпні муки; я був цілковито у владі наміру, ненависного навіть мені самому, проте нездоланного. А коли померла вона... ні, я не міг навіть сказати, що страждав. Я відкинув будь-яке почуття, затамував біль і досяг межі холодного відчаю. Відтоді зло стало моїм благом. Зайшовши так далеко, я вже не мав вибору і був змушений прямувати далі обраним шляхом. Завершення моїх диявольських планів стало для мене невтомною пристрастю. Тепер усе скінчиться; й ось моя остання жертва!

Я був спершу схвильований цими повними відчаю словами; але згадавши, що говорив Франкенштайн про красномовність монстра та вміння вмовляти, я поглянув іще раз на бездиханне тіло мого друга і знову спаленів від обурення.

– Негіднику! – вигукнув я. – Що ж ти прийшов скиглити над бідами, які сам же й приніс? Ти кинув запалений факел у будівлю, а коли вона згоріла, сідаєш на попелищі та журишся про це. Лицемірний диявол! Якби той, за ким ти так горюєш, був би живий, він знову б став об'єктом твоєї пекельної ненависті і знову б поліг її жертвою. В тобі говорить не жалість; ти шкодуєш про

те, що жертва вже не досяжна для твоєї злоби.

– О ні, це не так, зовсім не так, – перервала мене потвора. – Проте, очевидячки, таке враження справляють мої вчинки. Але я не шукаю співчуття, бо ніколи і ні в кому я не міг його знайти. Коли я вперше почав його шукати, то тільки заради того, щоб розділити з іншими жагу до доброчесності, почуття любові та вірності, що переповнювали все моє єство. Тепер, коли добро стало для мене примарою, коли кохання та щастя обернулися ненавистю й гірким відчаєм, для чого мені шукати співчуття? Мені судилося страждати на самоті доти, допоки я живий; а коли я помру, всі проклинатимуть саму пам'ять про мене. Колись я тішив себе мріями про доброчесну людину, яка пробачить мені мою зовнішність і покохає за ті добрі почуття, які я виявляв. Я плекав високі думки про честь і самовідданість. Тепер злочини прирівняли мене до найгіршого зі звірів. Немає на світі такої провини, немає злості, нема катувань, які могли б зрівнятися з моїми. Згадуючи страшний перелік своїх злочинів, я не можу повірити, що я – це саме те чудовисько, яке поклонялося Красі та Добру. Проте все виявляється саме так; янгол стає злобливим дияволом. Але навіть ворог Бога та людей у своєму падінні мав друзів і супутників; і тільки я самотній.

Ти, хто називає себе другом Франкенштайна, ймо-

вірно, знаєш про мої злочини та нещастя. Але які б подробиці він не розповідав тобі про них, він не міг передати всього жаху тих часів – не годин, а цілих місяців, – коли мене спопеляла невгамовна пристрасть. Я щосекунди руйнував його життя, цеглину по цеглині, але не знаходив у цьому задоволення. Жадання й далі опосідали мене; але я продовжував шукати любові та дружби, а мене всі відштовхували. Хіба це справедливо? Чому мене вважають єдиним винуватцем, тоді як переді мною винен увесь людський рід? Чому ви не звинувачуєте Фелікса, який із презирством прогнав друга від своїх дверей? Чому не обурюєтеся селянином, який кинувся вбивати спасителя своєї дитини? О ні, їх ви вважаєте добродішними й довершеними! І тільки мене, самотнього і стражденного, називаєте чудовиськом, женете, б'єте і топчете. Ще й зараз кров моя закипає на згадку про всі образи, що я витерпів.

Але я негідник – і це правда. Я вбив стільки чудових беззахисних створінь; я душив невинних уві сні; я душив тих, хто ніколи не чинив ні мені, ні комусь іншому зла. Я прирік на страждання свого творця – оцей справжній зразок усього, що в людині гідне любові та захоплення; я переслідував його, поки не довів до загибелі. Ось він лежить, мертвий і холодний. Ти ненавидиш мене; але твоя ненависть – ніщо в порівнянні з тією, яку я сам відчуваю до себе. Я дивлюсь на ру-

ки, що скоїли цей злочин, думаю про серце, де виник такий задум, і прагну хвилини, коли я більше не бачитиму цих рук і не мучитимуся спогадами та докорами сумління.

Не бійся, що я ще кому-небудь заподію зло. Моя справа майже завершена. Для закінчення всього, що судилося мені на землі, не потрібна ні твоя, ні ще чия-небудь смерть, лише моя власна. Я залишу твій корабель на тому ж крижаному плоту, який доправив мене сюди, і попрямую далі на північ, де складу собі погребове багаття й перетворю власне злощасне тіло на попіл, щоб мої рештки не виявилися для кого-небудь такого ж допитливого, як мій творець, ключем до забороненої таємниці й щоб він не надумав створити істоту, схожу на мене. Я помру. Я більше не відчуватиму суму, який зараз спопеляє мене, більше не мучитимуся бажаннями, яких не здатен ні задовольнити, ні притлумити. Той, хто оживив мене, вже мертвий, а коли і мене не стане, скоро щезне й сама пам'ять про нас обох. Я вже не побачу сонця та зірок, не відчую на своїх щоках подиху вітру.

Світло, чуття та здатність мислити – все зникне; в забутті я повинен знайти своє щастя. Декілька років тому, коли переді мною вперше постали образи цього світу, коли я відчув лагідне тепло літа, почув шум листя та спів пташок, думки про смерть викликали б у

мене сльози; а зараз це – мій єдиний вихід. Поганьблений злочинами, розтерзаний докорами сумління, де знайду я спокій, якщо не в смерті?

Прощавай! Я полишаю тебе, в твоїй особі прощаючись з останньою людиною, яку побачать мої очі. Прощавай, Франкенштайне! Якби ти ще був живий і досі волів помститися мені, тобі ліпше було б приректи мене на життя, аніж на смерть. Але все було по-іншому; ти прагнув знищити мене, щоб я не чинив іще більшого зла; і якби з яких-небудь не відомих мені причин думки та почуття в тобі не згасли, ти не міг би побажати мені гірших страждань, ніж ті, що я відчуваю зараз. Хай яким нещасним був ти, а мої муки були ще страшнішими, оскільки жало каяття не припиняє ятрити мої рани, поки їх навек не загоїть смерть...

Але скоро, – промовив він із сумом та легким зворушенням, – я помру і вже нічого не відчуватиму. Скоро пекельні муки згаснуть. Я триумфально зйду на своє погребове багаття й віддамся на тортури вогню. Згодом світло полум'я згасне; вітер розвіє мій попіл понад океаном. Мій дух спочиватиме з миром; а якщо й далі мислитиме, то це будуть зовсім інші думки. Прощавай!..

Промовивши ці слова, він вистрибнув із вікна каюти на уламок криги, що плавав неподалік нашого корабля. Зовсім скоро хвилі забрали його, і він загубився у

темряві й далечині.

Джон Вільям Полідорі Вурдалак

Сталося так, що у розпал сезону розваг, який починався в Лондоні з приходом зими, на прийоми законодавців світської моди почав учащати аристократ на ім'я лорд Рутвен, котрий вирізнявся не стільки високим соціальним статусом, скільки своїми дивацтвами. Він споглядав забави довкола так, наче не міг сам брати в них участі. Очевидячки, легковажні смішки представниць прекрасної статі приваблювали його лишень тим, що він самим поглядом своїм міг оселити пострах у нерозважливих серцях. Ті, кому випало на собі відчувати цей трепет, не могли пояснити, звідки він береться; дехто винуватив мертве сіре око, яке, витріщившись на обличчя людини, здавалося, начебто й не здатне було пронизати його наскрізь і з одного погляду прочитати потаємні порухи серця, проте падало на щоку свинцевим променем, який припечатував шкіру.

Завдяки своїм дивацтвам аристократ користувався гостинністю кожного дому, всі хотіли бачити його, а ті, що колись уже скуштували виру нетямних пристрастей і тепер почували напади нудоти, раділи об'єкту, який умів привернути їхню увагу. Попри неживу барву

обличчя, яке ніколи не наливалось теплим кольором – ні від сором'язливого рум'янцю, ні від спалаху пристрасті, – проте мало приємні обриси, чимало мисливиць за аристократами намагалися принадити його і зрештою домагалися натяку на почуття з його боку. Леді Мерсер, яку від першого ж дня її заміжжя постійно виставляли на посміховисько світські зухвальці, спробувала справити враження на нього й для цього не вигадала нічого ліпшого, як перебратися на блазня, та марно: хоча його очі втуплювалися в неї, коли вона ставала перед ним, зіниці залишалися непроникними, – навіть її безстрашне нахабство зазнало поразки, і вона змушена була відступити.

Проте хоча звичайні звабниці не вдостоювалися навіть його погляду, не можна було сказати, що він байдужий до жіночої статі; він із такою явною осторогою розмовляв із порядними дружинами та їхніми цнотливими дочками, що мало хто міг угадати, чи він коли-небудь залицявся до жінок. Хай там як, а він мав репутацію людини красномовної; і чи то ця красномовність переважувала пострах, що викликали його дивацтва, чи то жінкам лестила його відверта зненависть до пороку, але він так само часто опинявся в компанії жінок, чеснотами яких могла пишатися вся їхня стать, як і серед тих, котрі заплямували свою стать пороками.

Приблизно в той-таки час у Лондоні з'явився молодий джентльмен на прізвище Обрі – сирота, чиї батьки померли, коли він іще був дитиною, і який мав єдину сестру і величезний спадок. Він міг розраховувати тільки на себе, бо опікуни вважали за потрібне піклуватися лишень про його багатство, а значно важливіший обов'язок щодо його освіти полишили найманим вихователям, тож ріс він мрійливим, а не розсудливим. І тому він сповідував романтичні ідеї честі й порядності, які щодня покутують так багато підмайстринь капелюшниць. Він вірив, що всі люди віддають перевагу чеснотам, а пороки Провидіння наслало лишень для того, щоб надати життю виразності, як у лицарських романах; він вважав, що злиденний одяг мешканців халуп насправді – просто інший, такий самий теплий, як і його, але більш приємний оку митця завдяки нестандартним заломам і різнобарвним латкам. Словом, він гадав, що поетові мрії – це реалії життя.

Обрі був гарний з лица, відвертий і багатий; саме з цієї причини, коли він потрапив на світські забави, матері оточили його піклуванням, змагаючись між собою, хто з найменшою дещицею правди оповість юнакові про їхніх улюблениць – смутних чи грайливих, тоді як дочки спалахували при його наближенні, їхні очі засвічувалися, коли він розтуляв уста, і легко вводили його-

го в оману, змушуючи думати, що він має видатні таланти й чесноти. Він був настільки звиклий до романтизму самотніх годин, що надміру здивувався, коли збагнув: крім лійових і воскових свічок, полум'я яких здригалося не від присутності привида, а від чийогось бажання чхнути, від реального життя не варто чекати такої небувалої кількості приємних моментів і місць, які він раз у раз подибував у томах, що з них черпав знання. Дещо компенсувавши розчарування марнославством, він уже ладен був облишити несправджені мрії, коли йому на життєвому шляху трапилася непересічна особа, з якою ми познайомили читача раніше.

Обрі спостерігав за диваком, але не міг сформува-ти думку про характер людини, яка цілковито заглиблена в себе, яка рідко подає знак, що вона звертає увагу на навколишні предмети, тільки ніби висловлює мовчазний дозвіл на їхнє існування, уникаючи контакту; він віддався уяві, яка схильна перебільшувати достоїнства речей і надавати їм неабиякого сенсу, намалював собі образ героя лицарського роману і ладен був шукати підтвердження своїх фантазій, а не роздивитися людину, якою вона є насправді. Він познайомився з диваком, приділяв йому підвищену увагу і домігся такої нечуваної близькості, що його присутність завжди була поміченою.

Поступово Обрі дізнався, що справи лорда Рутвена були заплутані, а за ознаками підготовки до подорожі на вулиці N. зрозумів, що той збирається незабаром виїхати. Бажаючи дізнатися більше про дивака, котрий поки що тільки розпалив його цікавість, він натякнув опікунам, що йому час здійснити подорож, яка з покоління в покоління вважалася важливою для юнака, що збирався зробити кар'єру на ниві пороку, щоб поставити його в рівні умови з дорослими та запобігти падінню з небес на землю, коли раптом зайде мова про любовні походеньки, висміяні чи схвалені – залежно від спритності того, хто упіймався. Опікуни згодилися, й Обрі миттєво поділився своїми намірами з лордом Рутвеном і був здивований, отримавши пропозицію приєднатися до нього. Потішений високою оцінкою людини, яка, понад усякий сумнів, вельми відрзнялася від інших, він із радістю прийняв запрошення, і за кілька днів приятелі перетнули бурхливі води протоки Ла-Манш.

Дотепер Обрі не мав нагоди вивчити характер лорда Рутвена, а тепер зауважив, що хоча він значно більше міг спостерігати за діями лорда, їхні наслідки не збігалися з видимими мотивами його поведінки. Його супутник виявляв надмірну щедрість: і ледар, і пройдисвіт, і старець отримували з його долоні значно більше, ніж потрібно було, щоб вдержати життя в тілі. Та

Обрі не міг не помітити, що не добропорядні люди, які потрапили в скруту через невдачі, котрі часто супроводжують чесноти, були винагороджені його турботою, а натомість розпусники, які з'являлися на порозі не через злидні, а через бажання задовольнити власну хтивість і далі чинити беззаконня, отримували щедрю пожертву. Щоправда, юнак схильний був виправдовувати це нав'язливістю зловмисників, котра легко побиває скромність порядних жебраків.

Та була одна особливість у благодійності лорда, котра ніяк не йшла юнакові з голови: ті, хто її одержував, невідворотно дізнавалися, що була вона проклята: вони опинялися або на шибениці, або падали на саме дно злиденного життя. І в Брюсселі, і в інших містах, через які вони проїжджали, Обрі з подивом відзначав, із яким завзяттям його супутник шукає осередки світського пороку: там він миттєво переймався картярським запалом, робив ставки, грав завжди з прибутком – крім випадків, коли його суперником виявлявся відомий шулер, – тоді він втрачав більше, ніж вигравав, і все це з незворушним виразом обличчя, з яким він завше спостерігав за світським товариством. Однак коли йому траплявся нерозсудливий юний новачок, чи нещасливий батько численної родини, тоді кожне його бажання було законом для удачі: він полишав напускну байдужість, а очі його загорялися яс-

кравіше, ніж у kota, який грається з напівмертвою мишею. У кожному місті він полишав по собі такого юнака – перше заможного, тепер вирваного зі звичного середовища, який проклинає самоту в'язниці і долю, що звела його з самим дияволом; а божевільний батько лишався сам на сам із промовистими поглядами негодованих дітей, коли в кишені – ні фартинга з колишнього багатства і не купити навіть кусня, щоб утамувати їхній голод.

Проте лорд Рутвен ніколи не заробляв картярством, адже спускав за ломберним зрадливим столом до останнього золотого все, що перед тим видер із судомно стиснених пальців невинного; він дещо знав-таки про гру, але не міг сперечатися з хитрістю досвідченіших. Обрі не раз кортіло пояснити це своєму товаришеві та попросити його відмовитися від утіх і розваг, які вели до загибелі, а не до прибутку, проте він відкладав розмову: щодня він сподівався, що приятель дасть йому шанс на відверту й щирю бесіду, але цього так і не трапилося. Лорд Рутвен і в кареті, на лоні чарівної дикої природи, лишався тим-таки: очі промовляли більше за вуста, і хоча Обрі сидів поряд із цією дивною людиною, він не отримав розради своєму невпинному збудженню – бажанню розкрити таємницю, котра, в його екзальтованій уяві, вже набувала надприродних рис.

Незабаром вони в'їхали в Рим, і на деякий час Обрі втратив свого супутника з поля зору: вдень юнак по-лишав його під опікою італійської графині, а сам вирушав на пошуки пам'яток старовини у майже знелюднілому місті. Під час цієї мандрівки він отримав листи з Англії, яких завше очікував з нетерпінням; перший лист був від сестри – переповнений любов'ю; другий – від опікунів, і цей лист вразив його: якщо йому колись і спадало на думку, що злі сили знайшли собі притулок у тілі його супутника, лист майже переконав, що ці здогади – вірні. Опікуни наполягали, щоб юнак негайно залишив товариша, і переконували, що це – страшенно розгнуздана людина, оскільки невідпорна звабливість робить розпусника ще небезпечнішим для суспільства. Виявилось, що його зневага до спокусниць має в підґрунті зовсім не зненависть до пороку, але прагнення отримати повне задоволення: жертва, спільник у гріху, має впасти з найвищого щабля добропорядності на саме дно безчестя та приниження; отож цнотливі жінки, яких він спокушав, після його зникнення відкидали будь-які умовності й без жодних докорів сумління виставляли напоказ власні потворні гріхи.

Обрі зважився розлучитися з людиною, в характері якої ще не проявилася жодна позитивна, приваблива риса. Він вирішив вигадати який-небудь правдоподібний привід, щоб зректися супутника назавжди, маючи

змогу водночас здалеку спостерігати за ним, не прога- вивши найменших подробиць. Він завів знайомства в тому ж світському товаристві, що й лорд Рутвен, і незабаром зауважив, що той наполегливо спокушає недосвідчену дочку аристократки, в чий дім вчащає. В Італії не заведено, щоб із незаміжньою юнкою можна було вільно зустрічатися в світському товаристві, тож лорд був змушений втілювати свій план у життя таємно. Обрі не випускав його з поля зору й невдовзі дізнався про призначену таємну зустріч, яка немину- че зруйнувала б життя цнотливої, проте легкодумної дівчини. Не гаючи часу, він неждано зайшов до кімнат лорда Рутвена й різко спитав його про наміри щодо згаданої леді, не приховуючи, що він у курсі призначе- ної цієї ночі зустрічі. Лорд Рутвен відповів, що наміри його збігаються з тими, які очікувалися б від нього за такої okazji, а коли юнак прямо спитав, чи збирається він одружитися з дівчиною, лорд просто розреготався. Обрі залишив кімнату й одразу написав записку, спо- вістивши, що з цього моменту він змушений відмови- тися від спільної з його світлістю лордом подорожі, на- казав слuzі підшукати інше помешкання, а також за- вітав до матері згаданої леді, щоб викласти все, що знає, – не так про дочку, як про репутацію лорда Рутве- на. Таємна зустріч не відбулася. Наступного дня лорд Рутвен просто прислав слугу, щоб повідомити про по-

вну згоду подорожувати нарізно, проте й не натякнув на підозри, що його плани зіпсувало втручання Обрі.

Виїхавши з Рима, Обрі попрямував у Грецію і, перетнувши Піренейський півострів, опинився в Афінах. Замешкав він у грека і загорівся пошуком зниклих слідів стародавньої слави в пам'ятниках, які, либонь, із досади, що літопис чину вільних громадян залишиться рабам, зачаїлися під захистом землі та барвистого лишайника. Під одним дахом із ним мешкала чарівна й витончена істота – взірець для митця, який мріє змалювати на полотні обіцяну надію вірних у магометанському раю, проте в очах її світилося стільки розуму, що ніхто б не запідозрив її у належності до бездушних створінь. Чи танцювала вона серед лук, чи пробиралася крізь гірські ущелини, навіть газель не могла зрівнятися з її грацією, бо хто ж поміняє цей погляд одухотвореної природи на сонну розкіш тварини, в красі якої може кохатися лишень любитель чуттєвих насолод!

Легка хода Іанти нерідко супроводжувала Обрі під час пошуків античних пам'яток, і часто дівчина, у захваті наздоганяючи кашмірського метелика і немов літаючи разом із вітром, несвідомо виказувала всю красу своїх форм перед захопленим оком того, хто забував про літери, які щойно розшифрував на затертій плиті, прикутий поглядом до стрункої сільфіди. Во-

на пурхала довкола, і часто в сонячному промінні її незаплетені коси переливалися такими вишуканими і мінливими відтінками, що могли вибачити забудькуватість цінителя старожитностей, який уже не бачив предмета, що був просто перед очима і що його він перше вважав винятково важливим для правильного потрактування якогось уривку з Павсанія, грецького етнографа. Але навіщо ці спроби описати чари, котрі відчуває кожен, але ніхто не може вкласти в слова, – цнотливість, юність, красу, не зіпсовані товчією світських прийомів та душних балів!

Коли Обрі зарисовував руїни, як пам'ять собі на майбутнє, Іанта стояла поруч і спостерігала за магічним рухом олівця, що закарбовував краєвиди її рідної місцевості; потім вона описувала, як танцюють у колі на широких луках, у яскравих барвах юнацької пам'яті змальовувала пишне весілля, яке запам'яталося їй із дитинства, а тоді, перескакуючи на тему, що, вочевидь, найбільше захоплювала її думки, переказувала йому оповідки няні про надприродні сили. Щирість, із якою вона беззастережно вірила в те, що розповідала, зацікавила навіть Обрі, і часто, коли вона оповідала байку про справжнього вурдалака, що довгі роки жив серед друзів і найближчих родичів, щороку змушений забирати у вродливої дівчини життя, щоб продовжити власне існування на наступні місяці, кров застига-

ла в жилах юнака, тоді як сам він силувався висміяти пусті й жахливі вигадки. Проте Іанта наводила імена стариків, які нарешті розкусили того, хто мешкав серед них, – коли декілька близьких родичів і дітей були знайдені з мітками, що свідчили про потамовану жагу диявола; та оскільки Обрі й далі не йняв віри, вона молила його вірити їй, бо ж відомо: хто наважився поставити під сумнів існування цих істот, завжди отримував підтвердження – таке, що змушувало його, причавленого горем і розпачем, визнавати, що все – правда. Вона детально описала, як традиційно зображувалося це страховисько, і жах юнака посилювався, бо ж опис точно збігався із зовнішністю лорда Рутвена; незважаючи на це, він і далі намагався переконати її, що для страхів нема підстав, а сам чудувався такій кількості збігів, що не могли не провокувати підозр щодо надприродних сил лорда Рутвена.

Обрі дедалі більше захоплювався Іантою; її цнотливість – на протигагу нарочитій порядності жінок, серед яких він колись шукав предмет для романтичної пристрасі, – підкорила серце юнака, і хоча він вважав сміховинною саму ідею одруження людини, вихованої в англійських традиціях, із неосвіченою грецькою дівчиною, все одно не міг не закохуватись у цю витончену красу. Іноді він змушував себе відірватися від неї, планував дослідження античних пам'яток, від'їжджав,

сповнений рішучості більше не повертатися, доки не досягне мети, проте повсякчас ловив себе на тому, що не може зосередитися на вивченні руїн, бо уява малювала лице, що вповні заволоділо його думками.

Іанта не здогадувалася про його кохання і лишалася такою ж безпосередньою, як і тоді, коли вони вперше зустрілися. Вона завжди нібито неохоче розлучалася з ним, але тільки тому, що поки її охоронець був захоплений змалюванням чи розкопуванням уламка, котрий дотепер уникнув руйнівного доторку часу, вона втрачала супутника у мандрівках до улюблених місцин, заселених привидами. Дівчина молила батьків підтвердити, що вурдалаки існують, і обоє вони, у присутності кількох людей, зблідлі й нажахані самим тільки іменем, посвідчили існування чудовиськ. Невдовзі потому Обрі вирішив здійснити екскурсію, на яку мало піти кілька годин, та коли батьки почули назву місцевості, вони благали його не вертатися поночі, адже йому доведеться проїжджати через ліс, у якому жоден грек не залишиться після заходу сонця ні за яких обставин. Вони пояснили, що це – місце нічних оргій вурдалаків, і попередили, що страшна загроза нависає над сміливцем, який посміє стати у них на шляху. Обрі не зважив на застереження і спробував висміяти химери, та щойно помітив, як затремтіли господарі, коли він дерзнув глузувати з надприродних, потойбічних

сил, саме ім'я котрих заморожувало їм кров у жилах, юнак замовкнув.

Наступного ранку Обрі без супроводу вирушив на екскурсію; з подивом він звернув увагу, якими зажуреними зробилися обличчя його господарів, і затурбувався, що то його глузування з їхньої віри у страховиська налякали їх. Коли він був готовий до від'їзду, Іанта підійшла до коня і щиро благала юнака повернутися додому, перш ніж ніч дасть владу чудовиськам, — і він пообіцяв. Згодом він так захопився пошуками старовини, що не помітив, як день добіг кінця і як на обрії з'явилися цятки, котрі у теплих краях блискавично розростаються на страшні хмаровиння й вихлюпують власну лють на приречену землю. Нарешті юнак заскочив на коня, сподіваючись швидкою їздою надолужити затримку, проте було вже запізно. Південні краї майже не знають присмерку; щойно сідає сонце, приходить ніч, тож не встиг він далеко від'їхати, як буревій нагнав його — між ударами грому не було і хвилинки тиші, шалена злива проривалася крізь шатро листя, а блакитна розгалужена блискавка, здавалося, вдарялась і світилася просто під ногами юнака.

Кінь наполохався і поніс у саму гущавину. За деякий час, змучившись, тварина зупинилася, й у світлі блискавки Обрі завважив, що опинився поряд із халупою, яка заледве височіла над купами опалого листя й

хмизу. Він зліз із коня й підійшов ближче, сподіваючись знайти когось, хто покаже йому дорогу до містечка чи хоча б прихистить, доки не закінчиться дощукульна буря. Коли він наблизився, удари грому на мить стихли, і це дозволило йому почути жахливі жіночі зойки, а ще – приглушений глузливий регіт, та наступної миті звуки знову злилися; юнак здригнувся, одначе новий удар грому змусив його з силою штовхнути двері халупи. Він опинився у щільній темряві й попрямував на звук. Вочевидь, ніхто не помітив його появи, бо скільки він не кричав, звуки не стихали, і ніхто не звертав на нього уваги.

Раптом він наштовхнувся на когось і зразу ж учепився в нього. Голос скрикнув: «Знову перешкода!» – а потім зірвався гучний сміх, і хтось обхопив юнака з нелюдською силою; сповнений рішучості якомога дорожче продати своє життя, Обрі запручався, але марно: жахлива сила відірвала його від землі й жбурнула додолу, ворог накинувся на нього, став коліньми на груди і стиснув руками горло, але світло незчисленних смолоскипів пробилось крізь проріз, що мав пропускати денне світло, і відволікло істоту – вона одразу ж підвелась і, полишивши жертву, вискочила в двері; за мить ущухнув і тріск галуззя, крізь яке продиралася істота.

Буревій угамувався, Обрі, досі не здатний ворухну-

тися, нарешті докричався до тих, що були знадвору. Ті увійшли, і світло смолоскипів впало на глиняні стіни та солом'яну стріху, де кожна соломинка була густо заліплена сажею. На прохання Обрі кинулися шукати ту, чиї крики примусили його сюди зазирнути, а його самого знов залишили в темряві; але справжнє жахіття чекало на нього, коли смолоскипи повернулися: він побачив нечіткі обриси бездиханного тіла своєї чарівної провідниці. Він заплющив очі в надії, що то було тільки марево, намальоване враженою уявою, але щойно знову розплющив їх, побачив поряд із собою тіло. Рум'янець зник зі щік, навіть вуста були безкровні, проте було у застигlostі обличчя щось таке, що приваблювало не менш, ніж колишня його живість. На шиї на та грудях була кров, а на горлі – сліди зубів, які роздерли вену. Люди тицяли пальцями й гукали, охоплені жахом: «Вурдалак! Вурдалак!»

Швиденько змайстрували ноші, на них поклали Обрі, а поруч – ту, котра ще зовсім недавно була предметом стількох чарівних мрій і квітка чийого життя сьогодні зів'яла. Голова Обрі була порожньою від думок, наче в цьому онімінні був порятунок. А в руці він, не усвідомлюючи цього, тримав дивної форми кинджал, який знайшов у халупі. Незабаром попереду з'явилися інші групи рятівників, яких вислала на пошуки мати дівчини. З голосіння людей, які прямували до міста,

батьки одразу здогадалися, що сталося непоправне. Горю їхньому не було краю, та коли вони збагнули, що саме стало причиною загибелі їхньої дитини, то тільки глянули на Обрі – і знову припали до тіла доньки. Вже нічого не могло їх потішити, й незабаром вони померли з горя.

Обрі ж довго залишався в ліжку, бо його палила гарячка, він часто марив. У цих мареннях він раз у раз кликав на ім'я лорда Рутвена й Іанту – дивна річ, але він, схоже, благав колишнього свого товариша не позбавляти життя його кохану. Іншим разом він посилав прокляття на голову свого приятеля та звинувачував у загибелі дівчини. Якраз на ту пору лорд Рутвен прибув до Афін і, не знати з якої причини, миттю оселився в тому ж будинку, що й Обрі, та взявся його доглядати. Коли той почав приходити до тями, то найбільше його налякала присутність людини, чий образ у його уяві чомусь асоціювався з вурдалаком, проте лорд Рутвен своїми лагідними словами, в яких читалося каяття за те, що він так невчасно полишив приятеля, а ще більше – своєю турботою, хвилюванням, дбайливістю нарешті знову завоював прихильність Обрі.

Здавалося, лорд переінівся: він більше не здавався людиною апатичною, яка так вразила Обрі; та що швидше одужував Обрі, то швидше лорд Рутвен повертався до своєї звичної байдужості, й незабаром

нічим не відрізнявся від людини, яку колись знав Обрі. Тільки іноді його допитливий погляд раптом застигав на Обрі, а на вустах грала недобра, торжествуюча посмішка. Юнак не знав причини, але ця посмішка переслідувала його. На останній стадії одужання лорд Рутвен здебільшого віддавався спостереженням за невтомними хвилями прибою, що їх гнав на берег прохолодний бриз, або ж за нерухомим сонцем, оточеним райдужними колами яскравого сяєва. Здавалося, він ні з ким не хотів зустрічатися поглядом.

Після пережитого шоку свідомість Обрі була дуже вразливою, а життєрадісність, яка раніше вирізняла його з-поміж інших, схоже, полишила його назавжди. Тепер він полюбив самотність і тишу не менше за лорда Рутвена. Та як не прагнув він самоти, проте не міг знайти її в околицях Афін. Якщо він шукав її серед руїн, де колись так часто прогулювався, образ Іанти незмінно поставав перед ним; якщо ж він шукав самотини в лісі, йому ввижався звук її кроків десь поміж чагарників, де вона шукала скромні фіалки; а часом він несвідомо озирався – і тоді в його запаленій уяві зринало її бліде обличчя, а на вустах грала м'яка усмішка...

Обрі вирішив залишити це місце, кожен куточок якого викликав у нього гіркі спогади. Він запропонував лорду Рутвену, до якого почувався тепер прив'язаним

через його лагідне піклування під час хвороби, відвідати інші райони Греції, де вони ще не бували. Вони подорожували з місця на місце, побували всюди, де варто було побувати, проте в якому б напрямку вони не вирушали, здавалося, не помічали нічого з того, що бачили. Часто до них долинали звістки про пограбування, проте з часом вони перестали брати їх до уваги, вважаючи виплодом уяви тубільців, які прагнули підзаробити, захищаючи подорожніх від вигаданих небезпек.

І одного разу, знехтувавши попередженнями місцевих мешканців, вони вирушили в подорож у супроводі кількох охоронців, що правили їм більше за провідників, аніж за варту. Однак коли вони забралися у вузьку ущелину, в якій струмував потік, із двох боків затиснений камінням, що насипалося зі схилів, їм довелося пошкодувати про своє недбальство: щойно вони опинилися на вузькій стежині, як їх зупинив свист куль біля самих облич та луна, що прокотилася від пострілів кількох рушниць. Охорона їхня миттю заховалася за каміння й почала відстрілюватися, орієнтуючись на звук пострілів. Лорд Рутвен та Обрі, наслідуючи приклад провідників, теж на мить заховалися за виступ скелі, але присоромлені тим, що їх так легко загнав у кут ворог, який образливими вигуками припрошував їх показатися, та ще й усвідомлюючи, що вони

стануть легкою жертвою, коли ворог зайде їм за спину, вирішили самі кинутися на нього. Та щойно вони полишили свій прихисток за скелею, як лорд Рутвен отримав кулю в плече й упав на землю. Обрі поквапився йому на допомогу й, більше не дбаючи про сутичку чи небезпеку, невдовзі збагнув, що його зусібич оточили грабіжники: виявляється, коли лорда Рутвена поранили, їхні провідники миттю піднесли руки вгору та здалися.

Пообіцявши велику винагороду, Обрі швидко переконав ворога віднести пораненого приятеля до хатини, що була неподалік; коли ж справу з викупом залагодили, грабіжники миттю полишили його в спокої, тільки zostалися стерегти вихід, поки один із їхніх товаришів не повернеться з обіцяною сумою, яку мав отримати за запискою. Сили швидко полишали лорда Рутвена. За два дні почалася гангрена, і смерть була вже близько. Його поведінка та вигляд не змінилися: здавалося, він не відчуває болю так само, як і не усвідомлює того, що відбувається навколо, проте ближче до вечора останньої доби його життя він зненацька схвилювався, часто шукав поглядом очей Обрі, а той, своєю чергою, щиро прагнув хоч чимось зарадити.

– Допоможіть мені!.. Ви можете мене врятувати... більше ніж врятувати... я не маю на увазі свого життя, мені байдуже до власної смерті так само, як до згаса-

ючого дня... Та ви можете врятувати мою честь, честь вашого друга...

– Як? Скажіть мені як! Я зроблю все! – відповів Обрі.

– Все, що мені треба... коли життя моє спливає... Я всього не можу пояснити... Та якщо ви приховаєте те, що знаєте про мене, моя честь лишиться незаплямованою язиками світу... Якби про мою смерть не зразу дізналися в Англії... я... я... та життя...

– Ніхто не дізнається.

– Присягніться! – вигукнув чоловік, рвучко підводячись на смертному ложі. – Присягніться всім, що миле вашій душі, всім, чого боїться ваше єство, що протягом року й одного дня ви не відкриєте ні моїх злочинів, ні факту моєї смерті жодній живій душі, щоб не сталося, чого б ви не побачили.

Здавалося, очі його зараз вискочать з орбіт.

– Присягаюся! – мовив Обрі.

Лорд Рутвен засміявся, важко опустився на подушку – й більше не дихав.

Обрі ліг у ліжку відпочити, проте не міг заснути; в голові його крутилися спогади про події, що супроводжували його знайомство з цим чоловіком, – він і сам не знав чому. Коли він пригадав власну клятву, то здригнувся, мов від холоду, наче попереду на нього очікувало щось страхітливе. Прокинувся він рано-вранці й саме збирався завітати до халупи, де полишив мерт-

ве тіло, коли дорогу йому заступив один із грабіжників і повідомив, що тіла немає, – вони, після відходу Обрі, разом із товаришами перенесли мертвого на верхівку поблизької скелі, бо саме таку обіцянку вони дали лордові: нехай тіло освітить перший холодний промінь місяця, який зійде по його смерті. Обрі був уражений; він узяв із собою кілька людей, бо вирішив конче поховати мертвого просто там, на горі. Та коли вони вдерлися на верхівку скелі, то не знайшли слідів ані тіла, ні одягу, хоча грабіжники присягалися, що перенесли тіло саме на цю скелю й покинули тут. Деякий час свідомість Обрі роздирали різні гадки, проте невдовзі він заспокоївся, переконаний, що грабіжники навмисно поховали тіло, щоб забрати собі одяг.

Обрі стомився від країни, в якій зазнав стількох жахливих лихоліть і в якій усе наче змовилося побільшити його забобонність і меланхолійність, що вкорінилися в його свідомості, тож він вирішив поїхати геть і незабаром опинився в Смирні. Чекаючи на корабель до Отранто або Неаполя, він узявся перебирати які-неякі речі, що лишилися йому по смерті лорда Рутвена. Серед іншого тут була скринька, повна різноманітної зброї, причому зброї, смертельної для жертви. Було тут кілька кинджалів і ятаганів. Обрі перебирав їх, роздивлявся їхню дивну форму – й несподівано наткнувся на піхви, оздоблені таким самим візерунком, що й

кинджал, який Обрі знайшов у тій злощасній халупі... Він аж здригнувся та квапливо дістав кинджал, щоб упевнитися в своїй здогадці, й можна уявити його жах, коли виявилось, що піхви, які він тримав у руці, точно пасують до кинджала, хоча він був зовсім незвичної форми! Очам його наче й не було потрібно інших доказів – вони прикипіли до кинджала, тільки свідомість відмовлялася вірити. Проте особлива форма кинджала та пишний кольоровий орнамент на рукояті й на піхвах пасували якнайкраще, отож сумнівів не лишалося. До того ж і на лезі, й на піхвах засохли краплини крові.

Обрі поїхав зі Смирни і дорогою додому, в Римі, спробував дізнатися більше про леді, яку намагався врятувати від мистецтва спокуси лорда Рутвена. Її батьки були цілком зруйновані горем, злиденні, а про неї ніхто не чув із тої самої пори, як поїхав лорд Рутвен. Свідомість Одрі не витримувала страхіть, які відкривалися йому одне по одному: він боявся, що леді також стала жертвою того, хто спричинився до загибелі Іанти. Обрі став похмурим і мовчазним, тільки весь час підганяв візників, наче від цього залежало, чи врятує він життя когось любого. Він прибув до Кале; вітер, мов слухняний його волі, швидко доправив його до берегів Англії; він поквапився до свого родинного маєтку і на мить, у лагідних обіймах сестри, здалося,

забув про своє минуле. Як колись, іще дівчинкою, вона вмiла прихилити його до себе, так і тепер ця юна жінка зробилася для нього ще рiднiшим другом.

Мiс Обрi не мала тої особливої грацiї, яка притягує схвальнi погляди завсiдникiв вiталень. У нiй не було тої легкостi та яскравостi, якi народжуються в жаркiй атмосферi переповнених кiмнат. Її блакитнi очi нiколи не запалювалися пустотливiстю. Її шарм був меланхолiйним, але причиною меланхолiї було не нещастя, а те почуття, яке притаманне душам, що усвiдомлюють iснування iнакшого, свiтлiшого свiту. Її ноги не були легкими, ладними побiгти за метеликом чи за яскравою плямою, що привабила око, – хода її була спокiйною та сумною. Коли вона була на самотi, обличчя її нiколи не свiтилося нi усмiшкою, нi радiстю, та коли поруч з'являвся брат i виявляв свою щирю прив'язанiсть, та ще й коли в її присутностi вiн забував про свої бiди, що, вона знала, доценту зруйнували його, чи мiг iз її лагiдною посмiшкою зрiвнятися найчуттєвiший усмiх? Здавалося, що в цю мить отi очi, оте обличчя нарештi показували свою справжню суть.

Сестрi було лишень вiсiмнадцять рокiв, її ще не представили в свiтi, оскiльки опiкуни вважали, що краще це буде зробити, коли повернеться її брат, який тепер зможе наглядати за нею. Отож було вирiшено, що вже пiд час наступного прийому, що був не за го-

рами, її «виведуть на сцену». Обрі б радше лишився вдома, в маєтку своїх батьків, і віддавався меланхолії, яка цілковито заволоділа ним. Він не хотів служити предметом обговорень для фривольних модників у той час, як свідомість його роздирали згадки про все, чому він став свідком, але він вирішив пожертвувати власним комфортом, щоб наглянути за сестрою. Вони виїхали в місто, щоб підготуватися до наступного дня, на який був призначений прийом.

Зібралось аж забагато людей – прийому не влаштували вже давненько, тож усі, хто так прагнув погрітись в промінні королівської усмішки, поспішили на нього. Обрі привіз свою сестру. Він здебільшого стояв у кутку зали, не зважаючи на те, що відбувалося навколо, та пригадував найперший раз, коли він познайомився з лордом Рутвенем саме тут, – аж раптом хтось узяв його за руку, а у вухах пролунав занадто знайомий голос: «Пам'ятайте про свою клятву». Він ніяк не міг наважитись озирнутися, боячись уздріти те, що зруйнує його остаточно, та нарешті повернувся й побачив неподалік постать, яка привернула його увагу тут-таки того самого разу, коли він уперше опинився в світському товаристві. Він вдивлявся, поки ноги не підкосилися під ним, тож йому довелося скористатися допомогою приятеля, який провів його через натовп і посадив ув екіпаж, що доправив Обрі додому. Та м він

довго міряв швидкими кроками кімнату, тримаючись за голову, наче боявся, що думки просто розірвуть її.

Лорд Рутвен з'явився знову... події розгортаються у жахливому порядку... кинджал... присяга... Обрі заспокоював себе, бо ж таке неможливе, щоб мертвий знову ожив! Йому здавалося, що то – просто виплід його уяви, оскільки він останнім часом багато міркував на цю тему. Ні, це точно неможливо, – тож він вирішив знову повернутися в світське товариство, проте коли він хотів розпитати про лорда Рутвена, це ім'я просто застигало в нього на вустах. Кілька днів потому він разом із сестрою поїхав на прийом у маєток близького родича. Залишивши сестру під опікою вдови, він відійшов у тихий куток і занурився в думки, які пожирали його. Та незабаром він побачив, що гості починають роз'їжджатися; він підвівся й вийшов до сусідньої кімнати, де побачив сестру, оточену кількома особами, що були зайняті жвавою розмовою. Він спробував обминути гостей, щоб підійти ближче до сестри, і потурбував одного чоловіка; той обернувся – й Обрі побачив обличчя, яке таке боявся побачити! Юнак стрибнув уперед, схопив сестру за руку та швидким кроком попрямував геть, тягнучи її за собою надвір. У дверях його затримав чималенький натовп прислуги, яка очікувала на своїх господарів; поки Обрі намагався пробитися до виходу, у його вухах знову за-

бринів голос: «Пам'ятайте про клятву!» Він не наважився озирнутися, а натомість поквапився доправити сестру додому.

Обрі почувався цілком спантеличеним. Якщо й раніше він міг думати тільки про одне, то тепер, коли пересвідчився, що чудовисько й досі було живим, думки про це повністю заволоділи ним. Він зовсім не відповідав на турботу сестри, вона марно намагалася дізнатися, що змусило його так раптово змінитися. Він вимовив тільки декілька слів, які страшенно перелякали її. Що більше міркував Обрі, то розгуб ленішим почувався. Клятва мучила його: невже тепер він має дозволити чудовиську отруювати своїм подихом усе навколо, загрожувати його близьким, – а він нічого не зможе вдіяти, щоб відвернути цю загрозу? Можливо, він торкався його сестри... Але ж ні, навіть якщо Обрі порушить присягу й розповість правду про лорда Рутвена, хто повірить йому? Він подумував і про те, щоб власними руками звільнити світ від потвори, але ж той уже раз перехитрив смерть!

Багато днів Обрі перебував у цьому збудженому стані, зачинившись у кімнаті, – нікого не бачив, їв тільки тоді, коли до нього заходила сестра й, не стримуючи сліз, умовляла його поїсти, щоб підтримати життя. Нарешті, не в змозі витримувати спокій і самоту, він залишив будинок й подався блукати вулицями, на-

магаючись прогнати видіння, яке переслідувало його. Він занехаяв своє вбрання й часто-густо блукав, не помічаючи, чи світить на нього яскраве денне сонце, чи холодить його нічна волога. Його неможливо було впізнати. Спершу він вечорами повертався додому, проте згодом міг лишитися відпочивати там, де втома захопила його. Сестра хвилювалася за його безпеку й найняла людей, які б за ним наглядали, проте вони швидко губили його з очей, адже втікав він від найпрудкішого мисливця – від власних думок.

Та зненацька його поведінка перемінилася. Йому спало на думку, що він полишив друзів наодинці зі злим духом, а вони й гадки про це не мали, тож він вирішив будь-що знову повернутися до світського товариства й пильно спостерігати, а в разі чого, навіть якщо йому доведеться зламати клятву, попередити того, до кого лорд Рутвен дозволить собі занадто наблизитися. Та коли він опинився серед людей, його виснажений і підозріливий вигляд так вразив усіх, а його внутрішній неспокій настільки впадав ув око, що сестра зрештою була змушена благодіяти його заради неї ж не шукати більше товариства, яке так його перемилило. Коли ж умовляння не допомогли, опікунам довелося втрутитися й через побоювання, що він втрачає глузд, знову перебрати на себе обов'язки, колись покладені на них батьками Обрі.

Намагаючись уберегти його від небезпек і страждань, які чекали на нього під час його щоденних блукань, й огородити його від людського ока, яке швидко могло запримітити, що з ним коїться щось недобре, вони найняли лікаря, який мав мешкати в будинку та ненастанно наглядати за Обрі. Але, здавалося, він цього навіть не помітив; мозком його володіла тільки одна жахлива думка. Нарешті його поведінка стала такою недоладною, що довелося замкнути Обрі в його кімнаті. Він сильно змарнів, а в очах з'явився хворобливий блиск – здатність упізнавати та відчувати поверталася до нього тільки тоді, коли до кімнати заходила сестра. Він іноді підхоплювався, хапав її за руку і з виглядом, який доводив сестру до розпачу, благав її не торкатися когось: «О, не торкайся його!.. Якщо твоя любов до мене чогось варта, навіть не підходь близько до нього!» Коли вона намагалася розпитати, про кого саме йдеться, він тільки й відповідав: «Правда! Правда!» – і знову занурювався у стан, із якого навіть вона не могла його вивести. Так тривало багато місяців, та коли минув рік, його поведінка стала більш осмисленою, свідомість позбулася частини тягаря, й опікуни помітили, що іноді вдень він рахував на пальцях і всміхався сам до себе.

Добігав кінця термін присяги – рік, і в останній день, коли один із опікунів зауважив до лікаря, як сумно, що

Обрі й досі в такому жахливому стані, й це напередодні весілля його сестри, Обрі раптом живо зреагував. Він нетерпляче запитав, за кого вона виходить. Співрозмовники зраділи, побачивши ознаки розсудку, з утратою якого вже майже змирилися, тож миттю назвали ім'я графа Марсденського. Обрі здалося, що він зустрів цього юного графа в світському товаристві, тож він залишився задоволеним, і ще більше здивував своїх співрозмовників, коли попросився бути присутнім на весіллі та побачити сестру. Вони відмовилися, та за кілька хвилин з'явилася сестра. Обрі, вочевидь, зворушила її мила усмішка, бо він пригорнув сестру до грудей і поцілував у щоку, вологу від сліз, які потекли від думки, що брат її знову повернувся до життя, знову може відчувати. Він заговорив зі звичною теплотою, привітав її з нагоди весілля з людиною, яка відзначалась і статусом у суспільстві, й особистими заслугами.

Аж тут він раптом помітив медальйон у неї на грудях; він відкинув кришку – й побачив обличчя чудовиська, яке так довго тримало його життя в своїх руках. Він стиснув портрет у пароксизмі люті, а тоді кинув під ноги й розтоптав. Коли сестра запитала, навіщо він знищив портрет її майбутнього чоловіка, Обрі подивився на неї, наче не міг дібрати, що вона каже, а далі, схопивши обидві її руки й утупившись у неї божевільним поглядом, він почав благати її запрягти-

ся, що вона ніколи не вийде заміж за це чудовисько, бо воно... Далі він не зміг говорити – на саму згадку про власну клятву голос підвів його, наче лорд Рутвен стояв у нього за плечем; він озирнувся – але нікого не було. Тим часом опікуни та лікар, які все чули й подумали, що з Обрі знову стався напад божевілля, увійшли до кімнати та спробували відірвати його від міс Обрі, щоб вона змогла піти. Але Обрі кинувся перед ними навколішки й почав благати та молити, щоб весілля відклали бодай на один день. Його співрозмовники, переконані, що божевілля знову повернулося, спробували заспокоїти його й залишили кімнату.

...Виявляється, лорд Рутвен завітав до Обрі наступного після прийому ранку, але його не прийняли так само, як і інших. Коли він почув про те, що здоров'я Обрі погіршилося, то миттю збагнув, що сам став цього причиною, та коли дізнався, що Обрі визнали божевільним, піднісся духом і зрадів так, що це важко було приховати від тих, хто йому про це повідомив. Він поквапився до будинку свого колишнього приятеля і, вдаючи, що його щиро непокоїть доля Обрі, до якого він небайдужий, почав вчащати в дім і зрештою прихилив до себе міс Обрі. Та й хто міг би встояти перед ним? Язик його радо сповідався в життєвих труднощах і небезпеках; він запевняв, що йому байдуже до будь-кого на землі, окрім тої, що до неї він зараз го-

ворить; казав, що відтоді, як познайомився з нею, його існування набуло сенсу – йому досить просто слухати її голос, коли вона говорить. Словом, він чудово знав, як скористатися мистецтвом змія, а може, на те була воля небес, що він прихилив міс Обрі до себе. А згодом до нього перейшов титул, який дуже добре приховав його брехню, а до того ж послужив приводом для спішного весілля (незважаючи на кепський стан її брата), бо ж треба одружитися до того, як він вирушить на континент...

Коли лікар та опікуни полишили Обрі самого, він зробив марну спробу підкупити слуг. Тоді він попросив перо й папір; це йому дали. Він узявся писати листа до сестри, благаючи її, якщо їй не байдужі власне щастя, її честь та честь пращурів, які вже лежать у могилі, а колись гойдали на руках її – надію всієї родини, благаючи відкласти весілля бодай на кілька годин, бо в іншому разі на цей шлюб упаде прокляття. Слуги пообіцяли, що передадуть листа, проте натомість віддали його лікарю, а той вирішив більше не турбувати міс Обрі божевільними – на його переконання – мареннями маніяка. Вночі ніхто в будинку не спав, і Обрі з жахом, який легше відчуті, ніж описати, дослухався до звуків, що свідчили про приготування до весілля.

Прийшов ранок, і знадвору долинув шум екіпажів. Обрі зробився несамовитим. А тим часом цікавість

слуг переборола їхню пильність, вони один по одному зникали з кімнати й нарешті лишили його під наглядом єдиної старої жінки. Він скористався можливістю, одним стрибком вискочив із кімнати й за мить опинився в залі, де зібрані вже були майже всі. Лорд Рутвен першим помітив його, моментально підійшов, міцно схопив за руку й, утративши мову з люті, поволік геть із кімнати. На сходах лорд Рутвен прошепотів йому на вухо: «Пам'ятайте про присягу та знайте, якщо ваша сестра сьогодні не вийде за мене, я її збезчещу! Жінки такі беззахисні!» З цими словами він підштовхнув Обрі до наглядачів, яких уже встигла сполохати стара жінка та які кинулися на його пошуки. Обрі ледь тримався на ногах; лють не знаходила виходу – і зрештою вибухнула крововиливом; Обрі поклали в ліжку. Його сестрі про це не сказали (а вона не була присутня при сцені з лордом Рутвеном), бо лікар не хотів її хвилювати. Весільний обряд звершився, й молоде подружжя виїхало з Лондона.

Обрі дедалі слабшав; через крововилив він опинився на порозі смерті. Він попросив покликати опікунів його сестри, і коли пробило полуніч, він рівним голосом розповів про все, про що читач уже знає; одразу потому він помер.

Опікуни поквапилися до міс Обрі, щоб захистити її, але запізнилися. Лорд Рутвен зник, а міс Обрі вдо-

вольнила жагу ВУРДАЛАКА.

